

AKADEMIA KULTURY FIZYCZNEJ
im. BRONISŁAWA CZECHA

WYDZIAŁ TURYSTYKI I REKREACJI
ZAKŁAD ALPINIZMU I SPORTÓW PRZESTRZENI

Działalność wspinaczkowa Polek w Tatrach w latach 1945-1989

Rozprawa doktorska

Autor: mgr Anna Klimek

Promotor:

dr hab. Ewa Roszkowska prof. AKF

Kraków 2026

Pragnę wyrazić głęboką wdzięczność Pani Profesor Ewie Roszkowskiej za inspirujące wsparcie, motywację do poszukiwań badawczych oraz nieocenioną pomoc w kształtowaniu niniejszej rozprawy doktorskiej.

Składam także serdeczne podziękowania wszystkim życzliwym mi osobom, które przyczyniły się do powstania tej pracy.

Tatrom i ludziom Tatr.

Spis treści

Wstęp	4
1. Wprowadzenie w problematykę badawczą	4
2. Cel, zakres i założenia badawcze pracy	6
3. Stan badań	9
4. Źródła i materiały	15
5. Metody i techniki badawcze	21
6. Konstrukcja pracy	23
Rozdział I. Rozwój turystyki i taternictwa Polek do 1945 roku	33
Rozdział II. Od powojennej odbudowy do stabilizacji – taternictwo Polek w latach 1945-1950	72
2.1. Powrót w Tatry – kobiety w powojennym środowisku taternickim. Między tradycją a nową rzeczywistością	72
2.2. Pierwsze powojenne pokolenie taterniczek – możliwości, ograniczenia i specyfika aktywności	84
Rozdział III. Nowe pokolenie, nowe możliwości – przemiany taternictwa kobiet w latach 1951-1970	95
3.1. Kobiece taternictwo w realiach Polski Ludowej – między ograniczeniami a możliwościami działania	95
3.2. Od współzawodnictwa do samodzielności – przemiany pozycji kobiet w środowisku taternickim	99
3.3. Samodzielne taternictwo kobiece w cieniu przełomu październikowego	110
3.4. Era wyczynu – ewolucja i usportowienie taternictwa kobiecego	115
Rozdział IV. Pokolenie przełomu – kobiece taternictwo w latach 1971-1980	153
4.1. Rozwój i sportowa profesjonalizacja samodzielnego kobiecego taternictwa – zespoły kobiece na najtrudniejszych drogach	153
4.2. Taterniczki w epoce „łojantów” – przełamywanie barier i redefinicja ról płciowych w tatrzańskim środowisku wspinaczkowym w latach 70. XX wieku	160
Rozdział V. Wobec przemian i ograniczeń – taternictwo Polek w latach 1981-1989	180
5.1. Działalność taternicka kobiet w realiach stanu wojennego	180
5.2. Od kontestacji do akceptacji? Przemiany postrzegania kobiecego taternictwa w latach 80.	189
5.3. Pokolenie „Nowej Fali” – przemiany kultury wspinaczkowej i nowe formy kobiecej aktywności w latach 80.	197
Zakończenie	205
Bibliografia	213
Indeks nazwisk	225
Wykaz ilustracji	235
Aneks	238

WSTĘP

1. Wprowadzenie w problematykę badawczą

Współczesne postrzeganie alpinizmu wykracza poza jego wymiar sportowy i rekreacyjny, obejmując również sferę wiedzy, praktyk, wartości oraz relacji społecznych kształtowanych w środowisku wysokogórskim. Szczególne znaczenie dla takiego sposobu interpretowania alpinizmu miało jego wpisanie 11 grudnia 2019 r. na Reprezentatywną Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości UNESCO¹. W uzasadnieniu decyzji Komitetu Międzyrządowego UNESCO alpinizm został przedstawiony jako tradycyjna praktyka fizyczna, łącząca kompetencje fizyczne, techniczne i intelektualne z wiedzą o środowisku wysokogórskim, historią tej aktywności oraz związanymi z nią wartościami. Podkreślono również znaczenie współpracy, wzajemnej pomocy i solidarności między uczestnikami praktyki, a także odpowiedzialności za środowisko naturalne. Tak rozumiany alpinizm stanowi zatem nie tylko formę aktywności wymagającą określonego poziomu sprawności fizycznej i przygotowania technicznego, lecz także złożone zjawisko kulturowe. Jego istotnymi elementami są sposoby zdobywania i przekazywania wiedzy, wzory zachowań, systemy wartości, relacje między uczestnikami oraz praktyki związane z funkcjonowaniem w środowisku górskim. Historia alpinizmu może być zatem rozpatrywana nie tylko jako dzieje eksploracji i rozwoju technik wspinaczkowych, lecz także jako historia społeczności tworzącej określoną kulturę górską.

Kształtowanie się nowoczesnej kultury alpinistycznej w XIX wieku wiązało się z przekształceniem zdobywania gór w działalność o coraz wyraźniejszym charakterze sportowym, organizacyjnym i kulturowym. Jednym z przedstawicieli tego nurtu był Leslie Stephen (1832–1904) – pisarz, historyk, krytyk literacki i alpinista, związany z rozwojem brytyjskiej kultury górskiej. Jego *The Playground of Europe*², opublikowane po raz pierwszy w 1871 r., stało się jednym z klasycznych dzieł literatury alpinistycznej. Publikacja ta stanowi zarazem świadectwo przemian w sposobie postrzegania działalności górskiej i rosnącego znaczenia jej wymiaru fizycznego, technicznego oraz sportowego.

¹ <https://ich.unesco.org/en/Decisions/14.COM/10.b.12>, dostęp: 22.07.2026 r.

² L. Stephen, *The Playground of Europe*, Longmans, Green and co., London 1871.

Rozwój alpinizmu jako praktyki społecznej i kulturowej wiązał się również z określaniem, kto może w niej uczestniczyć i na jakich zasadach. Szczególne znaczenie ma w tym kontekście historia kobiet w alpinizmie. Przez znaczną część dziejów wspinaczka i działalność wysokogórska były postrzegane jako obszary aktywności przede wszystkim męskiej, co wpływało na społeczne wyobrażenia dotyczące możliwości i ról kobiet w górach. Obecność kobiet w środowisku alpinistycznym stwarza zatem możliwość analizy nie tylko ich osiągnięć sportowych, lecz także przemian zachodzących w obrębie norm społecznych, wzorów kobiecości i męskości oraz relacji między uczestnikami tego środowiska.

Perspektywa ta nabiera szczególnego znaczenia w odniesieniu do historii polskiego taternictwa. Dotychczasowa historiografia w znacznym stopniu koncentrowała się na działalności mężczyzn oraz na najwybitniejszych osiągnięciach sportowych i eksploracyjnych, podczas gdy aktywność kobiet rzadziej stanowiła samodzielny przedmiot pogłębionej analizy. Nowsze badania wskazują jednak na potrzebę szerszego rozpoznania obecności kobiet w Tatrach, obejmującego nie tylko działalność najbardziej znanych taterniczek, lecz również społeczne i kulturowe uwarunkowania kobiecego uczestnictwa w środowisku górskim.

Szczególnie interesujący pod tym względem jest okres po zakończeniu II wojny światowej. W latach 1945-1989 działalność taternicka kobiet rozwijała się w zmieniających się warunkach politycznych, społecznych, organizacyjnych i technicznych. Tatry były w tym okresie jednym z najważniejszych miejsc zdobywania doświadczenia wspinaczkowego, rozwijania technik wspinaczkowych, uczestnictwa w działalności klubowej oraz kształtowania relacji i wzorów funkcjonowania charakterystycznych dla środowiska taternickiego. Zmieniały się również możliwości podejmowania przez kobiety samodzielnej działalności wspinaczkowej oraz ich miejsce w środowisku zdominowanym liczebnie i kulturowo przez mężczyzn.

Znaczenie tatrzańskiego etapu działalności szczególnie wyraźnie widoczne jest w biografiach polskich alpinistek, które w kolejnych dekadach uczestniczyły w wyprawach w Alpy, Karakorum i Himalaje. Do najbardziej znanych należały m.in. Wanda Rutkiewicz, Halina Krüger-Syrokomska, Anna Okopińska, Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska oraz Dobrosława Miodowicz-Wolf. Ich późniejsza działalność wysokogórska była poprzedzona wieloletnim zdobywaniem doświadczenia wspinaczkowego, którego ważnym elementem pozostawała działalność w Tatrach. Tatry można więc postrzegać jako przestrzeń zdobywania kompetencji technicznych, socjalizacji środowiskowej i kształtowania tożsamości wspinaczkowej.

Jednocześnie działalność tatrzańska nie powinna być ujmowana wyłącznie jako etap przygotowujący kobiety do późniejszych osiągnięć wysokogórskich. Takie podejście

podporządkowywałyoby historię taterniczek ich późniejszym sukcesom i prowadziłoby do pominięcia kobiet, których działalność pozostała związana przede wszystkim z Tatrami. Z perspektywy niniejszych badań istotne jest zatem rozpoznanie samego doświadczenia taternickiego, w tym codziennych praktyk wspinaczkowych, sposobów funkcjonowania w zespołach wspinaczkowych, relacji między uczestnikami środowiska oraz znaczenia, jakie same taterniczki przypisywały swojej działalności.

Problematyka działalności wspinaczkowej Polek w Tatrach po II wojnie światowej pozostaje tym samym istotnym, a zarazem niedostatecznie rozpoznanym obszarem badań nad historią polskiego taternictwa i alpinizmu. Dotychczasowe opracowania pozwalają odtworzyć działalność części najbardziej znanych taterniczek, a także wskazują na znaczenie przemian społecznych i kulturowych dla rozwoju kobiecej aktywności górskiej. Brakuje jednak całościowego opracowania obejmującego działalność taternicką Polek w całym okresie 1945-1989 i łączącego analizę jej wymiaru sportowego oraz organizacyjnego z badaniem społecznych, politycznych i kulturowych uwarunkowań funkcjonowania kobiet w środowisku taternickim.

Podjęcie tej problematyki pozwala zatem uzupełnić dotychczasowy obraz dziejów polskiego taternictwa o perspektywę kobiet, a zarazem prześledzić przemiany zachodzące w samym środowisku wspinaczkowym. Szczególne znaczenie ma przy tym uwzględnienie nie tylko osiągnięć sportowych, lecz także doświadczeń kobiet, ich motywacji, sposobów zdobywania kompetencji oraz relacji z pozostałymi uczestnikami środowiska. Analiza działalności taternickiej Polek pozwala dzięki temu ukazać Tatry jako przestrzeń nie tylko aktywności sportowej, ale również kształtowania relacji społecznych, tożsamości środowiskowej i sposobów negocjowania miejsca kobiet w tradycyjnie zmaskulinizowanej kulturze wspinaczkowej.

2. Cel, zakres i założenia badawcze pracy

Przedmiotem niniejszej rozprawy jest działalność taternicka Polek w Tatrach w latach 1945-1989. Praca ma charakter monograficznego studium historycznego, którego celem jest rekonstrukcja i analiza rozwoju kobiecego taternictwa oraz przemian zachodzących w jego charakterze, poziomie sportowym, formach organizacyjnych i miejscu kobiet w środowisku taternickim. Szczególna uwaga została poświęcona czynnikom wpływającym na

podejmowanie i kontynuowanie działalności wspinaczkowej, a także zmianom zachodzącym w kolejnych pokoleniach taterniczek.

Rozprawa ujmuje działalność kobiet jako szersze zjawisko historyczne, obejmujące zarówno aktywność wspinaczkową, jak i funkcjonowanie w środowisku taternickim. Analizie poddano między innymi sposoby zdobywania doświadczenia i kompetencji, udział w zespołach mieszanych i rozwój samodzielnego taternictwa kobiet, relacje między kobietami i mężczyznami oraz sposoby postrzegania kobiecej obecności w środowisku wspinaczkowym. Istotne miejsce zajmują również motywacje i doświadczenia samych taterniczek, rekonstruowane na podstawie dostępnych źródeł.

W wymiarze chronologicznym badania koncentrują się na latach 1945-1989. Rok 1945 przyjęto jako cezurę początkową ze względu na zasadniczą zmianę warunków funkcjonowania polskiego środowiska górskiego po zakończeniu II wojny światowej oraz proces odbudowy działalności taternickiej. Rok 1989 stanowi cezurę końcową, wyznaczającą koniec okresu Polski Ludowej i początek zasadniczych przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Dla przedstawienia genezy powojennego kobiecego taternictwa niezbędne jest jednak uwzględnienie okresu wcześniejszego. Z tego względu pierwszy rozdział poświęcono działalności taternickiej kobiet do 1945 r., traktując ją jako kontekst dla zasadniczego okresu badań.

Zakres terytorialny pracy obejmuje cały obszar pasma górskiego Tatr, położony zarówno na terenie Polski, jak i ówczesnej Czechosłowacji. Takie ujęcie wynika z transgranicznego charakteru działalności taternickiej oraz specyfiki środowiska wspinaczkowego, którego aktywność nie ograniczała się do obszaru Tatr położonego w granicach Polski. Uwzględniono zatem działalność kobiet podejmowaną w całym paśmie Tatr, niezależnie od przebiegu granicy państwowej.

W ujęciu przedmiotowym analizie poddano sportowy, organizacyjny, społeczny i kulturowy wymiar działalności taternickiej kobiet. Obejmowała ona między innymi rozwój poziomu sportowego, podejmowanie coraz trudniejszych dróg, udział w zespołach mieszanych, rozwój samodzielnego taternictwa oraz przemiany kultury wspinaczkowej. Uwzględniono także warunki funkcjonowania kobiet w środowisku taternickim, w tym możliwości i ograniczenia ich działalności, relacje środowiskowe oraz zmiany sposobu postrzegania kobiecego wspinania.

Istotnym kontekstem analizy są przemiany polityczne, społeczne i kulturowe zachodzące w Polsce w latach 1945-1989. W pracy uwzględniono między innymi powojenną odbudowę środowiska taternickiego, przemiany związane z wydarzeniami 1956 r., procesy

zachodzące w latach 60. i 70. oraz konsekwencje wydarzeń politycznych lat 80., w tym stanu wojennego. Przemiany te rozpatrywane są jednak w powiązaniu z czynnikami wynikającymi z wewnętrznej ewolucji środowiska wspinaczkowego, takimi jak rozwój technik wspinaczkowych, zmiany organizacyjne, wzrost poziomu sportowego i pojawianie się kolejnych pokoleń taterniczek.

Szczególne znaczenie ma ustalenie, czy i w jakim zakresie zmiany zachodzące w działalności taternickiej kobiet wiązały się z przekształceniami sposobu postrzegania ich aktywności, samodzielności oraz ról płciowych. Nie przyjęto przy tym założenia, że działalność taternicka kobiet stanowiła z góry określoną formę emancypacji czy sprzeciwu wobec obowiązujących wzorów społecznych. Kwestia ta pozostaje przedmiotem analizy i powinna być rozpatrywana na podstawie źródeł, z uwzględnieniem zróżnicowanych doświadczeń samych taterniczek oraz sposobów przedstawiania ich działalności przez innych uczestników środowiska górskiego

Główny problem badawczy rozprawy sformułowano następująco: Jak kształtowała się i zmieniała działalność taternicka Polek w Tatrach w latach 1945-1989 oraz jakie czynniki wpływały na jej charakter, zakres i dynamikę?

Takie ujęcie problemu pozwala połączyć rekonstrukcję działalności taternickiej kobiet z analizą uwarunkowań jej rozwoju, a także uwzględnić zarówno przemiany zachodzące w szerszym otoczeniu społecznym i politycznym, jak i procesy zachodzące wewnątrz środowiska wspinaczkowego.

Przyjęto hipotezę, że działalność taternicka Polek w latach 1945-1989 podlegała istotnym przemianom pod względem charakteru, poziomu sportowego, form organizacyjnych oraz miejsca kobiet w środowisku taternickim, a ich kierunek i dynamika były kształtowane przez współdziałanie czynników społeczno-kulturowych, politycznych, organizacyjnych, technicznych i pokoleniowych. Znaczenie poszczególnych czynników zmieniało się przy tym w zależności od okresu historycznego.

Weryfikacja przyjętej hipotezy oraz realizacja założonego celu badawczego wymagały udzielenia odpowiedzi na następujące pytania szczegółowe:

1. Jakie znaczenie taterniczki przypisywały działalności wspinaczkowej oraz jakie motywy deklarowały jako istotne dla podejmowania i kontynuowania taternictwa?
2. Jak zmieniała się działalność taternicka Polek w latach 1945-1989 pod względem jej charakteru, poziomu sportowego i form organizacyjnych?
3. Jakie czynniki społeczne, kulturowe, polityczne, organizacyjne i techniczne sprzyjały rozwojowi kobiecego taternictwa, a jakie ograniczały możliwości jego uprawiania?

4. Jaki był udział kobiet w rozwoju polskiego taternictwa w latach 1945-1989?
5. W jaki sposób działalność taternicka Polek była postrzegana i przedstawiana w środowisku górskim oraz w szerszym dyskursie społecznym?

3. Stan badań

Historia obecności kobiet w polskim taternictwie i alpinizmie pozostaje obszarem badawczym słabiej rozpoznany niż dzieje męskiego środowiska wspinaczkowego. Dotychczasowa literatura dotycząca kobiet w górach jest przy tym zróżnicowana pod względem charakteru, metodologii i zakresu chronologicznego. Obejmuje opracowania historyczne, artykuły naukowe i studia społeczno-kulturowe, a także publikacje biograficzne, wspomnieniowe i popularnonaukowe. Poszczególne prace koncentrują się na różnych okresach, grupach kobiet oraz aspektach ich działalności. Dotychczasowe badania nie doprowadziły natomiast do całościowej rekonstrukcji działalności Polek w Tatrach w latach 1945-1989, uwzględniającej jednocześnie jej wymiar sportowy, organizacyjny, społeczny i kulturowy.

Jedną z najwcześniejszych prób zwrócenia uwagi na obecność kobiet w dziejach polskiego taternictwa stanowi artykuł Mieczysława Świerza *Polki w dziejach taternictwa*, opublikowany w 1927 r. na łamach czasopisma „Start”³. Tekst ma znaczenie przede wszystkim jako świadectwo sposobu dokumentowania działalności kobiet w pierwszych dekadach rozwoju polskiego taternictwa oraz jako jedno z wcześniejszych opracowań syntetyzujących ich obecność w środowisku wspinaczkowym. Jego perspektywa pozostaje jednak związana z realiami epoki, a zakres chronologiczny nie obejmuje zasadniczego okresu będącego przedmiotem niniejszej rozprawy.

Istotne miejsce w literaturze dotyczącej obecności kobiet w polskim taternictwie zajmują publikacje Jana Alfreda Szczepańskiego (1902–1991), taternika, pisarza, krytyka literackiego i wieloletniego redaktora „Taternika”. Szczepański należał do pokolenia taterników aktywnie uczestniczących w rozwoju polskiej wspinaczki w okresie międzywojennym, a jego działalność publicystyczna i literacka stanowi ważne świadectwo przemian zachodzących w środowisku górskim. Szczególne znaczenie dla historii kobiecego taternictwa ma jego książka *Przygody ze skałą, dziewczyną i śmiercią. Wspomnienia z Tatr*, wydana w 1956 r. Publikacja

³ M. Świerz, *Polki w dziejach taternictwa*, „Start” 1927, nr 4, s. 6-8.

zawiera wspomnienia autora związane z działalnością taternicką oraz portrety osób należących do przedwojennego środowiska wspinaczkowego. Chociaż ma charakter wspomnieniowy i popularny, stanowi wartościowy materiał do analizy sposobów postrzegania i przedstawiania kobiet przez przedstawiciela w znacznej mierze męskiego środowiska taternickiego. Szczepański nie ograniczał się bowiem do odnotowywania osiągnięć wspinaczkowych kobiet, lecz przedstawiał również ich cechy charakteru, relacje z partnerami oraz funkcjonowanie w środowisku górskim. Jego przekazy mogą być zatem wykorzystywane zarówno do rekonstrukcji działalności poszczególnych taterniczek, jak i do analizy społecznych wyobrażeń dotyczących kobiety uprawiającej taternictwo. Znaczenie publikacji Szczepańskiego wykracza przy tym poza jego wspomnienia książkowe. Jako redaktor „Taternika” uczestniczył on w kształtowaniu dyskursu środowiska wspinaczkowego, a jego teksty stanowią materiał pozwalający analizować sposób przedstawiania kobiet i ich działalności w literaturze oraz publicystyce górskiej⁴.

Z perspektywy niniejszej rozprawy szczególnie istotne jest zestawienie tego rodzaju przekazów ze źródłami pochodzącymi bezpośrednio od taterniczek. Umożliwia to konfrontację obrazu kobiecej działalności konstruowanego przez innych uczestników środowiska z własnymi relacjami i doświadczeniami kobiet. Specjalne miejsce w dotychczasowej literaturze dotyczącej kobiecego taternictwa zajmuje książka Haliny Ptakowskiej-Wyżanowicz *Od krynoliny do liny*, wydana w Warszawie w 1960 r.⁵. Publikacja należy do najwcześniejszych samodzielnych opracowań poświęconych historii działalności kobiet w górach i łączy perspektywę historyczną z perspektywą uczestniczki badanego środowiska. Autorka przedstawia działalność kobiet nie tylko w Tatrach, lecz również w innych rejonach górskich, ukazując sylwetki i dokonania kolejnych pokoleń wspinaczek. Podejmuje również problem samodzielności kobiet oraz ich miejsca w środowisku taternickim. Książka ta nie stanowi jednak systematycznego studium społecznych i kulturowych uwarunkowań powojennego taternictwa kobiet ani nie analizuje w sposób pogłębiony ich motywacji, doświadczeń i mechanizmów funkcjonowania w środowisku górskim. Jej zakres pozostawia tym samym przestrzeń do dalszych badań, zwłaszcza nad przemianami zachodzącymi od lat 60. do końca lat 80., kiedy zmieniał się poziom sportowy i zakres samodzielnej działalności polskich taterniczek.

⁴ Np. pozycja J.A. Szczepański, *Na drogach polskiego alpinizmu kobiecego*, „Wierchy” 1976, s. 48-60.

⁵ H. Ptakowska-Wyżanowicz, *Od krynoliny do liny*, Wyd. Sport i Turystyka, Warszawa 1960.

Do wcześniejszych opracowań uwzględniających działalność polskich kobiet w górach należy również rozdział Kazimierza Saysse-Tobiczyka *Polki na szczytach świata*, zamieszczony w kompendium *W górach wysokich. Kompendium polskich wypraw wysokogórskich*⁶. Autor przedstawia w nim w ujęciu chronologicznym najważniejsze osiągnięcia polskich alpinistek, uwzględniając również ich wcześniejszą działalność taternicką. Publikacja ma przede wszystkim charakter faktograficzny i dokumentacyjny. Pozwala prześledzić rozwój aktywności kobiet w górach oraz wskazać najważniejsze postaci i dokonania, nie podejmując jednak pogłębionej analizy społecznych, kulturowych i organizacyjnych uwarunkowań kobiecego taternictwa.

Istotnym etapem rozwoju badań nad historią kobiet w polskim taternictwie były późniejsze publikacje poświęcone pionierkom kobiecej wspinaczki. W tym kontekście wymienić należy m.in. artykuł Marii Rotkiewicz *Pionierki górskich szlaków turystycznych w Polsce*⁷, tekst Ewy Kuczaj-Jasińskiej [Roszkowskiej] *Początki samodzielnego taternictwa kobiecego w Polsce*⁸ oraz chronologiczne zestawienie faktów i osiągnięć polskich taterniczek w artykule Anety Łojek *Pionierskie wyczyny Polek na górskich szlakach i skalnych ścianach*⁹. Publikacje te mają znaczenie dla odtworzenia genezy kobiecego taternictwa oraz sposobów dokumentowania i interpretowania działalności pierwszych taterniczek. Ich zasadniczym przedmiotem pozostaje jednak przede wszystkim okres poprzedzający II wojnę światową, a zatem odmienny od głównego zakresu chronologicznego niniejszej rozprawy.

Szczególne miejsce we współczesnych badaniach nad historią kobiecego taternictwa i alpinizmu w Polsce zajmuje dorobek Ewy Roszkowskiej. Jej publikacje stanowią jeden z najważniejszych nurtów współczesnych badań nad obecnością kobiet w polskim środowisku górskim. Autorka podejmuje zarówno problematykę rozwoju taternictwa i alpinizmu w Polsce, jak i zagadnienia związane z aktywnością wspinaczkową kobiet oraz społecznymi i kulturowymi uwarunkowaniami ich działalności.

⁶ K. Saysse-Tobiczyk, *Polki na szczytach świata*, [w:] *W górach wysokich. Kompendium polskich wypraw wysokogórskich*, pod red. K. Saysse-Tobiczyka, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985, s. 204-212.

⁷⁷ M. Rotkiewicz, *Pionierki górskich szlaków turystycznych w Polsce*, „Kultura Fizyczna” 1995, nr 7-8, s. 1-10.

⁸ E. Kuczaj-Jasińska [Roszkowska], *Początki samodzielnego taternictwa kobiecego w Polsce*, [w:] *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce*, praca zbiorowa pod red. S. Zaborniaka, Rzeszów 2004, s. 367-379.

⁹ A. Łojek, *Pionierskie wyczyny Polek na górskich szlakach i skalnych ścianach*, „Słupskie Prace Geograficzne” 2008, nr 5, s. 43-51

Bezpośrednio z problematyką niniejszej rozprawy związany jest jej artykuł *Taternictwo kobiece w latach 1945–1964. Rekonesans badawczy*¹⁰. Jest to jedna z nielicznych publikacji naukowych koncentrujących się bezpośrednio na działalności kobiet w Tatrach w pierwszych dwóch dekadach okresu powojennego. Autorka podejmuje próbę rekonstrukcji rozwoju kobiecego taternictwa po 1945 r., wskazując na przemiany zachodzące w środowisku wspinaczkowym oraz udział kobiet w rozwoju taternictwa. Zakres chronologiczny opracowania obejmuje jednak jedynie pierwsze dwie dekady okresu powojennego, przez co nie pozwala na prześledzenie długofalowych przemian zachodzących do końca lat 80.

Szerszą perspektywę historyczną przedstawia artykuł Roszkowskiej *‘A Woman Will Never Become a Genuine Climber’: An Outline of the History of Polish Female’s Alpinism*¹¹ opublikowany na łamach „The International Journal of the History of Sport”. Autorka przedstawia w nim dzieje polskiego kobiecego alpinizmu od początków działalności kobiet w Tatrach po ich udział w eksploracji najwyższych pasm górskich XX i XXI wieku. Szczególną uwagę poświęca stereotypowi alpinizmu jako aktywności „męskiej”, kwestii społecznej akceptacji kobiet, ich dążeniu do samodzielności oraz relacjom pomiędzy sytuacją polityczną i społeczną Polski a rozwojem kobiecej działalności górskiej. Publikacja ta ma istotne znaczenie dla niniejszej rozprawy, ponieważ wskazuje na zasadność ujmowania historii kobiecego alpinizmu w szerszym kontekście społecznym i kulturowym. Jej syntetyczny charakter oraz szeroki zakres chronologiczny sprawiają jednak, że nie stanowi szczegółowego studium działalności Polek w Tatrach w latach 1945-1989.

Do najnowszych prac Roszkowskiej należy artykuł *‘Lone warriors’? Independent women’s climbing teams active in the Tatras up to 1939*, opublikowany w 2026 r. w czasopiśmie „Sport in History”¹². Publikacja poświęcona jest rozwojowi samodzielnych kobiecych zespołów wspinaczkowych w Tatrach do 1939 r. i analizuje zarówno osiągnięcia kobiet, jak i społeczne, polityczne i kulturowe ograniczenia wpływające na ich działalność. Dla niniejszej dysertacji ma ona znaczenie przede wszystkim jako opracowanie przedwojennych podstaw samodzielnego kobiecego taternictwa oraz punkt odniesienia dla analizy przemian

¹⁰ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945–1964. Rekonesans badawczy*, [w:] *Wierchy wołają. Wiesławowi A. Wójcikowi na siedemdziesiąte urodziny*, pod red. J. Konieczniaka i J. Pociask-Karteczki, Wydawca: COTG PTTK, Kraków 2016, s. 353-364.

¹¹ E. Roszkowska, *‘A Woman Will Never Become a Genuine Climber’: An Outline of the History of Polish Female’s Alpinism*, „The International Journal of the History of Sport” 2020, nr 37, s. 771-790.

¹² E. Roszkowska, *‘Lone warriors’? Independent women’s climbing teams active in the Tatras up to 1939*, „Sport in History” 2026, nr 46(3), s. 432-459.

zachodzących po 1945 r. Jednocześnie jej zakres chronologiczny pozostaje odmienny od zasadniczego przedmiotu niniejszych badań.

Istotną pozycją z punktu widzenia przedmiotu oraz zakresu czasowego i terytorialnego jest niepublikowana praca magisterska Marii Wydrzyńskiej pt. *Polska kobieta działalność wspinaczkowa w Tatrach w latach 1945-1969*, przygotowana pod kierunkiem dr Ewy Roszkowskiej¹³. Jest, co prawda, niekompletna ze względu na nieodnalezienie przez autorkę pierwotnych źródeł dotyczących kobiecej wspinaczki w Tatrach w omawianym okresie, ale pierwsza systematyzująca tą działalność.

Uzupełnieniem badań nad obecnością kobiet w kulturze górskiej są publikacje Anny Pigoń, reprezentujące perspektywę literaturoznawczą i kulturoznawczą. Zwrócić tu należy uwagę na monografię *Górali, taterniczki, turyści. Kobiety w literaturze o Tatrach do 1939 roku*¹⁴. Publikacja ta stanowi szerokie studium sposobów przedstawiania kobiet związanych z Tatrami i Zakopanem w literaturze oraz innych przekazach kultury. Autorka analizuje między innymi miejsce taterniczek i turystek wysokogórskich w literaturze o Tatrach oraz w szerszym życiu społecznym i kulturze regionu. Ważnym aspektem opracowania jest konfrontacja obrazu kobiet z dominującymi, w znacznej mierze męskimi, sposobami przedstawiania przestrzeni górskiej i obecności w niej kobiet. Monografia obejmuje okres bezpośrednio poprzedzający ramy chronologiczne niniejszej rozprawy, dlatego jej znaczenie polega przede wszystkim na dostarczeniu kontekstu kulturowego dla analizy przemian zachodzących po II wojnie światowej.

Uzupełnieniem literatury naukowej są publikacje o charakterze popularnonaukowym. Szczególne miejsce zajmują dwa opracowania poświęcone dziejom kobiecej wspinaczki w Tatrach: *Agaty Komosa-Styczeń Taterniczki. Miejsce kobiet jest na szczycie*¹⁵ i *Anny Król Kamienny sufit. Opowieść o pierwszych taterniczkach*¹⁶. Obie publikacje przedstawiają sylwetki najważniejszych postaci polskiego taternictwa kobiecego, przyczyniając się do popularyzacji wiedzy o historii kobiet w górach. Ich zakres chronologiczny i sposób ujęcia są jednak odmiennie od założeń niniejszej rozprawy, która koncentruje się na systematycznej analizie działalności kobiet w latach 1945-1989.

¹³ M. Wydrzyńska, *Polska kobieta działalność wspinaczkowa w Tatrach w latach 1945-1969*, niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem dr Ewy Roszkowskiej, Zakład Alpinizmu i Turystyki Kwalifikowanej AWF w Krakowie, Kraków 2011.

¹⁴ A. Pigoń, *Górali, taterniczki, turyści. Kobiety w literaturze o Tatrach do 1939 roku*, Wyd. Universitas, Kraków 2022.

¹⁵ A. Komosa-Styczeń, *Taterniczki miejsce kobiet jest na szczycie*, Wyd. Prószyński Media, Warszawa 2021.

¹⁶ A. Król, *Kamienny sufit. Opowieść o pierwszych taterniczkach*, Wyd. Znak, Kraków 2021.

Podobny uzupełniający charakter mają publikacje biograficzne dotyczące najbardziej znanych polskich alpinistek i himalaistek, m.in. *Himalaistki. Opowieść o Kobietach, które pokonują każdą górę*¹⁷ Mariusza Sepioła czy autorstwa Anny Kamińskiej *Wanda. Opowieść o sile życia i śmierci. Historia Wandy Rutkiewicz*¹⁸ oraz *Halina. Dziś już nie ma takich kobiet. Opowieść o himalaistce Halinie Krüger-Syrokomskiej*¹⁹ tej samej autorki. Publikacje te umożliwiają prześledzenie biografii najbardziej rozpoznawalnych polskich taterniczek i alpinistek oraz wskazanie znaczenia Tatr jako jednego z etapów ich rozwoju wspinaczkowego. Nie stanowią jednak opracowań całego środowiska kobiecego taternictwa ani nie koncentrują się na społecznych, organizacyjnych i kulturowych uwarunkowaniach działalności kobiet w Tatrach w badanym okresie.

Przegląd dotychczasowej literatury pozwala wyróżnić kilka głównych kierunków badań. Pierwszy obejmuje dzieje pionierskiej działalności kobiet w Tatrach i proces ich wchodzenia do środowiska taternickiego. Drugi koncentruje się na biografiach wybitnych polskich alpinistek i ich późniejszych osiągnięciach wysokogórskich. Trzeci obejmuje analizę społecznych i kulturowych aspektów kobiecego wspinania, w szczególności problematyki płci kulturowej, stereotypów, społecznej akceptacji oraz pozycji kobiet w środowisku wspinaczkowym. Czwarty, reprezentowany przede wszystkim przez nieliczne współczesne opracowania historyczne, dotyczy rekonstrukcji rozwoju kobiecego taternictwa w wybranych okresach.

Przegląd ten wskazuje jednocześnie na kilka wymiarów luki badawczej. Po pierwsze, brak jest całościowego opracowania obejmującego działalność taternicką Polek w całym okresie 1945-1989. Po drugie, słabiej rozpoznana pozostaje działalność szerszego grona kobiet uprawiających taternictwo, nie tylko najbardziej znanych postaci, których późniejsze osiągnięcia alpinistyczne często przesłaniały ich wcześniejszą działalność w Tatrach. Po trzecie, dotychczasowe opracowania stosunkowo rzadko łączą analizę poziomu sportowego i osiągnięć wspinaczkowych z badaniem społecznych, kulturowych i organizacyjnych mechanizmów funkcjonowania kobiet w środowisku taternickim. Po czwarte, niewystarczająco rozpoznane pozostają motywacje kobiet, ich doświadczenia związane z funkcjonowaniem w

¹⁷ M. Sepioła, *Himalaistki. Opowieść o Kobietach, które pokonują każdą górę*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2017.

¹⁸ A. Kamińska, *Wanda opowieść o sile życia i śmierci. Historia Wandy Rutkiewicz*, Wyd. Literackie, Kraków 2017.

¹⁹ A. Kamińska, *Halina Dziś już nie ma takich kobiet. Opowieść o himalaistce Halinie Krüger-Syrokomskiej*, Wyd. Literackie, Kraków 2019.

środowisku zdominowanym przez mężczyzn oraz sposoby budowania przez nie pozycji i samodzielności. Po piąte, niewiele miejsca poświęcono przemianom zachodzącym między kolejnymi pokoleniami taterniczek oraz znaczeniu zmian politycznych, organizacyjnych i technicznych dla charakteru ich działalności.

Luka badawcza nie polega zatem na całkowitym braku opracowań dotyczących kobiet w polskim taternictwie i alpinizmie, lecz na braku syntezy, która łączyłaby rozproszone ustalenia dotyczące poszczególnych postaci, okresów i aspektów działalności kobiet w spójną analizę obejmującą cały okres 1945-1989. Dotychczasowa literatura dostarcza istotnych podstaw do rekonstrukcji tego zjawiska, ale nie pozwala jeszcze w pełni odpowiedzieć na pytanie o jego przemiany w długiej perspektywie powojennej ani o wzajemne relacje między poziomem sportowym, organizacją środowiska, przemianami społecznymi i kulturowymi oraz doświadczeniami samych taterniczek.

Niniejsza rozprawa traktuje zatem Tatry nie tylko jako przestrzeń osiągania wyników sportowych i zdobywania kompetencji potrzebnych taterniczkom w późniejszej działalności wysokogórskiej lecz przede wszystkim jako autonomiczne środowisko praktyk społecznych i kulturowych, dzięki temu może uzupełnić dotychczasowy obraz dziejów polskiego taternictwa o analizę doświadczeń kobiet, które poprzez swoją codzienną aktywność współtworzyły powojenne środowisko wspinaczkowe, a zarazem ukazać przemiany miejsca kobiet w tym środowisku w latach 1945-1989.

4. Źródła i materiały

Praca ma charakter historyczny i opiera się na zróżnicowanym materiale badawczym, obejmującym materiały archiwalne, źródła drukowane, materiały osobowe i dokumentacyjne, relacje i wywiady, materiały ikonograficzne oraz źródła internetowe. Ich dobór wynika z przyjętego przedmiotu i zakresu badań oraz z potrzeby połączenia rekonstrukcji działalności taternickiej kobiet z analizą jej społecznych, organizacyjnych i kulturowych uwarunkowań. Szczególne znaczenie mają materiały pozwalające na bezpośrednie odtworzenie aktywności wspinaczkowej, a także źródła umożliwiające uchwycenie sposobu funkcjonowania kobiet w środowisku taternickim i sposobów przedstawiania ich działalności.

W ramach kwerendy źródłowej przeprowadzono badania w archiwach i instytucjach przechowujących materiały związane z historią taternictwa i działalnością organizacji górskich. Wykorzystano zarówno materiały znajdujące się w zbiorach instytucjonalnych, jak i

dokumentację udostępnioną w ramach kwerendy w archiwach oraz zbiorach prywatnych²⁰. Szczególne znaczenie miały materiały dotyczące działalności klubów wysokogórskich, dokumentacji wyjść taternickich, działalności ratowniczej oraz indywidualnych taterniczek. Kwerenda archiwalna pozwoliła również na pozyskanie dokumentów, które nie były wcześniej wykorzystywane w opracowaniach dotyczących kobiecej działalności wspinaczkowej w Tatrach.

Podstawę źródłową rozprawy stanowią przede wszystkim materiały bezpośrednio dokumentujące działalność taternicką. Szczególne znaczenie mają zachowane księgi wyjść taternickich z lat 1974-1985, prowadzone w schronisku Murowaniec na Hali Gąsienicowej, schronisku nad Morskim Okiem oraz w Centralnym Ośrodku Szkolenia PZA „Betlejemka” na Hali Gąsienicowej²¹. Materiały te umożliwiają identyfikację osób podejmujących działalność wspinaczkową, odtworzenie składów zespołów oraz, w zakresie wynikającym z kompletności zachowanej dokumentacji, analizę częstotliwości i charakteru aktywności taternickiej. Ich szczególna wartość polega na tym, że pozwalają wyjść poza biograficzne przekazy dotyczące najbardziej znanych taterniczek i uchwycić działalność szerszej grupy kobiet obecnych w Tatrach. Księgi wyjść nie obejmują jednak całego okresu będącego przedmiotem rozprawy. Z tego względu dla rekonstrukcji działalności w latach 1945-1973 oraz 1986-1989 konieczne było wykorzystanie innych kategorii źródeł, a także konfrontowanie danych pochodzących z różnych materiałów. Księgi wyjść traktowane są zatem jako szczególnie wartościowy, lecz niejedyny korpus dokumentacyjny służący do odtwarzania aktywności taternickiej kobiet.

Uzupełnieniem dokumentacji archiwalnej są materiały przekazane przez uczestniczki działalności taternickiej oraz członków ich rodzin. Należą do nich między innymi materiały dotyczące działalności Haliny Krüger-Syrokomskiej, przekazane przez Mariannę Syrokomską²², fragmentaryczne informacje dotyczące przejść wspinaczkowych kobiet aktywnych w latach 1970-1989, udostępnione przez Ewę Roszkowską²³, oraz wykazy przejść

²⁰ Kwerendę przeprowadzono w zbiorach archiwalnych Muzeum Tatrzańskiego (dalej: MT-ZA), Tatrzańskim Parku Narodowym – Ośrodku Dokumentacji Tatrzańskiej im. Zofii Radwańskiej-Paryskiej i Witolda H. Paryskiego (dalej: TPN ODT), Narodowym Archiwum Cyfrowym (dalej: NCN) oraz zbiorach archiwalnych Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie (dalej: MSiT-ZA). Pozyskano także materiały z archiwów prywatnych: Zofii Bachledy, Moniki Niedbalskiej, Ewy Roszkowskiej.

²¹ TPN ODT, *Księgi wyjść taternickich* z lat 1979-1982 ze schroniska Murowaniec, *Księgi wyjść taternickich* z lat 1975-1985 ze schroniska Morskie Oko, *Księgi wyjść taternickich* z lat 1978-1982 z COS PZA „Betlejemka”.

²² Fragmentaryczny wykaz przejść Haliny Krüger-Syrokomskiej przesłany 22 czerwca 2026 r. – w posiadaniu autorki pracy.

²³ Wykaz przejść wspinaczkowych Jacka Jasińskiego zawierający także informacje o działalności kobiet – prywatne archiwum Ewy Roszkowskiej.

przekazane przez Monikę Niedbalską²⁴ i Zofię Bachledę²⁵. Materiały tego rodzaju mają charakter osobowy i dokumentacyjny. Ich wykorzystanie pozwala uzupełniać dane, których nie udało się odnaleźć w dokumentacji instytucjonalnej lub drukowanej, a także identyfikować osoby i przejścia nieobecne w bardziej systematycznych przekazach.

Istotnym dopełnieniem materiału źródłowego były również wywiady przeprowadzone z osobami związanymi z działalnością taternicką badanego okresu²⁶. Rozmowy te wykorzystano przede wszystkim do uzupełnienia informacji dotyczących biografii taterniczek, ich aktywności wspinaczkowej, składu zespołów, relacji między uczestnikami środowiska wspinaczkowego oraz okoliczności wybranych przejść i wydarzeń. Materiał uzyskany w drodze wywiadów traktowano jako źródło osobowe, wymagające krytycznej analizy i, w miarę możliwości, konfrontacji z dokumentacją archiwalną, źródłami drukowanymi, wykazami przejść oraz innymi przekazami. Wywiady miały zatem przede wszystkim charakter uzupełniający i weryfikacyjny, pozwalając na dotarcie do informacji nieobecnych lub niepełnych w zachowanej dokumentacji pisanej.

Istotną kategorię źródeł stanowią również księgi wypraw ratunkowych TOPR²⁷. Materiały te umożliwiają uzupełnienie danych dotyczących aktywności górskiej o informacje związane z wypadkami, interwencjami ratunkowymi oraz okolicznościami podejmowania działalności w górach. Ich znaczenie nie ogranicza się zatem do odtwarzania poszczególnych zdarzeń. W określonym zakresie pozwalają również uchwycić praktyczne aspekty funkcjonowania taterniczek w środowisku wspinaczkowym oraz skonfrontować informacje pochodzące z innych źródeł.

W niniejszej pracy wykorzystano także źródła drukowane, w szczególności roczniki „Taternika”. Analizie poddano roczniki z lat 1945-1988, ze szczególnym uwzględnieniem rubryk i zestawień dotyczących działalności w Tatrach, takich jak *Podsumowania sezonów*, *Nowe drogi w Tatrach*, *Co nowego w Tatrach?*, *Przejścia i obozy w Tatrach*, *Wykaz wejść*, *Nowe drogi w „Taterniku”* oraz materiały poświęcone poszczególnym osobom i wydarzeniom. „Taternik” stanowi szczególnie ważne źródło do rekonstrukcji działalności środowiska

²⁴ *Wykaz przejść taternickich Moniki Niedbalskiej* przesłany 30 sierpnia 2026 r. – w posiadaniu autorki pracy.

²⁵ *Wykaz przejść Zofii Bachledy* przesłany 29 sierpnia 2026 r. – w posiadaniu autorki pracy.

²⁶ Materiał pozyskano w drodze wywiadów telefonicznych oraz asynchronicznej komunikacji elektronicznej z osobami związanymi z polskim środowiskiem wspinaczkowym: Zofią Bachledą, Jerzym Głowackim, Iwoną Gronkiewicz-Marcisz, Moniką Niedbalską, Martą Szlamką, Waldemarem Niemcem, Tomaszem Ręgwelskim oraz Januszem Ryszewskim.

²⁷ *Księgi wypraw ratunkowych TOPR*, opracowane i udostępnione przez starszego instruktora ratownictwa tatrzańskiego TOPR Romana Szadkowskiego.

taternickiego, ponieważ dokumentuje zarówno osiągnięcia wspinaczkowe, jak i funkcjonowanie organizacyjne oraz publiczny sposób przedstawiania działalności górskiej. Periodyk ten wymaga jednak krytycznej oceny pod względem kompletności. Po II wojnie światowej „Taternik” ukazywał się od 1947 r., początkowo jako dwumiesięcznik, z przerwą w latach 1950-1955, następnie jako kwartalnik do 1980 r., natomiast w latach 1981-1989 częstotliwość jego wydawania uległa dalszemu ograniczeniu. Istotne znaczenie ma również zmiana profilu czasopisma, zwłaszcza od lat 70., kiedy zwiększała się obecność tematyki związanej z działalnością w górach wysokich. Ogranicza to możliwość traktowania „Taternika” jako jedyne, systematycznego źródła do rekonstrukcji aktywności taternickiej kobiet w całym badanym okresie.

Brak informacji w „Taterniku” nie jest zatem utożsamiany z brakiem określonego przejścia lub działalności wspinaczkowej. Nieobecność danej osoby, zespołu lub przejścia w periodyku może wynikać zarówno z selektywnego charakteru publikowanych materiałów, jak i z niepełności zachowanej dokumentacji. Z tego względu informacje pochodzące z „Taternika” są, w miarę możliwości, konfrontowane z księgami wyjść, wykazami przejść, materiałami klubowymi, relacjami osobowymi oraz innymi źródłami drukowanymi. Takie postępowanie ma szczególne znaczenie w przypadku badań nad działalnością kobiet, których obecność w źródłach może być nierównomierna i zależna od charakteru prowadzonej dokumentacji.

Do ważnych materiałów dokumentacyjnych wykorzystanych w pracy należą również przewodniki taternickie Wiktora Henryka Paryskiego *Tatry Wysokie*²⁸. To wielotomowe opracowanie zawiera informacje topograficzne i wspinaczkowe, a także dane o charakterze historycznym. Materiał tam znajdujący się wykorzystano przede wszystkim do weryfikacji informacji dotyczących dróg wspinaczkowych, ich przebiegu, historii przejść oraz osób związanych z ich pokonywaniem.

Dopełniającym materiałem dokumentacyjnym są również źródła internetowe. Wykorzystano m.in. materiały udostępniane przez Józefa Nykę²⁹, a także inne strony internetowe i cyfrowo dostępne zbiory zawierające informacje dotyczące historii taternictwa, działalności poszczególnych osób, przejść wspinaczkowych, wydarzeń oraz funkcjonowania środowiska górskiego. Źródła te wykorzystywano przede wszystkim w celu uzupełnienia i weryfikacji danych pozyskanych z materiałów archiwalnych i drukowanych. Zróżnicowany

²⁸ W.H. Paryski, *Tatry Wysokie. Przewodnik taternicki*, t. 1-25, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1951-1988.

²⁹ www.nyka.home.pl, dostęp: 15.09.2026 r.

charakter tych materiałów oraz odmienne okoliczności ich powstania wymagały odrębnego podejścia do ich oceny i wykorzystania w procesie badawczym. Informacje pochodzące ze stron internetowych, w miarę możliwości, konfrontowano z innymi przekazami, zwracając uwagę na autorstwo, charakter publikowanego materiału, jego podstawę źródłową oraz datę udostępnienia.

Kolejną grupę stanowią publikacje środowiskowe i materiały klubowe. W procesie weryfikacji i uzupełniania danych wykorzystano między innymi *Księgę Jubileuszową Klubu Wysokogórskiego w Katowicach 1949–1999*³⁰, w szczególności zestawienia dotyczące pierwszych przejść w Tatrach oraz najlepszych przejść wspinaczkowych poszczególnych lat. Materiały tego rodzaju pozwalają nie tylko uzupełnić dane dotyczące konkretnych osiągnięć, lecz także uchwycić sposób, w jaki działalność wspinaczkowa była dokumentowana i wartościowana w ramach poszczególnych środowisk klubowych.

Ważną kategorią materiałów są relacje, wspomnienia oraz materiały biograficzne powstałe z udziałem samych taterniczek lub osób z ich najbliższego otoczenia. Wykorzystano w tym zakresie między innymi niepublikowane prace magisterskie zawierające materiały i relacje pozyskane bezpośrednio od bohaterek badań lub ich rodzin³¹. Materiały te mają szczególne znaczenie dla rekonstrukcji doświadczeń kobiet, ich motywacji, relacji z innymi uczestnikami środowiska oraz sposobów postrzegania własnej działalności. Jednocześnie, podobnie jak w przypadku innych przekazów wspomnieniowych, zostały poddane krytyce źródłowej i konfrontowane z materiałami o innym charakterze.

³⁰ P. Kasprowski (red.), *Księga Jubileuszowa Klubu Wysokogórskiego w Katowicach 1949–1999*, Wydawca Feniks Katowice i Klub Wysokogórski Katowice, 2020. Szczególnie przydatne były tutaj części zatytułowane: *Pierwsze przejścia w Tatrach*, s. 76–79, *Najlepsze wspinaczkowe przejścia roku*, s. 80–94.

³¹ A. Kołacz, *Życie i działalność górską Anny Czerwińskiej*, niepublikowana praca magisterska, napisana pod kierunkiem dr Ewy Kuczaj-Jasińskiej, Zakład Alpinizmu i Turystyki Kwalifikowanej AWF w Krakowie, Kraków 2003; M. Maśnik, *Góry, życie i twórczość Anny Skoczylas*, niepublikowana praca magisterska, napisana pod kierunkiem dr Ewy Roszkowskiej, Zakład Alpinizmu i Turystyki Kwalifikowanej AWF w Krakowie, Kraków, 2011; A. Ostrowska-Biela, *Wanda Rutkiewicz (1943–1992). Materiały do biografii i bibliografii alpinistki*, niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem dr hab. Andrzeja Matuszyka, Zakład Alpinizmu i Turystyki Kwalifikowanej AWF w Krakowie, Kraków 1999; R. Piszczek, *Materiały do wspinaczkowej monografii ściany czołowej zachodniego filara Kopy Spadowej*, niepublikowana praca magisterska, napisana pod kierunkiem dr Andrzeja Matuszyka, Zakład Alpinizmu i Turystyki Kwalifikowanej AWF w Krakowie, Kraków 1996; L. Podgórný, *Wschodnia ściana Mnicha nad Morskim Okiem w Tatrach. Materiały do wspinaczkowej monografii ściany*, niepublikowana praca magisterska, napisana pod kierunkiem dr Andrzeja Matuszyka, Zakład Alpinizmu i Turystyki Kwalifikowanej AWF w Krakowie, Kraków 1995; A. Schabowski, D. Wilczyński, *Historia działalności Koła Zakopiańskiego Klubu Wysokogórskiego w latach 1936–1974*, niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem dr hab. Ryszarda Kozioła, Zakład Alpinizmu AWF w Krakowie, Kraków 1981; A. Sowińska, *Dzieje Klubu Wysokogórskiego w Katowicach w latach 1949–1999 na tle rozwoju taternictwa w Polsce*, niepublikowana praca magisterska, napisana pod kierunkiem dr Artura Kurka, Instytut Turystyki AWF w Krakowie, Kraków, 2003 r.; M. Wydrzyńska, *Polska kobieca działalność wspinaczkowa w Tatrach w latach 1945–1969*, op. cit.

Uzupełnieniem pozycji źródłowych są fotografie górskie, w tym fotografie znajdujące się w zbiorach Ryszarda Pilcha³². Materiał ikonograficzny wykorzystano nie tylko jako ilustrację wydarzeń opisywanych na podstawie źródeł pisanych, lecz również jako materiał pozwalający identyfikować osoby, zespoły, miejsca i elementy wyposażenia wspinaczkowego, a także analizować sposoby dokumentowania działalności górskiej. W przypadku fotografii, podobnie jak w odniesieniu do innych źródeł, istotne znaczenie ma ustalenie ich autorstwa, czasu powstania, miejsca oraz osób przedstawionych na zdjęciach.

Odrębną kategorię stanowią opracowania o charakterze encyklopedycznym i syntetyzującym. Należą do nich *Wielka encyklopedia tatrzańska* Zofii Radwańskiej-Paryskiej³³ i Witolda Henryka Paryskiego, *Wielka encyklopedia gór i alpinizmu* pod redakcją Małgorzaty i Jana Kielkowskich³⁴, *W skałach i lodach świata* pod red. Kazimierza Sayse-Tobiczyka³⁵, *Zarys dziejów polskiej turystyki górskiej* i *Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego* Władysława Krygowskiego³⁶, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach* Bolesława Chwaścińskiego³⁷ oraz historyczne opracowanie *Zdobycie Tatr* autorstwa Jana Kielkowskiego³⁸. Publikacje te pozwalają porządkować informacje dotyczące historii taternictwa, osób, dróg wspinaczkowych i wydarzeń, nie są jednak traktowane jako zamiennik źródeł bezpośrednio dokumentujących działalność kobiet.

Zróżnicowanie wykorzystanego materiału badawczego ma szczególne znaczenie dla realizacji przyjętych celów. Księgi wyjść, wykazy przejść i materiały klubowe umożliwiają rekonstrukcję skali i charakteru aktywności wspinaczkowej. „Taternik” oraz inne publikacje środowiskowe pozwalają analizować sposób dokumentowania i przedstawiania działalności kobiet w środowisku taternickim. Relacje, wspomnienia i materiały osobowe umożliwiają natomiast uchwycenie doświadczeń samych taterniczek, ich motywacji oraz sposobów

³² Archiwalne fotografie taterników aktywnych w latach 70. i 80., zbiory Ryszarda Pilcha, www.lojanci.org, dostęp: 10.05.2026 r.

³³ Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, Wydawnictwo Górskie, Poronin 1995.

³⁴ M. i J. Kielkowscy (red.), *Wielka Encyklopedia Gór i Alpinizmu.*, t. III: *Góry Europy*, Wyd. STAPIS, Katowice 2007 t. VI: *Ludzie gór*, Wyd. STAPIS, Katowice 2013.

³⁵ K. Sayse-Tobiczyk, *W skałach i lodach świata*, t.1-5 (t. 1. *Na szczytach gór Europy*, t. 2. *Polskie wyprawy egzotyczne*, t. 3. *Od Łomnicy do Mont Blanc*, t. 4. *Od Andów po Hindukusz*, t. 5. *Himalaje-Karakorum*), Wyd. Sport i Turystyka, Warszawa 1959-1974.

³⁶ W. Krygowski, *Zarys dziejów polskiej turystyki górskiej*, Wyd. Sport i Turystyka, Warszawa 1973; W. Krygowski, *Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego*, Wyd. PTTK „Kraj”, Warszawa – Kraków 1988.

³⁷ B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, Wydawnictwo „Sport i Turystyka”, Warszawa 1979.

³⁸ J. Kielkowski, *Zdobycie Tatr. Historia i kronika taternictwa*, t. III: *Lata 1926-1945*, , Wyd. STAPIS, Katowice 2020; t. IV: *Lata 1946-1960*, Wyd. STAPIS, Katowice 2021.

interpretowania własnej obecności w górach. Fotografie stanowią dodatkowe źródło informacji o osobach, zespołach i praktykach wspinaczkowych. Dopiero zestawienie tych różnych kategorii materiałów pozwala na możliwie pełną rekonstrukcję badanego zjawiska.

Materiały przekazane przez osoby prywatne wymagają jednak szczególnej ostrożności źródłowej. W rozprawie traktowane są jako informacje wymagające, w miarę możliwości, konfrontacji z innymi przekazami. Dotyczy to zwłaszcza wykazów przejść, które mogą mieć charakter fragmentaryczny, selektywny lub oparty na pamięci uczestników. W przypadkach, w których niezależne potwierdzenie określonych danych nie było możliwe, zachowywano informację o ich niepełnym lub jednostkowym charakterze. Przyjęcie takiej zasady pozwala ograniczyć ryzyko bezkrytycznego wykorzystania materiałów osobowych, a jednocześnie nie prowadzi do pomijania cennych informacji, które w przypadku historii kobiet mogą mieć szczególne znaczenie dla rekonstrukcji działalności słabiej udokumentowanej w źródłach instytucjonalnych.

5. Metody i techniki badawcze

Charakter przedmiotu badań oraz przyjęte cele rozprawy wymagają zastosowania metod właściwych dla badań historycznych, w szczególności metod służących krytycznej analizie źródeł, ustalaniu faktów oraz interpretacji procesów zachodzących w badanym środowisku. Podstawę metodologiczną pracy stanowi warsztat historii, w szczególności koncepcje metodologiczne rozwijane w polskiej refleksji nad badaniem źródeł historycznych, w tym dorobek Jerzego Topolskiego³⁹. W rozprawie zastosowano metody bezpośredniego i pośredniego ustalania faktów, krytykę źródeł, metodę porównawczą i geograficzną oraz techniki analizy treści. Wykorzystano również technikę wywiadu, przede wszystkim w celu uzupełnienia i weryfikacji materiału źródłowego dotyczącego doświadczeń oraz uwarunkowań działalności taternickiej kobiet⁴⁰.

Podstawową procedurą badawczą była krytyka źródeł, obejmująca zarówno krytykę zewnętrzną, służącą ustaleniu autentyczności i pochodzenia źródła, jak i krytykę wewnętrzną,

³⁹ J. Topolski, *Metodologia historii*, PWN, Warszawa 1968; J. Topolski., *Teoretyczne problemy wiedzy historycznej. Antologia tekstów*, wybór i opracowanie Ewa Domańska, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2016.

⁴⁰ K. Toporowicz, *Elementy metodologii badań historycznych w naukach o kulturze fizycznej*, [w:] *Metody empiryczne w naukach o kulturze fizycznej*, H. Grabowski (red.), Wyd. AWF w Krakowie, Kraków 1996.

pozwalającą ocenić wiarygodność zawartych w nim informacji. Szczególne znaczenie miało to w przypadku źródeł o charakterze dokumentacyjnym, takich jak księgi wyjść taternickich, wykazy przejść, dokumentacja klubowa i ratownicza, a także w odniesieniu do relacji wspomnieniowych, autobiograficznych i ustnych. Zróżnicowany charakter materiału źródłowego wymagał każdorazowo uwzględnienia okoliczności jego powstania, czasu sporządzenia, celu jego wytworzenia oraz pozycji autora lub osoby przekazującej informację. W procesie ustalania faktów wykorzystywano informacje pochodzące z różnych, niezależnych od siebie źródeł. Szczególne znaczenie miała ich wzajemna konfrontacja, zwłaszcza w sytuacjach, gdy poszczególne przekazy zawierały odmienne dane dotyczące przebiegu działalności wspinaczkowej, składu zespołów, dat przejść lub autorstwa określonych osiągnięć. W takich przypadkach prowadzono dalszą kwerendę źródłową, wykorzystując w miarę możliwości materiały o odmiennym pochodzeniu i charakterze. Jeżeli sprzeczności nie można było rozstrzygnąć w sposób jednoznaczny, fakt ten odnotowywano w analizie, nie traktując jednej z wersji jako pewnej wyłącznie na podstawie jej występowania w pojedynczym przekazie.

W pracy wykorzystano zarówno metodę bezpośredniego (indukcja), jak i pośredniego (dedukcja) ustalania faktów. Metoda indukcyjna znajdowała zastosowanie przede wszystkim w analizie źródeł zawierających informacje odnoszące się wprost do określonych wydarzeń, osób i aktywności wspinaczkowej, takich jak księgi wyjść, wykazy przejść, dokumentacja klubowa czy relacje uczestniczek. Metoda dedukcyjna była stosowana w sytuacjach, w których określone informacje nie były bezpośrednio udokumentowane i wymagały rekonstrukcji na podstawie zestawienia kilku źródeł oraz analizy ich wzajemnych zależności. Pozwalało to między innymi na uzupełnianie danych dotyczących działalności osób, których aktywność nie została w pełni odnotowana w źródłach drukowanych.

Istotną rolę odegrała metoda porównawcza. Zastosowano ją zarówno do konfrontowania informacji pochodzących z różnych kategorii źródeł, jak i do porównywania doświadczeń poszczególnych taterniczek oraz zmian zachodzących w kolejnych okresach badanego czterdziestolecia. Porównywano między innymi charakter działalności kobiet, poziom podejmowanych przez nie dróg, formy współpracy w zespołach, udział w działalności organizacyjnej oraz sposoby przedstawiania ich aktywności w źródłach pochodzących od kobiet i od mężczyzn. Pozwoliło to uchwycić zarówno elementy wspólne dla doświadczeń badanej grupy, jak i ich zróżnicowanie wynikające z wieku, pokolenia, środowiska klubowego czy indywidualnej drogi wspinaczkowej.

W analizie przestrzennego wymiaru działalności taternickiej wykorzystano metodę geograficzną. Umożliwiła ona uwzględnienie lokalizacji działalności wspinaczkowej, charakteru poszczególnych rejonów Tatr oraz zmian w zakresie wykorzystywania określonych ścian, dróg i obszarów wspinaczkowych. Analiza przestrzenna była również pomocna w interpretacji zmian poziomu sportowego oraz kierunków rozwoju działalności taternickiej kobiet.

Ważnym elementem postępowania badawczego była analiza treści. Zastosowano ją przede wszystkim do materiałów prasowych, wspomnieniowych, autobiograficznych i publicystycznych, w tym do roczników „Taternika”. Analizie poddano nie tylko informacje dotyczące konkretnych przejęć i osiągnięć, lecz także sposoby przedstawiania kobiet, charakter przypisywanych im ról, język opisu ich działalności oraz zmiany zachodzące w sposobie postrzegania kobiecego taternictwa. Analiza ta pozwoliła uwzględnić dyskursywny wymiar badanego zjawiska i skonfrontować przedstawienia tworzone przez środowisko taternickie z relacjami samych kobiet.

Zastosowanie opisanych metod i technik pozwoliło połączyć rekonstrukcję faktograficzną działalności taternickiej kobiet z analizą jej społecznych, politycznych i kulturowych uwarunkowań. Metody bezpośredniego i pośredniego ustalania faktów służyły przede wszystkim odtworzeniu skali i charakteru aktywności wspinaczkowej, metoda porównawcza pozwoliła uchwycić zmiany zachodzące w czasie i zróżnicowanie doświadczeń poszczególnych taterniczek, metoda geograficzna umożliwiła analizę przestrzennego wymiaru ich działalności, natomiast analiza treści oraz materiał uzyskany w drodze relacji ustnych pozwoliły uwzględnić sposób postrzegania i doświadczania kobiecego taternictwa. Tak skonstruowany warsztat badawczy odpowiada przyjętemu w rozprawie założeniu, że działalność taternicka Polek powinna być analizowana jednocześnie jako aktywność sportowa oraz jako zjawisko społeczno-polityczne i kulturowe.

6. Konstrukcja pracy

Praca ma charakter chronologiczno-problemowy. Jej zasadnicza konstrukcja opiera się na układzie chronologicznym, wyznaczonym przez kolejne etapy rozwoju taternictwa kobiecego w Polsce w latach 1945-1989. Poszczególne rozdziały obejmują wyodrębnione okresy, których cezury wynikają zarówno z przemian zachodzących w środowisku taternickim, jak i z szerszych uwarunkowań społecznych, politycznych i kulturowych. Przyjęte cezury mają

charakter analityczny i służą wyodrębnieniu kolejnych etapów dominujących tendencji rozwojowych. Nie oznaczają one całkowitego zerwania ciągłości procesów zachodzących w środowisku taternickim, których poszczególne przejawy mogły pojawiać się wcześniej lub utrzymywać się po przyjętej cezurze. W obrębie rozdziałów zastosowano natomiast układ problemowy pozwalający analizować najważniejsze aspekty działalności kobiet właściwe dla danego okresu.

Treść rozprawy zamknięto w pięciu rozdziałach poprzedzonych Wstępem i podsumowanych w Zakończeniu. Rozdziały II-V zostały podzielone na podrozdziały, których układ pozwala na wyodrębnienie najważniejszych problemów i zjawisk charakterystycznych dla poszczególnych etapów rozwoju taternictwa kobiecego. Poruszaną w nich problematykę podporządkowano osiągnięciu założonych celów. Całość uzupełniają Bibliografia, Indeks nazwisk, Wykaz ilustracji oraz Aneks.

Wstęp stanowi wprowadzenie do problematyki badawczej podejmowanej w rozprawie. Jego celem jest zarysowanie przyjętej perspektywy badawczej poprzez przedstawienie przesłanek uzasadniających wybór tematu, sformułowanie celów i założeń badawczych. Omówiono tutaj stan badań nad podejmowaną problematyką, scharakteryzowano wykorzystane źródła i materiały oraz przedstawiono zastosowane metody i narzędzia badawcze. *Wstęp* zawiera ponadto charakterystykę konstrukcji rozprawy, której układ podporządkowany został przyjętym założeniom badawczym oraz przyjętej periodyzacji analizowanego zjawiska.

Rozdział I wykracza poza zakres chronologiczny pracy, stanowiąc zarazem niezbędny kontekst dla dalszych analiz. Jego celem jest ukazanie genezy i kształtowania się polskiego taternictwa kobiecego oraz najważniejszych doświadczeń i osiągnięć kobiet w Tatrach do zakończenia II wojny światowej. Uwzględnienie tego okresu wynika z przyjętego założenia, że powojenne funkcjonowanie kobiet w środowisku taternickim nie rozwijało się w oderwaniu od wcześniejszych doświadczeń. Przedwojenne osiągnięcia taterniczek, ukształtowane wzorce aktywności górskiej, funkcjonujące w środowisku praktyki oraz formy organizacji działalności taternickiej tworzyły istotny punkt odniesienia dla przemian zachodzących po 1945 r.

Rozdział II otwiera zasadniczą część rozprawy. Jego zakres czasowy obejmuje pierwszy etap funkcjonowania taternictwa kobiecego w powojennej rzeczywistości – od odbudowy działalności górskiej po stopniowe kształtowanie się nowych warunków sprzyjających jej stabilizacji. Rok 1945 stanowi czurę wyznaczającą koniec wojny, powrót w Tatry przedwojennych taterniczek oraz rozpoczęcie odbudowy struktur organizacyjnych środowiska. Z kolei rok 1950 zamyka *Rozdział*. Jego przyjęcie wynika z przemian zachodzących wówczas

w organizacji i sposobie funkcjonowania polskiego ruchu taternickiego, pozostających w związku z szerszym procesem podporządkowywania życia społecznego i sportowego zasadom organizacji właściwym dla kształtującego się systemu socjalistycznego. Początek lat pięćdziesiątych przyniósł wyraźne zmiany w zakresie organizacji działalności wspinaczkowej, w tym wzrost znaczenia form planowanych i centralnie organizowanych, czego przykładem były obozy centralne. W konsekwencji rok 1950 można uznać za cezurę oddzielającą okres powojennej odbudowy i względnej autonomii środowiskowej od etapu, w którym działalność taternicka w coraz większym stopniu podlegała instytucjonalizacji, planowaniu i ideologicznym założeniom państwa. Cezura ta ma również znaczenie dla analizy aktywności kobiet. Wraz ze zmianą modelu organizacji taternictwa zmieniały się bowiem warunki, w których kobiety mogły realizować działalność wspinaczkową. Ich obecność w środowisku taternickim zaczęła być w coraz większym stopniu ujmowana w kategoriach zorganizowanej aktywności sportowej, wpisanej w szerszy model socjalistycznej kultury fizycznej. Przemianę tę należy rozpatrywać nie jako nagłe zerwanie z wcześniejszymi praktykami, lecz jako proces stopniowego przeobrażania się warunków instytucjonalnych, społecznych i ideowych, w których rozwijało się taternictwo kobiet.

Podrozdział 2.1. koncentruje się na warunkach, w jakich po wojnie odtwarzała się działalność wspinaczkowa kobiet. Analizie poddano zarówno znaczenie przedwojennych doświadczeń i wzorców, jak i nowe realia społeczne, polityczne i organizacyjne, w których funkcjonowały powojenne taterniczki. Natomiast *Podrozdział 2.2* poświęcono przemianom pokoleniowym oraz charakterystyce działalności kobiet rozpoczynających aktywność taternicką po 1945 r. Uwzględniono ich możliwości uczestnictwa w życiu środowiska, relacje z bardziej doświadczonymi taternikami i taterniczkami, a także stopień samodzielności kobiet w działalności wspinaczkowej.

Analiza okresu 1945-1950 pozwala uchwycić proces ponownego włączania kobiet w środowisko taternickie po doświadczeniach wojennych, a także określić, w jakim zakresie powojenna rzeczywistość sprzyjała kontynuacji wcześniejszych praktyk, a w jakim prowadziła do ich modyfikacji.

Rozdział III poświęcony jest przemianom taternictwa kobiecego w okresie postępującej instytucjonalizacji życia sportowego oraz stopniowego uspołeczniania i usportowienia wspinaczki. Przyjęcie roku 1951 jako cezury początkowej wiąże się z zasadniczą zmianą organizacyjnych warunków funkcjonowania taternictwa po zakończeniu okresu jego powojennej odbudowy. Wraz z próbami włączenia działalności wspinaczkowej w struktury podporządkowane państwowemu systemowi kultury fizycznej zmieniły się zasady organizacji

szkolenia, funkcjonowania klubów, organizowania obozów oraz przygotowania wspinaczy do działalności górskiej. Tak określona cezura nie oznacza jednak całkowitego zerwania z tradycjami przedwojennymi. W działalności powojennego pokolenia taterniczek nadal obecne były wzorce, doświadczenia i praktyki wypracowane przed 1939 r. Istotą przemiany było natomiast stopniowe współistnienie tych tradycji z nowymi formami organizacji i szkolenia. W konsekwencji lata 1951-1970 stanowią okres, w którym następowało przejście od przedwojennego modelu taternictwa o stosunkowo silnym charakterze środowiskowym i autonomicznym do coraz bardziej zorganizowanej i sportowej formy aktywności.

Początkowy etap tego procesu przypadł na pierwszą połowę lat pięćdziesiątych, kiedy szczególnego znaczenia nabrała instytucjonalizacja działalności wspinaczkowej oraz podporządkowanie jej zasadom obowiązującym w państwowym systemie kultury fizycznej. Dla kobiet oznaczało to jednocześnie pojawienie się nowych możliwości uczestnictwa w zorganizowanym szkoleniu i obozach, a także funkcjonowanie w ramach określonych przez instytucje sportowe. W kolejnych latach zmiany te współwystępowały z rozwojem technik wspinaczkowych, doskonaleniem sprzętu i asekuracji oraz upowszechnianiem wspinaczki. Taternictwo stopniowo traciło swój wcześniejszy, bardziej elitarny charakter i stawało się dostępne dla szerszego grona osób zainteresowanych aktywnością górską.

W *Rozdziale* uwzględniono również przemiany zachodzące w motywacjach kobiet podejmujących działalność taternicką. Nie sprowadzono ich jednak wyłącznie do reakcji na rzeczywistość polityczną Polski Ludowej. Analizie poddano różnorodne czynniki skłaniające kobiety do uprawiania wspinaczki, w tym potrzebę samorealizacji, sprawdzania własnych możliwości, poszukiwania nowych doświadczeń, aktywnego wypoczynku oraz uczestnictwa w życiu środowiska taternickiego. W przypadku części badanych osób działalność górską mogła również stanowić formę dystansowania się od codziennych realiów społecznych i kulturowych epoki; kwestia ta wymaga jednak rozpatrywania w oparciu o indywidualne świadectwa i źródła. Cezurę końcową *Rozdziału* stanowi rok 1970. Nie jest ona związana wyłącznie ze zmianą polityczną, lecz przede wszystkim z domknięciem określonego etapu przemian zachodzących w samym środowisku wspinaczkowym. Do początku lat siedemdziesiątych nastąpiło wyraźne zwiększenie znaczenia kryteriów sportowych, rozwój samodzielnego taternictwa kobiecego oraz pojawienie się nowego pokolenia wspinaczek, funkcjonujących już w innych warunkach technicznych, organizacyjnych i kulturowych niż ich poprzedniczki. Rok 1970 stanowi zatem cezurę między okresem narastającego usportowienia taternictwa a latami siedemdziesiątymi, które przyniosły dalszą intensyfikację działalności wspinaczkowej kobiet, wzrost liczby zespołów kobiecych oraz podejmowanie przez nie najtrudniejszych dróg tatrzańskich.

Ze względu na wielowątkowy charakter przemian zachodzących w latach 1951-1970, *Rozdział* podzielono na cztery podrozdziały, odpowiadające głównym płaszczyznom analizy. W *Podrozdziale 3.1.* przedstawiono proces podporządkowywania taternictwa strukturom państwowego systemu kultury fizycznej, rozwój zorganizowanego szkolenia i obozów oraz możliwości, jakie system ten stwarzał kobietom. Jednocześnie uwzględniono ograniczenia wynikające z ówczesnych uwarunkowań organizacyjnych, społecznych i ideologicznych. Podrozdział ten stanowi zatem podstawę do przedstawienia szerszego kontekstu, w którym rozwijało się powojenne taternictwo kobiece.

Podrozdział 3.2. poświęcono zmianom pozycji kobiet w środowisku wspinaczkowym. Analizie poddano relacje między taterniczkami i taternikami, zakres samodzielności kobiet oraz zmieniające się kryteria oceny ich aktywności. Szczególne miejsce zajmuje tutaj proces zwiększania udziału kobiet w działalności o charakterze sportowym oraz stopniowe uzyskiwanie przez nie większej autonomii w podejmowaniu i realizacji celów wspinaczkowych.

Podrozdział 3.3. analizuje rozwój samodzielnych zespołów kobiecych oraz przemiany warunków funkcjonowania środowiska taternickiego w okresie odwilży politycznej. Istotnym zagadnieniem jest relacja między zmianami zachodzącymi w szerszym otoczeniu społecznym a możliwościami rozwoju samodzielnej aktywności wspinaczkowej kobiet.

Podrozdział 3.4. przedstawia postępujący wzrost znaczenia kryteriów sportowych, rozwój techniki wspinaczkowej, zwiększanie trudności podejmowanych dróg oraz znaczenie czasu przejścia i stopnia trudności jako mierników osiągnięć. Szczególne miejsce zajmuje rozwój zespołów kobiecych, podejmowanie przez nie trudnych dróg tatrzańskich oraz rozwój taternictwa zimowego. Podrozdział ukazuje tym samym proces, w wyniku którego samodzielne taternictwo kobiet stało się integralnym elementem rozwijającego się i coraz bardziej wyczynowego środowiska wspinaczkowego.

Przyjęty podział pozwala zatem ukazać lata 1951-1970 nie jako jednolity okres, lecz jako etap wielokierunkowych przemian, obejmujących kolejno warunki instytucjonalne funkcjonowania taternictwa, pozycję kobiet w środowisku, rozwój ich samodzielnej działalności oraz postępujące usportowienie wspinaczki. Tak skonstruowany rozdział stanowi jednocześnie punkt wyjścia do analizy lat 1971-1980, kiedy procesy te uległy dalszemu nasileniu i znalazły wyraz w rozwoju samodzielnych zespołów kobiecych podejmujących najtrudniejsze drogi tatrzańskie.

Rozdział IV poświęcony jest dalszemu rozwojowi samodzielnego taternictwa kobiet oraz przemianom zachodzącym w pozycji taterniczek w polskim środowisku wspinaczkowym.

Przyjęcie roku 1971 jako cezury początkowej wiąże się zarówno ze zmianą sytuacji politycznej i społeczno-gospodarczej w Polsce po wydarzeniach grudniowych 1970 r., jak i z przemianami zachodzącymi w samym środowisku taternickim. Początek lat siedemdziesiątych otwiera etap, w którym procesy obserwowane w poprzedniej dekadzie – instytucjonalizacja, usportowienie, rozwój technik wspinaczkowych oraz wzrost samodzielności kobiet – uległy dalszemu nasileniu. Jednocześnie na scenę taternicką weszło nowe pokolenie taterniczek i taterników, określane mianem pokolenia „łojantów”, którego praktyki i wzorce aktywności wpłynęły na przemiany kultury wspinaczkowej. Cezurę końcową rozdziału stanowi rok 1980. Jej znaczenie wynika z połączenia dwóch procesów. Z jednej strony rok ten zamyka dekadę charakteryzującą się intensywnym rozwojem samodzielnego i wyczynowego taternictwa kobiet oraz ukształtowaniem się nowego modelu uczestnictwa kobiet w działalności wspinaczkowej. Z drugiej strony przełom lat 1980-1981 rozpoczyna nowy etap w historii Polski, związany z narastającym kryzysem społeczno-politycznym, powstaniem „Solidarności”, a następnie wprowadzeniem stanu wojennego. Przemiany te stworzyły odmienne warunki funkcjonowania środowiska taternickiego, uzasadniające wyodrębnienie kolejnego okresu obejmującego lata 1981-1989.

Ze względu na charakter zachodzących przemian rozdział podzielono na dwa podrozdziały, które pozwalają rozpatrywać rozwój taternictwa kobiecego z dwóch wzajemnie uzupełniających się perspektyw: sportowej i środowiskowo-społecznej.

Podrozdział 4.1. koncentruje się na rozwoju poziomu sportowego taterniczek w latach siedemdziesiątych. Analizie poddano zwiększającą się trudność podejmowanych dróg, systematyczność działalności wspinaczkowej, rozwój zespołów czysto kobiecych oraz podejmowanie przez nie najbardziej wymagających celów tatrzańskich. Uwzględniono również przemiany techniczne i organizacyjne wpływające na możliwości realizowania coraz trudniejszych przejść. Szczególne znaczenie przypisano porównaniu osiągnięć kobiet z wcześniejszym etapem rozwoju taternictwa kobiecego, co pozwala ukazać skalę zmian, jakie zaszły w zakresie samodzielności i poziomu sportowego taterniczek.

W *Podrozdziale 4.2.* przedstawiono funkcjonowanie taterniczek w środowisku pokolenia „łojantów”, ich relacje z mężczyznami i innymi kobietami oraz przemiany sposobu definiowania kobiecej obecności w działalności wspinaczkowej. Analizie poddano również motywacje kobiet, znaczenie samodzielności oraz rolę taternictwa jako przestrzeni realizacji aspiracji, sprawdzania własnych możliwości i budowania pozycji w środowisku. Istotnym zagadnieniem pozostaje także znaczenie działalności taternickiej dla możliwości wyjazdów zagranicznych.

Podział *Rozdziału IV* na dwa podrozdziały pozwala zatem uchwycić dwa zasadnicze wymiary przemian lat siedemdziesiątych. Pierwszy dotyczy mierzalnego rozwoju poziomu sportowego i technicznego taternictwa kobiet, drugi natomiast zmiany ich pozycji i sposobu funkcjonowania w środowisku wspinaczkowym. Obie płaszczyzny pozostawały ze sobą ściśle związane: wzrost samodzielności i poziomu sportowego taterniczek wpływał na sposób postrzegania ich obecności w górach, a przemiany kultury wspinaczkowej tworzyły warunki dla podejmowania przez kobiety coraz ambitniejszych celów.

Lata 1971–1980 stanowią tym samym istotny etap w procesie kształtowania się samodzielnego taternictwa kobiecego w Polsce. Był to okres, w którym działalność kobiet coraz wyraźniej przyjmowała formę samodzielnej, systematycznej i wyczynowej aktywności, a osiągnięcia taterniczek stawały się jednym z elementów przemian zachodzących w całym środowisku wspinaczkowym. Rok 1980 zamyka ten etap, otwierając jednocześnie okres odmiennych uwarunkowań społecznych, politycznych i organizacyjnych, analizowanych w *Rozdziale V*.

Rozdział V obejmuje lata 1981–1989 i poświęcony jest działalności taternickiej kobiet w warunkach przemian społecznych, politycznych i gospodarczych ostatniej dekady Polski Ludowej. Przyjęcie roku 1981 jako cezury początkowej wiąże się z zasadniczą zmianą warunków funkcjonowania środowiska taternickiego, jaka nastąpiła wraz z narastającym kryzysem społeczno-politycznym oraz wprowadzeniem stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. Stan wojenny, obowiązujący do 22 lipca 1983 r., wprowadził ograniczenia dotyczące swobody przemieszczania się i organizacji życia społecznego, wpływając również na możliwości prowadzenia działalności górskiej. Jednocześnie nie należy utożsamiać całego okresu 1981–1989 z czasem stanu wojennego. Stanowił on pierwszy, szczególny etap dekady, po którym następowały kolejne przemiany związane z funkcjonowaniem społeczeństwa i środowiska wspinaczkowego w schyłkowym okresie Polski Ludowej.

Cezurę końcową rozdziału stanowi rok 1989, który zamyka zasadniczy okres objęty badaniem. Zmiany polityczne, społeczne i gospodarcze zachodzące w Polsce w tym czasie stworzyły nowe warunki funkcjonowania organizacji, sportu i działalności społecznej, a tym samym wyznaczyły granicę przyjętego w pracy okresu badawczego. Rok 1989 stanowi więc cezurę zewnętrzną, wynikającą z przemian zachodzących w całym społeczeństwie, a zarazem moment zamykający analizowany etap rozwoju taternictwa kobiet w warunkach Polski Ludowej.

Jednocześnie lata 1981–1989 nie stanowią okresu jednorodnego. W obrębie dekady można wyróżnić etap stanu wojennego i bezpośrednio następujący po nim okres stopniowych

przemian warunków funkcjonowania środowiska wspinaczkowego. Równolegle zachodziły zmiany pokoleniowe i kulturowe, związane z pojawieniem się nowego modelu aktywności wspinaczkowej oraz generacji określanej mianem „Nowej Fali”. W latach osiemdziesiątych następował również dalszy wzrost poziomu sportowego taternictwa kobiet. Taterniczki coraz częściej uczestniczyły w przejściach dróg o wysokim stopniu trudności, zarówno w zespołach kobiecych, jak i mieszanych, a Tatry pełniły również funkcję terenu przygotowawczego do działalności w wyższych górach.

Istotnym procesem była ponadto zmiana charakteru samej działalności wspinaczkowej. Taternictwo stało się nie tylko formą aktywności sportowej i środowiskowej, lecz dla części kobiet również elementem stylu życia i aktywności zawodowej. Przejawem tego procesu była m.in. działalność instruktorska, która pozwalała łączyć doświadczenie wspinaczkowe z aktywnością zawodową i przekazywaniem kompetencji kolejnym pokoleniom.

Ze względu na złożoność przemian zachodzących w latach 1981–1989 rozdział podzielono na trzy podrozdziały, odpowiadające najważniejszym obszarom analizy: warunkom działalności w okresie stanu wojennego, przemianom społecznego postrzegania taternictwa kobiet oraz zmianom pokoleniowym i kulturowym zachodzącym w środowisku wspinaczkowym.

Podrozdział 5.1. poświęcono pierwszemu etapowi omawianego okresu, obejmującemu lata 1981–1983. Przedstawiono w nim wpływ stanu wojennego na możliwości prowadzenia działalności taternickiej, organizację wyjazdów w góry oraz funkcjonowanie środowiska wspinaczkowego. Analizie poddano także sposoby dostosowywania aktywności do zmienionych warunków oraz przypadki podejmowania działalności z pominięciem obowiązujących ograniczeń. Szczególne miejsce zajmują doświadczenia kobiet, ich indywidualne strategie funkcjonowania oraz znaczenie działalności górskiej w okresie ograniczenia swobody życia społecznego.

Podrozdział 5.2. koncentruje się na zmianach zachodzących w pozycji kobiet w środowisku wspinaczkowym. Przedstawiono proces dalszego umacniania pozycji taterniczek jako samodzielnych uczestniczek działalności wspinaczkowej oraz znaczenie ich osiągnięć sportowych dla sposobu postrzegania kobiet w środowisku. Analizie poddano również motywacje związane z uprawianiem taternictwa, w tym potrzebę samorealizacji, poszukiwania autonomicznej przestrzeni aktywności oraz dystansowania się od codzienności schyłkowego PRL. Osobnym zagadnieniem pozostaje znaczenie działalności taternickiej dla uzyskiwania możliwości wyjazdów zagranicznych.

Podrozdział 5.3. poświęcono przemianom pokoleniowym, technicznym i kulturowym zachodzącym w środowisku wspinaczkowym. Uwzględniono działalność pokolenia „Nowej Fali”, przemiany stylów i praktyk wspinaczkowych oraz proces uklasyczniania dróg. Szczególne znaczenie przypisano wzrostowi udziału kobiet w przejściach dróg o wysokim stopniu trudności, zarówno w zespołach czysto kobiecych, jak i mieszanych. Analizie poddano również znaczenie Tatr jako obszaru przygotowania do działalności w wyższych górach oraz rozwój nowych form aktywności kobiet związanych ze wspinaczką, w tym działalności instruktorskiej.

Ważnym zagadnieniem tego okresu jest także utrwalenie pozycji kobiet w środowisku taternickim poprzez ich udział w realizacji najtrudniejszych celów wspinaczkowych. Podejmowanie przez taterniczki dróg o wysokim stopniu trudności, w tym w zespołach czysto kobiecych, stanowiło jeden z czynników wpływających na postrzeganie ich jako samodzielnych i kompetentnych uczestniczek działalności górskiej. W tym kontekście osiągnięcia sportowe należy analizować nie tylko jako wynik indywidualnych możliwości wspinaczkowych, lecz także jako element szerszego procesu przemian pozycji kobiet w środowisku.

Rozdział V ukazuje zatem lata 1981-1989 jako okres jednoczesnej kontynuacji wcześniejszych procesów i pojawiania się nowych tendencji. Z jednej strony utrwały się osiągnięcia i formy samodzielnego taternictwa kobiecego wypracowane w poprzednich dekadach, z drugiej zaś zmieniały się warunki społeczne, kulturowe i organizacyjne działalności wspinaczkowej. Szczególne znaczenie miały doświadczenia stanu wojennego, przemiany pokoleniowe oraz dalszy rozwój sportowego poziomu taternictwa kobiet. Rok 1989 zamyka tym samym okres analizy, pozwalając podsumować przemiany, jakie dokonały się w polskim taternictwie kobiecym od powojennej odbudowy do końca Polski Ludowej.

W *Zakończeniu* przedstawiono najważniejsze ustalenia wynikające z przeprowadzonej analizy oraz odniesiono je do celu i głównego problemu badawczego pracy. Dokonano syntetycznego podsumowania przemian działalności taternickiej Polek w latach 1945-1989, z uwzględnieniem zmian jej charakteru, poziomu sportowego, form organizacyjnych oraz miejsca kobiet w środowisku taternickim. Wnioski uporządkowano również w odniesieniu do szczegółowych pytań badawczych, dotyczących motywacji taterniczek, czynników sprzyjających i ograniczających ich działalność, udziału kobiet w rozwoju polskiego taternictwa oraz sposobów postrzegania ich aktywności w środowisku górskim. W *Zakończeniu* dokonano ponadto oceny stopnia realizacji założonego celu badawczego oraz odniesiono

wyniki analizy do przyjętej hipotezy, wskazując zakres jej potwierdzenia oraz wynikające z badań uściślenia i zastrzeżenia interpretacyjne.

Bibliografia obejmuje wykaz wykorzystanych w pracy źródeł i opracowań, z uwzględnieniem materiałów archiwalnych, drukowanych, wywiadów oraz literatury przedmiotu. *Indeks nazwisk* ułatwia identyfikację osób występujących w zasadniczej części pracy, natomiast *Wykaz ilustracji* to zestawienie materiału ikonograficznego wykorzystanego w rozprawie wraz ze wskazaniem jego źródeł. Ostatnią część pracy stanowi *Aneks*, zawierający chronologiczny rejestr najważniejszych przejść wspinaczkowych Polek w Tatrach w latach 1945-1989, stanowiący uzupełnienie ustaleń przedstawionych w części zasadniczej rozprawy.

Rozdział I. Rozwój turystyki i taternictwa Polek do 1945 roku

Tatry od wieków stanowią istotny element przestrzeni, w której zachodziły procesy historyczne. Jako naturalny element krajobrazu były one przedmiotem zainteresowania człowieka już od najdawniejszych czasów. Początkowo obecność człowieka w Tatrach nie była jednak związana z późniejszymi formami zainteresowania górami, opartymi na potrzebach poznawczych, estetycznych czy rekreacyjnych. Penetracja obszarów górskich wynikała przede wszystkim z uwarunkowań gospodarczych i użytkowych. Poszukiwano skarbów i kruszców, zajmowano się zbieractwem, korzeniarstwem, oliwkarstwem, myślistwem (tzw. polowactwem) oraz wypasem zwierząt⁴¹. Można zatem przyjąć, że do XV wieku poszczególne obszary Tatr były już znane człowiekowi w związku z prowadzoną tam działalnością gospodarczą i użytkową, choć sposób postrzegania gór zasadniczo różnił się od tego, który ukształtował się w późniejszych epokach. Tatry nie posiadały wówczas jeszcze znaczeń kulturowych i estetycznych, jakie zaczęto im przypisywać w kolejnych stuleciach, szczególnie w XIX wieku.

Brak jest zapisków świadczących o odbywaniu wędrowek po Tatrach wykraczających poza ramy motywacji utylitarnych aż do końca XV stulecia. Wpływ na taki stan rzeczy miał również fakt demonizacji Tatr i postrzegania jako miejsca bytowania smoków i innych mitycznych stworów. Szczególnie intensywny okres demonizacji Tatr datuje się na wiek XVIII⁴², kiedy to zapiski przemierzających tatrzańskie zakamarki poszukiwaczy kruszców i skarbów rozpowszechniły się wśród ludności zamieszkującej podnóże Tatr. Rękopiśmienne „spiski”, jak nazywano sporządzone przez nich opisy dróg, uznawane są do dnia dzisiejszego za pierwsze tatrzańskie przewodniki:

„[Poszukiwacze skarbów] pozostawili nam pierwsze, choć legendarnych szczegółów jeszcze pełne, przewodniki po tych górach (...). Im to na koniec zawdzięczamy najdawniejsze imiennictwo szczytów tatrzańskich i wykształcenie techniki wysokogórskiej, która aż do połowy XVIII wieku w Tatrach stała wyżej, aniżeli w Alpach”⁴³.

⁴¹ E. Roszkowska, *Taternictwo polskie. Geneza i rozwój do 1914*, Wydawca AWF w Krakowie, Kraków 2013, s. 51.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ M. Świerż, *Stanisław Staszic w Tatrach*, „Wierchy” 1926, s. 12-30.

Już od drugiej połowy XVI w. utylitarna celowość penetracji Tatr ustąpiła miejsca nie tylko fascynacji górskim krajobrazem, ale także zainteresowaniu poznawczemu i naukowemu⁴⁴. Tatry stały się wówczas celem podróży osób dostrzegających ich wyjątkowe walory, przede wszystkim przyrodników. Jak zauważył Bolesław Chwaściński (1909-1992), w XVI wieku w Tatrach zaczęli pojawiać się przybysze kierujący się różnymi motywacjami, dla których góry stopniowo stawały się celem samym w sobie:

„Dla jednych góry były terenem pięknych krajobrazów, drugim pchała pasja poznawcza, nakazująca im wdzierać się w nieznane i następnie przekazywać to, co poznali, innym. W ten sposób zjawili się w Tatrach najpierw turyści, a potem podróżnicy, autorzy opisów Tatr”⁴⁵.

Potwierdzenie powyższego stanowić może pierwsza wzmianka o turystycznej wycieczce w Tatry polskiej księżnej, którą odnotowano w ówczesnym rejestrze miasta Kieżmark (*Liber Censuum et aliarum Diarium*)⁴⁶. Według Zofii i Witolda Paryskich opis ten niemal powielony został także w 1804 r. przez Christiana Genersicha w *Merkwürdigkeiten der königlichen Freystadt Késmark in Oberungarn, am Fusse der Carpathen*⁴⁷. Wydarzenie to miało miejsce w 1565 roku⁴⁸, a jego bohaterką była księżna Ostrogska, Beata z Kościeleckich Łaska (1515-1576)⁴⁹. Czterdziestodziewięcioletnia wówczas żona właściciela Kieżmarku i części Tatr – Olbrachta Łaskiego⁵⁰ udała się w towarzystwie mieszczan w Góry Śnieżne⁵¹. Na podstawie skąpych zapisków zamieszczonych w kronice, między opisami wypadków wojennych i klęsk żywiołowych⁵², wnioskuje się, że wyprawiła się ona 11 czerwca

⁴⁴ J.A. Szczepański, *Odkrycie i zdobycie Tatr*, [w:] W skałach i lodach świata, po red. K. Saysse – Tobicyka, t. 1: *Na szczytach gór Europy*, Warszawa 1959, s. 90.

⁴⁵ B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 11.

⁴⁶ E. Roszkowska, *Taternictwo polskie. Geneza i rozwój do 1914*, op. cit., s.53.

⁴⁷ Ch. Genersich, *Merkwürdigkeiten der königlichen Freystadt Késmark in Oberungarn, am Fusse der Carpathen*, t. 1, Caschau 1804, s. 260.

⁴⁸ I. Bohuš, *Chodila Beata Lasky popri Zelenom plese?*, „Krásy Slovenska” 1956, nr 6, s. 216-218.

⁴⁹ Córka Katarzyny Telniczanki i Andrzeja Kościeleckiego, domniemana córka późniejszego króla Polski – Zygmunta I Starego, wychowywana w Krakowie, na dworze królowej Bony. W.H. Paryski, *Pierwsi turyści w Tatrach*, „Tygodnik Podhalański”, 1992, nr 19, s. 6.

⁵⁰ Senator i wojewoda sieradzki.

⁵¹ Niemcy spisy zwykli nazywać Tatry Górami Śnieżnymi – B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 11-12. Określenie *Góry Śnieżne* występuje również u Józefa Szaflarskiego, *Poznanie Tatr*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1972: „Góry Kieżmarskie zwane również Śnieżnymi”.

⁵² J. Nyka, *Dziwne losy Beaty Łaskiej, pierwszej taterniczki*, „Turysta” 1960, s. 4-5.

wspomnianego roku Doliną Białej Wody w dobrze znany mieszkańcom Kieżmarku rejon, oddalony od niego o zaledwie 12 km: „Roku 1565 dnia 11 maja pan Łaski przybył wraz z księżną do Kieżmarku, a w Zielone Świątki księżna pojechała w Góry Śnieżne z wieloma ludźmi z miasta”⁵³. Znaczący historyk turystyki tatrzańskiej: Józef Nyka oraz Roman Kordys uznali Zielony Staw Kieżmarski za najodleglejsze miejsce, do którego mogła dotrzeć wówczas księżna, biorąc równocześnie pod wątpliwość istnienie drogi, którą owa wyprawa miałaby się odbyć. Za prawdopodobny cel wycieczki podaje się także Zadnie Koperszady⁵⁴ lub źródło Kwaśnej Wody, gdzie obecnie zlokalizowany jest Stary Smokowiec⁵⁵. Bolesław Chwaściński rozważał także przemierzenie przez księżną Przełęczy pod Kopą⁵⁶, przez którą „niewątpliwie szła ścieżka, którą można było konno wyjechać wysoko, a tereny po drodze należały do Kieżmarku”⁵⁷. Według wielu, powszechnie powielanych podań za swój czyn Beata z Kościeleckich Łaska została uwięziona przez męża w wieży zamku w Kieżmarku. Zdaje się to być jednak jedynie przetrwała do dzisiejszych czasów legenda mająca charakter ówczesnej przestrogi o karaniu przez mężczyzn nieposłusznych kobiet. Witold Henryk Paryski podał wręcz z przekonaniem, iż Olbracht Łaski towarzyszył żonie we wspomnianej wycieczce, a uwięziona została tuż po przekazaniu swego majątku chciwemu mężowi⁵⁸.

Mimo znacznych różnic w interpretacji zapisków związanych z wycieczką księżnej, wydarzenie to uznane zostało powszechnie, jako rozpoczynające turystyczną eksplorację Tatr⁵⁹. Beatę Łaską z Kościeleckich okrzyknięto zaś tym samym, pierwowzorem turystki tatrzańskiej. Jej awangardowa i nieakceptowalna wówczas postawa, zapisała się na kartach historii turystyki w Tatrach, jako moment przełomowy, dopełniony o sentymentalny aspekt podziwu dla górskiego krajobrazu i rozpoczynający fascynację dziką przyrodą. Swym sukcesywnym powrotem z wycieczki udało jej się także podważyć powszechnie wprawiające w przerażenie miejscową ludność pogłoski o grasującym w górach smoku: „Któż by się wtedy wdzierał na

⁵³ J. Nyka, *Beata Łaska – pierwsza turystka tatrzańska*, „Wierchy”, 1961, s. 29.

⁵⁴ B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 11-12.

⁵⁵ J. Kiełkowski, *Zdobycie Tatr. Prehistoria i początki taternictwa do roku 1903*, Katowice 2018, s. 25.

⁵⁶ Przełęcz oddzielająca Tatry Bielskie od Tatr Wysokich.

⁵⁷ B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 11-12.

⁵⁸ W.H. Paryski, *Pierwsi turyści w Tatrach*, „Tygodnik Podhalański”, Zakopane 1992, 3, nr 9, s. 6.

⁵⁹ W. Krygowski, *Zarys dziejów polskiej turystyki górskiej*, op. cit., s. 7.

szczyty, kiedy jeszcze w połowie XVII wieku gdzieś w pobliżu Szczyrbskiego Jeziora w opuszczonej kaplicy mieszkał ogromny smok, siejący w okolicy grozę (...)”⁶⁰.

Biorąc pod uwagę powyższe, warto jednoznacznie podkreślić że pierwszą odnotowaną w źródłach turystyczną wyprawę w Tatry podjęła kobieta polskiego pochodzenia. Umiejętność czytania i pisania nie była wówczas powszechna, niewykluczone zatem, że przed księżną wielu wyprawiło się w Tatry w celach poza utylitarnych, jednak ich dokonania nie zostały spisane lub też zapiski o nich nie przetrwały do czasów współczesnych.

W przeciwieństwie do turystyki tatrzańskiej mężczyzn, której początkowy rozwój przypada na wiek XVI, kobieca turystyka tatrzańska na kilkaset kolejnych lat praktycznie zanikła. Spisywane w *Kronice Kieżmarskiej* wydarzenia istotne dla regionu nie zawierają licznych wzmianek dotyczących Tatr. Poza opisem wycieczki Beaty Łaskiej z Kościeleckich pojawia się tam jedynie informacja o organizowanych w 1598 r.⁶¹ przez dyrektora miejscowego liceum, Adama Kunischa (1562-1600) wycieczkach w Tatry o charakterze turystycznym. Z dużym prawdopodobieństwem można jednak wykluczyć udział w nich dziewcząt, które w tym czasie nie miały dostępu do edukacji szkolnej⁶². Pomimo przemian społeczno-kulturowych, zachodzących wraz z rozwojem renesansu, kobiety nie uzyskały wówczas praw umożliwiających uniezależnienie się od mężczyzn⁶³. Informacje o ich udziale w wycieczkach po Tatrach pojawiły się zatem dopiero po połowie XIX stulecia. Okres ten uznaje się za początek kobiecej turystyki tatrzańskiej.

Kobiety nie były wówczas samodzielnymi uczestniczkami tatrzańskich wędrówek, a jedynie dotrzymywały towarzystwa swym mężom, ojcom oraz braciom. Motywacje uczestnictwa w wycieczkach nie były zatem do końca od nich zależne, a podejmowane decyzje – świadome. Korzystały one jednak z możliwości przebywania w otoczeniu najczystszej w formie natury często czerpiąc informacje i natchnienie do pracy artystycznej czy literackiej.

Przykładem może być polska powieściopisarka Łucja Rautenstrauchowa (1798-1886), autorka pięciotomowej książki *Miasta, góry i doliny*⁶⁴ czy Jadwiga Łuszczewska (1834-1908),

⁶⁰ Relacja kronikarza spiskiego Kaspra Haina, [w:] R. Kordys, *Przedslannicy turystyki polskiej*, „Słońce” 1930, t. 1, s. 5.

⁶¹ J. Nyka, *Beata Łaska – pierwsza turystyka tatrzańska*, „Wierchy” 1961, s. 78-88.

⁶² K. Justyniarska-Chojak, S. Konarska-Zimnicka, *Per mulierem... Kobieta w dawnej Polsce – w średniowieczu i w dobie staropolskiej*, Wydawnictwo DIG, Kielce 2012, s. 495.

⁶³ J. Helios, W. Jedlecka, *Wpływ feminizmu na sytuację społeczno-prawną kobiet*, Wydawca: E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016, s. 52.

⁶⁴ Pierwsze dwa tomy stanowią opisy jej wędrówek po Pieninach i Tatrach odbytych w roku 1839. Ł. Rautenstrauchowa, *Miasta, góry i doliny*, Wyd. Nowa Księgarnia – Antoni Popliński, Poznań 1844.

tworząca pod pseudonimem Deotyma. Wraz ze swym ojcem Wacławem Łuszczewskim i zamożnym historykiem – Aleksandrem Przeździeckim odbyła w lipcu 1860 r. 10 dniową wycieczkę po Pieninach, Zakopanem oraz Tatrach⁶⁵. Miała okazję być w Kuźnicach, będących wówczas własnością rodu Homolaców⁶⁶, nad Morskim Okiem, w Dolinie Kościeliskiej, przy wodospadzie Sikława czy u podnóża Łomnicy⁶⁷. W bliskości z naturą szukała jedynie natchnienia do prac literackich. Kompletne opisy podróży zawarła w serii felietonów *Wrażenia z Karpat* publikowanych w ówczesnej prasie, jak „Gazeta Warszawska”⁶⁸. Przyczyniła się zatem do propagowania turystyki tatrzańskiej w większej mierze poprzez piśmiennictwo do niej nawiązujące, aniżeli osobiste jej uprawianie.

Kobieca twórczość pisarska, z czasem nabierała jednak coraz to bardziej praktycznego wymiaru. Na szczególną uwagę, w kontekście dziewiętnastowiecznej turystyki tatrzańskiej kobiet, zasługują, anonimowo wydane w 1858 roku, *Obrazki z podróży do Tatrów i Pienin*⁶⁹ autorstwa Marii Steczkowskiej (1832-1918)⁷⁰. Mimo, iż sama autorka podkreśliła, że dzieło to nie jest przewodnikiem, to niejednokrotnie traktowane było przez ówczesnych jako praktyczna pomoc w tatrzańskich wędrówkach. Porównując je bowiem do, wspomnianej już, pięciotomowej książki autorstwa Rautenstrauchowej *Miasta, góry i doliny*⁷¹, pozycja Marii Steczkowskiej mniej jest nacechowana emocjonalnie, bardziej rzetelna i merytorycznie okazalsza. Zawiera zarysy historyczne i kulturowe nawiązujące do opisywanych terenów. Co istotne, entuzjastka górskich krajobrazów zachęcała w niej kobiety do podejmowania wędrówek po Tatrach oraz negowała wszelkie próby zniechęcania ich przez mężczyzn⁷²:

⁶⁵ Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, op. cit., s. 697.

⁶⁶ Węgierski ród Homolaców zamieszkiwał Zakopane od 1807 r., kiedy Jan Wincenty Homolac stał się właścicielem zakładów hutniczych w Dolinie Kościeliskiej i Kuźnicach. Wzniesiony przez Homolaców dwór w Kuźnicach stanowił ważny ośrodek życia politycznego, naukowego i artystycznego.

⁶⁷ K. Janik, *Uwarunkowania i konteksty rozwoju turystycznej i wspinaczkowej działalności Polek w Tatrach do 1939 roku*, niepublikowana praca doktorska napisana pod kierunkiem dr hab. Ewy Roszkowskiej prof. AWF, Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Kraków 2022, s. 65.

⁶⁸ Deotyma, *Wrażenia z Karpat przez Deotymę*, „Gazeta Warszawska”, Warszawa 1860, nr 311, s. 1-3; nr 312, s. 1-3; nr 313, s. 1-2; nr 314, s. 1-3; nr 315, s. 1-3; nr 316, s. 1-3; nr 317, s. 1-2; nr 325, s. 1-3; nr 326, s. 1-3; nr 327, s. 1-3; nr 328, s. 1-3; nr 337, s. 1-3; nr 338, s. 1-2; nr 339, s. 1-3; nr 340, s. 1-3.

⁶⁹ M. Steczkowska, *Obrazki z podróży do Tatrów i Pienin*, Kraków 1858 (reprint: Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1990).

⁷⁰ Właściwie: Marianna Konstancja Xawera Steczkowska – M. Świerż, *Zarys dziejów taternictwa polskiego*, Kraków 1913, s. 6.

⁷¹ Ł. Rautenstrauchowa, *Miasta, góry i doliny*, op.cit.

⁷² K. Sayssé-Tobczyk, *W górach wysokich. Kompendium polskich wypraw wysokogórskich*, Wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1985, s. 204; H. Ptakowska – Wyżanowicz, *Od krynoliny do liny*, op. cit., s. 15-19.

„Doznając w Tatrach tyle przyjemności, tyle wzniosłych i niezapomnianych wrażeń, pragnęłam aby jak najwięcej rodaków moich poznało piękności swęj rodzinnej ziemi, bo wtedy pewno nie tak skwapliwie biegliby pod obce nieba szukać wrażeń, które we własnym znaleźć mogą kraju. Ta obojętność zwłaszcza kobiet na cudne gór naszych widoki, budziła we mnie mimowolne uczucie żalu, a zarazem nasuwała pytanie, jaka być może tego przyczyna? Było nią jeżeli się nie mylę, przesadzone wyobrażenie o trudach i niebezpieczeństwach nieodłącznych od każdej wycieczki w nasze góry, do których nie przecisnął się jeszcze przemysł i cywilizacja. Mężczyźni wracający z takiej przejażdżki, czy to dla popisania się z własną odwagą, czy też zbyt mało trzymając o naszych siłach i wytrwałości, zamiast zachęcać, straszili nas przesadnym opowiadaniem o zawrotnych przepaściach, skalistych turniach na które z niebezpieczeństwem życia piąć się trzeba; o zaspach śniegu, o ustawnych słońcach, nawet o mrozach i tysiącznych niewygodach na jakie się tam zwiedzający naraża”⁷³.

W 1864 r.⁷⁴ Maria Steczkowska samodzielnie poprowadziła grupę osób z Doliny Małej Łąki na Czerwone Wierchy⁷⁵. Było to o tyle istotne historycznie wydarzenie, że po raz pierwszy kobieta bez udziału przewodnika zrealizowała z powodzeniem wycieczkę dla szerszego grona osób, której trasa prowadziła nieoznakowaną granią. Tym samym nakreśliła nowe wartości w rozwoju turystyki kobiecej, jakimi były samodzielność i wybieranie bardziej ambitnych tras tatrzańskich wycieczek⁷⁶.

Maria Steczkowska odbyła również wiele górskich wycieczek w towarzystwie przewodnika Macieja Sieczki (1824-1897)⁷⁷, uznawanego za prekursora nowoczesnego taternictwa. W 1868 r., w ramach swojej działalności przewodnickiej, wprowadził on na wierzchołek Świnicy (2302 m n.p.m.) siostrę Walerego Eliasza Radzikowskiego – Marię Eliaz

⁷³ M. Steczkowska, *Obrazki z podróży do Tatrów i Pienin*, op. cit., s. 5.

⁷⁴ Istnieją rozbieżności w źródłach dotyczące daty rocznej odbycia tej wycieczki. K. Sayss-Tobiczyk, *W górach wysokich. Kompendium polskich wypraw wysokogórskich*, op. cit., s. 204, podaje rok 1868, natomiast Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, op. cit., s. 1149 i 1239, datują to wydarzenie na rok 1864.

⁷⁵ Z. Stecka, *Panie w Tatrach*, „Tygodnik Podhalański” 2001, nr 6, <https://web.archive.org/web/20080323025049/http://www.spisz.iq.pl/cgi-bin/tatra.cgi?71::NT>, dostęp: 05.06.2026 r.

⁷⁶ E. Roszkowska [Kuczaj-Jasińska], *Początki samodzielnego taternictwa kobiecego...* op. cit., s. 368.

⁷⁷ Właśc. Maciej Gąsienica Sieczka – był jednym z najsłynniejszych polskich przewodników tatrzańskich w II połowie XIX wieku. Dokonał wielu pierwszych wejść, m.in. na Świnicę (1867), Mięgusowiecki Szczyt (1877), Jastrzębią Turnię (ok. 1880) oraz Mnicha (1880). Wejście na Mnicha uznaje się za początek nowoczesnego taternictwa.

(1860-1939) oraz jego narzeczoną – Natalię Nyczównę (b.d.)⁷⁸. Pierwszą kobietą, która stanęła na wierzchołku Świnicy była druga siostra Walerego Eliasza Radzikowskiego. Dokonała tego w 1868 r. u boku swego ojca Wojciecha Eliasza (1814-1904)⁷⁹.

Pierwsze kobiety podejmujące systematyczną działalność górską musiały przeciwstawić się powszechnym konwenansom społecznym, które ograniczały je do roli asystujących mężczyznom⁸⁰. Ich działalność w Tatrach stanowiła bowiem odzwierciedlenie statusu społecznego przypisywanego kobietom w życiu codziennym. Ich pozycję określały zarówno przepisy prawne obowiązujące w państwach zaborczych, jak i ówczesne normy społeczne. Zgodnie z nimi były one podporządkowane mężczyznom zarówno w życiu rodzinnym, jak i publicznym⁸¹.

Początki regularnej turystyki tatrzańskiej z czynnym udziałem kobiet przypadają zatem na drugą połowę XIX wieku. Przełom XIX i XX stulecia uznaje się natomiast za okres kształtowania się kobiecego taternictwa. Przez długi czas obie formy aktywności wzajemnie się przenikały, a przypisanie niektórych przejść do jednej z nich nie zawsze jest jednoznaczne. Wraz z rozwojem coraz bardziej zaawansowanej działalności wysokogórskiej i podejmowaniem trudniejszych wejść aktywność kobiet stopniowo przybierała jednak charakter właściwy taternictwu. Od drugiej połowy XIX wieku kobiety podejmowały w Tatrach coraz śmielsze przedsięwzięcia. Przekonał się o tym Walery Eliaz Radzikowski, który wraz ze Stanisławem Barabaszem (1857-1949) wszedł na Łomnicę, gdzie przeglądając karteczki z nazwiskami dotychczasowych jego zdobywców natrafił na nazwisko Marii Wolskiej i jej przewodnika Jana Gronikowskiego. Z zapisków wynikało, że zdobyli wierzchołek 5 września 1879 r.⁸². Walery Eliaz Radzikowski tak opisał swe zdziwienie powyższym faktem:

„Nie chciałem wierzyć, aby na Łomnicę wdrzeć się mogła kobieta, i dlatego sprawdzałem tę kwestię. Ku memu wielkiemu zadowoleniu, dowiedziałem

⁷⁸ W. Eliaz, *Świnnica, najwyższy szczyt w Tatrach Polskich*, „Kłosy” 1870, t. XI, nr 262, s. 9-10.

⁷⁹ B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 14.

⁸⁰ E. Roszkowska, *‘Lone warriors’? Independent women’s climbing teams active in the Tatras up to 1939*, op. cit.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² W XIX i XX wieku powszechną praktyką było pozostawianie na zdobytych szczytach bilecików zawierających nazwiska zdobywców oraz datę wejścia na wierzchołek. Z czasem jednak ulegały one zniszczeniu lub były zabierane przez kolejnych turystów, przez co nie mogły stanowić w pełni wiarygodnego i kompletnego źródła informacji o pierwszych wejściach na tatrzańskie szczyty. Zachowane bileciki stanowią jednak cenne świadectwo działalności turystycznej i taterniczej, pozwalające niekiedy odtworzyć historię poszczególnych wejść – A. Lisak, *Sielankowanie pod Tatrami. Życie codzienne i niecodzienne Zakopanego w XIX wieku*, Wyd. Czarne Sp. z o.o., Wołowiec 2019, s. 205-210.

się, że nasza rodaczka, na sławę płci swojej, dała rzeczywiście dowody niesłychanej odwagi i siły niepospolitej”⁸³.

Mając na uwadze precedens zaistniały w środowisku tatrzańskim, Stanisław Witkiewicz (1851-1915) zestawił ze sobą dwie skrajnie odmienne postawy kobiet podejmujących aktywność turystyczną w Tatrach, ujawniając tym samym ambiwalentny charakter ówczesnych wyobrażeń na temat kobiecej obecności w przestrzeni górskiej. Konstrukcja tego zestawienia sprawia wrażenie pozornie obiektywnej: z jednej strony autor wyraźnie dowartościowuje kobiety charakteryzujące się wytrwałością, odpornością i determinacją w pokonywaniu trudności górskich, z drugiej natomiast sugeruje, że predyspozycje niezbędne do podejmowania tego rodzaju aktywności nie były właściwe wszystkim kobietom. W konsekwencji opis Witkiewicza można odczytywać nie tylko jako świadectwo dostrzegania przez niego zróżnicowania doświadczeń kobiet w przestrzeni tatrzańskiej, lecz także jako przejaw funkcjonującego w epoce przekonania o istnieniu określonych psychofizycznych uwarunkowań kobiecej aktywności górskiej:

„Ponoszą one wszystkie trudny z niezwykłą wytrzymałością; wykazują odwagę, przytomność umysłu, spokój wobec niebezpieczeństwa i w ogóle wszystkie dobre przymioty taternika. [...] Często wycieczka kończy się deszczem, [...] a wtedy damy zmokłe, zbłocone, zmęczone, potracając się wśród głazów, ślizgając się po błocie, wracają pozbawione wszelkiej nawet pretensyi do wdzięku i piękna. [...] otyłą, ciężką babę, zmokłą, ociekłą, wystraszoną i spłakaną, którą znosił w garści przewodnik z Zawratu, śmiejąc się przytem, i wmawiając, że jest to droga gładka, jak szosa z Nowego Targu”⁸⁴.

W praktyce turystycznej XIX i XX w. kobiety towarzyszyły wspinającym się mężczyznom lub zdobywały łatwo dostępne szczyty przy pomocy przewodników górskich. Z czasem jednak zakres podejmowanych przez nie aktywności rozszerzał się, obejmując również drogi wymagające większych umiejętności technicznych, doświadczenia i odporności psychofizycznej. Istotnym przykładem tego procesu była działalność Antoniny Englisch (1853-1940), która 22 sierpnia 1902 r., wraz z synem i przewodnikiem Johannem Hunsdorferem,

⁸³ W. Eljasz-Radzikowski, *Wycieczka na Łomnicę w Tatrach*, „Kłosy” 1883, nr 947, s. 116.

⁸⁴ S. Witkiewicz, *Na przełęczy. Wrażenia i obrazy z Tatr*, Wydawca: Nakład Gebethnera i Wolffa, Warszawa 1891.

uczestniczyła w przejściu północnej ściany Ostrego Szczytu (2360 m n.p.m.)⁸⁵. Było to wydarzenie przełomowe w historii kobiecego taternictwa, bo: „kumulacja trudności, stromość ściany i ekspozycja sprawiły, że drogę tę uznano za najtrudniejszą w Tatrach”⁸⁶. W kolejnych latach inne kobiety zaczęły podejmować coraz bardziej wymagające wspinaczki.

Wśród nich wymienić należy Wandę Herse (1885-1954), która jeszcze w 1902 r. jako pierwsza kobieta zdobyła Mnicha (2068 m n.p.m.)⁸⁷. Wydarzenie to miało istotne znaczenie dla rozwoju kobiecego taternictwa, zwłaszcza w kontekście wcześniejszego postrzegania tego szczytu jako szczególnie trudnego i niedostępnego ze względu na jego uwarunkowania techniczne.

Informacje zawarte w kronikach turystycznych publikowanych w kolejnych tomach „Pamiętnika Towarzystwa Tatrzańskiego”, pozwalają również odtworzyć mniej znane przejawy aktywności wspinaczkowej Polek na początku XX wieku. Jednym z przykładów było wejście 26 sierpnia 1902 r. na Orlą Basztę (2175 m n.p.m.)⁸⁸, którego dokonały Zofia Osbergerowa i Anna Wędrychowska wraz z towarzyszącymi im mężczyznami⁸⁹. Cel wyprawy określono jako miejsce „dotąd przez nikogo nie odwiedzone i powszechnie za niedostępne uważane”⁹⁰. Na uwagę zasługuje fakt, że uczestnicy przedsięwzięcia nie korzystali z pomocy przewodnika górskiego, co wskazuje na rosnący zakres samodzielności turystycznej podejmowanej przez kobiety. W tym samym roku Helena Bizańska wraz z Jadwigą Urbanówną przebyły drogę z Doliny Pięciu Stawów Spiskich przez Lodową Przełęcz (2376 m n.p.m.) do Doliny Jaworowej przebyły⁹¹. W 1903 r., Zofia Drewnowska zdobyła przełęcz Krzyżne (2112 m n.p.m.)⁹², natomiast tym samym roku Zofia Królowa i Władysława Strokowa weszły na Łomnicę (2634 m n.p.m.)⁹³. Przywołane przykłady wskazują na stopniowe zwiększanie zakresu i zróżnicowania aktywności podejmowanych przez kobiety w Tatrach. Ich obecność nie ograniczała się już wyłącznie do uczestnictwa w wyprawach organizowanych i zabezpieczanych przez mężczyzn, lecz obejmowała również samodzielne podejmowanie

⁸⁵ E. Roszkowska, *‘Lone warriors’? Independent women’s climbing teams active in the Tatras up to 1939*, op. cit.

⁸⁶ B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 81.

⁸⁷ [b.a.], *Z Tatry*, „Przegląd Zakopiański: czasopismo poświęcone sprawom miejscowym” 1901, nr 43, s. 415.

⁸⁸ Szczyt w grupie Buczynowych Turni, we wschodniej grani Świnicy w polskich Tatrach Wysokich.

⁸⁹ Witold Chmielecki, Adam Lewicki, Edward Ortwein oraz Janusz Chmielewski – *Kronika turystyczna za rok 1902*. „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego” 1903, s. 138.

⁹⁰ *Kronika turystyczna za rok 1902*, op. cit., s. 138.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Kronika turystyczna za rok 1903*, op. cit., t. 25, s. 127.

⁹³ *Ibidem*, s. 121.

przedsięwzięć wymagających doświadczenia terenowego, sprawności fizycznej oraz umiejętności poruszania się w górskim środowisku.

Proces eksploracji Tatr przez kobiety przebiegał stopniowo i charakteryzował się odmienną dynamiką niż rozwój aktywności wysokogórskiej podejmowanej przez mężczyzn. Bezpośrednie porównywanie osiągnięć obu płci może prowadzić do pominięcia odmiennych uwarunkowań, w jakich kobiety podejmowały działalność turystyczną i taternicką. Obok ograniczeń wynikających z fizycznych wymagań aktywności wysokogórskiej istotną rolę odgrywały bowiem bariery społeczno-kulturowe, związane między innymi z obowiązującymi w epoce normami dotyczącymi kobiecej aktywności, mobilności oraz społecznie akceptowanych form spędzania czasu. Uwarunkowania te wpływały zarówno na moment pojawienia się kobiet w przestrzeni wysokogórskiej, jak i na tempo oraz zakres rozwoju ich działalności. Z tego względu historia kobiecej obecności w Tatrach wymaga rozpatrywania w kategoriach uwzględniających jej specyficzne uwarunkowania, a nie wyłącznie jako uzupełnienie czy wtórne odzwierciedlenie aktywności mężczyzn. Choć dostępne źródła dotyczące historii turystyki tatrzańskiej w znacznym stopniu koncentrują się na działalności męskiej, kobiece doświadczenia górskie stanowią odrębny przedmiot badań, pozwalający uchwycić proces stopniowego przełamywania ograniczeń społecznych i kulturowych oraz poszerzania zakresu akceptowanych form aktywności kobiet.

Z tego względu historia kobiecej obecności w Tatrach wymaga rozpatrywania w kategoriach uwzględniających jej specyficzne uwarunkowania, a nie wyłącznie jako uzupełnienie czy wtórne odzwierciedlenie aktywności mężczyzn. Choć dostępne źródła dotyczące historii turystyki tatrzańskiej w znacznym stopniu koncentrują się na działalności męskiej, kobiece doświadczenia górskie stanowią odrębny przedmiot badań, pozwalający uchwycić proces stopniowego przełamywania ograniczeń społecznych i kulturowych oraz poszerzania zakresu akceptowanych form aktywności kobiet. O skali i charakterze przemian zachodzących w zakresie kobiecej aktywności tatrzańskiej świadczy również wypowiedź Stanisława Witkiewicza, który w sposób jednoznaczny podkreślał zdolność kobiet do podejmowania trudów wysokogórskich:

„Tatry są równie niedostępne i równie dostępne dla mężczyzn, jak i dla kobiet. Ponoszą one wszystkie trudy z niezwykłą wytrzymałością; wykazują odwagę, przytomność umysłu, spokój wobec niebezpieczeństwa, i wogóle wszelkie dobre przymioty taternika. Wszystkie też percie, brzeżki, granie, przełęcze zmierzone zostały ich drobnymi

stopami, i z najwyższych wirchów tatrzańskich powiewała już chorągiew — spódnicy”⁹⁴.

Wypowiedź ta jest znamienita z kilku względów. Witkiewicz nie tylko przypisuje kobietom cechy uznawane za właściwe doświadczonym taternikom – wytrzymałość, odwagę, opanowanie i przytomność umysłu – lecz także formułuje przekonanie o zasadniczej równości możliwości podejmowania aktywności górskiej przez obie płcie. Stwierdzenie, że Tatry są „równie niedostępne i równie dostępne” dla kobiet i mężczyzn, można odczytywać jako zakwestionowanie przekonania o naturalnym ograniczeniu kobiet w dostępie do przestrzeni wysokogórskiej. Jednocześnie sposób, w jaki autor opisuje obecność kobiet w Tatrach, pozostaje silnie osadzony w języku epoki. Metafora „chorągwi — spódnicy” podkreśla widoczność kobiecej obecności na najwyższych szczytach, ale zarazem sprowadza tę obecność do wyraźnego znaku kobiecości. Wypowiedź Witkiewicza ma zatem charakter ambiwalentny: z jednej strony świadczy o uznaniu kompetencji i sprawności kobiet w działalności taterniczej, z drugiej – zachowuje rozróżnienie płci jako istotną kategorię opisu doświadczenia górskiego. Cytat ten może być tym samym traktowany jako świadectwo zmiany sposobu postrzegania kobiecej obecności w Tatrach na przełomie XIX i XX wieku. Kobieta nie jest już przedstawiana wyłącznie jako uczestniczka wyprawy organizowanej przez mężczyznę czy osoba wymagająca jego opieki, lecz jako pełnoprawna uczestniczka aktywności taterniczej, zdolna do podejmowania trudów i osiągania miejsc uznawanych za wymagające. Nie oznacza to jednak całkowitego zaniku wcześniejszych schematów kulturowych – płeć pozostaje istotnym elementem narracji, a kobieca obecność jest nadal opisywana jako zjawisko wymagające szczególnego zaznaczenia.

Jedną z najwybitniejszych taterniczek przełomu XIX i XX w. była Wanda Jerominówna (1888-1945). Pasja do gór połączyła ją z Mieczysławem Karłowiczem (1876-1909), z którym odbyła dużą liczbę wspinaczek. Wśród jej partnerów wspinaczkowych w Tatrach znajdowali się także inni sławni taternicy, jak Janusz Chmielowski, Aleksander Znamięcki (Fot.1), Władysław Kulczyński junior, Mariusz Zaruski czy Mieczysław Świerż⁹⁵.

⁹⁴ S. Witkiewicz, *Na przełęczy*, Wrażenia i obrazy z Tatr, *op. cit.*, s. 47.

⁹⁵ Wraz z Mieczysławem Świerżem, Wanda Jerominówna, weszła w 1921 roku na Wołową Turnię (2373 m n.p.m.), Z. Maćkowiak, *Wanda Jerominówna (1888-1944)*, „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego” 1998, s. 211-213; „Taternik” 1925, nr 1-2, s. 26.

Fot. 1. Wanda Jeromin i Aleksander Znamięcki nad Morskim Okiem, początek XX wieku,
autor: Maksymilian Dudryk
Źródło: MSiT-ZA, nr inwentarzowy: N65.

W 1908 r. Wanda Jerominówna dołączyła do Sekcji Turystycznej Towarzystwa Tatrzańskiego, uzyskując tym samym dostęp do środowiska skupiającego najbardziej aktywnych ówczesnych taterników. W kolejnych latach uczestniczyła razem z nimi w licznych przedsięwzięciach wspinaczkowych, obejmujących m.in. wejścia na Ganek od Rumanowej Przełęczy (2462 m n.p.m.), Żabią Lalkę kominem (2095 m n.p.m.) oraz przejście północną ścianą Mnicha (2068 m n.p.m.). Jej działalność obejmowała również pierwsze przejścia nowych dróg, w tym drogi na Mięguszowiecką Przełęcz Wyżnią od północnego-wschodu (2323 m n.p.m.) oraz od północy na Kozi Wierch płytami i rysami na lewo od filaru Leporowskiego (2291 m n.p.m.)⁹⁶ – zob. Fot. 2.

⁹⁶ A. Schiele, *Wanda Jerominówna*, „Taternik” 1947, nr 2-3, s. 41-43.

Fot. 2. Wanda Jerominówna na szczycie w Tatrach, początek XX wieku
Źródło: MSiT-ZA, nr inwentarzowy: N178.

Na szczególną uwagę w działalności taternickiej Wandy Jerominówny zasługuje pierwsze wejście na turnię Apostoła I w Żabiej Grani, określaną wówczas mianem Igły⁹⁷ dokonane 18 sierpnia 1908 r. Wejście to uznaje się bowiem za przełomowe w działalności wspinaczkowej kobiet w Tatrach, ze względu na fakt samodzielnego poprowadzenia (jako pierwsza na linie) przez Jerominównę kilkunastu ostatnich metrów⁹⁸. Znaczenie tego wejścia znalazło odzwierciedlenie również w późniejszej recepcji osiągnięcia Jerominówny w środowisku taternickim. Turnia zyskała zwyczajowe określenia Wandaturm, Wanda torony oraz Turnia Wandy, odwołujące się bezpośrednio do jej imienia⁹⁹.

Jerominówna zapisała się na kartach historii jako jedna z najwybitniejszych taterniczek swojej epoki. O jej towarzystwo podczas wspinaczek zabiegali czołowi ówczesni taternicy „(...) z Chmielowskim, Klemensiewiczem, Znamięckim, Świerzem, Kulczyńskim, Zaruskim i Komarnickim na czele”¹⁰⁰ – Fot. 3. Zawdzięczała to nie tylko swym umiejętnościom technicznym, ale także odwadze i wytrwałości.

⁹⁷ K. Janik, *Uwarunkowania i konteksty rozwoju turystycznej i wspinaczkowej działalności Polek w Tatrach do 1939 roku*, op. cit., s. 104.

⁹⁸ S. Komornicki, J. Żuławski, *Z sezonu*, „Taternik” 1908, nr 5, s. 96; E. Roszkowska, *Początki samodzielnego taternictwa kobiecego w Polsce*, op. cit., s. 371,

⁹⁹ S. Komornicki, J. Żuławski, *Z sezonu*, op. cit.; A. Schiele, *Wanda Jerominówna*, op. cit.

¹⁰⁰ A. Schiele, *Wanda Jerominówna*, op. cit.

Fot. 3. Dr Marian Smoluchowski i Wanda Jerominówna podczas wycieczki w Tatrach, początek XX wieku
Źródło: MSiT-ZA, nr inwentarzowy: N180.

Pośmiertnie wspomniana została przez swego partnera wspinaczkowego, Aleksandra Schiele, w słowach:

„(...) wesoła i piękna, pełna kobiecego wdzięku, bardzo inteligentna Wanda kochała Tatry gorąco i po latach systematycznej zaprawy poznała je naprawdę dobrze, zarówno po polskiej, jak i węgierskiej – ówczesnej – stronie. Czuła się pewnie nie tylko w twardej litej ścianie granitowej, lecz także na śliskich stromych trawkach i upłazach, jak również w zaśnieżonych żlebach. Była więc bardzo wszechstronną taterniczką. (...) Jak długo ludzie w Tatrach szukać będą piękna, wytchnienia i ukojenia duszy, jak długo skalne przepaści czarować będą swym górskim urokiem – tak długo w poszumie wiatru usłyszą oni na pewno – wśród wielu innych – i imię Wandy Jeromin¹⁰¹”

Kluczowym etapem rozwoju taternictwa kobiecego było usamodzielnienie się jego przedstawicieli. Do tej pory kobiety pojawiały się w Tatrach jedynie w towarzystwie mężczyzn. Podejmowanie przez nie samodzielnych przejść było ograniczane zarówno przez

¹⁰¹ *Ibidem.*

niewielkie jeszcze doświadczenie w zakresie technicznej działalności wspinaczkowej, jak i przez funkcjonujące w ówczesnym społeczeństwie normy społeczno-kulturowe, określające akceptowane formy kobiecej aktywności. Również samo środowisko taternickie nie było początkowo przygotowane na szersze uczestnictwo kobiet w przedsięwzięciach podejmowanych samodzielnie. Do tego czasu pierwsze przejścia nowych dróg realizowane bez pomocy przewodników były domeną mężczyzn¹⁰². Z czasem sytuacja zaczęła się zmieniać. Kolejne taterniczki podejmowały coraz bardziej wymagające przedsięwzięcia, stopniowo zwiększając zakres swojej samodzielności i zdobywając doświadczenie pozwalające na uczestnictwo w pierwszych przejściach. Przełom nastąpił w 1908 r. za sprawą pojawienia się w Tatrach duetu kuzynek¹⁰³ i przyjaciółek zarazem – Heleny Dłuskiej (1892-1921)¹⁰⁴ oraz Ireny Pawlewskiej, późniejszej Szydłowskiej (1892-1982)¹⁰⁵. Obie swoją przygodę ze wspinaczką rozpoczęły u boku mężczyzn, jednak z czasem stały się pierwszymi w historii taternictwa kobiecego partnerkami od liny. W latach 1907-1909 odbyły wspólnie wiele wspólnych wspinaczek. Nie zachowały się jednak w literaturze informacje jakich dokładnie przejść dokonały¹⁰⁶. Na kartach historii zapisały się natomiast jako prekursorzy samodzielnej wspinaczki kobiet, w 1908 r. wychodząc nową drogą od północy, z Doliny Hilińskiej, od strony Małego Ogrodu, na Szczyrbski Szczyt (2381 m n.p.m.)¹⁰⁷. Choć stopień trudności pokonanej drogi nie należał do najwyższych, istotnym aspektem tego przedsięwzięcia był fakt jej przejścia przez szesnastoletnie uczestniczki w zespole składającym się wyłącznie z kobiet¹⁰⁸. Fundamentalnym założeniem taternictwa Heleny Dłuskiej i Ireny Pawlewskiej była bowiem ich samodzielność wspinaczkowa.

Irenę Pawlewską w Tatry wprowadził przyjaciel rodziny, Zygmunt Klemensiewicz (1886-1963)¹⁰⁹. W późniejszych latach taternictwo uprawiała także u boku innych mężczyzn:

¹⁰² Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, op. cit., s. 1240; B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 125-126; H. Ptakowska – Wyżanowicz, *Od krynoliny do liny*, op. cit., s. 56-58.

¹⁰³ Matka Ireny Pawlewskiej była kuzynką Bronisławy Dłuskiej – matki Heleny.

¹⁰⁴ Matka Heleny Dłuskiej, Bronisława ze Skłodowskich, była starszą siostrą Marii Skłodowskiej-Curie.

¹⁰⁵ B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 124.

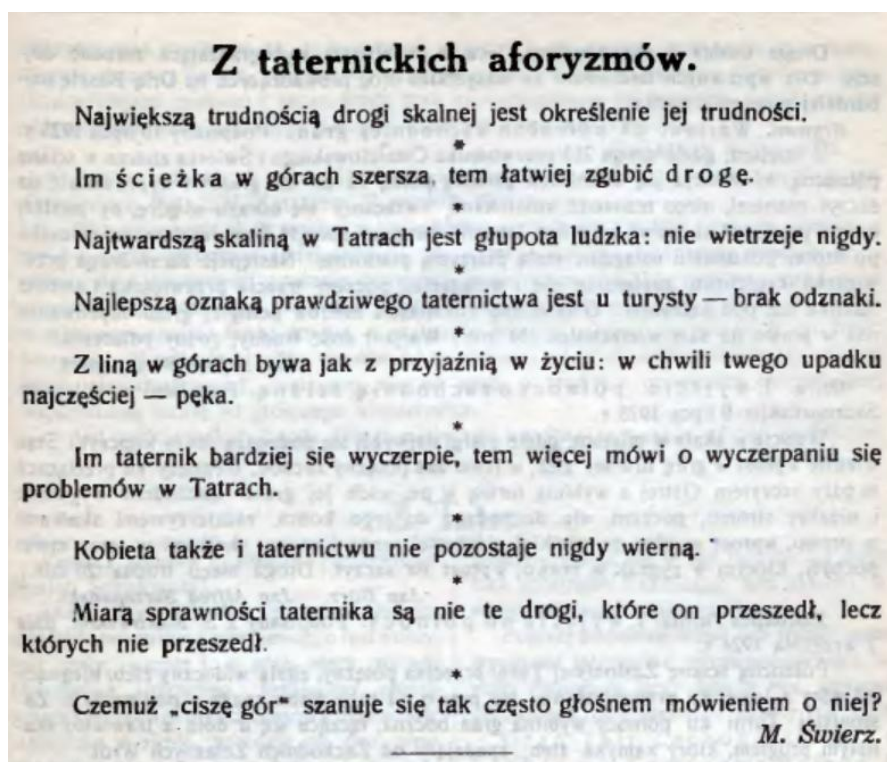
¹⁰⁶ Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, op. cit., s. 890.

¹⁰⁷ „Taternik” 1908, nr 6, s. 123; „Taternik” 1909, nr 3, s. 59; „Taternik” 1936, nr 5-6, s. 134; B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 124; K. Sayse-Tobiczyk, *W górach wysokich. Kompendium polskich wypraw wysokogórskich*, op. cit., s. 204; W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 8, Spółdzielczy Instytut Wydawniczy „Kraj”, Warszawa 1955, s. 40.

¹⁰⁸ B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 124.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

brata Tadeusza Pawlewskiego, Ferdynanda i Walerego Goetlów czy Mieczysława Świerza¹¹⁰. Na uwagę zasługuje również wypowiedź ostatniego z wymienionych, który mniej więcej w tym samym czasie, wśród kilku aforyzmów poświęconych tematyce tatrzańskiej, opublikowanych na łamach „Taternika”, zamieścił maksymę odnoszącą się do trwałości kobiecego zaangażowania w taternictwo. Stwierdził on bowiem, że „kobieta także i taternictwu nie pozostaje nigdy wierna”¹¹¹ – Fot. 4. Wypowiedź ta może być interpretowana jako przejaw funkcjonującego w ówczesnym środowisku taternickim stereotypu, zgodnie z którym zainteresowanie kobiet działalnością górską miało charakter przejściowy i niekoniecznie wiązało się z długotrwałym zaangażowaniem. Jednocześnie treść aforyzmu wskazuje na obecność przekonań przypisujących kobietom mniejszą trwałość zainteresowań oraz niższy poziom przywiązania do aktywności taternickiej.

Fot. 4. Wybrane przez Mieczysława Świerza aforyzmy o tematyce taternickiej
Źródło: M. Świerz, *Z taternickich aforyzmów*, „Taternik” 1925, nr 1-2, s. 25.

Pierwsze samodzielne kobiece wejście, którego dokonały Dłuska i Pawlewska można uznać za wydarzenie o znaczeniu historycznym. Jego doniosłość znalazła odzwierciedlenie w

¹¹⁰ Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, op. cit., s. 890.

¹¹¹ M. Świerz, *Z taternickich aforyzmów*, op. cit.

środowisku wspinaczkowym, zarówno bezpośrednio po jego dokonaniu, jak i w późniejszych latach, czego świadectwem są zachowane relacje i wzmianki poświęcone temu wydarzeniu:

„Wejście Dłuskiej i Pawlewskiej było czysto kobiece. One rozpoczęły drogę, która doprowadziła nasze taterniczki w kilkadziesiąt lat później do ośmiotysięcznych szczytów Karakorum i wejścia Wandy Rutkiewicz na Mount Everest”¹¹².

Na uwagę zasługuje również sposób ubierania się zespołu Dłuska – Pawlewska, który, nietypowo jak na ówczesne realia, podczas wspinaczki stosował praktyczny, inspirowany męskim strojem ubiór. W trosce o wygodę i bezpieczeństwo obie taterniczki poruszały się po górach w spodniach, co odróżniało je od przyjętych wówczas wzorców kobiecego stroju górskiego. Współpraca Dłuskiej i Pawlewskiej została przerwana w 1909 roku w następstwie wypadku Ireny Pawlewskiej, do którego doszło podczas jednej ze wspólnych wspinaczek w rejonie pomiędzy Świnicą a Niebieską Turnią. Zbyt słabo osadzony hak nie wytrzymał obciążenia, co skończyło się odpadnięciem od ściany i rozległymi obrażeniami taterniczki. W październiku tego samego roku miał miejsce, wspomniany już, wypadek Heleny Dłuskiej, który definitywnie zakończył działalność wspinaczkową obu prekursorok samodzielnego taternictwa kobiecego.

Zapoczątkowana przez zespół Dłuska – Pawlewska przemiana w zakresie udziału kobiet w samodzielnym taternictwie wywołała ożywioną dyskusję w środowisku wspinaczkowym. Jednym z jej zasadniczych przedmiotów stała się właśnie kwestia samodzielności kobiet w Tatrach, która przez dłuższy czas była podejmowana podczas obrad Sekcji Taternickiej Akademickiego Związku Sportowego w Warszawie. Szczególnie intensywny charakter dyskusje te przybrały w latach 1927–1928¹¹³. Argumentacja części męskiego środowiska taternickiego opierała się na kwestionowaniu niezależności kobiet w Tatrach, przypisując im brak dostatecznej odpowiedzialności i rozwagi. Podawano także w wątpliwość ich przygotowanie oraz predyspozycje psychofizyczne do podejmowania samodzielnej działalności taternickiej. Uważano nawet, że ich obecność w zespołach mieszanych, stanowi potencjalne źródło dodatkowych trudności i obciążeń dla pozostałych członków zespołu¹¹⁴.

¹¹² B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 124.

¹¹³ S.K. Zaremba, *Ofiary katastrof górskich w Tatrach w r. 1928*, „Wierchy” 1928, s. 167; S.K. Zaremba, *Katastrofa na Oстрыm Szczycie*, „Taternik” 1929, nr 1, s. 13; Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, op. cit., s. 1240.

¹¹⁴ „Taternik” 1928, nr 3, s. 72; H. Jabłczyńska, *Walka o równouprawnienie w taternictwie*, „Start” 1930, nr 20, s. 8.

Konsekwencją podważania kompetencji i reputacji taterniczek, było rozpoczęcie przez nie samodzielnej działalności wspinaczkowej na większą skalę. Stanowisko zajmowane przez mężczyzn stało się zatem motywacją i siłą napędową do dalszej działalności kobiet w Tatrach na własną rękę. Mimo sukcesów kobiet na tatrzańskich ścianach, niezmiennie uważano, iż powinny wspinąć się jedynie łatwiejszymi drogami. Stworzono nawet listę „szczytów damskich”. Należały do nich: Gerlach, Łomnica, Lodowy Szczyt, Wysoka, Rysy i Krywań. Taterniczki traktowane były jako niezrównoważone ekscentryczki i szukające w górach intensywnych przeżyć – dziwaczki¹¹⁵.

Do grona taterniczek podejmujących w okresie międzywojennym szczególnie wymagające przedsięwzięcia należała Jadwiga Honowska (1904-1928), nazywana w środowisku wspinaczkowym „Jagienką”¹¹⁶. Swoją działalność w Tatrach rozpoczęła w 1923 r. i w bardzo krótkim czasie zdobyła znaczące doświadczenie taternicze. Początkowo wspiniała się ze swym kolegą Janem Alfredem Szczepańskim (1908-1954), z którym dokonała wejścia m.in. w 1924 r. na Koprowy Wierch (2363 m n.p.m.)¹¹⁷, a dwa lata później pokonała południowo-wschodnie żebro Śnieżnej Kopy (2320 m n.p.m.)¹¹⁸.

Odpowiedzią Jadwigi Honowskiej na sceptyczne stanowisko części taterników wobec samodzielności kobiet, było przejście w 1927 r., z Zofią Czarkowską (b.d.), wschodniej ściany Kościelca i grani Walentkowej w zespole czysto kobiecym¹¹⁹. W towarzystwie swej przyjaciółki Zofii Krókovskiej (1903-1928) i Jana Alfreda Szczepańskiego weszła z Doliny Białej Wody na Młynarza (2170 m n.p.m.). Kilka dni później, w tym samym składzie, zespół wszedł od strony Zielonego Stawu Kieżmarskiego, Mały Kieżmarski Szczyt (2514 m n.p.m.)¹²⁰. Droga prowadziła północną ścianą szczytu, należącą do najwyższych ścian tatrzańskich, o wysokości około 900 metrów. W dorobku wspinaczkowym Jadwigi Honowskiej znalazły się ponadto przejścia północnej ściany Koziego Wierchu, południowo-zachodniej ściany Kieżmarskiego Szczytu czy północno-zachodniej ściany Galerii Gankowej¹²¹.

¹¹⁵ A. Król, *Kamienny sufit. Opowieść o pierwszych taterniczkach*, op. cit., s. 43.

¹¹⁶ J.A. Szczepański, *Przygoda ze skalą, dziewczyną i śmiercią*, Wyd. Sport i Turystyka, Warszawa 1956, s. 83.

¹¹⁷ W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 5, Spółdzielczy Instytut Wydawniczy „Kraj”, Warszawa 1954, s. 39.

¹¹⁸ W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 10, Spółdzielczy Instytut Wydawniczy „Kraj”, Warszawa 1962, s. 60.

¹¹⁹ B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 165; M. Pinkwart, J. Zdebski, *Nowy cmentarz w Zakopanem, Przewodnik Biograficzny*, op. cit., s. 56.

¹²⁰ M. Bednarz, *Młoda pionierka w polskich Tatrach*, <https://z-ne.pl/tatry/33224-mloda-pionierka-w-polskich-tatrach>, dostęp: 06.04.2026 r.

¹²¹ *Ibidem*.

Równie istotną postacią w kontekście kształtowania się samodzielnego taternictwa kobiet była Zofia Króowska. Wspinaczkę zaczęła uprawiać w 1924 r. Początkowo uprawiała wspinaczkę ze swoim bratem Jerzym. W krótkim czasie rozwinęła umiejętności techniczne i osiągnęła poziom pozwalający na samodzielne podejmowanie działalności taternickiej¹²². Wspinała się również w zespołach mieszanych, najczęściej w towarzystwie Jana Alfreda Szczepańskiego czy Krystyna Zaremba (1903-1990), przechodziła jako pierwsza na linie wymagające technicznie i topograficznie drogi. Świadczy to o zaufaniu kolegów do doświadczenia i umiejętności młodej taterniczki. Jej aktywność wskazuje na stopniowe uznawanie kompetencji taternickich kobiet przez partnerów wspinaczkowych. Szczególnie wymowne jest świadectwo zawarte w *Wielkiej encyklopedii tatrzańskiej*, w której Króowska została scharakteryzowana jako osoba „w pełni samodzielna, z własną inicjatywą i w pełni prowadząca w zespołach męsko-kobiecych”¹²³. Na uwagę zasługuje również działalność Króowskiej w zakresie taternictwa zimowego. Jej aktywność w tej dziedzinie stanowi kolejny przykład przekraczania ograniczeń przypisywanych kobietom w ówczesnym środowisku taternickim¹²⁴.

29 grudnia 1927 r. Zofia Króowska dokonała przejścia dziewiczej wówczas, północno-zachodniej ściany Krótkiej (2375 m n.p.m.)¹²⁵. Nie bez powodu Zofię Króowską w ówczesnym środowisku wspinaczkowym zwykło nazywać się „zimową taterniczką”. Do jej osiągnięć zaliczyć można także: zdobycie Orlej Baszty (2175 m n.p.m.), Małego Kieżmarskiego Szczytu (2514 m n.p.m.) od strony północnej, czy Przełęczy Nowickiego (2105 m n.p.m.). 5 kwietnia 1928 r. weszła także z Jadwigą Honowską na Mały Kołowy Szczyt (2276 m n.p.m.)¹²⁶.

Jadwiga Honowska, wraz z Zofią Króowską, ze względu na swoją aktywność oraz osiągnięcia taternickie, należały do grona kobiet, które w latach 20. XX wieku w istotny sposób przyczyniły się do upowszechniania modelu samodzielnego taternictwa kobiecego. Ich działalność wpisywała się w zapoczątkowany wcześniej przez Helenę Dłuską i Irenę Pawlewską proces przełamywania ograniczeń przypisywanych kobietom w działalności wspinaczkowej. Honowska i Króowska podejmowały przy tym przedsięwzięcia prowadzące

¹²² S.K. Zaremba, *Ofiary katastrof górskich w Tatrach w r. 1928*, op. cit., s. 168.

¹²³ Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, op. cit., s. 1240.

¹²⁴ S.K. Zaremba, *Ofiary katastrof górskich w Tatrach w r. 1928*, op. cit.

¹²⁵ J.A. Szczepański, *Dzieje współczesnego taternictwa zimowego*, „Wierchy” 1934, s. 69.

¹²⁶ M. Bednarz, *Młoda pionierka w polskich Tatrach*, op. cit.

drogami o znacznym stopniu trudności, co dodatkowo podkreślało ich kompetencje techniczne i samodzielność taternicką. 19 lipca 1928 r. wyszły z Doliny Staroleśnej z zamiarem wejścia południową ścianą drogą Häberleina na Ostry Szczyt (2360 m n.p.m.)¹²⁷. Młode taterniczki”:

„Stanąwszy na końcu górnego trawnika, pod przewieszką wbiły hak, idąca przodem zdjęła worek i zaczęła się dalej wspinać. Wtem niespodziewanie odpadła od skały, kilka metrów przeleciała w powietrzu i zaczęła się ślizgać po trawniku. Szarpnięcie naprężonej liny wyrwało hak. Od tej chwili nie było już dla nich ratunku. W szalonym pędzie nad białym urwiskiem przebyły ok 70 m, nie dotykając skały. O 35 m nad piargami znajduje się mała platforma, o którą uderzyła głową śp. Z. Krókwowska (znaleziono tam jej włosy i pierwsze krwawe ślady). 10 m niżej runęła śp. J. Honowska (włosy). Nieżyjące już ciała potoczyły się dalej, aż na piargi, na lewo od wejścia w skały”¹²⁸.

Wraz ze śmiercią Jadwigi Honowskiej i Zofii Krókwowskiej zakończył się jeden z najbardziej znaczących etapów ich aktywności taternickiej¹²⁹. Obie taterniczki zostały pośmiertnie docenione przez społeczność wspinaczkową: „(...) stały się obie pionierkami samodzielności, odbyły sporo wypraw bez mężczyzn, przebywając drogi taternickie śmiało i niełatwe i dając sobie radę w bardzo trudnych okolicznościach klimatycznych czy terenowych”¹³⁰. Jak zauważył Jan Alfred Szczepański: „Rekordy Jagienki i Zośki zostały pokonane, ale w historii taternictwa kobiecego pozostały na zawsze jako moment przełomowy”¹³¹. Tragiczna śmierć Jadwigi Honowskiej i Zofii Krókwowskiej nie przekreśliła zatem zasług, jakie wniosły do rozwoju taternictwa kobiecego.

Ostatni sezon działalności tatrzańskiej Jadwigi Honowskiej i Zofii Krókwowskiej przypadł na początek aktywności wspinaczkowej siostr Skotnicównien. Marzena (1911-1929) i Lida (1913-1929) Skotnicówny rozpoczęły działalność taternicką w okresie, gdy samodzielność kobiet w Tatrach była już przedmiotem intensywnej dyskusji środowiskowej.

¹²⁷ J.A. Szczepański, *Przygoda ze skalą, dziewczyną i śmiercią*, op. cit., s. 81.

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ M. Bednarz, *Młoda pionierka w polskich Tatrach*, op. cit.; S.K. Zaremba, *Ofiary katastrof górskich w Tatrach w r. 1928*, op. cit., s. 167; S. K. Zaremba, *Katastrofa na Oстрыm Szczycie*, op. cit.; „Taternik” 1929, nr 1, s. 15; J. Radwan-Radziwiłł, *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław 1987, t. 15, s. 353; Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, op. cit., s. 420 i 1240; M. Pinkwart, J. Zdebski, *Nowy cmentarz w Zakopanem*, op. cit., s. 57; J.A. Szczepański, *Przygoda ze skalą, dziewczyną i śmiercią*, Sport i Turystyka, op. cit. s. 81.

¹³⁰ J.A. Szczepański, *Przygoda ze skalą, dziewczyną i śmiercią*, op. cit., s. 83.

¹³¹ *Ibidem*.

Ich kariera, trwająca zaledwie kilka lat, charakteryzowała się jednak znaczną intensywnością oraz podejmowaniem dróg o wysokim stopniu trudności. Zaangażowanie siostr Skotnicównien w działalność taternicką oraz ich osiągnięcia wspinaczkowe, które na tle ówczesnej aktywności kobiet w Tatrach wyróżniały się skalą pokonywanych trudności, sprawiły, że ich działalność zajmuje istotne miejsce w historii kobiecej wspinaczki w Tatrach – siostry uznawane są za ikony taternictwa kobiecego aż do dnia dzisiejszego.

Marzena i Lida Skotnicówny urodziły się i wychowały w Zakopanem, a zatem od najmłodszych lat pozostawały w bezpośrednim kontakcie z Tatrami, które stanowiły istotny element ich środowiska życia. Działalność taternicką rozpoczęły w 1928 r.¹³², mając odpowiednio 17 i 15 lat. W lipcu tego roku odbyły pierwszą wspinaczkę z użyciem liny. Udały się z Hali Gąsienicowej do Koziej Dolinki przez Żleb Kulczyńskiego i Czarne Ściany¹³³. Bardzo szybko odnalazły swą życiową pasję w taternictwie¹³⁴. Marzena, należąca do Sekcji Taternickiej Akademickiego Związku Sportowego (STAZS) w Krakowie, wspinała się głównie z zrzeszonymi tam taternikami: braćmi Szczepańskimi, Janem Kazimierzem Dorawskim (1899-1975) i Stanisławem Krystynem Zarembą. Lida natomiast podejmowała wspinaczki m.in. z Wiesławem Stanisławskim i Bronisławem Czechem (1908-1944)¹³⁵. Obecność doświadczonych taterników stanowiła zatem istotny element pierwszego okresu ich działalności taternickiej, zapewniając im możliwość zdobywania doświadczenia i doskonalenia umiejętności wspinaczkowych. Jednocześnie pozycja Marzeny Skotnicówny w środowisku taternickim wykraczała poza rolę początkującej adeptki wspinaczki. Jak wynika z zachowanego zapisu w jej dzienniku „(...) większość spośród jej współczesnych wybitnych taterników, jest pionierką samodzielnego taternictwa kobiecego”¹³⁶. W kolejnych miesiącach działalności siostry stopniowo przechodziły do samodzielnego podejmowania dróg. Jednym z przykładów ich wspólnej aktywności było przejście Grani Fajek¹³⁷. Istotnym źródłem dokumentującym intensywność ich działalności są prowadzone przez nie dzienniki wspinaczkowe. Szczególnie wartościowy pod tym względem pozostaje dziennik Lidy Skotnicówny, prowadzony od lipca

¹³² M. Pinkwart, J. Zdebski, *Nowy cmentarz w Zakopanem*, op. cit., s. 112.

¹³³ A. Kamińska, *Halina. Dziś takich kobiet już nie ma. Opowieść o himalaistce Halinie Krüger-Syrokomskiej*, op. cit., s. 135-136.

¹³⁴ M. Ostrawiecka, *Uśmiech Tatr*, Warszawa 1932, s. 107.

¹³⁵ M. Pinkwart, J. Zdebski, *Nowy cmentarz w Zakopanem*, op. cit.

¹³⁶ Zapis z dziennika Skotnicównien. Cytat za: H. Ptakowska-Wyżanowska, *Od krynoliny do liny*, op. cit., s. 100.

¹³⁷ A. Kamińska, *Halina. Dziś takich kobiet już nie ma. Opowieść o himalaistce Halinie Krüger-Syrokomskiej*, op. cit., s. 136.

1928 r. Wspinaczki w okresie letnim opisywane były niemal codziennie, szczególnie w końcowym okresie działalności taternickiej¹³⁸. Krótki, trwający około roku okres aktywności taternickiej Skotnicównien charakteryzował się znaczną intensywnością oraz podejmowaniem dróg o wysokim stopniu trudności. Wśród najważniejszych osiągnięć Marzeny Skotnicówny wymienić należy przejście północnej ściany Małego Ostrego Szczytu (2323 m n.p.m.)¹³⁹, wschodniej grani Żółtej Ściany (2169 m n.p.m.)¹⁴⁰ oraz Ponad Kocioł Turni (2525 m n.p.m.)¹⁴¹.

Poza osiągnięciami wspinaczkowymi istotnym aspektem działalności taternickiej Marzeny i Lidy Skotnicównien były idee, które towarzyszyły ich aktywności górskiej. Zgodnie z przekazami źródłowymi dążyły one do osiągnięcia samodzielności w taternictwie, traktując ją jako jeden z celów swojej działalności¹⁴². Dążenie do niezależności od mężczyzn wiązało się przy tym z aspiracją do osiągnięcia przez kobiety porównywalnego poziomu umiejętności i dokonań wspinaczkowych¹⁴³. Szczególnie aktywną orędowniczką tej idei była Marzena Skotnicówna, której działalność obejmowała nie tylko podejmowanie samodzielnych wspinaczek, lecz także popularyzowanie kobiecego taternictwa. Postulat usamodzielnienia kobiet w działalności taternickiej był dostrzegany również przez męską część środowiska. Wawrzyniec Żuławski odnotowywał, że w środowisku taternickim: „Padały coraz częściej hasła o usamodzielnianiu się taternickim kobiet, o uniezależnieniu od mężczyzn, a nawet dorównaniu im w wysokogórskim wyczynie”¹⁴⁴.

Marzena Skotnicówna angażowała się również w działalność publicystyczną i organizacyjną na rzecz rozwoju samodzielnego taternictwa kobiet. W wolnym czasie publikowała teksty poświęcone tej problematyce oraz podejmowała inicjatywy zmierzające do integracji środowiska taterniczek. Jej stosunek do Tatr dobrze oddaje przypisywane jej stwierdzenie: „Tatry są mną, a ja jestem nimi”. Postulując równość płci sprzeciwiała się poglądom podważającym samodzielność kobiet w górach. Przejawem tej aktywności była inicjatywa skierowana do Jadwigi Roguskiej-Cybulskiej. W połowie 1909 r. Marzena

¹³⁸ MT-ZA, *Dziennik Lidy Skotnicówniej*, sygn. AR/NO/1172/23, k. 1.

¹³⁹ „Taternik” 1929, nr 4, s. 91; „Taternik” 1930, nr 1, s. 16; „Taternik” 1933, nr 1, s. 14; „Taternik” 1934, nr 1, s. 24; W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 16, Spółdzielczy Instytut Wydawniczy „Kraj”, Warszawa 1973, s. 74.

¹⁴⁰ „Taternik” 1930, nr 1, s. 17; W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 17, Spółdzielczy Instytut Wydawniczy „Kraj”, Warszawa 1973, s. 113.

¹⁴¹ „Taternik” 1930, nr 1, s. 16; „Taternik” 1930, nr 2, s. 39-40; W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 12, Spółdzielczy Instytut Wydawniczy „Kraj”, Warszawa 1965, s. 129.

¹⁴² A.K.S., *Śp. Marzena i Lida Skotnicównie*, „Start” 1929, nr 21, s. 3.

¹⁴³ J.A. Szczepański, *Marzena i Lida Skotnicównie*, „Taternik” 1929, nr 3, s. 62.

¹⁴⁴ W. Żuławski, *Tragedie tatrzańskie*, Wyd. Sport i Turystyka, Warszawa 1956, s. 48-49.

Skotnicówna miała zwrócić się do niej z propozycją zaangażowania w utworzenie organizacji zrzeszającej polskie taterniczki i koordynującej ich działalność¹⁴⁵. Liczyła na kobiecą solidarność i międzypokoleniowe wsparcie w podjętej przez nią inicjatywie. Jadwiga Roguska-Cybulska Roguska-Cybulska nie poparła jednak tego pomysłu; według przekazu przywołanego przez Annę Pigoń, odrzucając ideę samodzielności taternickiej kobiet, określiła prześmiewczo Skotnicównę mianem „feministki”¹⁴⁶.

Starsza z siostr planowała także publikację artykułu traktującego o wspinaczce kobiet w „Taterniku”. Miał zostać upubliczniony w celu:

„(...) wzniesienia dyskusji przez dowodzenie, że kobieta równie jak i mężczyzna, nie tylko potrafi się w górach doskonale orientować i dawać sobie radę z przeciwnościami wszelkiego rodzaju, ale także zdoła pokonać najwyższą kategorię trudności wspinaczkowych łącznie z umiejętnością posługiwania się liną, hakami itd.”¹⁴⁷.

Lida Skotnicówna również opowiadała się za samodzielnym taternictwem kobiet, jednak w przeciwieństwie do starszej siostry nie angażowała się w równie widoczny sposób w publiczne propagowanie idei emancypacji kobiet w środowisku taternickim. Jej działalność koncentrowała się przede wszystkim na praktycznym wymiarze samodzielnego wspinania. Poza Marzeną wspinała się także z Marią Perlberżanką – Szczepańską (b.d.-1991), z którą pokonywała łatwe drogi, jak np. Żabią Lalkę ze zjazdem z niej¹⁴⁸. W czasie swojej działalności taternickiej Lida przeszła także szereg trudniejszych dróg: południową ścianę Niebieskiej Turni¹⁴⁹, wschodnią ścianę Kościelca¹⁵⁰ czy południowo-zachodnią ścianę Kozich Czub (2264 m n.p.m.)¹⁵¹.

¹⁴⁵ A. Pigoń, *Literacka nieśmiertelność siostr Lidy i Marzeny Skotnicównien*, „Góry, Literatura, Kultura” 2019, t. 12, s. 335-349.

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ J. Roguska-Cybulska, *Do młodych taterniczek*, „Zakopane” 1929, nr 29, s. 1.

¹⁴⁸ Zapis z dziennika Skotnicównien za: H. Ptakowska-Wyżanowska, *Od krynoliny do liny*, op. cit., s. 101.

¹⁴⁹ W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 1, Spółdzielczy Instytut Wydawniczy „Kraj”, Warszawa 1951, s. 97.

¹⁵⁰ „Taternik” 1929, nr 4, s. 90; „Taternik” 1930, nr 1, s. 14; „Taternik” 1934, nr 1, s. 21; W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 1., op. cit., s. 142.

¹⁵¹ „Taternik” 1930, nr 1, s. 14; „Taternik” 1933, nr 5-6, s. 113; W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 2., Spółdzielczy Instytut Wydawniczy „Kraj”, Warszawa 1951, s. 54; B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 176-177.

Aktywność taternicka sióstr Skotnicównien przypadła na okres, w którym w środowisku wspinaczkowym toczyła się dyskusja dotycząca możliwości i zasadności samodzielnego udziału kobiet w taternictwie. Jej świadectwem była między innymi publikacja artykułu Romana Kordysa (1886–1934) na łamach „Taternika”. Autor przedstawił w nim jednoznaczne stanowisko dotyczące możliwości podejmowania przez kobiety działalności taternickiej, stwierdzając, że kobieta:

„(...) nie ma nic do powiedzenia w taternictwie i nigdy rasowym taternikiem nie będzie, tak jak nie może być myślicielem, wodzem czy wynalazcą, ale która, jak nikt inny na świecie, odczuwa i chłonie przepotężny urok męskiego czynu”¹⁵².

W środowisku taternickim obecne były zatem odmienne postawy wobec aktywności wspinaczkowej kobiet. Z jednej strony niektórzy taternicy podejmowali wspólne wspinaczki z kobietami i wspierali ich rozwój wspinaczkowy, z drugiej zaś formułowane były poglądy podważające zasadność lub możliwość samodzielnego uprawiania taternictwa przez kobiety. Zróżnicowanie tych stanowisk wskazuje na istnienie w środowisku taternickim dyskusji dotyczącej miejsca kobiet we wspinaczce oraz zakresu ich samodzielności.

6 października 1929 roku siostry Skotnicównie po raz ostatni wyruszyły w Tatry, podejmując próbę przejścia południowej ściany Zamarłej Turni (2179 m n.p.m.). Lida знаła już tę drogę. Pokonała ją bowiem wcześniej w towarzystwie doświadczonych taterników¹⁵³. Zamarła Turnia, należąca do najbardziej wymagających i rozpoznawalnych ścian tatrzańskich, miała szczególne miejsce w historii taternictwa ze względu na liczne wcześniejsze wypadki, w tym wypadki śmiertelne. Okoliczności te nie powstrzymały jednak sióstr przed podjęciem próby jej przejścia. Według rozpowszechnionej w literaturze wersji wydarzeń, w tym samym czasie na Zamarłej Turni, powyżej Skotnicównien, wspinali się trzej znani im taternicy: Bronisław Czech, Józef Ustupski i Józef Wójcik. Wawrzyniec Żuławski, opisując wydarzenie z perspektywy późniejszej, przypuszczał, że obecność doświadczonych wspinaczy mogła dodatkowo zmotywować siostry do zaprezentowania swoich umiejętności. Jak pisał: „niespodziewana obecność kolegów musiała zdopingować siostry do pokazania swej klasy wobec tych świetnych wspinaczy”¹⁵⁴. Należy jednak podkreślić, że jest to interpretacja

¹⁵² R. Kordys, *Taternictwo wczoraj, dziś i jutro*, „Taternik” 1929, nr 3, s. 11.

¹⁵³ K. Janik, *Uwarunkowania i konteksty rozwoju turystycznej i wspinaczkowej działalności Polek w Tatrach do 1939 roku*, op. cit., s. 124.

¹⁵⁴ W. Żuławski, *Tragedie tatrzańskie*, op. cit., s. 49-50.

Żuławskiego, a nie bezpośrednio udokumentowana deklaracja samych Skotnicównien dotycząca ich motywacji. Relacja Żuławskiego pozwala również odtworzyć fragment przebiegu wspinaczki. Lida Skotnicówna, prowadząca jako pierwsza, miała dogonić Bronisława Czecha. Jego partnerzy zostawili Skotnicównom hak, przez który Lida przepięła swój karabinek, wpięła linę i rozpoczęła wspinaczkę przewieszoną rysą. Bronisław Czech, znajdujący się wówczas nad urwiskiem,

„(...) w jakimś przelotnym spojrzeniu w dół ujrzał na tle pionowych płyt urwiska lecący bezwiednie kształt ludzki. Jeszcze sekunda i obie siostry, złączone wspólną liną runęły w przepaść. Głuche uderzenie, ciała potoczyły się jeszcze rozpędem, zahurkotały jakieś poruszone z miejsca kamienie i wszystko ucichło”¹⁵⁵.

W środowisku taternickim przez długi czas podejmowano próby ustalenia przyczyn tragedii. Dopiero w kolejnym roku, podczas wspinaczki, odnaleziono na miejscu wypadku zardzewiały, rozgięty karabinek, który uznano za bezpośrednią przyczynę wypadku młodych taterniczek¹⁵⁶. Równolegle pojawiały się jednak interpretacje wskazujące na szerszy kontekst tragedii, w tym na wpływ środowiska taternickiego na podejmowane przez siostry decyzje wspinaczkowe. Wanda Gentil-Tippenhauer odpowiedzialnością za ich przedwczesną śmierć obarczała młodych taterników, którzy – w jej ocenie – mieli wzmacniać ambicje Skotnicównien i skłaniać je do podejmowania dróg przekraczających, jej zdaniem, granice rozsądnego ryzyka¹⁵⁷. Swoje stanowisko wyraziła jednoznacznie, pisząc: „Rzucać się na pokonywanie najcięższych ścian, kiedy ma się 14 i 16 lat, jak czyniły to Skotnicówny, podtrzymywane w swym szaleństwie przez nierozważnych młodych taterników, to rzecz tak karygodna, iż powinna być zakazana przez górskie organizacje”¹⁵⁸.

Śmierć sióstr Skotnicównien szybko nabrała znaczenia wykraczającego poza wymiar samego wypadku. W późniejszych przekazach ich działalność i tragiczna śmierć zaczęły funkcjonować jako jeden z ważnych punktów odniesienia w historii kobiecego taternictwa. Tragedia znalazła również odzwierciedlenie w literaturze i sztuce, stając się przedmiotem kolejnych interpretacji artystycznych. Szczególnym przykładem jest twórczość Juliana

¹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁶ W. Żuławski, *Tragedie tatrzańskie*, op. cit., s. 50.

¹⁵⁷ MT-ZA, W. Gentil-Tippenhauer, *SOS w Tatrach*, nieopublikowany maszynopis na temat postaci Józefa Oppenheima i wypraw TOPR w latach 1914-1939, sygn. AR/267/1, s. 290-291.

¹⁵⁸ *Ibidem*.

Przybosia, który cztery lata po śmierci Marzeny, pozostając pod wpływem fascynacji jej osobą, napisał wiersz *Z Tatr*, dedykowany „Pamięci taterniczki, która zginęła na Zamarłej Turni”¹⁵⁹.

Znaczenie tragedii Skotnicówien widoczne było również w późniejszej praktyce wspinaczkowej. Według przywoływanych w literaturze źródeł, przez około trzydzieści lat od wypadku z 1929 r. żaden zespół kobiecy nie podjął próby przejścia Zamarłej Turni¹⁶⁰. W literaturze dotyczącej historii taternictwa pojawia się ponadto teza, że wydarzenie to przyczyniło się do zahamowania rozwoju samodzielnego taternictwa kobiet. Jan Alfred Szczepański określił później konsekwencje tragedii stwierdzeniem, że wypadek „pogrzebał samodzielne taternictwo kobiece na wiele lat”¹⁶¹. Tragedia Skotnicówien wielokrotnie wspominana w ówczesnej prasie, jako symbol brawury i przedwczesnej śmierci spowodowała, że wspinaczka z udziałem kobiet na powrót zaczęła być postrzegana, jako bezsensowne ryzykanctwo, a samym kobietom powtórnie przypisano rolę kruchych istot.

W ten sposób śmierć Skotnicówien stała się nie tylko tragicznym wydarzeniem w historii taternictwa, lecz również elementem dyskursu dotyczącego granic samodzielności kobiet w górach. Zamarła Turnia, naznaczona licznymi wypadkami, z czasem zaczęła funkcjonować w pamięci środowiska taternickiego jako miejsce szczególnie silnie związane z tragiczną historią wspinaczki. Wśród wydarzeń, które ukształtowały jej symboliczne znaczenie, szczególne miejsce zajmuje śmierć sióstr Skotnicówien w 1929 r.

Tragedia ta była wielokrotnie przywoływana w późniejszych relacjach i wspomnieniach taterników, stając się częścią zbiorowej pamięci środowiska wspinaczkowego. Jej oddziaływanie nie ograniczało się przy tym do bezpośrednich świadków wydarzenia. Obraz śmierci Skotnicówien funkcjonował również za pośrednictwem fotografii oraz przekazów ustnych, które utrwały emocjonalny wymiar tragedii. Znaczenie tego rodzaju przekazów dobrze ilustruje wspomnienie jednego z taterników, który pisał:

„Atmosferę wokół tej drogi podsycalo zdjęcie obu sióstr leżących na piargach krążące w środowisku, pokazał mi je Jan Sawicki, śmierć w Tatrach nie jest mi obcą, ale to zdjęcie wryło mi się w pamięć, do końca”¹⁶² – Fot. 5. i Fot. 6.

¹⁵⁹ J. Przyboś, *Z Tatr*, „Równanie serca” 1938, https://poezja.org/wz/Julian_Przybos/29926/Z_Tatr, dostęp: 11.02.2026 r.

¹⁶⁰ A. Kamińska, *Halina. Dziś takich kobiet już nie ma. Opowieść o himalaistce Halinie Krüger-Syrokomskiej*, op. cit., s. 141.

¹⁶¹ J.A. Szczepański, *Przygoda ze skałą, dziewczyną i śmiercią*, op. cit., s. 145.

¹⁶² Wspomnienie Jerzego Głowackiego na mediach społecznościowych, udostępnione 6 grudnia 2025 r.

Fot. 5. Zwłoki Lidii Skotnicówny pod południową ścianą Zmarłej Turni, 6.10.1929
Źródło: MT-ZA, nr inwentarzowy AF_17781_A63_029.

Fot. 6. Zwłoki Marzeny Skotnicówny pod południową ścianą Zmarłej Turni, 6.10.1929
Źródło: MT-ZA, nr inwentarzowy AF_17781_A63_031.

Pojawienie się w Tatrach samodzielnych zespołów kobiecych, uznać należy za istotny etap w rozwoju kobiecego taternictwa. Działalność Jadwigi Honowskiej, Zofii Krórowskiej oraz sióstr Marzeny i Lidy Skotnicównien stanowiła ważny etap tego procesu, a tragiczna śmierć obu sióstr w 1929 roku symbolicznie zamknęła okres działalności pierwszego pokolenia taterniczek podejmujących samodzielne wspinaczki. Śmierć Skotnicównien miała również konsekwencje dla dalszego rozwoju kobiecego taternictwa. W nekrologu opublikowanym w

1929 roku na łamach „Startu” wyrażono to następująco: „Ze śmiercią tych czterech dziewcząt¹⁶³, taternictwo kobiece otrzymało cios w samo serce i nie będzie mogło długo podźwignąć się przez kilkanaście lub więcej lat”¹⁶⁴. Wypowiedź ta, choć ma charakter publicystyczny i emocjonalny, stanowi istotne świadectwo sposobu, w jaki śmierć czterech taterniczek – Jadwigi Honowskiej, Zofii Krórowskiej, Lidy i Marzeny Skotnicównien – była postrzegana przez ich współczesnych. Jednocześnie późniejszy rozwój kobiecego taternictwa pokazuje, że tragedia nie doprowadziła do jego trwałego zaniku, lecz przyczyniła się do zakończenia określonego etapu jego rozwoju.

Odmienne stanowisko wobec samodzielnego taternictwa kobiecego reprezentowała Jadwiga Roguska-Cybulska (1887-1971). Jej osiągnięcia wspinaczkowe sprawiły, że znalazła się w gronie pierwszych kobiet odnotowanych na łamach „Taternika”¹⁶⁵. Taternictwo uprawiać zaczęła w 1906 r. posiłkując się wiedzą praktyczną i teoretyczną nabytą od Mieczysława Karłowicza oraz Jerzego Żuławskiego. W przeciwieństwie do późniejszych zwolenniczek samodzielnego taternictwa kobiet, Roguska-Cybulska wspinała się przede wszystkim w towarzystwie mężczyzn. Wśród jej partnerów, poza wymienionymi wcześniej taternikami, znajdowali się między innymi jej brat Stanisław Roguski, Roman Kordys, Janusz Chmielowski, Stanisław Porębski, Kazimierz Piotrowski, Jerzy Maślanka, Gyula Komarnicki oraz Zygmunt Klemensiewicz¹⁶⁶. Wieloletnia praktyka wspinaczkowa w zespołach mieszanych pozwoliła Roguskiej-Cybulskiej zdobyć rozległe doświadczenie taternicze oraz osiągnąć wysoki poziom umiejętności wspinaczkowych. Przyzwyczaiła ją też do poczucia komfortu i bezpieczeństwa oraz pozwoliła na dostrzeżenie różnic psychofizycznych między obiema płciami, co ugruntowało wrażenie, iż kobiety, dla własnego dobra, powinny wspinać się w męskim towarzystwie. Jadwiga Roguska-Cybulska nie była zatem prekursorką, ani nawet zwolenniczką samodzielności wspinaczkowej kobiet w Tatrach. Przeciwnie, jej późniejsze stanowisko wobec kobiecego taternictwa wskazuje na jej przekonanie o zasadności podejmowania wspinaczki przez kobiety w towarzystwie mężczyzn. Nie ulega natomiast wątpliwości, że swoimi dokonaniem wspinaczkowymi ugruntowała pozycję kobiet jako partnerek taterników. Do jej największych osiągnięć taterniczych zaliczyć można przejście wraz z braćmi Komarnickimi prawą częścią północno-wschodniej ściany Mięguszwieckiego Szczytu Pośredniego (2393 m

¹⁶³ Mowa o Jadwidze Honowskiej, Zofii Krórowskiej, Lidzie i Marzenie Skotnicównych.

¹⁶⁴ A.K.S., *Śp. Marzena i Lida Skotnicównie*, op. cit. s. 4.

¹⁶⁵ TPN ODT, Teczki Biograficzne W.H. Paryskiego, *Roguska – Cybulska Jadwiga 1910-1971*, sygn. TB-P/364.

¹⁶⁶ K. Janik, *Uwarunkowania i konteksty rozwoju turystycznej i wspinaczkowej działalności Polek w Tatrach do 1939 roku*, op. cit., s. 98.

n.p.m.) czy lewą częścią południowej ściany Mięguszowieckiego Szczytu Wielkiego (2438 m n.p.m.)¹⁶⁷. Jako pierwsza kobieta w historii podjęła także w 1912 r. próbę powtórzenia południowej ściany Zamarłej Turni (2179 m n.p.m.)¹⁶⁸. O tym, jak ciężko było pogodzić się Jadwidze Roguskiej-Cybulskiej z niepomysłnością owego przedsięwzięcia, świadczy jej wypowiedź:

„W owych czasach jeszcze było nie do pomyślenia, aby kobieta miała tę ścianę robić <na pierwszego>, z góry nie asekurowana. Więc, wściekła z oburzenia, ale posłuszna rzuconemu mi wezwaniu do odwrotu przez tego, który mnie na tę turę wyciągnął, musiałam wycofać się z rozpoczętej wspinaczki w pełni dobrego samopoczucia i w doskonałej formie. Później zaś – wiele się na to złożyło, że ta moja wyjątkowa okazja zrobienia, jako pierwsza kobieta Zamarłej, nie dała się już powetować. (...) Faktem było, że nie we mnie leżała przyczyna tego incydentu, ani w ocenie moich kwalifikacji przez towarzyszy. (...) Przykładów takich znalazłoby się więcej w moich przygodach, charakterystycznych dla owej epoki”¹⁶⁹.

Jadwiga Roguska-Cybulska zajmuje istotne miejsce w historii wczesnego kobiecego taternictwa, między innymi jako jedna z pierwszych kobiet podejmujących regularną działalność wspinaczkową w zespołach mieszanych. O jej pozycji w środowisku taternickim świadczy fakt przyjęcia jej w 1908 r. w poczet członków Sekcji Turystycznej Towarzystwa Tatrzańskiego (STTT). Członkostwo w tej organizacji wiązało się z posiadaniem odpowiednich kwalifikacji taternickich, co wskazuje na uznanie jej kompetencji wspinaczkowych przez środowisko¹⁷⁰.

Jako jedna z najbardziej doświadczonych stażem taterniczek, Roguska-Cybulska z czasem zaczęła postrzegać siebie również jako osobę odpowiedzialną za przekazywanie młodszym kobietom wiedzy i doświadczeń związanych z działalnością górską. W 1929 roku,

¹⁶⁷Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, op. cit., s. 1021.

¹⁶⁸ Ściana ta, opadająca w stronę Dolinki Pustej w Dolinie Pięciu Stawów Polskich, zdobyta została po raz pierwszy w 1910 r. Do tego czasu uchodziła za niedostępną. Jej zdobycie uznane zostało za moment przełomowy w dziejach polskiego taternictwa – E. Roszkowska, *Zdobycie południowej ściany Zamarłej Turni w 1910 r. Reminiscencje historyczno-ideologiczne*, [w:] *Góry – Człowiek – Turystyka. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr. hab. Andrzejowi Matuszykowi w 75 rocznicę urodzin*, pod red. P. Cybuli, M. Czyża, S. Owsianowskiej, Wyd. Proksenia oraz Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii w Suchej Beskidzkiej, Kraków 2011, s. 87-97.

¹⁶⁹ TPN ODT, Teczki biograficzne W.H. Paryskiego, *Roguska-Cybulska Jadwiga*, sygn. TB-P/364, s. 115.

¹⁷⁰ J. Radwan-Radziwiłł, *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław 1987, t. 31, s. 478-479; „Taternik” 1961, nr 2, s. 74-76; M. Pinkwart, J. Zdebski, *Nowy cmentarz w Zakopanem*, Warszawa – Kraków 1988, s. 105; Z. i W.H. Paryscy, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, op. cit., s. 1003.

zwracając się do młodego pokolenia taterniczek, pisała „(...) niewiele lat mi brakuje, abym się mogła nazywać matką najmłodszych taterniczek.”¹⁷¹. Mając w pamięci tragiczne wypadki, przestrzegała je przed podejmowaniem trudnych wspinaczek w samodzielnych zespołach kobiecych¹⁷². W swoich wypowiedziach zwracała uwagę na odpowiednie przygotowanie się do taternictwa i racjonalny dobór partnerów. Apelowwała: „Czerpcie z Tatr piękno wrażeń, hart ducha i zdrowie, ale nie czyńcie z nich cmentarzyska!”¹⁷³.

Do grona aktywnych taterniczek okresu międzywojennego należała również Róża Drojecka (1904-1990), której działalność obejmowała zarówno wspinaczkę, jak i turystykę tatrzańską. Z Tatrami związana była od 1925 r., a w toku swojej działalności taternickiej dokonała szeregu pierwszych wejść. Wśród nich wymienić należy między innymi pierwsze wejście od zachodu na Skrajną Tomkową Igłę w 1935 r.¹⁷⁴ wejście od północy na Hilińską Turnię w 1937 r.¹⁷⁵. W 1928 r. uczestniczyła również w pierwszej próbie zimowego przejścia Grani Głównej Tatr Wysokich. Jej aktywność taternicka trwała do 1946 r., kiedy została przerwana w następstwie dolegliwości zdrowotnych będących konsekwencją wcześniejszego wypadku narciarskiego¹⁷⁶.

Istotnym obszarem aktywności kobiet związanych z Tatrami było również piśmiennictwo, które w okresie międzywojennym i powojennym stanowiło ważne narzędzie popularyzacji taternictwa. W działalność tę angażowały się między innymi Zofia Roszkówna (1909-2009) oraz Hanna Napieralska-Chwaścińska (1907-2004). Ich teksty ukazywały się nie tylko na łamach czasopism związanych bezpośrednio z turystyką i wspinaczką, lecz również w periodykach o znacznie szerszym gronie odbiorców, takich jak: „Kultura”, „Tygodnik Powszechny”, „Bluszcz” czy „Start”¹⁷⁷. Publikowane relacje z wycieczek górskich i wspinaczek kobiet umożliwiały upowszechnianie doświadczeń związanych z aktywnością górską poza wąskim środowiskiem taternickim. Tym samym piśmiennictwo stawało się jednym z narzędzi osławiania obecności kobiet w przestrzeni górskiej oraz upowszechniania wzorców kobiecej aktywności turystycznej i wspinaczkowej.

¹⁷¹ J. Roguska – Cybulska, *Do młodych taterniczek*, „Zakopane” 1929, nr 29, s. 1.

¹⁷² M. Pinkwart, J. Zdebski, *Nowy cmentarz w Zakopanem*, op. cit., s. 105; J. Roguska – Cybulska, *Do młodych taterniczek*, op. cit., s. 1-2.

¹⁷³ *Ibidem*.

¹⁷⁴ W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 7, Spółdzielczy Instytut Wydawniczy „Kraj”, Warszawa 1994, s. 59.

¹⁷⁵ „Taternik” 1938, nr 6, s. 164-165; W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 5., op. cit., s. 63.

¹⁷⁶ W.H. Paryski, *Róża Drojecka*, „Taternik” 1991, nr 1, s. 55.

¹⁷⁷ Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, op. cit., s. 1029.

Ważną postacią taternictwa kobiecego w okresie międzywojennym była Zofia Radwańska-Kuleszyna, później Radwańska-Paryska (1901-2001). Początkowo uprawiała przede wszystkim turystykę tatrzańską, z czasem zaczęła jednak samodzielnie organizować wycieczki dla przyjaciół i znajomych¹⁷⁸. Od 1923 r. rozwijała aktywność taternicką, stopniowo podejmując przejścia o coraz większym stopniu trudności. Wśród jej osiągnięć szczególne miejsce zajmują drogi zaliczane w ówczesnych realiach do nadzwyczaj trudnych. Jej partnerami wspinaczkowymi czołowi taternicy okresu międzywojennego¹⁷⁹: mąż Witold Paryski, Tadeusz i Stefan Bernadzikiewiczowie, Tadeusz Orłowski, Henryk Mogilnicki, Maciej Zajączkowski, Wawrzyniec Żuławski oraz Jerzy Pierzchała¹⁸⁰. Najczęściej wspinała się jednak z Tadeuszem Pawłowskim. W 1936 r. dokonała z nim pierwszego przejścia środkową częścią południowej ściany Małego Lodowego Szczytu (2465 m n.p.m.)¹⁸¹. Wspólnie opracowali przewodnik wspinaczkowy *Skalne drogi w Tatrach Wysokich*, zawierający opisy nowych dróg wytyczonych po 1925 r.¹⁸².

Aktywność Radwańskiej-Paryskiej obejmowała również wspinaczkę zimową. W 1936 r. wraz z Jerzym Pierzchałą i Stanisławem Siedleckim weszła południowo-zachodnią granią na Czarny Szczyt (2429 m n.p.m.)¹⁸³. W kolejnym roku pokonała grań od Małej Śnieżnej Turni do Śnieżnego Szczytu¹⁸⁴. Natomiast w 1939 r., wspólnie ze Stanisławem Grońskim, dokonała pierwszego zimowego wejścia od strony północnej na Wielką Buczynową Turnię¹⁸⁵.

Znaczenie Radwańskiej-Paryskiej dla rozwoju kobiecego taternictwa wykraczało jednak poza działalność wspinaczkową. Od 1934 r., jako pierwsza kobieta w Tatrach, pełniła funkcję instruktora turystyki górskiej i taternictwa¹⁸⁶. W latach 1938-1939 była także

¹⁷⁸ *Ibidem*, s. 1002-1003

¹⁷⁹ *Ibidem*.

¹⁸⁰ Z. Mirek, H. Piękoś – Mirkowa, *Dr Zofia Radwańska – Paryska. 90 rocznica urodzin*, „Tatry” 1991, nr 2, s. 8-9.

¹⁸¹ W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 16., *op. cit.*, s. 143.

¹⁸² Z. Paryska, T. Pawłowski, *Skalne drogi w Tatrach Wysokich*, Warszawa 1938, s. 6; Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, *op. cit.*, s. 1003.

¹⁸³ W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 23, Spółdzielczy Instytut Wydawniczy „Kraj”, Warszawa 1983, s. 123.

¹⁸⁴ W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 19., Spółdzielczy Instytut Wydawniczy „Kraj”, Warszawa 1974, s. 80.

¹⁸⁵ „Taternik” 1939, nr 2, s. 51; W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 3., *op. cit.*, s. 35.

¹⁸⁶ Zofia Radwańska i Witold Paryski wzięli ślub w maju 1929 r.

inicjatorką i założycielką pierwszej Szkoły Taternictwa zlokalizowanej na Hali Gąsienicowej (1938-1939)¹⁸⁷.

Dorobek Zofii Radwańskiej-Paryskiej wyróżniał się na tle wcześniejszych dokonań kobiet w Tatrach zarówno skalą podejmowanej działalności, jak i stopniem trudności realizowanych przejść. Szczególne znaczenie miały jej pierwsze przejścia oraz udział w rozwoju taternictwa zimowego, a także działalność instruktorska i organizacyjna. Jej aktywność stanowiła tym samym kolejny etap przemian zachodzących w kobiecym taternictwie okresu międzywojennego – od obecności kobiet przede wszystkim w zespołach mieszanych ku coraz szerszemu uczestnictwu w samodzielnym podejmowaniu wymagających przedsięwzięć wspinaczkowych oraz w profesjonalizacji ich działalności w środowisku taternickim.

Działalność Radwańskiej-Paryskiej miała również wymiar popularyzatorski. Jej aktywność wspinaczkowa, instruktorska, organizacyjna i piśmiennicza przyczyniała się do upowszechniania wiedzy o Tatrach oraz turystyce i wspinaczce górskiej, a zarazem wzmacniała widoczność kobiet w różnych obszarach funkcjonowania środowiska taternickiego.

Istotną rolę w popularyzowaniu wiedzy o Tatrach oraz kształtowaniu zainteresowania działalnością górską odgrywała również Jadwiga Pierzchałka (1905–1980). W okresie międzywojennym należała do grona aktywnych taterniczek, podejmujących wspinaczkę przede wszystkim w zespołach mieszanych. Początki jej aktywności górskiej związane były z kuzynem Jerzym Pierzchałą (1914–2002), z którym odbywała pierwsze wycieczki tatrzańskie¹⁸⁸. Pierzchała, nazywając ją żartobliwie „patałachem chodzącym krówskimi drogami”¹⁸⁹, podkreślał zapewne jej początkowe doświadczenie turystyczne, które z czasem zostało zastąpione coraz bardziej zaawansowaną działalnością wspinaczkową. Początkowo podejmowała łatwe wspinaczki, z czasem dokonując jednak coraz śmielszych przejść, niejednokrotnie wytyczając nowe drogi.

Popularną jest przypowieść dotycząca Jadwigi Pierzchałanki, traktująca o jej wspinaczce na Kościelec (2155 m n.p.m.) na linie splecionej z trzech sznurków do wieszania prania, za co dostała surową reprimendę od samego ówczesnego naczelnika Tatrzańskiego Pogotowania Ratunkowego – Józefa Oppenheima.

¹⁸⁷ Nyka J., *Zofia Radwańska-Paryska*, „Głos Seniora” 2001, nr 10, http://www.nyka.home.pl/glos_sen/pl/200110.htm (dostęp: 22.02.2026 r.), Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, op. cit., s. 1003.

¹⁸⁸ Z. Stecka, *Jadwiga Pierzchałka*, „Wierchy” 1981, s. 342.

¹⁸⁹ A. Komosa-Styczeń, *Taterniczki. Miejsce kobiet jest na szczycie*, op. cit., s. 53.

W czasie swojej działalności dokonała szeregu pierwszych wejść, przede wszystkim w zespołach mieszanych. Jednym z nich było przejście w 1935 roku, wspólnie z Witoldem Paryskim, południowo-zachodnią ścianą Świnicy¹⁹⁰. Wśród jej partnerów taternickich znajdowali się również Franciszek Jęczkowski oraz bracia Kazimierz i Władysław Dobrucy. Z czasem sama zaczęła wprowadzać na tatrzańskie szczyty inne osoby, niejednokrotnie przewodników tatrzańskich czy taterników, jak Wiktora Ostrowskiego czy Stefana Chałubińskiego. Charakterystyczną cechą jej działalności było podejmowanie wspinaczki również z osobami przypadkowo poznanymi lub o niewielkim doświadczeniu taternickim. Nie ograniczało to zakresu trudności pokonywanych przez Pierzchałankę. W takich zespołach prowadziła drogi określane jako trudne i bardzo trudne, między innymi na Zmarzłą Przełęcz, Niebieską Turnię oraz północną ścianę Kozich Czub¹⁹¹. Uprawiała też taternictwo w okresie zimowym, u boku kuzyna Jerzego Pierzchały. Razem w marcu 1936 r. weszli północno-zachodnią granią na Świstowy Róg (2109 lub 2112 m n.p.m.)¹⁹², Skrajną Jaworową Turnię (2222 m n.p.m.)¹⁹³ oraz Żabi Przechód (24.03.1936)¹⁹⁴. W kolejnych sezonach odbyli wspinaczki na Wielki Kościół (2151 m n.p.m.)¹⁹⁵ i Zadnią Jaworową Turnię (2335 m n.p.m.)¹⁹⁶.

Od początków kobiecej turystyki tatrzańskiej aktywność kobiet pozostawała związana z obecnością mężczyzn – początkowo członków rodziny, a następnie przewodników i doświadczonych taterników. Z czasem jednak charakter tej zależności ulegał zmianie. W pierwszej dekadzie XX wieku kobiety zaczęły stopniowo przekształcać się z uczestniczek męskich wypraw w samodzielne i równorzędne partnerki wspinaczkowe¹⁹⁷. Rozwijanie wiedzy, umiejętności technicznych i doświadczenia górskiego pozwalało im podejmować coraz trudniejsze drogi, a niekiedy również rozwiązywać problemy wspinaczkowe uznawane wcześniej za niedostępne¹⁹⁸. W konsekwencji ich pozycja w środowisku taternickim ulegała

¹⁹⁰ „Taternik” 1936, nr 2, s. 48; W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 1., *op. cit.*, s. 80.

¹⁹¹ Z. Stecka, *Jadwiga Pierzchałanka*, *op. cit.*

¹⁹² „Taternik” 1936, nr 5, s. 188; W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 14., Spółdzielczy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1971, s. 187; B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, Wyd. Sport i turystyka, Warszawa 1979, s. 206.

¹⁹³ W.H. Paryski, *Tatry Wysokie, Przewodnik Taternicki*, t. 15., *op. cit.*, s. 128.

¹⁹⁴ *Ibidem*, s. 141.

¹⁹⁵ M. i J. Kiełkowscy (red.), *Wielka encyklopedia gór i alpinizmu*, t. VI: *Ludzie gór*, *op. cit.*, s. 601.

¹⁹⁶ *Ibidem*.

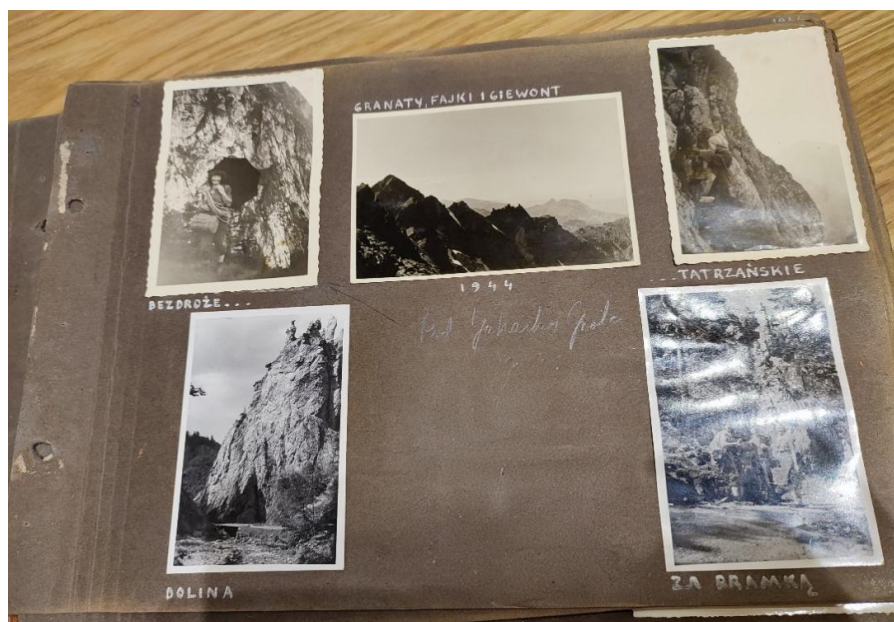
¹⁹⁷ K. Janik, *Uwarunkowania i konteksty rozwoju turystycznej i wspinaczkowej działalności Polek w Tatrach do 1939 roku*, *op. cit.*, s. 104.

¹⁹⁸ *Ibidem*.

stopniowemu wzmocnieniu, czego przejawem było między innymi coraz częstsze poszukiwanie przez mężczyzn kobiecych partnerek do wspinaczki.

Rozwój samodzielnego taternictwa kobiecego w okresie międzywojennym nie zakończył się wraz z tragiczną śmiercią jego pionierek. Kolejne pokolenie taterniczek kontynuowało działalność wspinaczkową, rozwijając zarówno własne umiejętności, jak i zakres kobiecej obecności w Tatrach. Do grona tych osób należały między innymi Zofia Galicówna, Zofia Roszkówna, Róża Drojecka, Orla Gorska oraz Zofia Radwańska-Paryska. Ich działalność wskazuje, że obecność kobiet w taternictwie, mimo ograniczeń społecznych i kulturowych, stawała się coraz bardziej trwałym elementem środowiska górskiego.

Ciągłość tej aktywności widoczna była również w okresie II wojny światowej. Przykładem jest Jadwiga Pierzchalanka, która kontynuowała wycieczki i wspinaczki tatrzańskie także w ostatnich latach wojny. Zachowany w zbiorach archiwalnych Muzeum Tatrzańskiego album fotograficzny, obejmujący lata 1944-1949, dokumentuje jej aktywność w tym okresie¹⁹⁹. W 1944 i 1945 roku odwiedzała między innymi Ciemniak, Mały Giewont, Kominy Tylkowe, Grań Fajek, Granaty, Orlą Perc, Zamarłą Turnię, Świnicę oraz rejony Doliny Pięciu Stawów Polskich. Obecność liny na części zachowanych fotografii wskazuje ponadto na wspinaczkowy charakter przynajmniej części tych wypraw – *patrz Fot. 7 i Fot. 8*. Materiał ten stanowi cenne świadectwo kontynuowania przez kobiety aktywności tatrzańskiej w warunkach wojennych.

Fot. 7. Album fotograficzny Jadwigi Pierzchalanki, 1944
Źródło: MT-ZA, sygn. AR/NO/920/11.

¹⁹⁹ MT-ZA, *Album fotograficzny, Pierzchalanka Jadwiga, 1944-1949*, sygn. AR/NO/920/11.

Fot. 8. Album fotograficzny Jadwigi Pierzchałanki, 1944
Źródło: MT-ZA, sygn. AR/NO/920/11.

Rozwój taternictwa kobiecego w Polsce do 1945 r. pozostawał powiązany z przemianami politycznymi oraz społeczno-kulturowymi zachodzącymi w tym okresie. Przejawy rosnącej aktywności i niezależności kobiet widoczne były nie tylko w ich rzeczywistym uczestnictwie w działalności górskiej, lecz także w kulturze popularnej i przekazach wizualnych. Interesującym przykładem jest występ Ireny Iłakowiczowej (1906-1943), która w 1937 r., podczas obchodów „Tygodnia Kobiet” w warszawskiej kawiarni „Sztuka i Moda”, wcieliła się w postać taterniczki.

Wizerunek ten przedstawiał kobietę jako samodzielną taterniczkę, ukazaną w stroju wzorowanym na męskim ubiorze wspinaczkowym. Charakterystycznymi elementami przedstawienia były przewieszona przez ramię lina oraz pewna siebie postawa bohaterki, która, stojąc na zdobytym szczycie, eksponowała swoją niezależność i sprawczość. Dopełnieniem sceny był drugi plan, na którym znajdował się mały pies przypięty do taterniczki, co można interpretować jako element humorystyczny, podkreślający swobodę i dystans wobec tradycyjnych wyobrażeń o kobiecie w przestrzeni górskiej. Być może miało to również na celu ukazanie łatwości w zdobywaniu szczytów przez kobiety, nawet z irracjonalnym w tej sytuacji balastem, czyli wbrew wszelkim przeciwnościom (Fot. 9).

Przedstawienie to stanowi interesujący przykład obecności motywu taterniczki w przedwojennej kulturze popularnej. Ukazywało kobietę nie jako bierną uczestniczkę wyprawy, lecz jako osobę samodzielnie zdobywającą górską przestrzeń i posługującą się atrybutami tradycyjnie kojarzonymi z męską aktywnością wysokogórską.

Fot. 9. Irena Hłakowiczowa w scenie „Taternictwo”, Warszawa 1937
 Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, *Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny* – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-K-12589-6.

Przemiany społeczne i prawne zmierzające do wzmocnienia pozycji kobiet w życiu publicznym i społecznym znajdowały odzwierciedlenie również w rozwoju taternictwa kobiecego. Stopniowe poszerzanie zakresu aktywności kobiet oraz wzrost społecznej akceptacji dla ich samodzielności sprzyjały zwiększaniu ich udziału w działalności turystycznej i wspinaczkowej. Rozwój ten pozostawał zarazem powiązany z szerszymi procesami modernizacyjnymi zachodzącymi w społeczeństwie polskim oraz kształtowaniem modelu państwa uwzględniającego rosnące aspiracje kobiet. Taterniczki, podejmując coraz bardziej wymagające cele wspinaczkowe, stopniowo umacniały swoją pozycję w środowisku

taternickim. Proces ten trwał do wybuchu II wojny światowej, który wyznaczył istotną cezurę w rozwoju polskiego taternictwa.

Lata okupacji hitlerowskiej (1939-1945) zahamowały ruch taternicki²⁰⁰. Niemiecki okupant wprowadził surowe ograniczenia dla ruchu turystycznego i wspinaczkowego. W popularnym rejonie Morskiego Oka, przy schodach, stacjonował posterunek wojskowy, który przetrzymywał dowody osobiste turystów schodzących na brzeg jeziora, aż do chwili ich powrotu. Zamknięto granicę, a do jej przekroczenia konieczne było dysponowanie paszportem, którego w praktyce nie sposób było uzyskać. Jak wspominał Tadeusz Orłowski: „Znów więc musieliśmy ryzykować, przekraczając ją nielegalnie. Nie umiałem się pogodzić z utratą słowackiej części Tatr”²⁰¹.

Taternictwo zostało w praktyce zdelegalizowane, Tatry zmilitaryzowano i objęto patrolami, a schroniska górskie przejęli niemieccy zarządcy. Nie zniechęciło to jednak przedwojennych taterników ani tatrzańskich nowicjuszy do podejmowania nielegalnej działalności wspinaczkowej. Wśród nich nie brakowało również kobiet. Ze względów bezpieczeństwa wychodziły one w góry zazwyczaj w towarzystwie mężczyzn, a ich samodzielna aktywność należała wówczas do rzadkości. Mimo obowiązujących ograniczeń i zakazów dotyczących prowadzenia działalności turystycznej i wspinaczkowej w Tatrach niektóre z przedwojennych taterniczek kontynuowały jednak aktywność górską, podtrzymując tym samym wcześniejsze zainteresowania i rozwijane przed wojną doświadczenia wspinaczkowe:

„Taternicki sezon wojenny zaczął się od przejścia w kwietniu 1941 roku, w warunkach zimowych grani Kościelca od Mylnej Przełęczy. Od tego czasu zrobiono wiele nowych dróg, a powtórzono prawie wszystkie klasyczne rzeczy w Tatrach Polskich, niektóre wielokrotnie. Czynni byli: /myślę o tych, którzy chodzili w sensie taternickim/ (...) H. Dębicka (...), D. Drojecka (...), W. Heniszówna (...), Z. Paryska (...), J. Pierzchałanka (...), D. Schielówna (...), A.T. Stryjeńska (...)”²⁰².

W warunkach okupacyjnych działalność ta nabierała dodatkowego znaczenia. Poza wymiarem sportowym i rekreacyjnym mogła stanowić formę podtrzymywania ciągłości

²⁰⁰ J. Stryjeński, *Tatry w latach wojennych 1939-1944*, op. cit., s. 5.

²⁰¹ T. Orłowski, *Wspomnienia tatrzańskie*, „Pamiętnik PTT” 2003, nr. 12, s. 64.

²⁰² J. Stryjeński, *Tatry w latach wojennych 1939-1944*, op. cit., s. 4.

przedwojennego stylu życia, a w szerszym ujęciu – przejaw zachowania więzi z polską przestrzenią kulturową i społeczną Tatr.

Analizując motywacje taterniczek funkcjonujących w warunkach okupacyjnych, należy uwzględnić również pozasportowy wymiar podejmowanej przez nie aktywności. Kontynuowanie wspinaczki mogło wynikać z przywiązania do Tatr, jak i potrzeby czasowego zdystansowania się od realiów życia wojennego. Pobyt w górach stwarzał możliwość doświadczenia względnej swobody oraz podtrzymywania aktywności, która w okresie przedwojennym stanowiła istotny element ich życia. W tym ujęciu taternictwo można postrzegać nie tylko jako formę aktywności fizycznej, lecz także jako sposób zachowania ciągłości indywidualnych praktyk i zainteresowań w warunkach radykalnie zmienionej rzeczywistości.

Istotnego znaczenia nabiera również sposób postrzegania ryzyka, z jakim wiązała się aktywność kobiet w tamtych okolicznościach. Kontynuowanie działalności turystycznej i wspinaczkowej mimo obowiązujących zakazów wiązało się bowiem z zagrożeniami wykraczającymi poza niebezpieczeństwa właściwe samej działalności górskiej, jak i na konsekwencje wynikające z naruszenia okupacyjnych regulacji. Ryzyko to nabierało zatem w warunkach wojennych dodatkowego wymiaru, wynikającego z nakładania się zagrożeń naturalnych, wspinaczkowych i politycznych:

„Cichy lecz potężny ruch panował w górach. Bywało, że kując samemu haki, słyszało się zabijanie ich z niedalekiej ściany, częściej jednak tylko echo niesło miarowy, metaliczny stukot po pustych turniach. Ta pustka i brak rozkrzyczanej ceperskiej tłuszczy koncentrowały cały magnez gór na osobach, które je umiłowały. Góry ciągnęły jak nigdy. Ciągnęły, bo były jedyną rzeczywistą ucieczką od niecodziennych, wojennych ale jakże szarych zmartwień i trosk, były jedynym azylem wolności osobistej i czym cięższy do przebycia był kordon zarządzeń niemieckich, policji i trudności materialnych, tem większy kontrast stanowiły Tatry, tem więcej musiano omijać schroniska i żyć koczowniczym i dzikim życiem, nocować po kolebach, chodzić bezdrożami. (...) Zostali tylko ci, dla których Tatry były częścią życia”²⁰³.

Mimo trudnej wojennej rzeczywistości, polskie taterniczki nie zaniechały całkowicie działalności wspinaczkowej w Tatrach. Z perspektywy rozwoju taternictwa kobiecego okres okupacji nie przyniósł jednak istotnego przełomu pod względem technicznym ani

²⁰³ J. Stryjeński, *Tatry w latach wojennych 1939-1944*, op. cit. s. 5.

eksploracyjnym. Podejmowana wówczas aktywność stanowiła przede wszystkim kontynuację umiejętności, doświadczeń i wzorców wypracowanych w okresie międzywojennym. Ograniczenia w dostępie do Tatr oraz ryzyko związane z prowadzeniem działalności górskiej zahamowały rozwój eksploracji wspinaczkowej Tatr i uniemożliwiła wytyczanie nowych dróg czy podejmowania trudniejszych problemów taternickich.

Nie oznacza to jednak, że wojna przerwała ciągłość doświadczeń wypracowanych przez wcześniejsze pokolenie taterniczek. Ich umiejętności, wiedza i wzorce aktywności górskiej przetrwały okres okupacji, tworząc podstawę dla dalszego rozwoju taternictwa kobiecego po 1945 r. W tym znaczeniu działalność kobiet w Tatrach w okresie wojennym należy postrzegać nie tyle jako etap dalszej ekspansji wspinaczkowej, ile jako okres zachowania ciągłości tradycji i doświadczeń, które stały się istotnym punktem odniesienia dla powojennego pokolenia taterniczek.

Rozdział II. Od powojennej odbudowy do stabilizacji – taternictwo Polek w latach 1945-1950

2.1. Powrót w Tatry – kobiety w powojennym środowisku taternickim. Między tradycją a nową rzeczywistością

Na rozwój, nie tylko kobiecego, taternictwa w okresie bezpośrednio powojennym, wpływ wywarło wiele czynników. Za jeden z najistotniejszych należy uznać sytuację polityczną w kraju oraz związaną z nią atmosferę euforii towarzyszącą zakończeniu wojny²⁰⁴. Umacniała się władza komunistyczna, a Tatry ponownie zostały oficjalnie udostępnione turystom i wspinaczom, którzy przez kilka lat z nostalgią, wyczekiwali na ten moment.

Tęsknota za taternictwem i nieodparta potrzeba kontynuowania przedwojennej pasji sprawiły, że już w pierwszych latach po zakończeniu wojny do Tatr powróciło, choć znacznie uszczuplone, pokolenie taterników ukształtowane w okresie międzywojennym. Znaczna część tego środowiska poniosła śmierć w wyniku działań wojennych oraz represji, w tym egzekucji i pobytu w obozach koncentracyjnych. W okresie okupacji zginęła również liczna grupa innych przedstawicieli szeroko pojętego środowiska górskiego: działacze tatrzańskich, ratowników TOPR czy wspinacze zaangażowanych w działalność konspiracyjną, w tym kurierów tatrzańskich. Witold Henryk Paryski w zestawieniu *Straty taternictwa polskiego w latach 1939-1947* wymienił łącznie 62 nazwiska, z czego 60 osób zginęło w czasie trwania wojny²⁰⁵. Wśród ofiar znalazły się również przedstawicielki kobiecego taternictwa. Do tej grupy należała np. Wanda Jerominówna, która poniosła śmierć w niemieckim obozie koncentracyjnym w Ravensbrück²⁰⁶. Niewątpliwie tak dotkliwe ilościowe zubożenie środowiska wspinaczkowego, stanowiło ogromną stratę dla dalszego rozwoju taternictwa. Wielu wspinaczy w czasie okupacji zaprzestało działalności górskiej i już nigdy do niej nie wróciło. Sytuacja ta sprzyjała jednocześnie konsolidacji osób, którzy w swej pasji trwali dalej, a po wojnie powrócili w Tatry silniejsi niż dotychczas.

²⁰⁴ W.H. Paryski, *Bilans alpinizmu polskiego*, „Taternik” 1947, nr 1, s. 2.

²⁰⁵ W.H. Paryski, *Straty taternictwa polskiego w latach 1939-1947*, „Taternik” 1947, nr 1, s. 5-8.

²⁰⁶ *Ibidem*.

„Gdy słyszymy o warunkach, w jakich dokonano zimowego trawersowania grani od Świnicy do Niebieskiej [Turni], dochodzimy do przekonania, że wojna dokonała w Tatrach naturalnej selekcji i że chodzą tylko ci, którzy chodzić muszą, bo im góry wrosły w krew i duszę...”²⁰⁷.

W 1945 r. do pokonywania dróg w Tatrach powróciły niektóre międzywojenne przedstawicielki kobiecego taternictwa, jak Orla Górka (1908-1953), Róża Drojecka, Zofia Radwańska-Paryska, Helena Hajdukiewiczowa (1918-1991) czy Wanda Henisz-Kamińska (1918-2013)²⁰⁸. Przedwojenne taterniczki, choć początkowo powracały w Tatry²⁰⁹ w sposób ostrożny i stopniowy, z czasem zaczęły aktywnie uczestniczyć w wytyczaniu nowych dróg. Równolegle do ich działalności systematycznie wzrastał zarówno liczbowy udział kobiet w taternictwie, jak i poziom ich osiągnięć sportowych. Przedstawicielki starszego pokolenia, przekazując swoje doświadczenie wspinaczkowe oraz popularyzując pasję do działalności wysokogórskiej, przyczyniły się do wprowadzenia w środowisko taternicze kolejnych reprezentantek kobiecego taternictwa, a następnie alpinizmu. Proces ten dokonywał się przede wszystkim dzięki ich działalności instruktorskiej. Począwszy od Zofii Radwańskiej-Paryskiej, kobiety z powodzeniem szkoliły kolejnych adeptów wspinaczki górskiej. Przedwojenne taterniczki stały się więc tym samym dla młodszych pokoleń godnymi naśladowania autorytetami i wzorcami w tej dziedzinie.

Z czasem można było zaobserwować tendencję wzrostową zarówno w liczbie kobiet uprawiających taternictwo, jak i w poziomie ich osiągnięć wspinaczkowych w porównaniu do lat przedwojennych. Konsekwencją tego było podniesienie poziomu trudności dróg wspinaczkowych pokonywanych przez zespoły czysto kobiece, zarówno w warunkach letnich, jak i zimowych. Młode pokolenie taterniczek udowodniło swymi osiągnięciami, że nie tylko jest w stanie dorównać poziomem wspinania swym poprzedniczkom, lecz także – w relatywnie krótkim czasie – przewyższyć je pod względem sportowym i technicznym:

„Między znanymi nazwiskami ludzi, którzy jeszcze przed wojną mieli ustalone miejsca w hierarchii taterniczej napotka czytelnik nazwiska zupełnie nowe, młode, jednakże nazwiska ludzi, którzy na całe życie związali się z górami. Ludzie ci to polski narybek

²⁰⁷TPN ODT, J. Stryjeński, *Tatry w latach wojennych 1939-1944*, „Taternik” 1945, nr 1 (marzec), s. 2, sygn. IIIIP/9/6/20.

²⁰⁸ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 354.

²⁰⁹ *Ibidem*, s. 355.

alpinistyczny, który niejednokrotnie dużo poniósł ofiar dla swej pasji, te ofiary zaś wiążą ich silnie z Tatrami. Silnie i nierozzerwalnie”²¹⁰.

W pierwszych latach po wojnie wspomniane taterniczki nie miały jednak wygórowanych ambicji sportowych, co sprawiało, że wspinały się głównie w towarzystwie męskim. Jako miłośniczki aktywności górskich i najczystszej w formie natury, najczęściej powtarzały istniejące już drogi, rzadko kiedy uczestnicząc w wytyczaniu nowych²¹¹. Zjawisko to spowszechniało do tego stopnia, iż wydawało się, że mogło sugerować zanik idei usamodzielniania się taterniczek krzewionej przed II wojną światową m.in. przez siostry Skotnicówny. Przedwczesna, tragiczna śmierć młodych taterniczek z Zakopanego, która zyskała znaczny rozgłos społeczny, stała się jednym z czynników wzmacniających sceptycyzm wobec idei samodzielnego kobiecego taternictwa. Powszechnymi stały się wówczas hasła negujące niezależność kobiet w Tatrach: „(...) mężczyzna poza większą wytrzymałością fizyczną i nerwową posiada zapas rozwagi, inicjatywy itp. cnót taternickich, których kobiecie brak”²¹² albo: „Kobiety grają tu [w taternictwie] zawsze rolę drugorzędną, i z rzadka która dostępuje zaszczytnego miana: dobrej taterniczki. Zresztą (...) istnieje słuszne mniemanie, że zarówno siłami, jak i nerwami nie dorastają do trudności taternictwa”²¹³.

Można przypuszczać, iż tragiczny wypadek sióstr Skotnicównien na Zamarłej Turni w październiku 1929 r. oraz będąca jego konsekwencją wieloaspektowa krytyka samodzielnego taternictwa kobiecego, w znacznym stopniu uwarunkowały fakt, iż do 1947 r. nie pojawił się w Tatrach żaden samodzielny kobiecy zespół wspinaczkowy²¹⁴.

Podkreślić należy, iż po II wojnie światowej nastąpił w taternictwie kobiecym znaczny regres względem okresu międzywojennego. Kobiety rzadko kiedy zyskiwały wówczas miano partnera wspinaczkowego mężczyzny, o samodzielnym wspinaniu, w zespołach czysto kobiecych, nie wspominając. Rzeczywistość tą zmieniać zaczęła Wanda Henisz-Kamińska, która, za sprawą Wawrzyńca Żuławskiego, od lat 30. sukcesywnie uprawiała taternictwo, niemal bez przerwy także w okresie wojny²¹⁵. Okupację spędziła bowiem w schronisku „Murowaniec”, co umożliwiło jej kontynuowanie wspinaczek w rejonie Hali Gąsienicowej.

²¹⁰ J. Stryjeński, *Tatry w latach wojennych 1939-1944*, op. cit., s. 5.

²¹¹ Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, op. cit., s. 1241.

²¹² H. Jabłczyńska-Jędrzejewska, *Walka o równouprawnienie w taternictwie*, „Start” 1930, nr 20, s. 8-9.

²¹³ j.a., *Cepry, turyści, taternicy*, „Start” 1930, nr 18, s. 12.

²¹⁴ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 355.

²¹⁵ *Ibidem*.

Celem jej taternickich aktywności były wówczas Buczynowe Turnie, Kościelec czy Kozie Czuby. Partnerami wspinaczkowymi Wandy Henisz-Kamińskiej, poza wspomnianym już Wawrzyńcem Żuławskim, byli m.in. Zdzisław Dziędzielewicz, Stanisław Braun, Marek Cybulski czy Tadeusz Orłowski – jeden z najznamienitszych ówczesnych taterników. Najczęściej wspinał się z nią Tadeusz Orłowski, co ma istotne znaczenie z tego względu, iż był on zagorzałym zwolennikiem tzw. starej szkoły taternictwa, odrzucającej stosowanie sztucznych ułatwień. Warto przy tym zaznaczyć, iż w czasie II wojny światowej taternicy określani mianem „Pokutników”²¹⁶, wobec wyeksploatowania już klasycznych możliwości pokonania ścian²¹⁷, wprowadzili w Tatry technikę hakową, dzięki której zaczęli eksplorować ściany uznawane do tej pory za niemożliwe do przejścia. Czesław Łapiński i Kazimierz Paszucha przechodząc w ten sposób w 1942 r. wschodnią ścianę Mnicha, ostatecznie rozwiązali pierwszy problem w Tatrach zaliczany do szóstego stopnia, tzw. „sesto grado”.²¹⁸ W środowisku taternickim doszło wówczas do wyraźnego podziału pomiędzy zwolenników wspinaczki hakowej a reprezentantów starej szkoły, nieuznających pomocy środków technicznych. Tadeusz Orłowski był zdecydowanym rzecznikiem tej drugiej postawy, dlatego też drogi pokonywane wspólnie z Wandą Henisz-Kamińską przechodzone były bez stosowania sztucznych ułatwień²¹⁹.

Decyzja o powzięciu Wandy Henisz-Kamińskiej za partnera wspinaczkowego z pewnością nie była przypadkowa. Już w czasach międzywojennych uważano, że posiada niebywałą „talent do skały”.²²⁰ Opinia ta znalazła potwierdzenie w jej późniejszych osiągnięciach taternickich. W kolejnych latach uczestniczyła bowiem w wytyczeniu dwudziestu nowych dróg i ich wariantów. 10 i 12 sierpnia 1945 r., wraz z Tadeuszem Orłowskim, przebyła częściowo nową drogę na północno-wschodniej ścianie

²¹⁶ Niewielka grupa młodych taterników, niezrzeszonych w żadnej z istniejących wówczas organizacji, która od około 1930 r. wspinaczkę trenowała w podkrakowskich skałkach. Z tego też powodu ich działalność taternicka odbywała się równolegle do głównego nurtu wspinaczkowego w Tatrach. „Pokutnikom” przypisuje się m.in. pierwsze przejście grani głównej Tatr Wysokich w 1946 roku. Trzon tej grupy stanowili Marian Paully, Kazimierz Paszucha, Czesław Łapiński i Adam Górka. „Pokutnikami” nazwani zostali za sprawą mieszkańców okolicznych wsi, regularnie obserwujących ich w pobliżu podkrakowskich dolinek obwieszonych linami i podzwaniających hakami i młotkami. R. W. Schramm, *Tatry lat dawnych. Na nowych drogach – dokończenie*, „Wołanie” 2003, nr 19, s. 3-5.

²¹⁷ B. Chwaściński, *W stulecie naszej organizacji*, „Taternik” 1974, nr 2, s. 54.

²¹⁸ J. Kielkowski, *Zdobycie Tatr. Historia i kronika taternictwa*, t. III: *Lata 1926-1945*, op. cit., s. 315.

²¹⁹ W.H. Paryski, *Nowe drogi w Tatrach w 1946 r.*, „Taternik” 1947, nr 1, s. 19-21.

²²⁰ J. Nyka, *Wanda Henisz-Kamińska 85*, „Głos Seniora” 2003, nr 8, s. 1, www.nyka.home.pl/, dostęp: 22.02.2026 r.

Mięguszowieckiego Szczytu Pośredniego (2389 m n.p.m.)²²¹. Kilka dni później wytyczyli nową drogę lewą częścią północnej ściany Wielickiego Szczytu (2320 m n.p.m.)²²², by następnie zejść nowym wariantem do Doliny Litworowej. Z kolei 19 sierpnia 1945 r., jako pierwsi pokonali lewy filar północno-wschodniej ściany Rumanowego Szczytu (2428 m n.p.m.)²²³. Ówczesne środowisko taternickie doceniło wspomniane osiągnięcia Wandy Henisz-Kamińskiej, nadając jej tytuł członka zwyczajnego Klubu Wysokogórskiego. Taterniczka, 6 września 1946 roku wraz z Tadeuszem Orłowskim, jako pierwsza dokonała wejścia właściwą północną ścianą na Żabi Szczyt Wyżni (2259 m n.p.m.) „(...) drogą nadzwyczaj trudną, eksponowaną i bardzo piękną, należącą do najwspanialszych dróg tatrzańskich”²²⁴. Z kolei 13 września 1946 roku, w towarzystwie Tadeusza Orłowskiego, Małgorzaty Serini-Bulskiej (1909-1973) oraz Wawrzyńca Żuławskiego, jako pierwsza weszła południowo-zachodnim żlebem na Białczańską Przełęcz Wyżnią (2085 m n.p.m.). Dokonała także przejścia, niepokonanego dotychczas, południowo-wschodniego uskoku Zadniego Mnicha (2172 m n.p.m.)²²⁵. Kolejne przejścia nowych dróg oraz zdobywane doświadczenie wspinaczkowe w zespołach mieszanych przyczyniły się do rozwoju jej umiejętności technicznych i samodzielności w działalności taternickiej.

W sezonie letnim 1946 r. można było ponownie, od zakończenia wojny, poruszać się bez większych trudności po terenie całych Tatr Polskich. Dostęp do słowackiej części Tatr nadal był jednak utrudniony i „(...) tym należy tłumaczyć, że znaczna część ruchu taternickiego siłą rzeczy skupiła się w okolicach Hali Gąsienicowej i Morskiego Oka. Pogoda za to dopisała jak rzadko, gdyż prawie całe lato było wyjątkowo pogodne”²²⁶. Nowych dróg i ich wariantów zrobiono wówczas około trzydziestu. Niezwykle istotnym pozostaje fakt, iż, „(...) na pierwszy plan wśród nich wybija się I wejście właściwą północną ścianą Żabiego Szczytu Wyżniego, dokonane przez Wandę Henisz-Kamińską i Tadeusza Orłowskiego, i które zdaje się będzie można zaliczyć do najwspanialszych dróg w Tatrach. Drogi Świerza i Stanisławskiego zupełnie omijały właściwe urwisko tej ściany”²²⁷.

²²¹ W.H. Paryski, *Nowe drogi w Tatrach w 1946 r.*, op. cit., s. 19-20.

²²² J. Nyka, *Wanda Henisz-Kamińska*, op. cit., dostęp: 23.02.2026 r.

²²³ *Ibidem*. Zob. też W.H. Paryski, *Tatry Wysokie. Przewodnik taternicki*, t. 10, op.cit., s. 127; E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 355-356.

²²⁴ T. Orłowski, *Skalne drogi*, „Taternik” 1947, nr 1, s. 22-23, *Z Tatr*, „Taternik” 1947, nr 1, s. 22.

²²⁵ J. Nyka, *Tatrzańskie drogi Tadeusza Orłowskiego*, „Polskie Archiwum Medycyny Wewnętrznej” 2009, nr 5, s. 296-298, W.H. Paryski, *Nowe drogi w Tatrach w 1946 r.*, op. cit.

²²⁶ *Z Tatr*, op. cit., s. 20-22.

²²⁷ *Ibidem*.

Opisane na łamach „Taternika” z 1947 roku przejście, w którym uczestniczyła Wanda Henisz-Kamińska, można uznać za istotny moment w rozwoju powojennego taternictwa kobiecego. Szczególne znaczenie temu dokonaniu nadała ocena Witolda Henryka Paryskiego, który uznał je za najważniejsze osiągnięcie sezonu, podkreślając jednocześnie, że trudności tej ściany nie zdołali wcześniej pokonać niektórzy z najwybitniejszych taterników. Wydaje się, że uznanie to stanowiło istotny element budowania pozycji Henisz-Kamińskiej w środowisku taternickim, a zarazem świadczyło o wysokim poziomie sportowym i technicznym jej działalności wspinaczkowej. W spisie przejść zamieszczonym w tym samym numerze „Taternika”, wejście na Żabi Szczyt Wyżni zostało określone jako „(...) pierwsze wejście właściwą północną ścianą, drogą nadzwyczaj trudną, eksponowaną i bardzo piękną, należącą do najwspanialszych dróg tatrzańskich; skała lita, od wejścia pięć godzin”²²⁸. Tadeusz Orłowski, współautor przejścia, w tym samym wydaniu „Taternika”, szczegółowo opisał przebieg i topografię tej znaczącej i wysoko ocenianej wówczas w środowisku drogi wspinaczkowej.

Jako trzecie pod względem znaczenia dokonanie sezonu letniego 1946 r., Witold Henryk Paryski wyróżnił kolejne przejście z udziałem Wandy Henisz-Kamińskiej. W przywołanym już zestawieniu podkreślił szczególne walory sportowe tego osiągnięcia, wskazując na sposób pokonania południowo-wschodniego uskoku Zadniego Mnicha:

„Trzecim problemem, wprawdzie niewielkim, ale ze specjalnych względów zasługującym na wyróżnienie, jest wejście na Zadniego Mnicha wprost jego południowo-wschodnim uskokiem. Wprawdzie uskok ten, po wielu próbach, został przebyty w wejściu już w r. 1934 przez Stanisława Motykę z towarzyszami, ale — z powodu napotkanych trudności — zrobiono to przeważnie na prawo od krawędzi i ponadto z pomocą sztucznych ułatwień. W ubiegłym sezonie Tadeusz Orłowski (w towarzystwie W. Henisz-Kamińskiej i dr M. Serini-Bulskiej) rozwiązał ten niewielki, lecz niezwykle trudny problem w sposób znacznie wyżej stojący pod względem sportowym, gdyż prawie cały czas samą krawędzią uskoku i bez jakichkolwiek sztucznych ułatwień”²²⁹.

W 1947 r. Wanda Henisz-Kamińska podjęła wspinaczkę również w zespołach kobiecych, najczęściej w towarzystwie Małgorzaty Serini Bulskiej oraz Zofii Krygowskiej

²²⁸ T. Orłowski, *Skalne drogi*, op. cit., s. 22-23.

²²⁹ *Z Tatr*, op. cit.

(1904-1988). W tym okresie Henisz-Kamińska należała do najbardziej doświadczonych i aktywnych taterniczek, często pełniąc funkcję prowadzącej w zespole. Wraz z Zofią Krygowską wytyczyła nową drogę górną częścią zachodniego żebra Marusarzowej Turni na Żabi Szczyt Niżni (2098 m n.p.m.)²³⁰.

Kolejną przedstawicielką powojennego taternictwa kobiecego, której działalność zasługuje na szczególną uwagę była Zofia Radwańska-Paryska. W ujęciu źródłowym podkreśla się jej silną więź z Tatrami oraz konsekwentne traktowanie działalności górskiej jako formy eksploracji przyrodniczej łączącej aspekt sportowy i poznawczy²³¹. Aktywność tatrzańska Zofii Radwańskiej-Paryskiej stanowiła również ważne ogniwo pomiędzy tradycją taternictwa okresu międzywojennego a jego powojennym rozwojem, zarówno w wymiarze praktyki wspinaczkowej, jak i kultury środowiska górskiego. W 1946 roku, wspólnie z mężem Witoldem H. Paryskim, dokonała szeregu znaczących przejść w Tatrach Wysokich. Razem przeszli wariant na prawej połaci północno-zachodniej ściany Świnicy, a w sierpniu tego roku weszli od północnego-zachodu na Żabi Szczyt Wyżni oraz pokonali północno-wschodnią ścianę Żabiego Mnicha od Białczańskiej Przełęczy, osiągając jego wierzchołek. Sezon zakończyli wytyczeniem dwóch nowych dróg na zachodniej ścianie Żabiej Czuby oraz nowej linii zejścia na zachód ze Spiskiej Grzędy²³². Całość tej działalności wpisywała się w proces intensyfikacji eksploracji ścian Tatr Wysokich w okresie powojennym oraz w rozwój technik i strategii wspinaczkowych charakterystycznych dla tego okresu. Mimo, iż Radwańska-Paryska taternictwo uprawiała najczęściej w zespołach mieszanych, m.in. z mężem Witoldem H. Paryskim, Tadeuszem Orłowskim i Wawrzyńcem Żuławskim, odegrała istotną rolę w rozwoju kobiecego taternictwa. Jej dorobek obejmował zarówno przejścia o znaczeniu sportowym, jak i działalność szkoleniową, ratowniczą oraz popularyzatorską. Współuczestniczyła w realizacji licznych nowych wariantów (tzw. „wyprostowań”) istniejących dróg wspinaczkowych, m.in. na Świnicy, Granatach czy Żabim Szczycie Niżnym. Na szczególną uwagę zasługuje jej aktywność wspinaczkowa jeszcze z okresu międzywojennego, kiedy należała do grona pierwszych kobiet podejmujących samotną działalność taternicką. Dokonała także licznych przejść klasycznych dróg o najwyższym wówczas stopniu trudności, m.in. wschodnią i zachodnią ścianą Kościelca, południowo-wschodnią i południową ścianą Zamarłej Turni oraz północną ścianą Mnicha. Jej partnerką wspinaczkową była m.in. Róża Drojecka. Istotnym

²³⁰ H. Ptakowska-Wyżanowicz, *Od krynoliny do liny, op. cit.*, s. 131, E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy, op. cit.*, s. 356.

²³¹ Z. Radwańska-Paryska, *Jesienią...*, „Taternik” 1947, nr 1, s. 43-44.

²³² W.H. Paryski, *Nowe drogi w Tatrach w 1946 r., op. cit.*, s. 19-21.

elementem jej kompetencji była również bardzo dobra znajomość topografii Tatr. Połączenie doświadczenia wspinaczkowego, znajomości gór oraz umiejętności praktycznych znalazło odzwierciedlenie w jej działalności ratowniczej. W 1945 roku została przyjęta w poczet ratowników Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego (TOPR). Przyrzeczenie złożyła 3 września, stając się tym samym pierwszą kobietą w szeregach służby ratowniczej w Tatrach²³³.

Jej działalność obejmowała również kształcenie kolejnych pokoleń taterników i przewodników. W 1948 roku uzyskała uprawnienia starszego instruktora taternictwa oraz przewodnika tatrzańskiego II klasy. Dwa lata później kwalifikacje swe poszerzyła o I klasę przewodnicką oraz zdobyła patent starszego instruktora przewodnictwa. W kolejnych latach uczestniczyła w szkoleniu i egzaminowaniu adeptów taternictwa oraz przewodnictwa tatrzańskiego²³⁴. Była również autorką wielu prac poświęconych fizjografii Tatr²³⁵.

Znaczenie Zofii Radwańskiej-Paryskiej dla rozwoju kobiecego taternictwa wykraczało zatem poza jej indywidualne osiągnięcia wspinaczkowe. Jej wszechstronność oraz konsekwentnie rozwijane kompetencje górskie sprawiły, że uznawana jest w historiografii Tatr za jedną z postaci pionierskich dla wielu obszarów aktywności górskiej. Przypomnieć warto, iż powołana została jako pierwsza kobieta na oficjalny wyjazd Klubu Wysokogórskiego Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Alpy jeszcze w 1937 roku. Weszła wówczas, jako pierwsza Polka, na Monte Rosę (4634 m n.p.m.) i Matterhorn (4478 m n.p.m.)²³⁶. Uprawiała również narciarstwo wysokogórskie. Swym pionierstwem i osiągnięciami w wielu dziedzinach, wskazywała swoim powojennym następczyniom nowe możliwości i kierunki rozwoju ich taternickiej działalności. Jej działalność miała także wymiar formacyjny. Szczególne miejsce zajmowała u niej praca z początkującymi taternikami. Osobiście wprowadziła w Tatry nie tylko wspinaczkowe nowicjuszek: Zofię Zielińską oraz Halinę Pfeiffer, ale także nowicjuszy: Henryka Czarnockiego czy Czesława Mierzejewskiego²³⁷. W tym sensie jej aktywność nie ograniczała się do własnych przeżyć, lecz obejmowała również transfer wiedzy i doświadczenia, co miało znaczenie dla kształtowania powojennych standardów szkolenia taternickiego.

²³³ J. Nyka., *Zofia Radwańska-Paryska*, „Głos Seniora” 2001, nr 10, s. 1, www.nyka.home.pl/, dostęp: 22.02.2026 r.

²³⁴ *Ibidem*.

²³⁵ A. Łojek, *Pionierskie wyczyny Polek na górskich szlakach i skalnych ścianach*, op. cit., s. 49.

²³⁶ Informacja zaczerpnięta z folderu dotyczącego biografii Zofii Radwańskiej-Paryskiej prezentowanego na wystawie *15x kobieta w Zakopanem* w Zakopanem w dniach 20.06-31.08.2023 r., kuratorka: Lidia Rosińska-Podlesny.

²³⁷ H. Ptakowska-Wyżanowicz, *Od krynoliny do liny*, op. cit., s. 118-120.

W kontekście działalności taternickiej w Tatrach w pierwszych latach powojennych na uwagę zasługuje również postać Orli Górskiej. Swoją działalność turystyczną w Tatrach rozpoczęła w 1929 r., początkowo podejmując ją wspólnie z mężem, Ludwikiem Górskim.

Do 1944 r. uczestniczyła wraz z nim w kilku przejściach taternickich, w tym północną ścianą Szpiglasowego Wierchu (2172 m n.p.m.) w 1943 r. Należała tym samym do grona taterniczek, które kontynuowały działalność górską również w okresie okupacji. W latach 1945-1951 charakter jej aktywności uległ częściowej zmianie – znaczącym obszarem jej działalności stało się szkolenie i instruktaż w zakresie taternictwa. Wspinała się wówczas najczęściej w otoczeniu Morskiego Oka, gdzie wytyczyła liczne nowe drogi i warianty istniejących przejść. Wraz z Janem Długoszem dokonała pierwszego wejścia prawą częścią północno-zachodniej ściany Cubryny. W 1950 r. wspólnie z Długoszem i Anną Kuralówną, zrealizowała nowe warianty w Grani Apostołów. Wiele dróg pokonywała jako pierwsza na linii, m.in. w towarzystwie swojej córki Nelly, Teresy Jurkowskiej czy wspomnianego już Jana Długosza. Do jej najważniejszych osiągnięć należało pierwsze przejście północno-wschodniej ściany Mięguszowieckiego Szczytu Czarnego oraz wariantu Sokołowskiego na Żabim Szczycie Niżnym. Istotną część działalności Orli Górskiej stanowiła praca instruktorska. Odegrała ona znaczącą rolę w przekazywaniu doświadczenia wspinaczkowego kobietom rozpoczynającym działalność taternicką po II wojnie światowej. W literaturze przedmiotu podkreśla się jej znaczenie jako instruktorki oraz popularyzatorki taternictwa, która przyczyniała się do kształtowania kompetencji technicznych i górskich kolejnych pokoleń wspinających się kobiet²³⁸. W swojej działalności dydaktycznej przekazywała zarówno wiedzę praktyczną, jak i etos wspinaczkowy, wspierając proces stopniowego usamodzielniania się adeptek taternictwa. Swą aktywność taternicką zakończyła w 1952 r. po tym, jak wykryto u niej śmiertelną chorobę²³⁹.

Taterniczką, która kontynuowała swoją działalność wspinaczkową również po II wojnie światowej była Róża Drojecka. W opracowaniach zbiorczych, m.in. na łamach „Taternika” redagowanego przez Witolda Henryka Paryskiego, jej nazwisko pojawia się relatywnie rzadziej, co wiąże się z charakterem jej aktywności, skoncentrowanej w dużej mierze na powtarzaniu wcześniej wytyczonych dróg. W tym sensie jej działalność miała w mniejszym stopniu charakter eksploracyjny, a bardziej odtwórczy, choć nie wykluczało to podejmowania prób nowych wariantów, jak choćby tych, wytyczonych w sierpniu 1946 r., w towarzystwie

²³⁸ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiecie w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 357.

²³⁹ H. Ptakowska-Wyżanowicz, *Od krynoliny do liny*, op. cit., s. 121-123.

Wandy Henisz-Kamińskiej, Tadeusza Orłowskiego oraz Zdzisława Dziędzielewicza, w dolnych partiach południowo-zachodniej grani Żabiej Łalki²⁴⁰. Podobnie jak Zofia Radwańska-Paryska, prowadziła drogi w skali trudności do nadzwyczaj trudnych (V). Wspólnie z Zofią Radwańską-Paryską i jej mężem, W.H. Paryskim, Zofią Zielińską oraz V. Černý'm, pokonała Róża Drojecka trudną i ekspozowaną drogę lewym żebrzem północno-zachodniej ściany Granatów. Z kolei wraz z Tadeuszem Orłowskim oraz Wawrzyńcem Żuławskim, przeszła wprost od północy trudny wariant na Mięguszowiecką Przełęcz²⁴¹. Wspinała się także z Janem Józefem Szczepańskim²⁴². Taternictwo uprawiała również zimą.

Z relacji Róży Drojeckiej dotyczącej przejścia drogi południowo-zachodnim kominem Małego Lodowego Szczytu (2461 m n.p.m.) w dniu 5 września 1944 r. dokonanego w towarzystwie Zbigniewa Hegerla i Jana Kumali, wywnioskować można, że w górach była ostrożna i roztropna. Analiza jej przekazów wskazuje, że była świadoma zagrożeń wynikających z warunków terenowych oraz specyfiki wspinaczki skalnej. Mając świadomość zagrożenia nie kryła się z uzewnętrznianiem go na łamach poczytnego w środowisku wspinaczkowym czasopisma: „Jak zwykle wstępny stan podniecenia i emocji mija od razu, kiedy przychodzi na mnie moment wspinania i gdy położę ręce na chropawym granicie płyt (...)”²⁴³. Istotnym elementem jej relacji jest również otwartość w opisywaniu trudności technicznych napotykanym na drogach wspinaczkowych. Róża Drojecka wielokrotnie wskazywała fragmenty przejść sprawiające jej problemy, co odróżnia jej narrację od bardziej idealizujących opisów spotykanych w części literatury taternickiej. Takie podejście można interpretować jako przejaw dążenia do rzetelności dokumentacyjnej oraz autentycznego przedstawiania doświadczenia wspinaczkowego.

Róża Drojecka w swoich relacjach wspinaczkowych ujawniała również wrażliwość estetyczną oraz refleksyjny stosunek do otoczenia przyrodniczego. W opisie jednego z przejść odnotowała: „Nad urwiskiem w skrzesej ścianie zachwycająca miniaturowa łączka liliowych kwiatów. Przesuwam się ostrożnie, by nie zgnieść którego z tych bohaterskich pionierów wytrwania, niosących w ten wysoki obumarły świat nikły uśmiech dalekich dolin”²⁴⁴. Wypowiedź tą, dopełnioną o personifikację tatrzańskich roślin, rozpatrywać można jako

²⁴⁰ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit.

²⁴¹ H. Ptakowska-Wyżanowicz, *Od krynoliny do liny*, op. cit., s. 95-98.

²⁴² J. Nyka, *Jan Józef Szczepański*, „Głos Seniora” 2003, nr 27, s. 1.

²⁴³ R. Drojecka, *W czasie co minął*, „Taternik” 1947, nr 2-3, s. 45-46.

²⁴⁴ *Ibidem*, s. 46.

tęsknotę za radością dnia codziennego podczas wspinaczki, będącej walką w przytłaczającym emocjonalnie, wysokogórskim, terenie. Bardzo prawdopodobnym jest zatem, iż Róża Drojecka traktowała taternictwo jako impuls do odnalezienia satysfakcji w życiu codziennym i momentach, w których znajdowała się w swej strefie komfortu. Ciągła walka i poczucie niebezpieczeństwa, jakie niosła ze sobą wspinaczka, pozwalały jej bowiem docenić życie w dolinach i radość płynącą z przyziemnych czynności. Domniemywać więc można, iż stanowiła ona dla niej odskocznnię od normalności. Tego rodzaju narracja pozwala przypuszczać, że działalność taternicka była przez nią postrzegana nie tylko jako aktywność o charakterze sportowym lub eksploracyjnym, lecz również jako doświadczenie o wymiarze emocjonalnym i refleksyjnym. W tym sensie wspinaczka stanowiła przestrzeń konfrontacji z warunkami wysokogórkimi, jednocześnie umożliwiając wyostrenie percepcji codzienności oraz doświadczeń związanych z życiem poza górskim.

Do grona aktywnych taterniczek drugiej połowy lat czterdziestych należała również Alina Kaszyn (1919-2000). Z Tatrami związana była jeszcze przed II wojną światową, przemierzając je zarówno pieszo i na nartach. W czasie Powstania Warszawskiego wykazała się odwagą, sprawując w nim funkcję sanitariuszki. Po wojnie, w 1946 r. wstąpiła do Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego. W kolejnych latach rozwijała swoje kwalifikacje w zakresie turystyki górskiej – w 1949 r. uzyskała uprawnienia instruktora turystycznego, a w 1951 r. została przewodnikiem górskim III klasy, jako trzecia kobieta w Polsce posiadająca to uprawnienie. W 1964 r. zunifikowała swoje kwalifikacje do II klasy przewodnickiej.

Pierwsze wspinaczki Alina Kaszyn odbyła w grudniu 1946 roku w towarzystwie Pawła Vogla. Jej działalność zimowa koncentrowała się wówczas w rejonie Świnicy. Taternictwo uprawiała regularnie, choć – jak wskazują źródła – nie miało ono dla niej charakteru wyczynowego. Wśród jej partnerów wspinaczkowych znajdowali się m.in. Ludwik Ziemblic, Wojciech Niedziałek, z którym przetrawersowała Zadniego Mnicha, Eugeniusz Strzeboński, w towarzystwie którego przeszła północną ścianę Kozich Czub, Janusz Vogel, Tadeusz Pawłowski, Adam Truszkowski, Zbigniew Bromowicz²⁴⁵, Wojciech Komusiński, Władysław Habił czy Jan Krupski²⁴⁶. Kaszyn podejmowała również wspinaczkę w zespołach kobiecych. Jej partnerkami były m.in. Danuta Schiele, Helena Hajdukiewiczowa oraz Jadwiga Brydówna²⁴⁷.

²⁴⁵ J. Nyka, *Alina Kaszynowa*, „Głos Seniora” 2000, nr 7, s. 1.

²⁴⁶ www.z-ne.pl/t/haslo,2158,kaszyn_alina.html, dostęp: 27.05.2026 r.

²⁴⁷ J. Nyka, *Alina Kaszynowa*, *op. cit.*

Od 1946 r. Alina Kaszyn prowadziła regularną działalność taternicką, przechodząc około dwustu trzydziestu dróg wspinaczkowych o trudnościach sięgających do nadzwyczaj trudnych. W jej dorobku taternickim i turystycznym znalazła się większość szczytów Tatr Bielskich, Wysokich i Zachodnich. Podejmowała również eksplorację jaskiń tatrzańskich, w tym: Lodową w Ciemniaku, Zimną, Niżnią i Wyżnią Kasprową²⁴⁸. Ważnym etapem jej działalności było związanie się z Klubem Wysokogórskim, do którego została przyjęta wiosną 1949 r. na podstawie podania z 31 grudnia 1948 r., popartego przez Kazimierza Schiele i Tadeusza Pawłowskiego. Otrzymała wówczas legitymację nr 00020²⁴⁹. W grudniu 1951 r. wystąpiła o przemianowanie na członka zwyczajnego, co nastąpiło jeszcze w tym samym miesiącu²⁵⁰.

Alina Kaszyn udzielała się w różnych organizacjach związanych ze środowiskiem górskim. W latach 1949-1974 pracowała w Kuźnicach jako kasjerka kolei na Kasprowy Wierch. W listopadzie 1950 r. objęła na kilka lat stanowisko sekretarki Koła Zakopiańskiego KW, które było wówczas jednym z czterech polskich klubów zrzeszających taterników z całego kraju. 12 lutego 1956 r., jako jedna z pierwszych kobiet w Polsce, złożyła przyrzeczenie ratownika górskiego. W trakcie swej służby uczestniczyła w przeszło piętnastu akcjach niesienia pomocy poszkodowanym ludziom w Tatrach. Była również aktywną działaczką Koła Przewodników Tatrzańskich w Zakopanem, w którym w latach 1953-1976 była członkiem komisji rewizyjnej²⁵¹. Przez dwadzieścia siedem lat (1958-1985)²⁵² opiekowała się także biblioteką wspomnianego Koła²⁵³.

Alina Kaszyn cieszyła się autorytetem w środowisku taternickim i odegrała istotną rolę w kształtowaniu zainteresowań górskich innych kobiet związanych z Tatrami. Dla Jadwigi Brydówny (1928-1962), która w późniejszym okresie stała się jedną z jej partnerek wspinaczkowych, była „pierwszą <miłością taternicką>”²⁵⁴. Brydówna, pochodząca z Krakowa, zdecydowała się na przeprowadzkę do Zakopanego, kierując się chęcią pozostawania w bezpośredniej bliskości Tatr. Z czasem podjęła pracę wraz z Aliną Kaszyn w Domu

²⁴⁸ www.z-ne.pl/t,haslo,2158,kaszyn_alina.html, dostęp: 27.05.2026 r.

²⁴⁹ J. Nyka, *Alina Kaszynowa*, op. cit.

²⁵⁰ *Ibidem*.

²⁵¹ www.z-ne.pl/t,haslo,2158,kaszyn_alina.html, dostęp: 27.05.2026 r.

²⁵² *Ibidem*.

²⁵³ J. Nyka, *Alina Kaszynowa*, op. cit.

²⁵⁴ MT-ZA, J. Bryda, *Pamiętnik Taterniczki*, sygn. AR/NO/1138/1, s. 12.

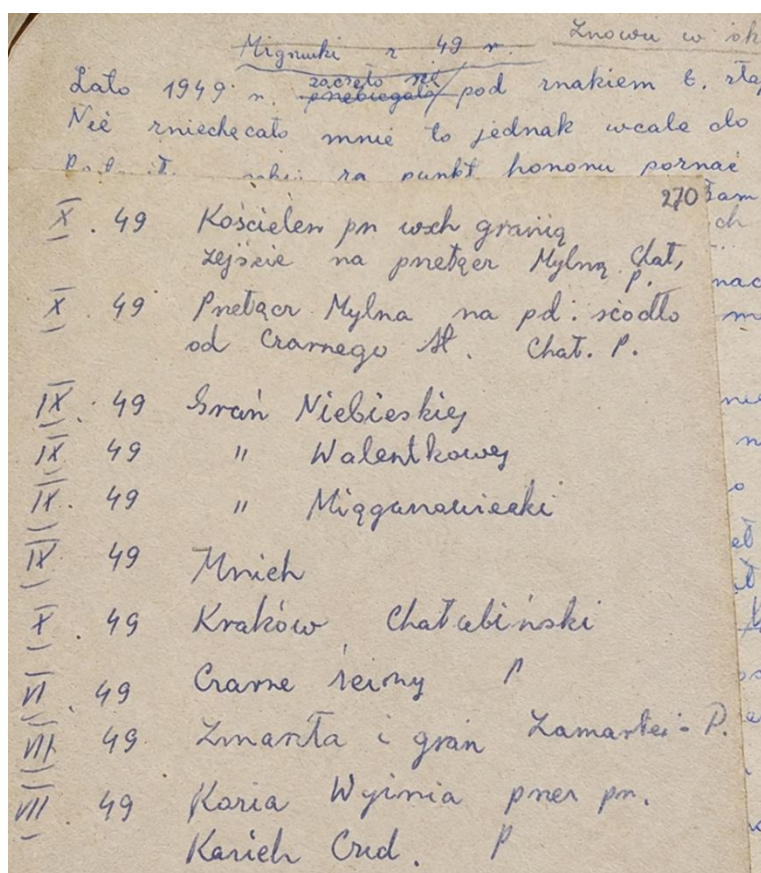
Wczasowym Polskiego Radia „Wojciechowo” w Zakopanem²⁵⁵, co sprzyjało zarówno zacieśnieniu ich relacji, jak i dalszemu rozwojowi wspólnej aktywności górskiej.

2.2. Pierwsze powojenne pokolenie taterniczek – możliwości, ograniczenia i specyfika aktywności

Po zakończeniu II wojny światowej w środowisku taternickim pojawiło się nowe pokolenie kobiet, które swoją przygodę z Tatrami rozpoczęło już w powojennej rzeczywistości. Nie były one związane z przedwojennym okresem rozwoju taternictwa kobiecego ani nie kontynuowały działalności rozpoczętej przed 1939 r. Ich aktywność kształtowała się w odmiennych warunkach społecznych i organizacyjnych, związanych z odbudową ruchu taternickiego oraz stopniowym przywracaniem możliwości swobodnego poruszania się i uprawiania wspinaczki w Tatrach. Wejście tego pokolenia w środowisko taternickie stanowiło zatem kolejny etap rozwoju kobiecej aktywności górskiej w Polsce.

Istotne pozostaje przy tym pytanie o zakres możliwości, jakie powojenne środowisko taternickie stwarzało kobietom, a także o ograniczenia wpływające na charakter i skalę ich działalności. Analiza aktywności poszczególnych taterniczek pozwala uchwycić nie tylko ich indywidualne osiągnięcia, lecz także specyfikę funkcjonowania kobiet w powojennym środowisku górskim. Szczególnie interesującym przykładem jest działalność Jadwigi Brydówny, której aktywność taternicka wyraźnie nasiliła się na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku. Jej aktywność dokumentuje znakomicie niepublikowany pamiętnik taterniczki liczący 514 stron maszynopis, uzupełniony korespondencją oraz innymi pozostawionymi przez autorkę dokumentami. Stanowi on również wartościowy materiał źródłowy do badań nad powojennym taternictwem kobiet – zob. Fot. 10. Pamiętnik pozwala nie tylko zrekonstruować przebieg działalności wspinaczkowej Brydówny, ale także uchwycić sposób postrzegania gór przez taterniczki tego okresu, realia funkcjonowania kobiet w środowisku taternickim, w tym napotykanymi przez nie ograniczeniami i trudnościami. Z tego względu źródło to wnosi istotny materiał do badań nad historią kobiecego taternictwa w pierwszych latach po II wojnie światowej.

²⁵⁵ *Ibidem*.

Fot. 10. Odręcznie sporządzony przez Jadwigę Brydównę wykaz przejść taternickich z 1949 r.
 Źródło: MT-ZA, Dokumenty, Listy Jadwigi Brydy 1913-1995, sygn. AR/NO/1138/2, s. 270.

W początkowym rozdziale swego pamiętnika: *Pierwsze kroki w górach*, Brydówna wskazuje na trudności organizacyjne i psychofizyczne w podejmowaniu aktywności taternickich:

„Niełatwa była moja droga do taternictwa. Po pierwsze nie miałam nikogo znajomego, kto mógłby mnie wprowadzić w tajemniczy i groźny dla mnie świat gór. Ojciec mój, obawiając się moich samotnych wypraw w Tatry, starał się w jak najczarniejszych barwach przedstawić mi grożące tam niebezpieczeństwa, a ja wierzyłam święcie we wszystko, co mówił. Poza tym wiedziałam, że jestem strasznie niezgrabna, nigdy w życiu właściwie nie gimnastykowałam się, nie umiałam zrobić nawet najprostszego ćwiczenia gimnastycznego. Matka moja, która sporo chodziła turystycznie, ale o taternictwie miała dość mętne pojęcie i uważała je za rodzaj sztuk cyrkowych. Nieraz mawiała: <Do tego ty się nie nadajesz, bo jesteś niewy gimnastykowana, ale jest w Tatrach tyle wycieczek łatwych i średnio trudnych, że ci to zupełnie wystarczy>. I w to także wierzyłam mocno. Tak więc biorąc pod uwagę moje kwalifikacje fizyczne i

nastawienie, miałam wszelkie dane po temu, aby pozostać w grupie turystów chodzących najłatwiejszymi ścieżkami”²⁵⁶.

Jadwiga Brydówna po raz pierwszy odwiedziła Tatry zimą 1947 r. Jak wynika z jej wspomnień, początkowo góry postrzegała przede wszystkim przez pryzmat ich walorów estetycznych. Zmiana tego sposobu ich odbioru nastąpiła podczas trzeciej wycieczki, kiedy – jak zanotowała – uświadomiła sobie, że „(...) góry te mogą być nie tylko pięknym obrazkiem, ale także miejscem walki, gdzie pokonuje się samego siebie, swój lęk, swoje zmęczenie. Były to pierwsze dni maja”²⁵⁷.

Analiza pamiętnika Jadwigi Brydówny wskazuje, że środowisko taternickie zajmowało ważne miejsce w jej systemie wartości. W swoich zapiskach wspinaczy przedstawiała jako elitę ruchu turystycznego, natomiast Alinę Kaszyn kreowała na osobę stanowiącą dla niej punkt odniesienia i wzór do naśladowania²⁵⁸. Z relacji Jadwigi Brydówny wynika, że to właśnie Kaszyn ułatwiła jej wejście do środowiska taternickiego, przedstawiając ją czołowym przedstawicielom ówczesnego taternictwa. Część z nich stała się następnie partnerami Brydówny podczas wspinaczek w Tatrach.

Brydówna wspinała się w zespołach mieszanych m.in. na Kozim Wierchu, Grani Czarnych Fajek, Żółtej Turni, Kościelcu, Walentkowym Szczycie, Żabim Szczycie Wyżnim, Mięguszwieckich Szczytach, Mnichu, Zmarzłym Szczycie i wielu innych miejscach w Tatrach – Fot. 11.

²⁵⁶ *Ibidem*.

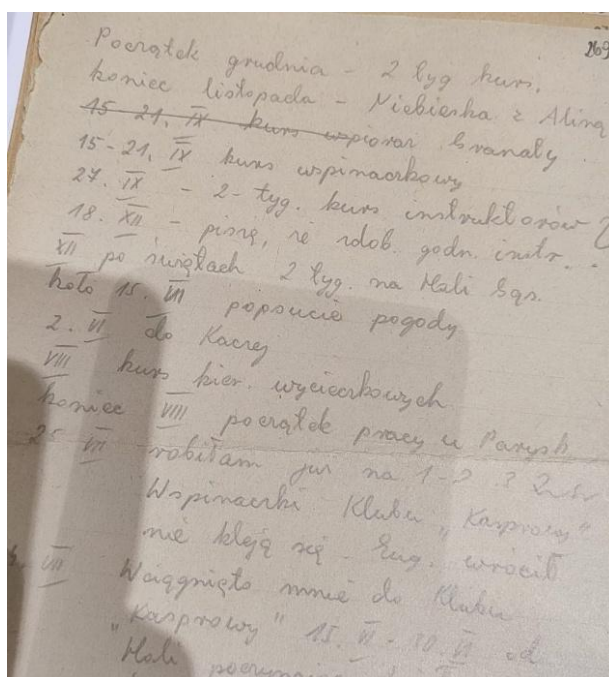
²⁵⁷ *Ibidem*.

²⁵⁸ *Ibidem*.

Fot. 11. Jadwiga Brydówna z taternikami, pierwsze dni września 1949 r. Fot. Alina Kaszyn. Od lewej: Skawiński, osoba niezidentyfikowana, Jan Godzicki, Adam Truszkowski, Jadwiga Brydówna
Źródło: MT-ZA, Dokumenty, Listy Jadwigi Brydy 1913-1995, sygn. AR/NO/1138/2.

W towarzystwie Aliny Kaszyn zdobyła Niebieską Turnię. Najczęstszym rejonem jej działalności taternickiej były okolice Hali Gąsienicowej²⁵⁹. Ponadto odbywała w Tatrach różne kursy i zdobywała uprawnienia. Była aktywną taterniczką przełomu lat czterdziestych i pięćdziesiątych – zob. Fot. 12. i Fot. 13.

Fot. 12. Harmonogram działalności tatrzańskiej Jadwigi Brydówny w 1949 r.
Źródło: MT-ZA, Dokumenty, Listy Jadwigi Brydy 1913-1995, sygn. AR/NO/1138/2, s. 269.

²⁵⁹ Ibidem.

Fot. 13. Jadwiga Brydówna podczas odpoczynku w trakcie wspinaczki, autor nieustalony, przełom lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w.

Źródło: MT-ZA, *Dokumenty, listy Jadwigi Brydy 1913-1995*, MT-ZA, sygn. AR/NO/1138/2, s. 269.

Na podstawie *Pamiętnika taterniczki* oraz zachowanej korespondencji można stwierdzić, że częstym partnerem wypraw taternickich Brydówny był Paweł Vogel. Wspinała się z nim choćby w rejonie Kaczego Dołka, o czym informowała swą matkę w liście z 1 czerwca 1949 r.²⁶⁰. W tej samej korespondencji odnotowała również pogłoski o planowanym wprowadzeniu ograniczeń w dostępie do Tatr, pisząc: „Mówią już o wprowadzeniu przepustek nawet do dolin”²⁶¹.

W pamiętniku Brydówny odnotowane zostały również sytuacje, które wskazują na zróżnicowany stosunek niektórych taterników do udziału kobiet w działalności wspinaczkowej:

„Staszek [Maszewski] dokuczył mi już mocno. Robił się coraz bardziej ważny i zarozumiały. Na każdym kroku dawał mi odczuć swoją wyższość. Bokiem mi już wyłaziły ciągłe kpinki i wypominania, że w jakimś tam momencie wspólnej wspinaczki nie mogłam znaleźć chwytu, nie wiedziałam czy w prawo czy w lewo itd. Były chwile kiedy przybierał wobec mnie ton wielkiego przewodnika, z łaski zabierającego w góry skończoną niedołęgę. Raz kiedy zaczął mi gruntownie wypominać wszystkie kiedykolwiek popełnione na wspinaczce niezręczności straciłam cierpliwość. Odpowiedziałam coś ostro. Niefortunny jednak wybrałam moment na próbę

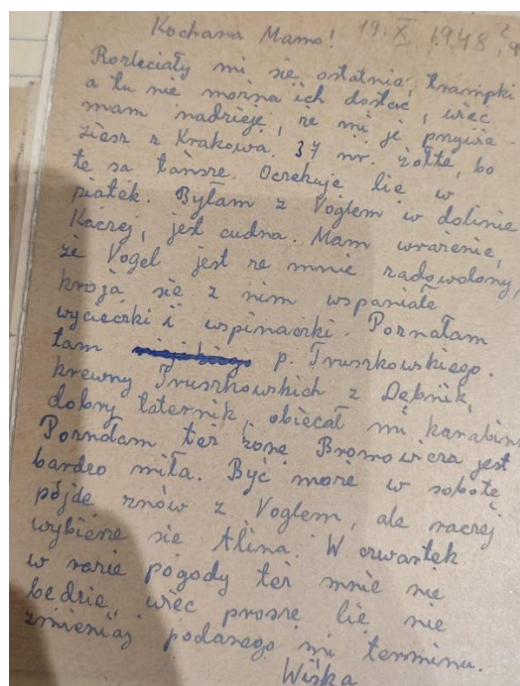
²⁶⁰ MT-ZA, *Dokumenty, listy Jadwigi Brydy 1913-1995* – list Jadwigi Brydy do matki z 1 czerwca 1949 r., , sygn., AR/NO/1138/2.

²⁶¹ *Ibidem*.

podnoszenia buntu. Następnego dnia mieliśmy bowiem iść razem na wycieczkę narciarską. Staszek bez namysłu rzucił mi wyzwanie: „<Jeśli pani taka honorowa, to proszę sobie na jutro poszukać innego towarzystwa>. Na końcu języka miałam odpowiedź, że zrobię to z przyjemnością, bo nie zależy mi na jutrze i w ogóle szczęśliwa będę kiedy przestanie tu przychodzić i ostrzyć sobie na mnie język. Ale było to wszystko zaledwie w tydzień po Szczercbie. Zanim wybuchłam, w oczach stanęła mi tamta wspinaczka, stanęła wcześniejsza, niezapomniana Niebieska. Zdałam sobie sprawę, że nie mam siły wyrzec się dalszych tego rodzaju przeżyć. Zamknęłam gębę, w żart obróciłam poprzednie słowa. Poszliśmy razem”²⁶².

Korespondencja Jadwigi Brydówny z matką stanowi istotne źródło do rekonstrukcji jej codziennego funkcjonowania w środowisku taternickim. Wynika z niej, że działalność górską była jednym z kluczowych elementów organizujących jej życie zawodowe i prywatne, wpływając m.in. na podejmowane decyzje dotyczące pracy i miejsca zamieszkania.

Brydówna często zwracała się listownie do matki z prośbami o pomoc materialną, co pozwala uchwycić trudności logistyczne towarzyszące uprawianiu taternictwa w tym okresie: rozklejona para jedynych butów, potargany plecak niedający się założyć na dwa ramiona czy brak pieniędzy na żywność to tylko kilka z nich – Fot. 14.

Fot. 14. List Jadwigi Brydówny do matki z 19 października 1948 r.

Źródło: MT-ZA, Dokumenty, listy Jadwigi Brydy 1913-1995, sygn. AR/NO/1138/2, s. 270.

²⁶² MT-ZA, J. Bryda, *Pamiętnik Taterniczki*, op. cit., s. 13-14.

Braki w wyposażeniu odzieżowym i sprzętowym stanowiły istotny element realiów działalności taternickiej kobiet w analizowanym okresie. W źródłach pojawiają się informacje o konieczności doraźnych napraw odzieży i obuwia podczas pobytu w Tatrach, wykorzystywaniu prowizorycznych rozwiązań sprzętowych, takich jak plecaki umożliwiające jedynie jednostronne noszenie, a także o pozyskiwaniu elementów wyposażenia w sposób nieformalny. Zapiski te pozwalają uchwycić materialne ograniczenia, z jakimi mierzyły się taterniczki w trakcie działalności górskiej w latach powojennych:

„Prawie każdego wieczoru oglądałam smętnie moje obuwie, zastanawiając się, w której parze jest jeszcze stosunkowo najmocniejszy duch, a potem długo i mozolnie zeszywałam tę wybraną parę szpagatem. Początkowo kułam przy tym niemiłosiernie palce (...). Moje reperacja prawie nigdy nie wystarczały dłużej niż na jeden dzień, toteż idąc do Morskiego Oka, zawsze zabierałam ze sobą igłę i nici i prawie co wieczór kłułam zawzięcie igłą rozłazące się trampki. Robiłam to z resztą zazwyczaj po kolacji w pełnej ludzi sali jadalnej, rozmawiając przy tym w najlepsze. Alina stale przepowiadała mi, że jeżeli nie zaopatrzę się nareszcie w jakieś porządne buty, z najbliższej wycieczki wrócę boso i, rzeczywiście, przytrafiło mi się to w końcu. But rozlażł mi się wtedy w bardzo nieodpowiednim miejscu, bo na szczycie Rysów i całe zejście po piarżystym zboczu musiałam odbywać bosa na jedną nogę. Ale łatwiej było radzić zaopatrzenie się w buty niż to wykonać. Ani w Zakopanem, ani w Krakowie absolutnie nie można było wtedy dostać gumowego obuwia, skórzane buty turystyczne były za drogie na moją kieszeń, z resztą chodziło się w nich znacznie mniej wygodnie. Czekałam więc cierpliwie na jakąś okazję zakupu gumowych butów i robiłam w międzyczasie szewcom konkurencję (...). Ze spodniami też miałam trochę kłopotu, używane w zeszłym roku spodnie turystyczne podarły się, próbowałam chodzić w trochę zaledwie przerobionych przez matkę czarnych spodniach ojca od jakiegoś porządnego ubrania, w których musiałam wyglądać bardzo zabawnie. To było głupstwo, ale co gorsza te spodnie były jakieś niewygodne i za grube. Po paru miesiącach nabrałam przekonania, że to, co idzie już na wyrzucenie, mogę przyjąć i używać. A tu akurat Pierzchałka pochwaliła się, że sprawia sobie nowe spodnie turystyczne, bo stare nadają się już najwyżej na szmaty do wycierania podłogi. Oburzyłam się wtedy jak można wycierać podłogę tak porządnymi spodniami, dałam jej inne szmaty dobrze nadające się do tego celu, a w jej starych spodniach chodziłam jeszcze długo (...). Te kłopoty jedzeniowo-ubraniowe nie sprawiały mi najlżejszej nawet przykrości, bawiły mnie nawet. Do pracy chodziłam w sukience, która została mi jeszcze z Krakowa. Była

na szczęście ciemna, wystarczyło prać ją raz na miesiąc, a w górach uważałam, że im gorzej człowiek obdarty, tym bardziej bojowo wygląda”²⁶³.

Poza brakami w ubiorze, obuwiu czy ekwipunku, Jadwidze Brydzie, i innym taterniczkom, niejednokrotnie doskwierał także głód: „Rano wypijam tylko pół litra mleka, zagryzam garścią cukru i lecę w góry”²⁶⁴. Kobieta zdawała się jednak nie postrzegać swej biedy, jako problemu. Można odnieść wrażenie, że wręcz doceniała ją. Jej romantyczne podejście do wspinaczki i Tatr przywodzi na myśl lata, gdy jeszcze taternictwo nie zostało usportowione, a główną motywacją do podejmowania wspinaczki była fascynacja górami:

„Do dziś dnia nie lubię pieniędzy. Nie mogę uwierzyć, że są one ważne, dają zadowolenie. Być może jest tak dlatego, że moje najpiękniejsze wspomnienia wiążą się z okresem ciągłego ich braku i skrajnych oszczędności. Żyłam wtedy pod urokiem Tatr, upajam się swobodą, coraz to nowymi wrażeniami turystycznymi i taternickimi. Później zaczęły dochodzić do głosu ambicje wspinaczkowe. Zdobywałam nowe stopnie górskie, stawiałam przed sobą coraz to trudniejsze cele. Szłam do nich z wielkim wysiłkiem i miałam przekonanie, że posuwam się naprzód. Cóż, wobec tego mogły znaczyć rozłazące się buty, podarte spodnie czy kiepskie jedzenie?”.

Mimo trudnej powojennej rzeczywistości środowisko wspinaczkowe starało się zrzeszać społeczność taternicką przez działalność organizacyjną. Systematyczne starania członków Krakowskiego, Warszawskiego i Zakopiańskiego Koła Klubu Wysokogórskiego doprowadziły do wznowienia w maju 1947 r. wydawania „Taternika” – organu prasowego Klubu Wysokogórskiego. W stosunkowo nieodległym czasie zainicjowano także szkolenia taternickie, które prowadzone były przez różne koła KW. Pierwszym powojennym wydarzeniem o charakterze ogólnopolskim był obóz zimowy zorganizowany w Tatrach Polskich na przełomie marca²⁶⁵ i kwietnia 1948 r. Jego kierownikiem był zasiadający w ówczesnym Zarządzie Głównym Klubu Wysokogórskiego wiceprezes Witold Henryk Paryski²⁶⁶.

²⁶³ *Ibidem*, s. 53-55.

²⁶⁴ *Ibidem*, s. 43.

²⁶⁵ Zimowy obóz taternicki rozpoczął się 21 marca 1948 roku, W.H. Paryski, *Tatrzański Obóz Zimowy Klubu Wysokogórskiego Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego*, „Taternik” 1948, nr 1-2, s. 59-61.

²⁶⁶ *Ibidem*.

Jedynymi kobietami, które wraz z dwudziestoma mężczyznami wzięły udział w pierwszym i zasadniczym turnusie zimowego obozu taternickiego były: Elżbieta Skibniewska (Czabańska) oraz, przebywająca na obozie przez kilka dni, Danuta Schiele²⁶⁷. Należy podkreślić, że szkolenie to przeznaczone było dla osób posiadających wcześniejsze doświadczenie w taternictwie zimowym. W trakcie obozu Elżbieta Skibniewska wraz ze Zdzisławem Koziółem, 30 marca dokonała wejścia na Mnicha (2068 m n.p.m.) przez płytę. Następnego dnia w towarzystwie Karola Jakubowskiego zdobyła Żabi Szczyt Niżni (2098 m n.p.m.) i Młynarza (2170 m n.p.m.)²⁶⁸.

Warto również wspomnieć, że do stycznia 1947 r. w poczet członków zwyczajnych Klubu Wysokogórskiego Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego przyjęto Krystynę Hellerównę. Wśród członków-uczestników znalazły się natomiast: Halina Koźniewska (przyjęta 4 sierpnia 1946 r.), Krystyna Panek-Treuchlowa (w czasie wojny), Halina Pfeiffer (w czasie wojny), Hanna Pomorska (przyjęta 4 sierpnia 1946 r.), Danuta Schiele (w czasie wojny), Elżbieta Skibniewska (przyjęta 14 maja 1945), Alina Świerżówna (przyjęta 14 maja 1945 r.), Zofia Zielińska (w czasie wojny). Status członków zwyczajnych uzyskały natomiast: Wanda Hennisz-Kamińska (7 listopada 1945 r.), Danuta Schiele (7 listopada 1945 r.) i Alina Świerżówna (4 sierpnia 1946 r.)²⁶⁹.

Warto nadmienić, iż 100% nowych członków-uczestników przyjętych do Koła Warszawskiego w dniu 28 września 1947 r. stanowiły kobiety: dr Małgorzata Serini-Bulska (Warszawa), Maria Skroczyńska (Warszawa) i Danuta Szaflarska (Łódź). 12 października 1947 r. na listę członków zwyczajnych Koła Zakopiańskiego wpisana została przez Zarząd Klubu Elżbieta Skibniewska (Zakopane) mająca dotychczas stopień uczestnika²⁷⁰. Walne Zgromadzenie Klubu Wysokogórskiego P. T. T., które odbyło się dnia 14 września 1947 r. w Zakopanem w sali Miejskiej Rady Narodowej, zgromadziło – według protokołu – 60 osób, w tym 11 kobiet. Wśród obecnych znalazły się: R. Drojecka, O. Górską, K. Hellerówna, J. Janikowska, Z. Krygowska, dr Z. Radwańska-Paryska, J. Roguska-Cybulska, D. Schielówna, A. Świerżówna, E. Skibniewska, D. Mischkova²⁷¹.

²⁶⁷ *Ibidem*, s. 60.

²⁶⁸ *Ibidem*.

²⁶⁹ *Sprawy klubu*, „Taternik” 1947, nr 1, s. 131-132.

²⁷⁰ *Ibidem*.

²⁷¹ *Sprawy klubu*, „Taternik” 1948, nr 1-2, s. 70.

12 lipca 1948 r. Klub Wysokogórski stając naprzeciw problemowi ciągle rozwijającej się turystyki masowej, zainicjował utworzenie Komisji Szkolenia Górskiego z siedzibą w Zakopanem. Od lipca 1949 roku nadzór nad jej działalnością współdzieliło również Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, którego Prezydium powierzyło Klubowi Wysokogórskiemu prowadzenie statutowego szkolenia. Na uwagę zasługuje fakt, iż w pięcioosobowym składzie nowopowstałej Komisji Szkolenia Górskiego Klubu Wysokogórskiego Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, obok czterech mężczyzn²⁷², znalazła się Zofia Radwańska-Paryska²⁷³. Obecność kobiety w strukturach odpowiedzialnych za organizację i nadzorowanie szkolenia górskiego świadczyła o stopniowym wzroście znaczenia taterniczek w instytucjonalnych strukturach polskiego środowiska wysokogórskiego.

Kilka lat po wojnie emocje z nią związane stopniowo wygasły, a rozwój polskiego taternictwa zdawał się przebiegać w sposób stabilny i niezakłócony. Sytuacja ta uległa jednak zasadniczej zmianie wraz z umocnieniem się w 1949 r. stalinowskiego modelu sprawowania władzy. Funkcjonowanie polskiego ruchu wspinaczkowego w Tatrach zostało wówczas poddane istotnym przeobrażeniom wynikającym z dążeń władz państwowych do podporządkowania sobie – na wzór radziecki – wszystkich sfer życia społecznego. Konsekwencją tych przemian było między innymi wstrzymanie w listopadzie 1949 r. wydawania „Taternika”. Pomimo podejmowanych prób reaktywacji pisma, jego kolejny numer ukazał się dopiero po pięciu latach, w 1956 r., poszerzony „o nowe elementy wynikające z nowego życia narodu i taternickiej społeczności”²⁷⁴.

Lata 1945-1950 naznaczone były trudną, powojenną rzeczywistością. Mimo sporadycznej działalności wspinaczkowej kobiet w czasie okupacji, nastąpił jej niekwestionowany zastój. Tylko część z przedwojennych taterniczek wróciła do działalności górskiej z zamiarem jej kontynuowania. Równocześnie zaczęło kształtować się nowe pokolenie kobiet w Tatrach. Ich aktywność początkowo koncentrowała się przede wszystkim na wspinaczce w zespołach mieszanych i powtarzaniu istniejących już dróg, jednak z czasem zwiększał się zakres samodzielnej działalności kobiet. Istotnym elementem ich funkcjonowania w środowisku taternickim było przejęcie dorobku, doświadczenia i umiejętności pokolenia taterniczek przedwojennych. Mimo, iż okres bezpośrednio powojenny przyniósł stopniową

²⁷² Przewodniczącym Komisji był Warszawiak Justyn Wojsznis, a członkami, Zakopianczycy: Zofia Radwańska-Paryska, Witold Henryk Paryski, Tadeusz Pawłowski oraz Zygmunt Wójcik. *Ibidem*, s. 53.

²⁷³ *Ibidem*.

²⁷⁴ *Na wznowienie „Taternika”*, „Taternik” 1956, 1-2, s. 2.

odbudowę i rozwój kobiecego taternictwa, to jednak naznaczony był także barierami organizacyjnymi, społecznymi i materialnymi, które nie ułatwiały wymiany pokoleń kobiet w Tatrach.

Rozdział III. Nowe pokolenie, nowe możliwości – przemiany taternictwa kobiet w latach 1950-1970

3.1. Kobiece taternictwo w realiach Polski Ludowej – między ograniczeniami a możliwościami działania

W pierwszej połowie lat pięćdziesiątych polityka państwa komunistycznego w istotnym stopniu determinowała życie społeczne oraz zakres swobód obywatelskich. Dla wielu taterniczek działalność górską stanowiła przestrzeń względnej niezależności oraz możliwość oderwania się od realiów życia codziennego. W Tatrach nastąpiła era nowego pokolenia, które tworzyli powojenni wspinacze, osobiście dotknięci socrealizmem w ujęciu komunistycznym. Większość najważniejszych szczytów oraz klasycznych dróg wspinaczkowych została zdobyta jeszcze przed II wojną światową, a zasadnicze problemy taternicze były już rozwiązane. W tej sytuacji to kolejne pokolenie wspinaczy zmuszone było do wyznaczania nowych celów sportowych oraz poszukiwania nowych wyzwań wspinaczkowych.

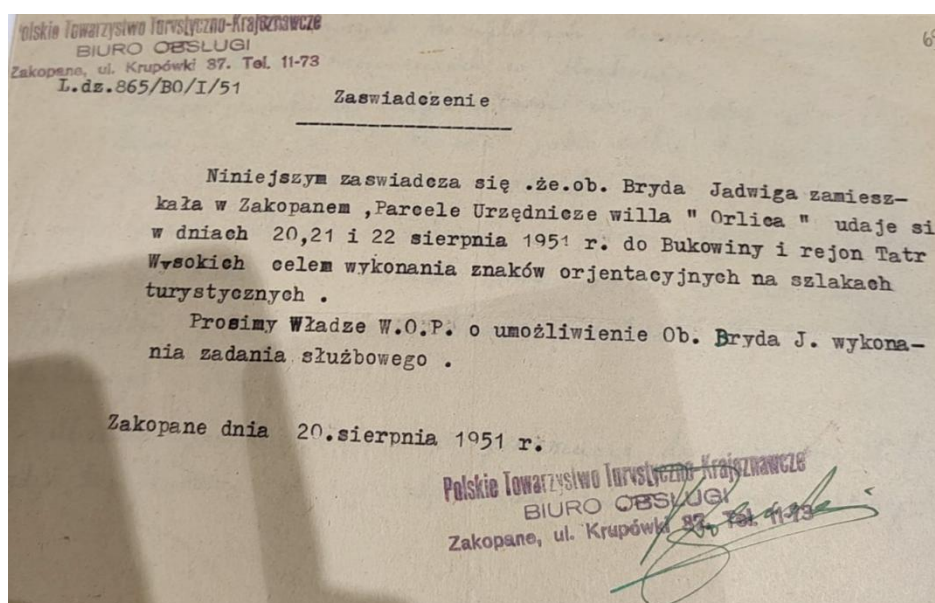
Taternictwo stopniowo przestawało być aktywnością elitarną, zyskując coraz większą popularność jako forma sportu i aktywnego wypoczynku. Równocześnie podejmowano działania zmierzające do podniesienia poziomu bezpieczeństwa wspinaczki poprzez rozwój systemu szkolenia. W tym celu przygotowywano adeptów wspinaczki do podejmowania działalności wysokogórskiej tak, by uprawiając ją nie narażali siebie i innych osób. W tym kontekście warto przypomnieć przedwojenną szkołę taternictwa Zofii Radwańskiej-Paryskiej, którą zorganizowała na Hali Gąsienicowej²⁷⁵. Po wojnie zwiększono liczbę organizowanych kursów mających na celu zaznajomienie adeptów taternictwa z zasadami uprawiania wspinaczki wysokogórskiej i bezpiecznym poruszaniem się po Tatrach.

Po II wojnie światowej droga kobiet do samodzielności wspinaczkowej w Tatrach nie polegała już wyłącznie na kontynuowaniu przedwojennych wzorców czyli naśladowaniu mężczyzn. Nowatorskie podejście kształtowania niezależności w kwestii taternictwa obejmowało bowiem nabywanie umiejętności podczas kursów organizowanych przez Kluby Wysokogórskie. W latach 1949-1951 przeszkolonych zostało około 407 kursantów, z czego połowę stanowili nowicjusze bez doświadczenia. Model samodzielnego zdobywania umiejętności taterniczych stopniowo ustępował miejsca zorganizowanemu systemowi

²⁷⁵ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 356.

szkolenia, opartemu na jednolitych zasadach nauczania. Większość przedstawicielek nowego pokolenia taterniczek, rozpoczynających działalność wspinaczkową na początku lat pięćdziesiątych, była absolwentkami wspomnianych kursów²⁷⁶.

Tuż po ustaniu działań wojennych polscy taternicy uczestniczyli również w obozach organizowanych przez środowisko wspinaczkowe w Czechosłowacji. Stanowiły one jedną z nielicznych możliwości prowadzenia działalności taterniczej na terenach niedostępnych dla indywidualnego ruchu wspinaczkowego²⁷⁷. Wraz z postępującym zaostrzeniem kontroli granicznych możliwość swobodnego przemieszczania się pomiędzy oboma państwami została z czasem ograniczona. W konsekwencji ruch turystyczny, a więc i wspinaczkowy, sprowadzony został do obszaru własnego państwa. Od 1950 r. wejście od polskiej strony na szczyty graniczne wiązało się z koniecznością posiadania odpowiednich zezwoleń. Przepustki były wymagane nawet do poruszania się po Tatrach Polskich²⁷⁸ – Fot. 15. Wprowadzono ponadto zakaz fotografowania pasa przygranicznego o szerokości przekraczającej dwa kilometry.

Fot. 15. Zaświadczenie legalizujące pobyt i wspinaczki Jadwigi Brydówny w Tatrach Wysokich wydane w sierpniu 1951 r. przez Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
Źródło: MT-ZA, *Dokumenty, Listy Jadwigi Brydy 1913-1995*, sygn. AR/NO/1138/2, s. 269.

²⁷⁶ B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 245.

²⁷⁷ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 358.

²⁷⁸ A. Zyzak, *Krótką historia klubu*, [w:] *Księga Jubileuszowa Klubu Wysokogórskiego w Katowicach 1949-1999*, pod red. Piotra Kasprzowskiego, Katowice 2000, s. 7.

Wprowadzenie systemu przepustek oznaczało więc nie tylko ograniczenie swobody poruszania się po obszarze Tatr, lecz także ingerencję w podstawowe warunki prowadzenia działalności taternickiej przez kobiety. Możliwość samodzielnego planowania przejść i wyboru rejonu wspinaczki została podporządkowana regulacjom administracyjnym, które wyznaczały granice dostępnej aktywności.

Proces umacniania władzy komunistycznej w Polsce oraz podporządkowywania życia społecznego założeniom ideologicznym państwa nie pozostał bez wpływu na środowisko taternickie. Rozszerzający się system kontroli objął również działalność górską, czego przejawem było ewidencjonowanie ruchu taternickiego oraz przejść poszczególnych dróg wspinaczkowych. Władze komunistyczne ingerowały również w działalność organizacji turystycznych i wspinaczkowych. Jednym z przejawów tej polityki było zawieszenie wydawania czasopisma Klubu Wysokogórskiego „Taternik” w latach 1949-1955. Znamienne pozostaje, że periodyk ukazywał się konspiracyjnie nawet w okresie okupacji niemieckiej, natomiast jego wydawanie zostało przerwane w realiach Polski stalinowskiej²⁷⁹. Dążenie władz do podporządkowania organizacji społecznym państwu doprowadziło w 1950 roku do połączenia Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego z Polskim Towarzystwem Krajoznawczym. W rezultacie powstało Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (PTTK), organizacja o charakterze masowym, ukierunkowana na rozwój zbiorowych form aktywności turystycznej. Klub Wysokogórski PTT, krytykowany przez władze jako organizacja elitarna i „burżuazyjna”, został włączony do struktur nowo utworzonego PTTK, a w 1953 r. uległ likwidacji²⁸⁰. Od tego czasu środowisko taternickie funkcjonowało przede wszystkim w ramach klubów sportowych, takich jak AZS czy CWKS²⁸¹. Na miejsce zlikwidowanego Klubu Wysokogórskiego PTT w 1954 r. powołana została ogólnopolska Sekcja Alpinistyczna Zarządu Głównego PTTK²⁸², której kierownictwo zostało wyznaczone przez partię. W warunkach utrzymujących się ograniczeń w ruchu granicznym organizacja wyjazdów wspinaczkowych w Tatry Słowackie pozostawała równie utrudniona jak wypraw w góry położone poza granicami kraju. Sekcja

²⁷⁹ *Ibidem*.

²⁸⁰ E. Roszkowska, *The Golden Years of Polish Himalayism. The Successes and Tragedies of the years 1978-1989*, op. cit., s. 1628.

²⁸¹ Początkowo funkcjonowała jako Sekcja Wysokogórska CWKS, utworzona 8 lipca 1951 r. przy Centralnym Wojskowym Klubie Sportowym w związku z kryzysem organizacyjnym, który wystąpił wówczas między Klubem Wysokogórskim (wkrótce zlikwidowanym) a jego macierzystym Polskim Towarzystwem Turystyczno-Krajoznawczym. Przewodniczącym Sekcji Alpinistycznej CWKS był Wawrzyniec Żuławski, a jej kierownikiem – Jan Staszal. Sekcja zrzeszała czterdzieści osób, wśród nich m.in. Marię Skroczyńską i Annę Chramiec – A. Zyzak, *Krótką historią klubu*, op. cit., s. 7.

²⁸² B. Chwaściński, *W stulecie naszej organizacji*, op. cit.

Alpinizmu częściowo łagodziła te ograniczenia, organizując obozy wspinaczkowe. W 1954 r. uczestniczyło w nich 60 osób wytypowanych przez organizację, natomiast rok później liczba uczestników wzrosła do 120²⁸³. Na wzór radziecki inicjowane były także propagandowe alпинiady. Przykładem była pierwsza tego typu impreza w Polsce, zorganizowana na Orlej Perci pod hasłem „Dla uczczenia pamięci Józefa Stalina”, której towarzyszyły biwaki oraz obecność ekip filmowych²⁸⁴. Jednocześnie działalność wspinaczkowa została ograniczona do rejonu Morskiego Oka i Hali Gąsienicowej²⁸⁵.

Sekcja Alpinizmu, wewnątrznie przekształcana, w 1955 r. przemianowana została na niezależny od PTTK Klub Wysokogórski. Nadzór nad jego działalnością sprawował Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki (GKKFiT). Reforma ta stanowiła element podporządkowywania polskiego taternictwa wzorcom organizacyjnym obowiązującym w Związku Radzieckim. Dążono do ograniczenia indywidualnych form działalności wspinaczkowej, uznawanych przez władze za przejaw „burżuazyjnego” modelu alpinizmu, na rzecz działalności zorganizowanej i podporządkowanej państwowemu systemowi sportu²⁸⁶. Przemiany polityczne i organizacyjne pierwszej połowy lat pięćdziesiątych wywarły istotny wpływ na funkcjonowanie środowiska taternickiego, organizację szkolenia oraz możliwości prowadzenia działalności wspinaczkowej²⁸⁷.

Mimo licznych, polityczno-organizacyjnych barier, które utrudniały lub uniemożliwiały swobodną działalność wspinaczkową w Tatrach, sukcesywnie rosła liczba kobiet uprawiających taternictwo²⁸⁸. Zjawisku temu towarzyszyła stopniowa zmiana sposobu postrzegania aktywności wysokogórskiej. Coraz większego znaczenia nabierało sportowe podejście do wspinaczki, sprzyjające dążeniu kobiet do osiągnięcia samodzielności i niezależności taternickiej²⁸⁹. Obostrzenia dotyczące obszaru prowadzenia działalności wspinaczkowej w Tatrach, skłaniały taterników do poszukiwania nowych wyzwań oraz podejmowania dróg o coraz większym stopniu trudności. Wymagało to systematycznego podnoszenia kwalifikacji oraz doskonalenia techniki wspinaczki. Istotną rolę w tym procesie odgrywały kursy organizowane w skałkach, gdyż umożliwiały zdobywanie doświadczenia w

²⁸³ A. Zyzak, *Krótką historia klubu*, op. cit.

²⁸⁴ *Ibidem*, s. 10.

²⁸⁵ B. Chwaściński, *W stulecie naszej organizacji*, op. cit.

²⁸⁶ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 358.

²⁸⁷ B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 244.

²⁸⁸ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 358.

²⁸⁹ B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 245.

bezpieczniejszych warunkach. Skałki stały się naturalnym zapleczem szkoleniowym przygotowującym do działalności taternickiej. W ten sposób swoje umiejętności rozwijały między innymi Krystyna Hellerówna, Helena Hajdukiewicz, Danuta Schiele czy Anna Skoczylas²⁹⁰.

3.2. Od współzawodnictwa do samodzielności – przemiany pozycji kobiet w środowisku taternickim

Wraz ze wzrostem trudności pokonywanych dróg wspinaczkowych następował równoległy rozwój technik asekuracyjnych i sztucznych ułatwień. Nowe pokolenie taterników stopniowo odchodziło od tradycyjnego modelu wspinania opartego wyłącznie na możliwościach fizycznych na rzecz wykorzystania techniki hakowej. Umożliwiło to podejmowanie prób przejścia coraz bardziej wymagających dróg, w tym ścian dotąd niezdołanych lub pokonywanych jedynie sporadycznie. Proces ten przyczynił się do wykształcenia się w środowisku taternickim form rywalizacji sportowej. Wraz ze wzrostem liczby dostępnych dróg wspinaczkowych zwiększyła się aktywność nowych pokoleń wspinaczy, dążących do realizacji przejść o znaczeniu historycznym. Oprócz samego faktu pokonania danej drogi istotnym kryterium oceny stał się również czas jej przejścia. W rezultacie działalność wspinaczkowa zaczęła nabierać charakteru rywalizacyjnego, obejmującego różne aspekty osiągnięć, takie jak trudność drogi, pierwszeństwo przejścia oraz czas jej pokonania.

Nowe pokolenie taterniczek zaczęło stopniowo kierować swoją aktywność ku pokonywaniu coraz większych trudności wspinaczkowych i podejmowaniu nowych wyzwań. Istotnym elementem tej zmiany było dążenie do weryfikacji własnych umiejętności i możliwości, a także do podkreślenia samodzielności i niezależności w działalności górskiej. W konsekwencji następowało stopniowe przewartościowanie celów i sposobów uprawiania taternictwa przez kobiety. Rywalizacja okazała się motywacją nadrzędną wobec dotychczasowego sposobu postrzegania kobiecego taternictwa, opartego przede wszystkim na kontemplacji i przeżywaniu aktywności taternickiej. Tendencja ta, wcześniej obecna przede wszystkim w zespołach mieszanych, zaczęła przenikać również do samodzielnego taternictwa kobiecego. Zarówno w jednym, jak i w drugim przypadku, obok rywalizacji jakościowej

²⁹⁰ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 358.

polegającej na pokonywaniu coraz trudniejszych dróg, coraz większego znaczenia nabierał czas ich przejścia²⁹¹.

Zmiana ta znalazła odzwierciedlenie na łamach „Taternika”, gdzie obok informacji o autorach i przebytych drogach coraz częściej pojawiały się dane dotyczące czasu przejścia. W niektórych przypadkach odnotowywano również okoliczności wpływające na wydłużenie czasu przejścia, co świadczy o rosnącym znaczeniu tego parametru w ocenie dokonań wspinaczkowych. W literaturze i dyskursie środowiskowym wskazywano, że proces ten oznaczał stopniowe przejście od etosu eksploracyjnego do modelu działalności o charakterze bardziej sportowym, co spotykało się z różnymi ocenami, zwłaszcza ze strony starszego pokolenia taterników:

„Zastanawiający jest brak zainteresowania zimą Tatrami Słowackimi. Efekciarstwo wydaje się być bardziej nagminne, niż sądzimy. Odnosi się wrażenie, że zmieniły się psychiczne podstawy radości z uzyskanego osiągnięcia – satysfakcję daje nie przejście drogi, lecz możliwie szybkie i skomasowane uznanie. Stąd tendencja do przebywania w dużych grupach”²⁹².

Biorąc pod uwagę całokształt tendencji w ruchu taternickim u progu lat pięćdziesiątych XX w., stwierdzić należy, że objął on także wspinające się w Tatrach kobiety. Nowe pokolenie taterniczek funkcjonowało w warunkach nasilającej się rywalizacji oraz rosnących ambicji sportowych, które wpływały na charakter ich działalności wspinaczkowej. Szukające trudności ówczesne taterniczki dążyły do sprawdzenia samych siebie, eksponując tym samym swą niezależność i samodzielności. Równocześnie następowało przewartościowanie hierarchii celów taternickich. Akcent przenosił się stopniowo z aspektów eksploracyjnych i estetycznych na elementy o charakterze sportowym i porównawczym. W działalności wspinaczkowej coraz większe znaczenie zaczęły odgrywać kryteria rywalizacyjne, obejmujące zarówno trudność pokonanych dróg, jak i czas ich przejścia.

Reprezentatywnym przykładem postępującej od początku lat pięćdziesiątych idei usportowienia wspinaczki była rywalizacja dwóch mieszanych zespołów o pierwszeństwo wejścia na Cubrynę w kwietniu 1950 r. Helena i Jerzy Hajdukiewiczowie oraz Aleksandra i Adam Dobrowolscy konkurowali ze sobą o wejście na szczyt od strony Morskiego Oka.

²⁹¹ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit.

²⁹² A.A.-S., *Działalność zimowa i letnia w Tatrach 1958 roku* „Taternik” 1959, nr 1, s. 49.

Pierwszy z wymienionych zespołów znalazł się na nim po sześciu godzinach. Drugi natomiast wszedł na Cubrynę w trzy i pół godziny. Różnica wynikała z faktu, iż Dobrowolscy zrezygnowali z ciężkiego biwakowego ekwipunku. Świadomi, że Hajdukiewiczowie ich wyprzedzili, postanowili przejść drogę szybciej i, skoro nie mogli już dokonać pierwszego wejścia, ustanowili rekord czasu²⁹³. Po zakończeniu wspinaczki uczestnicy podkreślali swoje intencje związane z ustanowieniem jak najlepszego czasu przejścia oraz realizację tego celu. Tendencja do ustanawiania rekordów czasowych stawała się w tym okresie zjawiskiem coraz bardziej powszechnym, co znajdowało odzwierciedlenie również na łamach „Taternika”²⁹⁴.

W latach pięćdziesiątych popularność zyskało regularne organizowanie obozów szkoleniowych przez Kluby Wysokogórskie. Ich uczestnicy, integrując się w schroniskach czy nowopowstałych bazach szkoleniowych, dokonali wówczas wielu wymagających przejść. Świadczyć o tym może fakt, iż w tamtym czasie, przez wzgląd na rosnące ryzyko wypadków, ubezpieczono problematyczne fragmenty niektórych dróg w stałe punkty asekuracyjne w postaci haków. Mimo że uczestnicy obozów byli uwzględniani w sprawozdaniach Klubów Wysokogórskich, brak jednolitej ewidencji indywidualnych przejść, w tym kobiecych, uniemożliwia pełną rekonstrukcję ich działalności wspinaczkowej. W dokumentacji dominowało podejście zbiorcze, koncentrujące się na osiągnięciach zespołów oraz charakterystyce pokonywanych dróg, bez konsekwentnego przypisywania poszczególnych przejść konkretnym osobom. W rezultacie brak pełnych danych źródłowych ogranicza możliwość całościowej analizy kobiecej działalności wspinaczkowej w Tatrach w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w.²⁹⁵.

Pomimo rosnącego ryzyka związanego z pokonywaniem coraz trudniejszych dróg wspinaczkowych, liczba kobiet uprawiających taternictwo w Tatrach systematycznie wzrastała. Do najczęściej eksplorowanych rejonów należały wówczas: Dolina Pięciu Stawów Polskich, Dolina Gąsienicowa oraz okolice Morskiego Oka. Dostępność szczegółowych danych źródłowych z tego okresu jest ograniczona, poza tymi ogólnymi ujętymi przez Bolesława Chwaścińskiego²⁹⁶ czy redaktorów „Taternika”. Czasopismo to w analizowanym okresie koncentrowało się jednak przede wszystkim na relacjonowaniu wypraw zagranicznych, w szczególności alpejskich i pirenejskich.

²⁹³ B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 246.

²⁹⁴ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 360.

²⁹⁵ E. Strzeboński, *Stale haki na drogach taternickich*, „Taternik” 1963, nr 1-2, s. 26.

²⁹⁶ B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, op. cit., s. 245-247.

Na podstawie sprawozdań klubów wysokogórskich dotyczących działalności wspinaczkowej ich członków w poszczególnych latach można jednak zrekonstruować główne tendencje ruchu taternickiego. W sezonie letnim 1950, zarówno członkowie, jak i członkinie, Zakopiańskiego Koła Klubu Wysokogórskiego nie przeszli żadnej wybitnej drogi, która ujęta zostałaby w wykazach przejść sezonu²⁹⁷.

Pierwsze istotne informacje dotyczące działalności taternickiej w Tatrach pojawiają się dopiero w rocznikach „Taternika” pochodzących z lat sześćdziesiątych XX w. W szczególności w numerze 3 z 1967 r. opublikowano uzupełnienia dotyczące przejść dokonanych na początku lat pięćdziesiątych. Na tej podstawie wiadomo, że w sierpniu 1951 roku, Jan Długosz, w towarzystwie Anny Sobocińskiej, J. Kota i jeszcze jednego nieustalonego towarzysza wytyczył nową drogę północno-zachodnią ścianą Zawratowej Turni²⁹⁸.

Wspomniana Anna Chramiec (Sobocińska) była szczególnie aktywna na początku lat pięćdziesiątych XX wieku. Obok Marii Skroczyńskiej należała do nielicznych kobiet działających w powstałej 8 lipca 1951 r. Sekcji Alpinistycznej CWKS, której przewodniczącym był Wawrzyniec Żuławski²⁹⁹. W pierwszym letnim sezonie tej dekady przeszła m.in. drogi na Żabim Mnichu, Zadnim Mnichu oraz – w towarzystwie Stefanii Grodzieńskiej (1914-2010) – na Niżnych Rysach³⁰⁰. W większości przypadków towarzyszyli jej taternicy, najczęściej Tadeusz Orłowski i Wawrzyniec Żuławski.

W latach pięćdziesiątych działalność wspinaczkową w Tatrach kontynuowały także czołowe, i najbardziej aktywne polskie taterniczki pierwszych lat powojennych: Helena Hajdukiewiczowa (1947-2019) i Krystyna Heller (1920-2000).

Pierwsza z wymienionych pozostawała jedną z wiodących taterniczek aż do lat siedemdziesiątych. W czasie swojej działalności wspinaczkowej przeszła wiele dróg o różnym stopniu trudności. Taternictwo uprawiała nie tylko w sezonie letnim. Największym jej osiągnięciem było pierwsze zimowe przejście północnej ściany Długiego Giewontu (droga Prawy Hajdukiewicz, III) kwietnia 1952 r. w towarzystwie Jerzego Hajdukiewicza i Eugeniusza

²⁹⁷ A. Schabowski, D. Wilczyński, *Historia działalności Koła Zakopiańskiego Klubu Wysokogórskiego w latach 1936-1974*, op. cit., s. 79.

²⁹⁸ J. Wala, *Ważniejsze przejścia Jana Długosza*, „Taternik” 1967, nr 3, s. 114; A. Skłodowski, *Zapomniane drogi w Tatrach*, „Taternik” 1976, nr 1, s. 4.

²⁹⁹ M. Skroczyńska, *Na obozie wyczynowym Sekcji Wysokogórskiej CWKS*, „Sportowiec” 1951, nr 18, s. 10-11.

³⁰⁰ [b.a.], *Wykaz ważniejszych przejść tatrzańskich oraz wszystkich wejść alpejskich Wawrzyńca Żuławskiego*, „Taternik” 1959, nr 4, s. 44-45.

Strzebońskiego³⁰¹. Przejście to zapisało się na kartach historii, jako jedno z ważniejszych zimowych osiągnięć w masywie Giewontu.

Do zimowych osiągnięć taterniczki można również zaliczyć wejścia na Mięguszwiecki Szczyt Czarny, północno-zachodnią ścianą na Niżne Rysy, czy wschodnią ścianą na Hińczową Turnię³⁰².

Z kolei Krystyna Heller już w 1951 r. uzyskała uprawnienia instruktora taternictwa³⁰³. Systematycznie wspinała się w Tatrach Polskich, m.in. na Zamarłej Turni czy na Kozich Czubach, gdzie pokonała drogę Siedleckiego. Do jej znaczących osiągnięć należy pierwsze przejście lewej połaci ściany Wołowej Turni, dokonane w towarzystwie Mariana Paullego oraz Stanisława Worwy. Worwa podkreślał jej kompetencje w prowadzeniu dróg zaliczanych do nadzwyczaj trudnych³⁰⁴.

Działalność wspinaczkowa Krystyny Heller ma istotne znaczenie z perspektywy rozwoju kobiecego taternictwa. Do 1959 r. była ona jedną z najbardziej aktywnych taterniczek, które wspinały się w zespołach kobiecych. W jej dorobku znajdują się przejścia nadzwyczaj trudnych dróg. Odbyla liczne wspinaczki, z których na szczególną uwagę zasługuje przejście w 1954 r. wraz z Bogną Wiśniewską (-Skoczylasową) nowej, o dużych trudnościach drogi na wschodniej ścianie Gerlacha. Brała także udział w pierwszych letnich wejściach na Lodowy Szczyt czy Jaworowe Turnie³⁰⁵. W trakcie swojej kariery taternickiej pokonała również ściany Galerii Gankowej, Zawieszistej Turni, Widel, Kieżmarskiego Szczytu czy Ostrego Szczytu³⁰⁶.

Hellerowa powołana została również na obóz wspinaczkowy w słowackiej Dolinie Kieżmarskiej (Fot. 16.), gdzie przeszła wiele dróg o różnym stopniu trudności, włącznie z nadzwyczaj trudnymi. Podczas pobytu w Dolinie Pięciu Stawów Spiskich, dokonała jednego z pierwszych powtórzeń drogi „Birkenmajera” na zachodniej ścianie Łomnicy wariantem „Zamkovskiego”.

³⁰¹ *Ibidem*.

³⁰² Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, op. cit., s. 394.

³⁰³ S. Worwa, *Odeszła Krystyna Heller*, op. cit.

³⁰⁴ *Ibidem*.

³⁰⁵ *Ibidem*.

³⁰⁶ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 358.

Fot. 16. Obóz na Słowacji – Kieżmarska Chata 1954 rok.

W drugim rzędzie od lewej: A. Wala, J. Wala, B. Wiśniewska (-Skoczylasowa), A. Puškáš, K. Heller, Irena Hráblikowa, R.W. Schramm, T. Zipser. – W pierwszym rzędzie: A. Wilczkowski, J. Doleżał, M. Stefański (z gitarą), N?, J. Lechowski, autor zdjęcia: Jan Słupski
Źródło: S. Worwa, *Odeszła Krystyna Heller*, „Głos Seniora” 2000, nr 11, s. 1.

W 1951 r. została powołana na obóz CWKS stacjonujący na Hali Gąsienicowej, zaś w 1954 r. uczestniczyła w alpinadzie pod kierownictwem Witolda Henryka Paryskiego, której celem było przejście granią od Koszystej do Świnicy. Ze względu na niekorzystne warunki atmosferyczne oraz podwyższone zagrożenie lawinowe realizacja zamierzenia została ograniczona do osiągnięcia przełęczy Krzyżne. Krystyna Heller była wówczas szefem aprowizacji. Organizacja alpinady, oprócz manifestu politycznego, wpisywała się w ówczesne działania szkoleniowe, których celem było zgranie zespołów przed planowanymi wyprawami wysokogóorskimi³⁰⁷.

Jedną z taterniczek, której działalność wspinaczkowa w Tatrach w całości przypadła na lata pięćdziesiąte, była Anna Ściesińska (1926-1957). Swoją aktywność taternicką rozpoczęła w 1954 r., po ukończeniu kursu dla początkujących zorganizowanego przez Krakowską Sekcję Taternictwa. W kolejnych sezonach:

„(...) odbywała po kilka wspinaczek. Nie były to rzeczy wielkie – dwu, trzygodzinne drogi: nieco trudne, trudne, rzadziej bardzo trudne na Mnichu, Cubrynie,

³⁰⁷ S. Worwa, *Odeszła Krystyna Heller*, op. cit.

Mięguszowieckich, Niżnich Rysach, Kościelcu, Świnicy, Granatach – niewielkie, ale przecież wyrażały jej wielką pasję i zamiłowanie do wspinaczek”³⁰⁸.

Na co dzień pracowała jako lekarz pediatra, natomiast pobyt w Tatrach stanowił dla niej formę regeneracji psychicznej i fizycznej: „W wędrówkach górskich najszybciej wracały jej siły i energia do pracy”³⁰⁹. Podczas kursów taternickich, oprócz uczestnictwa w szkoleniu, sprawowała także opiekę medyczną nad pozostałymi kursantami. Brała również czynny udział w życiu organizacyjnym Klubu Wysokogórskiego.

Działalność wspinaczkowa Anny Ściesińskiej nie odegrała znaczącej roli w rozwoju taternictwa kobiecego. Jak wynika z dostępnych źródeł, ograniczeniem jej dalszego rozwoju wspinaczkowego były niewystarczające predyspozycje fizyczne³¹⁰. Z całą pewnością można rzec, iż Anna Ściesińska wspinaczkę uprawiała nie dla rywalizacji sportowej czy zdobywania uznania, ale dla swoich indywidualnych korzyści emocjonalnych i fizycznych. Bliski kontakt z naturą czy przemierzanie dróg wspinaczkowych pozwalały jej nabrać sił i oderwać się od trosk dnia codziennego. Mimo stosunkowo krótkiej aktywności pozostawała cenioną osobą w środowisku wspinaczkowym Klubu Wysokogórskiego, które to napisało o niej: „(...) że była prawdziwą taterniczką chociaż jej górskiej drogi nie znaczą wielkie wyczyny”³¹¹.

Taterniczką aktywną w latach pięćdziesiątych XX w. była także Barbara Momatiuk (1925-2008). Mimo, iż nie przejawiała ambicji wspinaczkowych, należała do elity taternickiej przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych: „Sprawna w skale (...), uśmiechnięta nawet podczas biwaku w jamie śnieżnej, była mile widziana na drugim końcu liny (...)”³¹². Wspinaczka stanowiła dla niej naturalny etap rozwoju działalności turystycznej, która z czasem ewoluowała w kierunku bardziej wymagających celów taternickich, odpowiadających jej rosnącym doświadczeniom i potrzebom eksploracyjnym. W lipcu 1951 r. w towarzystwie Lesława Kroka, Macieja Kwiatkowskiego oraz Zdzisława Dziędzielewicza przeszła kursowe drogi wspinaczkowe w rejonie Hali Gąsienicowej wyprowadzające na: Fajki, Kościelec i Granaty³¹³.

³⁰⁸ W.H. Paryski, *Kronika żałobna: Anna Ściesińska*, „Taternik” 1957, nr 4, s. 47.

³⁰⁹ *Ibidem*.

³¹⁰ *Ibidem*.

³¹¹ *Ibidem*.

³¹² J. Nyka, *Barbara Momatiuk*, „Głos Seniora” 2009, nr 1, s. 1.

³¹³ M. Popko, *Tatrzańskie lato 1963*, „Taternik” 1964, nr 1-2, s. 18.

Barbara Momatiuk uprawiała taternictwo także w sezonach zimowych. 7 kwietnia 1952 r., wraz z M. Kamińską, W. Kuśnierzem i T. Strumiłło dokonała pierwszego zimowego wejścia zachodnią ścianą Skrajnego Granata. W zespole z R. Rogowskim i W. Udzielą pokonała Żleb Kirkora wyprowadzający z Doliny Strążyskiej na Giewont. W tym samym składzie podjęła także próbę drugiego zimowego przejścia północnej ściany głównego wierzchołka Giewontu³¹⁴. W latach 1954-1955 uczestniczyła również zimowych przejściach, m.in. dokonała zimowego wejścia na Mnicha drogą Orłowskiego oraz na Zamarłą Turnię drogą Motyki. W tych przejściach brali udział: jej mąż Czesław Momatiuk oraz Józef Nyka³¹⁵.

Barbara Momatiuk dobrze jeździła na nartach. Przebyła tawers Koziego Wierchu z Dolinki Koziej do Pięciu Stawów Polskich. Ponadto, od lutego 1952 r., udzielała się społecznie w nowopowstałym Kole Śląskim KW. Uczestniczyła w obozach wspinaczkowych organizowanych w Tatrach i w ówczesnych alpinadach. W relacjach podkreślano jej zaangażowanie organizacyjne i opiekuńcze wobec partnerów wspinaczkowych, m.in. poprzez przygotowywanie posiłków w warunkach obozowych. Nie budząc swych towarzyszy wstawiała w nocy szykując im śniadania, co potwierdza np. to wspomnienie: „Kiedy Zdzisław wybierał się na zimowe przejście Żlebu Drège'a (2.04.1953), Basia o 3 w nocy przywitała jego zespół parującą owsianką”³¹⁶.

Karierę taternicką w latach pięćdziesiątych kontynuowała także, wspomniana już, Anna Klemensiewicz (później Skoczylas). Mimo, iż rzadko uczestniczyła w pierwszych wejściach, była bardzo aktywna w działalności wspinaczkowej w Tatrach. W latach 1950-1955 przeszła około sześćdziesięciu dróg³¹⁷. W jej dorobku znajdują się też bardzo trudne i nadzwyczaj trudne przejścia, które pokonywała zazwyczaj w zespołach mieszanych. Spośród nich wymienić warto choćby przejście nadzwyczaj trudnej drogi środkową depresją południowej ściany Zamarłej Turni, którego dokonała 20 sierpnia 1951 r. razem z Ireną Żak, Adamem Skoczylasem i Zbigniewem Skoczylasem. Najczęściej wspinała się w Tatrach Polskich, w rejonie Morskiego Oka (Rysy, Mnich, Mięguszwieckie Szczyty) oraz Hali Gąsienicowej (Kościelec, Świnica, Granaty).

W działalności taternickiej Anny Klemensiewicz zdarzały się również przejścia po południowej stronie Tatr. W styczniu 1954 roku w zespole z Janem Długoszem, Stanisławem

³¹⁴ J. Nyka, *Barbara Momatiuk, op. cit.*

³¹⁵ *Ibidem.*

³¹⁶ *Ibidem.*

³¹⁷ Szczegóły dokonań patrz: Aneks niniejszej pracy: *Wykaz najważniejszych przejść wspinaczkowych z udziałem Polek w Tatrach w latach 1945-1989.*

Worwą, Adamem Skoczylasem i Marią Lechowską podjęła próbę wejścia na Ciężki (wówczas Czeski) Szczyt (2510 m n.p.m.). W tym celu, nielegalnie przekraczając granicę z Czechosłowacją, taternicy udali się do schroniska pod przełęczą Waga, stanowiącego bardzo dobrą bazę wypadową do działalności wspinaczkowej Tatrach Wysokich po południowej stronie³¹⁸. Zespół omal nie przypłacił życiem tej wyprawy. Najpierw został uwięziony w schronisku pod Rysami w wyniku silnej śnieżycy, jednej z największych odnotowanych w tym rejonie. Później, po nieudanej próbie zdobycia Ciężkiego Szczytu³¹⁹, został porwany przez lawinę schodzącą w kierunku Dolinki Smoczej³²⁰. Była to jedna z większych tatrzańskich lawin³²¹. Przysypanych nią zostało troje uczestników wspinaczki, w tym Anna Klemensiewicz³²².

Opis akcji wydobywania Anny Klemensiewicz spod lawiny został przedstawiony przez Jana Długosza w jego relacji zawartej w *Kominie Pokutników*:

„Mijam ostatnie kręte skały i widzę niewiarygodnie wielkie lawinisko sięgające aż po zamarznięty staw, do połowy zasypałą figurkę Staszka i Adama nerwowo grzebiącego rękami. Za chwilę cwałuję po ubitej lawinie i zaczynam ryć z drugiej strony bezwładnej ręki w skafandrze. To Hanka. Nie wiem czy to sekundy, minuty czy kwadrans... Hanka żyje; jest żółta jak Chińczyk – zdaje się, złamana ręka – ale żyje, choć potępieńczo szczeka zębami”³²³.

Taterniczka doznała wówczas poważnego urazu kończyny górnej, który jednak w sytuacji bezpośredniego zagrożenia życia uczestników wyprawy został w relacji Stanisława Worwy oceniony jako drugorzędny. Autor opisał moment wydobywania w następujący sposób: „(...) Lina natrafiła na rękę Hanki (...). Odgarniają śnieg, wyciągają ją szybko. Na pozór nic jej nie jest. Tylko prawa ręka zgina się w łokciu w przeciwną stronę, ale to drobiazg”³²⁴.

Znacznie cięższy stan dotyczył drugiej uczestniczki wspinaczki na Ciężki Szczyt, Marii Lechowskiej. Przysypana przez lawinę i wydobyta przez współtowarzyszy, pozostawała przez

³¹⁸ L. Łącki, *Skokami, panowie, jak w powstaniu!*, „Głos Seniora” 2001, nr 7, s. 1.

³¹⁹ J. Długosz, *Lawina*, [w:] *Komin Pokutników*, Prószyński i S-ka, Warszawa 1994, s. 5-17.

³²⁰ J. Nyka, *Żabiego Niżniego ciągnę dalszy*, „Głos Seniora” 2001, nr 7, s. 1.

³²¹ S. Worwa, *Bliżej nieba. Zbiór wspomnień górskich*, Kraków 2003, s. 132.

³²² A. Skoczylas, *Bocianie gniazdo*, Kraków 1971, s. 13.

³²³ J. Długosz, *Lawina*, op. cit., s. 6.

³²⁴ S. Worwa, *Bliżej nieba. Zbiór wspomnień górskich*, op. cit., s. 128.

dłuższy czas nieprzytomna: „(...) leży głową w dół. Zlepione krwią włosy (...) i sina twarz. To chyba koniec. Adam ustawia jej język we właściwym położeniu i nagle... cichy jęk – zaczyna oddychać”³²⁵. Adam Skoczylas udał się wówczas do doliny celem zaalarmowania służb ratunkowych. Pozostali dwaj członkowie zespołu, w tym poszkodowana Anna Klemensiewicz, zostali z Marią, która: „(...) nie reaguje na słowa, na rozcieranie skroni śniegiem, na klepanie po policzkach. Bełkocze coś. Wtem otwiera oczy (...) Zaczyna płakać (...) <Ja chcę do domu... Mamusiu!>”³²⁶.

Ratownicy Horskiej Służby, sprowadzeni przez Adama Skoczylasa, udzielili poszkodowanym niezbędnej pomocy, a następnie przetransportowali ich przez Popradské Pleso na Łysą Polanę, gdzie przekazali ich funkcjonariuszom Wojsk Ochrony Pogranicza³²⁷. Tym samym nielegalne przekroczenie granicy i pobyt po stronie czechosłowackiej zakończyły się zatrzymaniem uczestników wspinaczki przez polskie organy ochrony granicy.:

„Po polskiej stronie czeka już odpowiednia obstawa oraz więzienna sanitarka z zakratowanymi okienkami. Załatwiono formalności graniczne, jesteśmy policzeni i zrewidowani (czy aby nie mamy broni). (...) dwóch żołnierzy stoi z boku z bronią skierowaną w naszą stronę (...). Wprowadzają nas do jasno oświetlonego, prawie pustego, pokoju w dużym baraku. (...) To sala przesłuchań. Na ścianie wisi Lenin w towarzystwie Stalina i Bieruta. (...) Zaczyna się kolejna jazda przez Kraków, zatrzymujemy się wreszcie. (...) Otwiera się druga brama (...) <Tak panowie – to więzienie Montelupich>”³²⁸.

Po upływie czterdziestu ośmiu godzin taternicy zostali zwolnieni i powrócili do miejsca zamieszkania, po stwierdzeniu braku podstaw do zastosowania wobec nich dalszych sankcji. Postępowanie dotyczące nielegalnego przekroczenia granicy zakończono po złożeniu przez uczestników wyjaśnień oraz przyznaniu się przez nich do popełnienia zarzucanego czynu, w obecności przedstawicieli Koła Klubu Wysokogórskiego oraz innych zainteresowanych instytucji i organizacji³²⁹. Pomimo zakończenia sprawy bez zastosowania wobec uczestników sankcji karnych, wydarzenie odbiło się szerokim echem wykraczającym poza kontekst lokalny.

³²⁵ J. Długosz, *Lawina*, op. cit.

³²⁶ *Ibidem*.

³²⁷ L. Łącki, *Skokami, panowie, jak w powstaniu!*, op. cit.

³²⁸ S. Worwa, *Bliżej nieba. Zbiór wspomnień górskich*, op. cit., s. 133-134.

³²⁹ *Ibidem*.

Jak zauważył Andrzej Wilczkowski, sprawa „(...) zdobyła międzynarodowy rozgłos i przypuszczalnie gdzieś z bardzo wysoka aż do samego dołu ktoś – a im niżej, tym mocniej – dostawał po uszach za nieupilnowanie granicy”³³⁰.

Przedstawione relacje wskazują na skalę zagrożeń oraz trudności, z jakimi taterniczki mierzyły się w okresie powojennym w związku z uprawianiem wspinaczki w Tatrach. Analizowane przypadki ukazują zarówno ryzyko wystąpienia poważnych wypadków, jak i związane z nimi konsekwencje fizyczne i psychiczne. Jednocześnie dostępne relacje wskazują, że doświadczenie tych zdarzeń nie prowadziło do rezygnacji z aktywności górskiej. Taterniczki kontynuowały działalność wspinaczkową w kolejnych latach.

Nowe pokolenie taterniczek, wyszkolone na kursach wspinaczkowych w skałkach i Tatrach, w wielu przypadkach osiągało poziom umiejętności porównywalny z przedwojennymi reprezentantkami taternictwa kobiecego. W toku szkolenia zdobywały one doświadczenie w zakresie technik wspinaczkowych oraz praktyki górskiej pod kierunkiem instruktorów taternictwa. W tym okresie coraz częściej odnotowywano działalność czysto kobiecych zespołów wspinaczkowych na wymagających drogach taternickich, co może świadczyć o rosnącej samodzielności i ambicjach sportowych ówczesnych taterniczek. Za istotne wydarzenie w tym kontekście uznać należy powtórzenie w 1955 r. w zespole kobiecym południowej ściany Ostrego Szczytu – pierwsze po tragicznym w skutkach wypadku Zofii Krórowskiej i Jadwigi Honowskiej. Dokonały tego Bogna Wiśniewska (Skoczył) oraz Wanda Stefańska. Przejście to podważyło wcześniejsze opinie przeciwników samodzielnych zespołów taterniczek dotyczące niedostępności tej drogi dla zespołów kobiecych. W szerszym ujęciu przyczyniło się ono do ponownego zainteresowania ideą samodzielności wspinaczkowej kobiet w taternictwie.

Oprócz uwarunkowań politycznych i organizacyjnych w latach pięćdziesiątych istotnym problemem pozostawały ograniczenia sprzętowe taternictwa. Dostępny sprzęt był często niewystarczający i nie zawsze odpowiadał rosnącym wymaganiom technicznym wspinaczki w Tatrach. W takich warunkach taternicy przygotowywali część sprzętu wspinaczkowego samodzielnie, w oparciu o ograniczone środki techniczne, mimo świadomości jego potencjalnej zawodności. Realia te znajdują potwierdzenie w relacjach źródłowych, w których wskazywano m.in.:

³³⁰ A. Wilczkowski, *Miejsce przy stole*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1982, s. 220.

„Namioty i śpiwory szyło się z batystu, młotki, kuchenki, haki, raki czekane były często własnego wyrobu. Brak było materacy, wiברamy szmuglowano ze Słowacji. Sprzęt był ciężki, liny słabe. Każdy lot groził katastrofą. Pierwsze liny perlonowe pojawiają się ok 1959 r., zaś polskie w 1963. Kaski i uprząże (najpierw tylko pasy piersiowe plecione z liny), znane już wcześniej, zaczęły rozpowszechniać się po 1964 r.”.

Pomimo tych trudności w latach pięćdziesiątych odnotowywano wzrost udziału kobiet w działalności wspinaczkowej w Tatrach.

3.3. Samodzielne taternictwo kobiece w cieniu przełomu październikowego

Październik 1956 r. zwykło się określać mianem „odwilży gomułkowskiej”. Za sprawą ustanowienia nowych władz partyjnych dokonano zmian w zakresie destalinizacji. Podejmowano także próby ograniczenia radzieckich wpływów na losy Polski i Polaków. Na skutek amnestii zwolniono kardynała Stefana Wyszyńskiego i innych, kilkadziesiąt tysięcy, więźniów. Zelżał ucisk Kościoła Katolickiego, a przeciwko części działaczy stalinowskiego aparatu represji rozpoczęły się procesy. Październikowe reformy ograniczyły wpływy radzieckie na różne dziedziny życia Polaków. Przywrócono m.in. margines swobód w zakresie nauki i kultury oraz wprowadzono złagodzenie cenzury. Dojście do władzy Gomułki i jego świty przyjęte zostało zatem przez społeczeństwo z entuzjazmem. Zapowiedział on bowiem liczne reformy, czym proklamował odrzucenie stalinizmu. Z czasem jednak wycofał się z części październikowych ustępstw i obietnic, co finalnie sprowadziło jego rządy do autorytarnych³³¹.

Rosządy polityczne wpływ swój wywarły także na środowisko taternicze. Wraz z październikową odwilżą 1956 roku, polscy wspinacze uniezależnili się od restrykcyjnych, odgórnie narzuconych wcześniej struktur i zakazów. Klub Wysokogórski został wówczas reaktywowany jako niezależna organizacja podległa bezpośrednio Głównemu Komitetowi Kultury Fizycznej i Turystyki³³². Na jej czele stanął Wawrzyniec Żuławski³³³.

³³¹N. Davis, *Boże igrzysko. Historia Polski*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2001, s. 1007-1076, A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski 1939-1989*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 220-235, W. Roszkowski, *Historia Polski 1914-2001*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 236-258, A. Zamojski, *Polska opowieść o dziejach niezwykłego narodu 966-2008*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2009, s. 501-520.

³³² M. Kuryłowicz, *Góry – polityka – pamięć. Percepcja świata komunistycznego w relacjach członków Klubu Wysokogórskiego* Kraków, „Politeja” 2025, nr 6, s. 144.

³³³ *Klub wysokogórski samodzielną organizacją*, „Taternik” 1957, nr 1, s. 1.

Taternictwo, w okresie rządów Władysława Gomułki (1956-1970) przeżywało swój „złoty wiek”. Był to czas, w którym polscy wspinacze dokonywali przełomowych przejść w całych Tatrach³³⁴. Analogicznie działo się w taternictwie kobiecym. Polki, mimo znacznych braków sprzętowych (*patrz Fot. 17.*), dokonywały znaczących przejść w Tatrach.

„Namioty i śpiwory szły się z batystu. Młotki, kuchenki, haki, raki, czekany były często własnego wyrobu. Brak było materacy, wibramy szmuglowano ze Słowacji. Sprzęt był ciężki, liny słabe. Każdy lot groził katastrofą. Pierwsze liny perlonowe pojawiają się ok. 1959 r., zaś polskie w 1963. Kaski i uprząże (najpierw tylko pasy piersiowe plecione z liny), znane już wcześniej, zaczęły rozpowszechniać się po 1964 r.”³³⁵.

Fot. 17. Henryk Mierzejewski na taborisku w Dolinie Rybiego Potoku. „Najnowszy model uprząży naprawiany przez producenta”, II poł. lat 60. XX w., fot. H. Mierzejewski
Źródło: Zbiory fotograficzne Ryszarda Pilcha, www.lojanci.org, dostęp: 10.05.2026 r.

Nadzieje pokładane w zmianie sytuacji politycznej po dojściu do władzy Władysława Gomułki zaczęły wygasać już na początku lat sześćdziesiątych. Początkowo pozytywnie postrzegane przemiany polityczne i społeczne z czasem prowadziły część młodego pokolenia do przekonania o ograniczonych możliwościach realizacji własnych aspiracji oraz

³³⁴ www.pza.org.pl, dostęp: 31.05.2026 r.

³³⁵ P. Kasproski (red.), *Księga Jubileuszowa Klubu Wysokogórskiego w Katowicach 1949-1999*, op. cit., s. 10.

kształtowania indywidualnego modelu życia. W tych warunkach góry stawały się dla niektórych młodych ludzi przestrzenią poszukiwania alternatywy wobec codzienności postrzeganej jako ograniczająca ich poczucie podmiotowości i sprawczości. Zaangażowanie w działalność taternicką mogło zatem stanowić nie tylko formę aktywności fizycznej i sposobu spędzania czasu, lecz także przestrzeń doświadczania autonomii, wolności oraz możliwości kształtowania własnego stylu życia:

„Wchodząc wówczas w taternictwo, tuż za plecami mieliśmy wielką śmiertelną zabawę wojny. W każdym razie czas jeszcze był twardy i zbrojny, a bieda wзираła z każdego kąta. Taternictwo odradzało się na przekór wszystkiemu. Nie wynikało to ani z <konieczności zorganizowania wolnego czasu> ani <potrzeby rekreacji>. Jeśli uznamy, że ten sport jest zawsze nieco irracjonalny, to wejście weń wówczas wydawać by się mogło abstrakcją, do którejś tam potęgi. Ale właśnie abstrakcją nie było. Wpasowało się w krajobraz ówczesnej Polski. (...) Wyszliśmy z pokolenia harcersko-żołnierskiego i zachowując chyba (...) cały pietyzm dla tego, co było, chcieliśmy czegoś zupełnie nowego – nieskrępowanej niczym wolności, indywidualnego dysponowania swoim czasem, zdrowiem, a niekiedy i życiem”³³⁶.

Połowa lat pięćdziesiątych XX w. przyniosła także w kolejne istotne przejścia zimowe. Wśród powojennych taterniczek, które pokonywały wówczas w zespołach czysto kobiecych trudne i długie, choć jeszcze nie najtrudniejsze drogi, wymienić należy: Wandę Błęszyńską (Łacką), Krystynę Grochocką, Barbarę Jaroszewską (Kościeszko), Halinę Krüger (Syrokomska), Krystynę Lipczyńską, Barbarę Momatiuk, Aleksandrę Pawełczyk (Kunicką), Teresę Puchaczewską, Krystynę Sałygę (Dąbkowską), Zofię Siwak (Klauznicer), Zofię Strumiłło, Małgorzatę Surdel (Nykę), Jolantę Śledziowską (Jarecką), Danutę Topczewską (Baranowską), Ewę Zienkiewicz (Kulińską) oraz Janinę Zygadlewicz³³⁷.

Warto również zwrócić uwagę na wybrane aspekty ruchu taternickiego w sezonie 1958. Charakteryzował się on stosunkowo niewielką aktywnością wspinaczkową młodszych pokoleń taterników, z których znaczna część lato spędziła na Kaukazie³³⁸. W konsekwencji ich udział w przejściach tatrzańskich był relatywnie niewielki. Podobnie jak w latach

³³⁶ A. Wilczkowski, *Miejsce przy stole*, Wydawnictwo Łódzkie, op. cit., s. 6-7.

³³⁷ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 359, 362.

³³⁸ [b.a], *Działalność członków Koła Krakowskiego w Tatrach latem roku 1958*, „Jednodniówka Krakowskiego Koła Klubu Wysokogórskiego”, 1958, s. 1.

poprzednich, głównym terenem działalności pozostawało otoczenie Morskiego Oka. Nieliczni taternicy podejmowali natomiast działalność po południowej stronie Tatr, co wiązało się z nadal obowiązującymi ograniczeniami. W środowisku taternickim wyrażano jednak nadzieję, że „po uzyskaniu dalszych udogodnień paszportowych sytuacja ta ulegnie poprawie”³³⁹. Charakterystyczną cechą sezonu 1958 była natomiast rosnąca sprawność wspinaczy oraz zmieniający się styl pokonywania dróg. Jak odnotowano w „Jednodniówce Krakowskiego Koła Klubu Wysokogórskiego”, „u większości wspinających się było chodzenie szybkie i sprawne”³⁴⁰. Coraz większe znaczenie przypisywano przejściom dróg „nadzwyczaj i skrajnie trudnych”, przy jednoczesnym ograniczaniu wykorzystania haków. Na łatwiejszych drogach nie stosowano nawet asekuracji liną, czego przykładem miało być przejście Filara Vogla na Cubrynie.

Wraz ze zmianą stylu wspinania ujawniały się również różnice pokoleniowe w sposobie rozumienia samego taternictwa. Nie dotyczyły one wyłącznie techniki wspinaczkowej czy stosunku do asekuracji, lecz przede wszystkim hierarchii wartości przypisywanych działalności górskiej. Istotę tego sporu dobrze oddaje wypowiedź przedwojennego taternika Jana Sawickiego, który z jednej strony wysoko oceniał umiejętności młodych wspinaczy, z drugiej zaś krytycznie odnosił się do ich stosunku do gór:

„Nasza młodzież wspiną się znakomicie, czego jednak nie mogę przyjąć, to jej stosunku do gór. Dla mojego pokolenia w pierwszym rzędzie istniały Tatry, a dopiero potem wspinanie. Dziś liczy się wyczyn sportowy i właściwie nic więcej. Podejrzewam, że gdyby udało się w Warszawie zbudować Kazalnicę z desek i betonu, większość młodych wspinaczy przestałaby jeździć w Tatry. Z rozmów z wieloma młodymi widzę, że Tatry jako gór nie znają oni wcale”³⁴¹.

Wypowiedź Sawickiego wskazuje zatem na szerszą zmianę w hierarchii wartości związanych z taternictwem. Nie chodziło wyłącznie o odmienne techniki wspinaczkowe czy stosunek do asekuracji, lecz także o zmianę samego celu działalności górskiej.

Dążenie do ustanawiania rekordów trudności i czasu pokonywanych dróg było wówczas faktycznie nadrzędną istotą taternictwa. Prekursorkami tego trendu w przypadku kobiet były Aleksandra Pawełczyk oraz Jolanta Śledziwska, które w sezonie letnim 1959 r. dokonały

³³⁹ *Ibidem*.

³⁴⁰ *Ibidem*.

³⁴¹ J. Nyka, ... *Gdzie ten świat minionych lat?*, „Taternik” 1976, nr 1, s. 8.

powtórzenia drogi Łapińskiego i Paszuchy na Mnichu. Był to moment przełomowy, od którego, wg. K. Saysse-Tobiczyka „zaczęła się istna eksplozja sportowych przejść dokonywanych przez polskie zespoły kobiece”³⁴².

Otwarcie całych Tatr dla działalności polskich taterników stało się impulsem do zainicjowania przez Sekcję Krakowską Klubu Wysokogórskiego wspinaczki mającej na celu zimowe przejście grani głównej Tatr. Bezpośrednią inspiracją dla polskich taterników było udane zimowe przejście grani przez zespół czesko-słowacki. Sukces ten skłonił polskich taterników do podjęcia próby powtórzenia tego osiągnięcia w 1956 r.

Uczestników podzielono na grupę graniową, której zadaniem było trawersowanie grani od Przełęczy pod Kopą do Przełęczy Liliowe oraz grupę pomocniczą, w skład której, obok kierownika Mariana Paully’ego, Zbigniewa Hegerle, Jana Słupskiego i, przez krótki czas, Andrzeja Rokity, weszły trzy kobiety: Krystyna Heller, Jadwiga Siemińska i Wanda Piotrowska. Do ich obowiązków należało przede wszystkim likwidowanie składów żywnościowych oraz zapewnienie obsługi logistycznej przedsięwzięcia. W miarę przemieszczania się grupy graniowej, członkowie grupy pomocniczej przenosili się z doliny do doliny, utrzymując z nią kontakt. Równocześnie mogli oni rozwijać własną działalność taternicką na okolicznych ścianach, co pozwoliło Krystynie Heller i jej towarzyszom doskonalić umiejętności wspinaczkowe. Mimo, iż wyprawa zakończyła się tragiczną śmiercią dwóch jej uczestników, to:

„(...) postawiła przecież jeszcze jeden dalszy krok na drodze rozwojowej naszego taternictwa i wzbogaciła go nowymi doświadczeniami, zwłaszcza z zakresu obozowania, nasuwając równocześnie wniosek, że już najwyższy czas, by wyszło ono z «ciepłych pieleszy» schronisk na twardą wprawdzie, ale męską drogę zimowych obozów i wypraw pod namiotami”³⁴³.

Powyższy fragment, stanowiący zwieńczenie relacji Antoniego Wali z przejścia grani zrealizowanego w 1956 r., wskazuje na dobrą adaptację uczestniczek do trudnych i wymagających warunków długotrwałego, zimowego biwakowania. Warunki te zostały przez autora określone jako męskie³⁴⁴. Warto zatem podkreślić, iż kobiety dzielnie znosiły wszelkie

³⁴² K. Saysse-Tobiczyk, *Polki na szczytach świata*, op.cit., s. 204-212.

³⁴³ A. Wala, *Pomimo że tragiczna...*, „Taternik” 1957, nr 1, s. 16.

³⁴⁴ *Ibidem*.

trudy zimowego obozowania, udowadniając tym samym, że są zdolne do uczestnictwa w długotrwałych wyjazdach w góry.

Młode, wyszkolone na kursach w skałkach i Tatrach taterniczki szybko dorównały swym przedwojennym poprzedniczkom, a w niedługim czasie wręcz je prześcignęły. Samodzielne zespoły kobiece sukcesywnie wzbogacały swój dorobek o trudne technicznie i znaczące drogi. Symbolem postępującego rozwoju kobiecej wspinaczki i jednocześnie przełamania stereotypu niedostępności, którego źródłem był tragiczny wypadek dwóch pionierek kobiecego taternictwa – Zofii Krókovskiej i Jadwigi Honowskiej – było powtórne przejście południowej ściany Ostrego Szczytu przez dwa zespoły: Bognę Wiśniewską (Skoczylas) oraz Wandę Stefańską w 1955 r. oraz Zofię Siwak (Klauznicer) i Zofię Strumiłło w 1956 r.³⁴⁵.

Mimo, iż taterniczki, już wówczas pokonywały w zespołach wyłącznie kobiecych trudne i długie, choć jeszcze nie najtrudniejsze drogi, to samodzielne przejścia zimowe kobiet niezmiennie uznawano za precedens³⁴⁶.

3.4. Era wyczynu – ewolucja i usportowienie taternictwa kobiecego

Wraz z postępującymi na polu sportowym sukcesami i niewątpliwym rozwojem taternictwa po roku 1956, środowisko wspinaczkowe uznało za konieczne zaktualizowanie teoretycznego ujęcia jego istoty. W „Taterniku” z 1960 roku zamieszczony został artykuł Jacka Kolbuszewskiego traktujący o istocie taternictwa, jego ówczesnej ideologii oraz interpretacji jego założeń. Autor podważył w nim idealizację wspinaczki w Tatrach, zgodnie z którą miałyby ona być sportem nadrzędnym w stosunku do innych dyscyplin ze względu na specyfikę terenu, na którym była uprawiana. Mimo braku sędziów czy przepisów, zakwestionował również przekonanie o niewymierności jej efektów. Wykazał także, że nadrzędnym celem podejmowania aktywności wspinaczkowej w Tatrach była wówczas, typowa dla sportu, rywalizacja oraz związany z nią prestiż. Jak pisał:

„(...) chęć apoteozowania taternictwa jako sportu nadrzędnego w stosunku do innych dyscyplin. Usiłuje się udowodnić wyższość taternictwa, argumentując to tym, że jest

³⁴⁵ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 359.

³⁴⁶ *Ibidem*.

ono sportem przestrzeni, że nie wiążą go żadne przepisy i zasady gry. Twierdzi się, że zmagania taternika z przyrodą odbywają się bez udziału tłumu widzów, twierdzi się, że <widmo trybun> wokół Zamarłej Turni jest od nas niezwykle odległe. Twierdzi się też, że taternictwo jest sportem niewymiernym, a nawet (...) usuwa przyczynę wszelkiego zła w sporcie, jakim jest rywalizacja człowieka z człowiekiem. (...). Tak mniej więcej wyglądają słowa, rzeczywistość jest jednak odmienną, w skutek czego słowa te pozostają bez pokrycia. Redakcja <Taternika> zwróciła kiedyś uwagę na charakterystyczną dla dzisiejszych wspinaczy chęć przestawiania w wielkich grupach, widząc w tym dążność do uzyskania możliwie szybkiego i skomasowanego uznania. A czyż nie równoważy to doskonale trybun wokół Zamarłej Turni? Przypisać trzeba, że w istocie – jest taternictwo sportem przestrzeni i – jak dotąd – nie posiada kodeks określającego <chwyty niedozwolone>. Ale jednocześnie istnieje silna tendencja do ujęcia rekordu czy nawet zwykłego przejścia taternickiego w ścisłe ramy wyniku: czas, stopień trudności, (prasa doniosła, że we wrześniu 1959 roku o ustaleniu rekordu: przejście grani od Żabiej Czuby do Wołoszyna trwało dwanaście i pół godziny. Fama niesie, że ktoś robił filar <Mięgusza> w trzy i pół godziny, a czyż nie wiemy o robieniu przewieszek na czas?). Twierdzenie, że taternictwo jest sportem niewymiernym nie wytrzymuje dziś krytyki i pozbawiona wszelkiego sensu jest argumentacja mówiąca o tym, że czas przejścia jest uzależniony od warunków obiektywnych. (...) My jednak bronimy się przed uznaniem taternictwa jako sportu wymiernego”³⁴⁷.

Przykładem ujęcia taternictwa kobiecego w ramach sportu wymiernego może być działalność Warszawianki Danuty Topczewskiej (Baranowskiej, pseud. „Toczka”) (1938-2012). Wspinaczkę w Tatrach zaczęła uprawiać w sezonie letnim 1956 r., a w lutym 1958 r. ukończyła taternicki kurs zimowy³⁴⁸.

„Toczka” latem 1960 r. razem z Bernardem Uchmańskim, dokonała szeregu pierwszych przejść realizowanych w formule „na czas”. Zespół pokonał południową ścianę Małego Kołowego Szczytu w 10 godzin, południowo-wschodnią ścianę Młynarczyka w 7 godzin oraz filar północno-wschodniej ściany Rumanowego Szczytu³⁴⁹. Dzięki swym osiągnięciom została uznana za jedną z czołowych taterniczek przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Topczewska-Baranowska (Fot. 18.) była też jedną z powojennych prekursorów samodzielnego kobiecego taternictwa. W zespołach czysto kobiecych pokonała wiele znaczących dróg: 16

³⁴⁷ J. Kolbuszewski, *Taternicy współcześni*, „Taternik” 1960, nr 1, s. 8.

³⁴⁸ J. Nyka, *Danuta Topczewska-Baranowska „Toczka”*, „Głos Seniora” 2012, nr 6, s. 1.

³⁴⁹ Z. Jurkowski, W.H. Paryski, *Nowe drogi w Tatrach w roku 1960*, „Taternik” 1961, nr 1, s. 33.

września 1958 r. w towarzystwie Ewy Bujnowskiej dokonała drugiego, a pierwszego jednodniowego kobiecego przejścia północno-wschodniego filara Mięguszowieckiego Szczytu Wielkiego, 15 sierpnia 1960 r., wraz z Haliną Krüger-Syrokomską, Małgorzatą Surdel i Aleksandrą Pawelczyk przeszła kant hakowy Zamarłej Turni, 17 sierpnia 1960 r. z Haliną Krüger-Syrokomską pokonała drogę klasyczną na południowej ścianie Zamarłej Turni, omijaną przez kobiece zespoły od czasu wypadku sióstr Skotnicównien³⁵⁰. Ta sama partnerka towarzyszyła jej 28 sierpnia 1960 r. podczas przejścia środkową częścią Żabiej Turni Mięguszowieckiej³⁵¹.

Z kolei w sezonie 1959/1960 dokonała jednego z ważniejszych osiągnięć zimowego taternictwa kobiecego. Wraz z Małgorzatą Surdel (Nyką), Józefem Nyką i Bernardem Uchmańskim powtórzyła drogę Stanisławskiego na Mniechu³⁵². 22 kwietnia 1961 r. uczestniczyła w pierwszym zimowym przejściu północno-wschodniego filara Zadniej Bednarzowej Turni. W tym okresie jako pierwsza kobieta podjęła również zimową wspinaczkę w murze Hrubego Wierchu, dokonując pierwszego zimowego przejścia północno-wschodniego filara Niżniej Teriańskiej Turni³⁵³. Towarzyszyli jej Jerzy Czerczuk, Henryk Furmanik oraz Ryszard Szafirski³⁵⁴. 24 kwietnia 1961 r. wraz z Maciejem Popką, dokonała przejścia filara Puśkaśa na Galerii Gankowej. Było to drugie zimowe i zarazem pierwsze polskie przejście. Można przypuszczać, że była również pierwszą kobietą, która w zimie podjęła wspinaczkę na tej ścianie³⁵⁵.

³⁵⁰ J. Nyka, *Danuta Topczewska-Baranowska „Toczek”, op. cit.*

³⁵¹ *Ibidem*.

³⁵² A. Paczkowski, *Pierwsze przejścia zimowe i ważniejsze powtórzenia w zimie 1959/1960 w Tatrach*, „Taternik” 1961, 1, s. 30-31.

³⁵³ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 360.

³⁵⁴ Według E. Roszkowskiej towarzyszyli jej w przejściu północno-wschodniego filara Niżniej Teriańskiej Turni tylko J. Czerczuk i H. Furmanik, E. Roszkowska, *ibidem*.

³⁵⁵ J. Nyka, *Danuta Topczewska-Baranowska „Toczek”, op. cit.*

Fot. 18. Danuta Topczewska-Baranowska „Toczka” na początku lat sześćdziesiątych XX wieku,
 autor: Michał Burczyk
 Źródło: J. Nyka, „Głos Seniora”, 06/2012, s. 1.

W sezonie letnim 1960 r. w Tatrach wspinaczkę uprawiała liczna grupa taterniczek: Nana Drozdowska, Bożena Gąsiorowska, Barbara Kozłowska, Elżbieta Lewandowska (Sławińska), Małgorzata Zacharzewska czy Janina Zygadlewicz³⁵⁶. Motywację dla ich działalności stanowiło podejmowanie nowych dróg lub dokonywanie znaczących powtórzeń już istniejących. Sukcesy osiągnięte przez kolejne pokolenia taterniczek stawały się jednocześnie źródłem inspiracji dla następnych pokoleń. Wspinaczkę w Tatrach uprawiały one zazwyczaj w zespołach mieszanych.

Jedną z reprezentantek takiego podejścia do uprawiania taternictwa była Bożena Gąsiorowska, która wraz z Antonim Gąsiorowskim oraz Janem Stryczyńskim przeszła północno-wschodni filar Pośredniej Grani.

Rosnąca liczba znaczących przejść dokonywanych przez kobiety na początku lat sześćdziesiątych XX w. wskazuje na kształtowanie się wśród aktywnych wówczas taterniczek

³⁵⁶ *Ibidem.*, s. 361.

tendencji do poświęcania działalności wspinaczkowej znacznej części czasu. Taternictwo traktowały one jako działalność wymagającą systematycznego przygotowania kondycyjnego, technicznego i organizacyjnego. Do tego grona należały m.in. Halina Krüger (Syrokomska), Aleksandra Pawełczyk (Kunicka), Janina Zygałdewicz oraz Krystyna Lipczyńska. Szczególnie intensywnie przygotowywała się do działalności taternickiej Krystyna Lipczyńska. Jak wynika z relacji Zdzisława Kirkina-Dziędzielewicza, jej trening miał charakter systematyczny i wszechstronny, obejmując cały rok. Od wiosny do jesieni wyjeżdżała w skałki, gdzie doskonaliła umiejętności wspinaczkowe, natomiast zimą uprawiała narciarstwo lub podejmowała samotne wspinaczki. Trudno było jej bowiem znaleźć partnerów do zimowych treningów w skałkach. Ogromne zaangażowanie i pracowitość, połączone z ponadprzeciętną sprawnością i siłą fizyczną pozwoliły Lipczyńskiej stać się jedną z wiodących wówczas taterniczek. Siła charakteru, niezłomność i ambicja sprawiły, że w rozwiązywaniu problemów była w pełni samodzielna. Sama podejmowała inicjatywy wspinaczek górskich, szczególnie pierwszych tatrzańskich przejść w zespołach czysto kobiecych. Jeśli wspinała się z mężczyznami, podejmowała się prowadzenia dróg. Nie należała bowiem do taterniczek wprowadzanych na szczyty przez partnerów³⁵⁷. Model działalności oparty na samodzielności, ambicji oraz podejmowaniu coraz trudniejszych wyzwań znajdował odzwierciedlenie w późniejszych kobiecych powtórzeniach skrajnie trudnych dróg wspinaczkowych. Przejścia te stanowiły nie tylko istotne osiągnięcia sportowe, lecz także potwierdzały rosnące kompetencje i samodzielność kobiet w środowisku taternickim.

Wśród taterniczek, które na początku lat sześćdziesiątych szczególnie wyraźnie realizowały model działalności oparty na samodzielności, systematycznym przygotowaniu i podejmowaniu coraz trudniejszych wyzwań taternickich, znalazła się również Aleksandra Pawełczyk (Kunicka). W 1962 r., prowadząc na zmianę z Bronisławem Kunickim, przeszła drogi Długosza na północno-wschodnich ścianach Mnicha i Kazalnicy. 1 lipca 1962 r. została pierwszą kobietą, która powtórzyła „Wariant R”. Jak podkreślał Bronisław Kunicki, Pawełczyk była dla niego równorzędnym partnerem wspinaczkowym, a prowadzenie kluczowego fragmentu drogi w obrębie okapów przypadło właśnie jej³⁵⁸. W tym samym roku, wraz z Krystyną Lipczyńską, dokonała przejścia zachodniej ściany Łomnicy, tzw. Hokejką³⁵⁹.

³⁵⁷ Z. Kirkin-Dziędzielewicz, *Krystyna Lipczyńska*, „Taternik” 1966, 1-2, s. 55.

³⁵⁸ B. Kunicki, *Pierwsze kobiety na „Wariacie R”*, „Taternik” 1963, 1-2, s. 25.

³⁵⁹ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit.

Podobny model działalności taternickiej reprezentowała Janina Zygadlewicz (1933-2011), która odegrała istotną rolę w rozwoju kobiecego taternictwa we wczesnych latach sześćdziesiątych. Jak wskazuje Józef Nyka, należała do nielicznych wówczas kobiet regularnie pokonujących drogi uznawane dotychczas za domenę mężczyzn³⁶⁰. Wspinąć zaczęła się jeszcze w latach pięćdziesiątych, a w 1956 r. została członkiem Koła Gliwickiego Klubu Wysokogórskiego. Jej najczęstszym partnerem wspinaczkowym i zarazem autorytetem taternickim był Zdzisław Kirkin-Dziędzielewicz. Po latach wspominał on Janinę Zygadlewicz, jako „dziewczynę mocną fizycznie i odporną na trudy, przy tym silnie zmotywowaną i konsekwentną w realizacji górskich celów. [Janina Zygadlewicz] wspiniała się świetnie w skałkach i na tatrzańskich ścianach, sięgając po drogi coraz to wyższej klasy. Szybko też przebiła się do zaledwie paruosobowej kobiecej czołówki”³⁶¹. W towarzystwie Jolanty Śledziewskiej (Jareckiej) dokonała drugiego kobiecego, a zarazem drugiego zimowego przejścia północnej ściany Mięguszowieckiego Szczytu. Wraz z Haliną Krüger (Syrokomską) pokonała kilka wybitnych dróg, wśród nich m.in. Prawe Wrześniaki na Zamarłej Turni³⁶² kant hakowy Mnicha oraz 29 lipca 1962 r., jako pierwszy zespół kobiecy „Wariant R” na wschodniej ścianie Mnicha³⁶³. Zimą 1963/1964 roku, wspólnie z Haliną Krüger-Syrokomską, dwukrotnie podejmowała próbę przejścia grani wokół Morskiego Oka, jednak żadna z prób nie zakończyła się powodzeniem. Istotnym, niespełnionym celem jej działalności taternickiej było również dokonanie przejścia Wielkiej Grani Tatr w zespole wyłącznie kobiecym. Zygadlewicz opracowała nawet szczegółowy plan trawersowania grani, co wskazuje na stopień zaangażowania w realizację tego zamierzenia³⁶⁴.

W połowie lat pięćdziesiątych pojawiła się w Tatrach Ewa Śledziewska (1933-2011). Od 1955 r. pracowała na Wydziale Chemii Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie prowadziła działalność naukowo-dydaktyczną, początkowo pod kierunkiem prof. Jana Moszewa – taternika i członka Koła Krakowskiego Klubu Wysokogórskiego. Choć nie traktowała taternictwa jako działalności o charakterze sportowym, podjęła się przedsięwzięcia, które stanowiło znaczące osiągnięcie wspinaczkowe – przejścia grani Tatr Wysokich i części grani Tatr Zachodnich. Dokonała tego z Januszem Jeleńskim w dniach 11-20 lipca 1958 r. Ich trasa

³⁶⁰ J. Nyka, *Janina Zygadlewicz*, „Głos Seniora” 2011, nr 5, s. 1.

³⁶¹ *Ibidem*.

³⁶² E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit.

³⁶³ Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, op. cit. s. 1241; E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit.

³⁶⁴ J. Nyka, *Janina Zygadlewicz*, op. cit.

prowadziła od Żdziarskiej Przełęczy do Przełęczy Liliowej, aż po Wołowiec. W „Taterniku” z 1959 r. przejście to określono jako jedno z najważniejszych dokonań wśród ówczesnych przejść graniowych, wysuwając je „(...) z wypraw graniowych na czoło”³⁶⁵. W latach wcześniejszych (1955 i 1956) odnotowano przejścia grani Tatr Wysokich dokonane przez taterniczki czeskie i słowackie. Żadna z tych wypraw nie obejmowała jednak odcinka prowadzącego aż do Wołowca.

Pod koniec lat pięćdziesiątych Ewa Śledziwska kontynuowała działalność już poza Tatrami. Jako aktywny działacz i sekretarz Koła Krakowskiego Klubu Wysokogórskiego była inicjatorką powstania „Biuletynu Koła Krakowskiego KW”, wydawanego w latach 1959-1961. Po przerwie w działalności wydawniczej jego kontynuację stanowiło pismo „Taterniczek”, które z czasem stało się jednym z ważniejszych miejsc dokumentowania i upowszechniania działalności związanych ze środowiskiem taternickim. W latach 1967–1983 Śledziwska osobiście odpowiadała za jego redakcję.

Pod koniec lat pięćdziesiątych XX w. w środowisku taternickim wyróżniała się również Warszawianka Elżbieta Lewandowska-Sławińska (1938-2009). Jak wspominał Józef Nyka, nie cechowało jej „konkurencyjno-sportowe zacięcie”³⁶⁶, a jej styl wspinania określał jako taki, w którym „wspinała się lekko, jakby od niechcienia”³⁶⁷. Mimo tego dokonała wraz z Małgorzatą Surdel przejść kilku trudnych dróg. Latem 1958 r. obie taterniczki powtórzyły drogę Świerza na Mięguszuwieckim Szczycie³⁶⁸. 26 i 27 sierpnia 1960 r. Lewandowska-Sławińska pokonała także Galerię Gankową drogą Orłowskiego. Przeszła ją jako pierwsza w historii kobieta³⁶⁹. Jej partnerem był Janusz Polkowski, natomiast niezależnie wspinał się drugi zespół w składzie: Wojciech Barański i Andrzej Tyszkiewicz. Z powodu zbyt późnego wejścia w ścianę i zablokowania drogi przez zespół słowacki konieczne było spędzenie nocy w ścianie³⁷⁰. Nie jest natomiast znana dokładna data przejścia przez Elżbietę Lewandowską-Sławińską drogi Stanisławskiego na Galerii Gankowej. Ze spisu przejść taternickich zamieszczonego w „Taterniku” w 1961 r. wynika jedynie, że pokonała ją razem z J. Hanasiewiczem w sezonie letnim 1960 r.³⁷¹.

³⁶⁵ A.A – S., *Działalność zimowa i letnia w Tatrach 1958 roku*, op. cit.

³⁶⁶ J. Nyka, *Elżbieta Sławińska*, „Głos Seniora” 2009, nr 11, s. 1.

³⁶⁷ *Ibidem*.

³⁶⁸ *Ibidem*.

³⁶⁹ Z. Jurkowski, *Letni sezon taternicki 1960*, „Taternik” 1961, nr 1, s. 32.

³⁷⁰ *Ibidem*.

³⁷¹ *Ibidem*.

W tym samym spisie kilkakrotnie wymieniona została Barbara Kozłowska (1940-1985), późniejsza himalaistka. W 1960 r. wytyczyła w Tatrach dwie nowe drogi. 11 września 1960 r., w towarzystwie Janusza Hierzyka oraz Macieja Kozłowskiego, pokonała w ciągu dwóch godzin południowy filar Wielkiej Turni o trudnościach IV. Dwa dni później, 13 września 1960 roku, wraz z Januszem Hierzykiem przeszła południowy filar Skrajnej Wałowej Turni o trudnościach IV, z jednym miejscem V. Przejście zajęło im również dwie godziny³⁷². Ponadto 20 września 1960 r., wraz z Andrzejem Dietrychem powtórzyła wejście północno-zachodnią ścianą na Krywań³⁷³.

W omawianym okresie aktywną, zarówno latem, jak i zimą, taterniczką była Bogna Skoczylas (1930-2019). Mimo, że źródła nie podają szczegółowych informacji dotyczących jej działalności wspinaczkowej w Tatrach, w pośmiertnym wspomnieniu opublikowanym przez przedstawicieli Polskiego Związku Alpinizmu (PZA), którego Bogna Skoczylas była członkiem honorowym, znalazły się informacje o jej wejściu nową drogą na Kaczego Mnicha oraz o przejściu w zespole czysto kobiecym wschodniej ściany Gerlacha³⁷⁴. Wraz z Leszkiem Łackim dokonała także trzynastego powtórzenia drogi Łapińskiego-Paszuchy na Mniechu, będąc pierwszą kobietą, która ją pokonała.

O niezłomności charakteru Bogny Skoczylas świadczyć może jej relacja z przygotowań do pierwszego obozu szkoleniowego organizowanego przez nią w sezonie letnim 1953 r.:

„Byłam w trakcie zdawania ostatnich egzaminów na medycynie. Pojechałam do Krakowa (...) Dostałam adres do Juli Szumskiego, przedstawiłam się, on przyjął mnie z otwartymi ramionami i natychmiast ruszyliśmy w objazd po Krakowie, tramwajem od chałupy do chałupy. Przedstawił mnie kilku kandydatom na instruktorów, z którymi się dogadałam, złapałam jeszcze Adasia Skoczylasa i wróciłam do Łodzi, mając całą obsadę instruktorską. Zdałam ostatni egzamin, przyjechałam do Zakopanego i byłam tak zmęczona, że się położyłam w rowie koło babci sedesowej, tam gdzie teraz jest dom towarowy, i między pokrzywami przespałam się ze sześć godzin. Wstałam, otrzepałam się, wzięłam plecak, kupiłam, co trzeba było dokupić do jedzenia, i wsiadłam w ostatni autobus do Moka. Chłopaki zjechały się następnego dnia i zaczął się obóz”³⁷⁵.

³⁷² Z. Jurkowski, W.H. Paryski, *Nowe drogi w Tatrach w roku 1960*, „Taternik” 1961, nr 1, s. 33.

³⁷³ Z. Jurkowski, *Letni sezon taternicki 1960*, op. cit.

³⁷⁴ M. Karnecki, *Nie żyje Bogna Skoczylas*, <https://pza.org.pl/news/news-pza/nie-zyje-bogna-skoczylas> dostęp: 09.07.2026 r.

³⁷⁵ B. Słama, *Wpisani w Halę. Bardzo krótka historia „Betlejemki” i nie tylko*, „Tatry” 2005, nr 4, s. 100.

Niezwykle utalentowanym członkiem środowiska taternickiego przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku była wspomniana już Krystyna Lipczyńska (1937-1964). Pierwsze przeszkolenie taternickie odbyła w 1958 r. w Kole Gliwickim Koła Wysokogórskiego, a w 1962 r. została jego członkiem zwyczajnym³⁷⁶. W krótkim okresie czasu osiągnęła bardzo wysoki poziom umiejętności wspinaczkowych dołączając tym samym do grona czołowych wówczas taterniczek. W ciągu zaledwie kilku lat aktywności tatrzańskiej przeszła ponad czterdzieści letnich dróg o trudnościach nadzwyczaj i skrajnie trudnych oraz około trzydziestu dróg zimowych, w tym również skrajnie trudnych³⁷⁷. Od 1959 r. sukcesywnie przechodziła drogi m.in. na Zamarłej Turni (droga „Motyki”), Kazalnicy (droga „Łapińskiego”), Mięguszowieckim Szczycie (północno-wschodni filar) czy Wielkiej Buczynowej Turni (północno-zachodni żleb). Taternictwo uprawiała również po południowej stronie Tatr, gdzie działała m.in. na Małym Kieźmarskim Szczycie (droga „Stanisławskiego”), Małym Kołowym Szczycie (droga Motyki) czy Zadnim Gerlachu (wschodnia ściana). Liczba przebytych przez Krystynę Lipczyńską dróg świadczy o jej wysokich umiejętnościach i dużym zaangażowaniu w taternictwo. Podejmując się licznych, bardzo wymagających przejść w znaczący sposób przyczyniła się do rozwoju wspinaczki kobiecej w Tatrach. W dostępnych źródłach brak jest pełnych informacji dotyczących partnerów Lipczyńskiej.

Rok 1963 przyniósł dalsze potwierdzenie wysokiej pozycji Lipczyńskiej w środowisku taternickim. Jednym z najważniejszych osiągnięć wspinaczkowych tego roku, wyszczególnionych w trzecim tomie *Wielkiej encyklopedii gór i alpinizmu* pod redakcją Małgorzaty i Jana Kielkowskich, było pierwsze zimowe przejście drogi „Sprężyna” na Małym Młynarzu, którego Krystyna Lipczyńska dokonała z Eugeniuszem Chrobakiem³⁷⁸. Z kolei w sezonie letnim 1963 r., mimo niesprzyjających warunków atmosferycznych oraz epidemii ospy, która wykluczyła z działalności pokaźne grono taterników i doprowadziła do zamknięcia granicy na Łysej Polanie, Krystyna Lipczyńska i Jolanta Jarecka dokonały w dniach 23-24 lipca czysto kobiecego powtórzenia lewego filara Kazalnicy, jednej z najtrudniejszych dróg wspinaczkowych w Tatrach³⁷⁹. Lipczyńska przeszła także drogę „Momatiuka” na Kazalnicy, a w grudniu 1963 r., wspólnie z Eugeniuszem Chrobakiem pokonała środkiem północną ścianę

³⁷⁶ Z. Kirkin-Dziędzielewicz, *Karta żałobna. Krystyna Lipczyńska*, „Taternik” 1966, nr 1-2, s. 55-56.

³⁷⁷ *Ibidem*, s. 55.

³⁷⁸ M. i J. Kielkowscy, *Wielka encyklopedia gór i alpinizmu*, T. III: *Góry Europy*, op. cit., s. 764.

³⁷⁹ M. Popko, *Tatrzańskie lato 1963*, op. cit.

Małego Młynarza. Wśród najważniejszych osiągnięć Lipczyńskiej w 1964 r. wymienić należy również pierwsze zimowe przejście północnej ściany Wielkiej Jaworowej Turni dokonane razem z Henrykiem Furmanikiem oraz Adamem Zyzakiem³⁸⁰. Jej dorobek wspinaczkowy, zarówno pod względem liczby, jak i rangi przejść, stawiał ją w gronie najlepszych polskich taterników.

W 1964 r. zespół w składzie P. Misiurewicz, T. Puchaczewska, K. Tomaszewski oraz A. Zawada dokonał również pierwszego zimowego przejścia prawym filarem północno-wschodniej ściany Rumanowego Szczytu³⁸¹.

Natomiast w sezonie letnim 1964 r. odnotowano stagnację w działalności taternickiej oraz wyraźny spadek liczby kobiet aktywnie wspinających się w Tatrach³⁸². Do ważniejszych osiągnięć tego okresu należało pierwsze wejście prawym filarem zachodniej ściany na Wielicką Basztę, którego dnia 6 sierpnia 1964 r. dokonali Maria Rewaj, Tadeusz Rewaj, Tadeusz Piotrowski oraz Zdzisław Prusisz. Dzień później, 7 sierpnia 1964 r., Krystyna Lipczyńska, Henryk Horak i Jan Junger przeszli prawy filar południowej ściany Ciężkiej Turni.

Mimo mniejszej liczby aktywnie wspinających się kobiet Polki nadal uczestniczyły w przejściach o najwyższych trudnościach, również w warunkach zimowych 22 kwietnia 1964 r. Krystyna Lipczyńska wraz z Henrykiem Furmanikiem i Adamem Zyzakiem brała udział w pierwszym zimowym przejściu drogi Rubinowskiego na północnej ścianie Wielkiej Jaworowej Turni.³⁸³ Osiągnięcie to zostało odnotowane w zestawieniu najważniejszych przejść KW Katowice z lat 1949-1999³⁸⁴.

W okresie, gdy Krystyna Lipczyńska należała już do grona czołowych polskich taterniczek, w środowisku wspinaczkowym pojawiła się kolejna postać, która w następnych latach odegrała znaczącą rolę w polskim taternictwie – Halina Krüger, późniejsza Krüger-Syrokomska (1938-1982). Od 1955 r. poznawała Tatry podczas turystycznych wycieczek, a w 1957 roku rozpoczęła regularną działalność taternicką – Fot. 19. W tym samym roku uczestniczyła w dwutygodniowym kursie taternickim w Tatrach, w którym brało udział

³⁸⁰ M. i J. Kielkowscy, *Wielka encyklopedia gór i alpinizmu*, T. III: *Góry Europy*, op.cit.

³⁸¹ *Ibidem*.

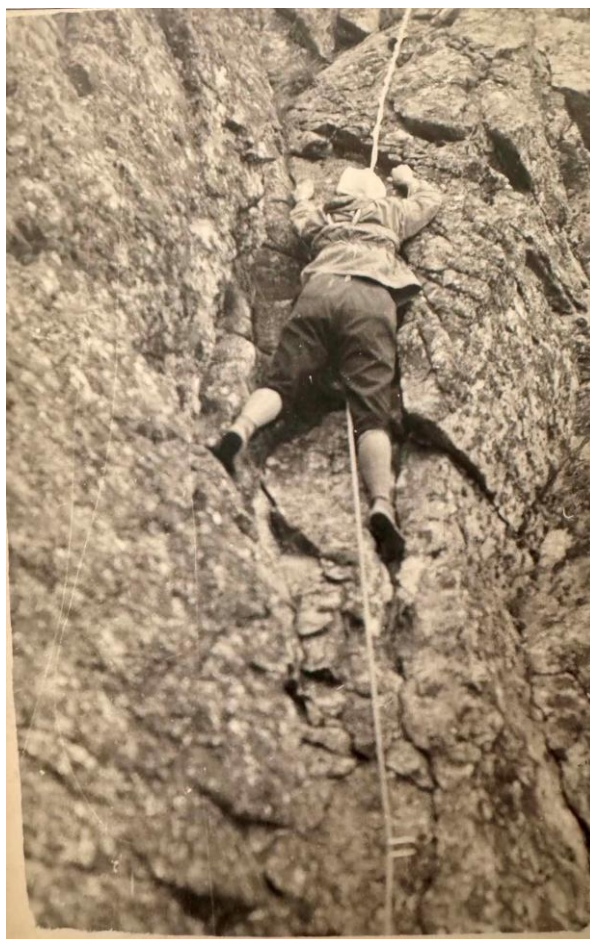
³⁸² *Letni sezon taternicki 1964*, „Taternik” 1964, 3-4, s. 78.

³⁸³ P. Kasprowski (red.), *Księga Jubileuszowa Klubu Wysokogórskiego w Katowicach 1949-1999*, op. cit., s. 80-94.

³⁸⁴ *Ibidem*.

kilkunastu chłopców i „tylko dwie dziewczyny”³⁸⁵. Jedyna koleżanka z kursu, Marta Szymanowska, wspominała później jego przebieg jako niezbyt komfortowy dla kobiet:

„Instruktor, który się nami opiekował, kazał nam jeść codziennie rano supę mleczną z kożuchami, co u mnie powodowało mdłości i prowadziło do wymiotów, a gdy było zimno, to sprawdzał nas, dziewczyny, jak się ubrałyśmy. To znaczy kazał nam pokazywać, przed każdym wyjściem w góry, czy mamy pod spodniami ciepłe majtki. Ja podczas takich poranków szłam więc najpierw za winkiel i zwracałam tę okropną supę, a potem denerwowałam się, że jestem traktowana jak przedszkolak i muszę pokazać gacie. I to też mnie kosztowało trochę zdrowia. Zatem moim zdaniem nie najlepiej wyglądał wtedy ten kurs”³⁸⁶.

Fot. 19. Halina Krüger-Syrokomska podczas wspinaczki trudnym kominem na Kołową Czubę, w pierwszym sezonie taternickim, 23 sierpnia 1957 r.
Źródło: Zbiory prywatne Marianny Syrokomskiej.

³⁸⁵ A. Kamińska, *Halina. Dziś już nie ma takich kobiet. Opowieść o himalaistce Halinie Krüger-Syrokomskiej*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2019, s. 114-115.

³⁸⁶ *Ibidem*, s. 115.

W trakcie pierwszych trzech sezonów wspinaczkowych, Krüger wspinała się razem z mężczyznami. Ich obecność zapewniała jej poczucie bezpieczeństwa i jednocześnie stwarzała warunki do zdobywania doświadczenia oraz rozwijania umiejętności technicznych i pewności siebie. W tym okresie przeszła m.in. drogę Motyki na południowej ścianie Zamarłej Turni oraz drogę Stanisławskiego na Mnichu. Początkowo uprawiała taternictwo tylko w sezonie letnim, a pokonane wówczas drogi, jak sama przyznała po latach, nie należały jeszcze do szczególnie znaczących³⁸⁷. Przełom nastąpił w sezonie 1959/1960, kiedy podjęła działalność wspinaczkową również w okresie zimowym. Przeszła wówczas prawy filar Cubryny oraz północną ścianę Mięguszwieckiego Szczytu Czarnego³⁸⁸. Stopniowo zdobywane doświadczenie i rozwijane umiejętności wspinaczkowe pozwoliły jej na uprawianie taternictwa w samodzielnych zespołach kobiecych. Jak wskazywał Jacek Kolbuszewski, jednym z czynników skłaniających ją do tego rodzaju działalności była potrzeba sprawdzenia własnych możliwości oraz osiągnięcia większej samodzielności taternickiej³⁸⁹. Aktywność Haliny Krüger w 1960 r. zwróciła uwagę środowiska wspinaczkowego. Po latach Andrzej Skłodowski pisał:

„Ewenementem sezonu (...) tak obfitego w sukcesy, niezauważalnym – była działalność zespołów kobiecych, a w praktyce promotora większości przejść, Haliny Krüger. W zmiennym towarzystwie Małgorzaty Surdel (-Nykowej), Danuty Topczewskiej (-Baranowskiej) i Janiny Zygałdewicz przeszła m.in. środek północnej ściany Kazalnicy, Żabią Turnię, kant hakowy Mnicha, płyty Wrześniaków na Zamarłej. Symbolicznym niejako było jej przejście wraz z D. Topczewską drogi klasycznej na południowej ścianie Zamarłej Turni. Od śmiertelnego wypadku sióstr Skotnicównien otoczona była Zamarła legendą niesprzyjającą podejmowaniu podobnych prób”³⁹⁰.

Osiągnięcia taternickie Haliny Krüger-Syrokomskiej w lecie 1960 r. dostrzeżone zostały także przez Zbigniewa Jurkowskiego, który w podsumowaniu sezonu na łamach „Taternika” podkreślił, że po raz pierwszy w historii: „(...) taternictwo kobiece stanowi odrębną kartę omówienia sezonu. Padają drogi, na które dotąd chodziły tylko dobre zespoły

³⁸⁷ A. Skłodowski, *Od Kazalnicy do Gasherbrumów*, „Taternik” 1983, nr 1, s. 38.

³⁸⁸ *Ibidem*.

³⁸⁹ J. Kolbuszewski, *Halina Krüger-Syrokomska*, „Wierchy” 1983, s. 266-268.

³⁹⁰ A. Skłodowski, *Od Kazalnicy do Gasherbrumów*, *op. cit.*

męskie – więcej nasze panie jęły się z dobrym skutkiem ławeczek podciągowych i dwu lin. Zresztą fakty mówią same za siebie”³⁹¹.

Halina Krüger-Syrokomska, za sprawą swej wybitnej działalności wspinaczkowej w Tatrach, stała się symbolem odrodzenia samodzielnego taternictwa kobiecego po tragicznym wypadku sióstr Skotnicównien z 1929 r. Wraz z Danutą Topczewską przełamały bowiem psychologiczną barierę, ponownie czyniąc dostępną dla kobiet południową ścianę Zamarłej Turni. Znane z reportażu Elżbiety Olchownik są słowa rodziców Haliny Krüger-Syrokomskiej, którzy zaznajomieni z wypadkiem Skotnicównien, przestrzegali córkę: „Haluniu, tylko nie idź na Zamarłą”³⁹².

Sezon letni 1961 r. przyniósł kolejne znaczące osiągnięcia taternicze Haliny Krüger-Syrokomskiej (*patrz Fot. 20.*). Razem z Danutą Topczewską dokonała wówczas przejścia drogi Stanisławskiego na północnej ścianie Małego Kieźmarskiego Szczytu, a z Wandą Błeszczyńską-Lącką pokonała lewą połączyć ściany Kazalnicy³⁹³.

Wykaz ważniejszych przejść w sezonach letnich 1958-62
Haliny Krüger z towarzyszącymi.

1.	13.VII.58r.	Kopa Kieźmarska str. filarsa pół. ściany 3 godz. o. trudno z J. Tolbuszewskim
2.	31.VII.58r.	Gard od przelęczy pod Chłopien do Hinczowej 5godz. z W. Czajkowskim
3.	8.VII.59r	Śnież. drogą Orłowskiego 1godz. n. trudno z J. Lubeckim
4.	25.VII.59r.	Zamarła Turnia drogą Motyki 2,30 godz. n. trudno z J. Lubeckim
5.	28.VII.59r.	Śnież. śnież. filar Orłowskiego 2 godz. n. trudno z J. Lubeckim
6.	10.VIII.59r.	Śnież. drogą Stanisławskiego 3 godz. TH z J. Ryką
7.	13.VIII.59r.	Śnież. kanton klasycznym 2 godz. skrajnie trudno z A. Szybiakiem
8.	15.VIII.59r.	Śnież. walc. ścianą drogą Zapiskińskiego i Pansuchy 7godz. TH z A. Szybiakiem
9.	15.VIII.60r.	Zamarła Turnia kanton halowy 5godz. TH z D. Topczewską
10.	17.VIII.60r.	" " drogą klasyczną 2,30 godz. n. trudno z D. Topczewską
11.	22.VIII.60r.	Kazalnica Środkiem ściany 7 godz. n. trudno z M. Gurdel
12.	28.VIII.60r.	Śnież. Turnia Hinczowiecka Środkiem pół. ściany 5 godz. TH z D. Topczewską
13.	1.II. 60r.	Śnież. kanton halowym 6 godz. TH z J. Zygałowicz
14.	4.II. 60r.	Zamarła Turnia tzw Środkiem Środkim 4godz. skrajnie trudno z J. Zygałowicz
15.	27.VII.61r.	Mały Kieźmarski drogą Stanisławskiego 8 godz. sk. trudno z D. Topczewską
16.	1-2.IX.61r.	Kazalnica lewą częścią ściany sk. trudno z W. Błeszczyńską
17.	29.VII.62r.	Śnież. trzy warianty R 13,30 godz. TH z J. Zygałowicz
18.	10.VIII.62r.	Śnież. Kofa drogą Stanisławskiego z A. Zasadą
19.	27.VIII.62r.	Hinczowiecki filarsa z W. Starygą

Fot. 20. Maszynopis zawierający wykaz ważniejszych przejść taterniczych Haliny Krüger-Syrokomskiej z partnerami wspinaczkowymi w sezonach letnich 1958-1962
Źródło: Zbiory prywatne Marianny Syrokomskiej.

³⁹¹ Z. Jurkowski, *Letni sezon taternicki 1960*, op. cit.

³⁹² E. Olchownik, *Dziewczęta w chmurach*, „Kulisy” 1979, nr 28, s. 4-5.

³⁹³ A. Skłodowski, *Od Kazalnicy do Gasherbrumów*, op. cit.

Tragiczna śmierć Wandy Błeszczyńskiej-Łąckiej³⁹⁴, partnerki wspinaczkowej Haliny Krüger-Syrokomskiej, która zginęła w październiku 1962 r. w katastrofie kolejowej koło Piotrkowa Trybunalskiego, nastąpiła zaledwie miesiąc po przejściu przez obie taterniczki drogi Długosza na Kazalnicy. Wydarzenie to miało istotny wpływ na dalszą działalność taternicką Krüger-Syrokomskiej, która zaczęła konsekwentnie wdrażać w życie opracowany przez siebie program wspinaczki w zespołach czysto kobiecych. Ideę traktowała bardzo poważnie. Jak wspominał Jacek Kolbuszewski: „(...) była <emancypantką> w najlepszym słowa znaczeniu, choć sama by się na takie określenie oburzyła. Walczyła o swoje i innych dziewcząt prawo do samodzielnego wspinania się. Niejedną ze swoich partnerek uczyła odwagi i pewności, wiary we własne siły”³⁹⁵.

W lipcu 1962 r. Halina Krüger-Syrokomaska wraz z Janiną Zygałdewicz przeszła „Wariant R” na Mnichu. Osiągnięcie to uznane za ówczesny rekord taternictwa kobiecego i miało szczególne znaczenie dla rozwoju tej formy działalności, ponieważ po raz kolejny potwierdziło możliwości kobiecych zespołów w pokonywaniu dróg o trudnościach porównywalnych z tymi, które podejmowały czołowe zespoły męskie. Znaczenie tego przejścia dla rozwoju taternictwa kobiecego podkreślała po latach sama Halina Krüger-Syrokomaska:

„Gdy 10 lat temu robiłam pierwsze samodzielne przejścia w zespołach kobiecych w Tatrach, wysłuchałam wiele uwag, że nie mają one racji bytu, no może jeszcze na drogach klasycznych, ale hakówki – to nie dla kobiet, tam potrzebna jest siła fizyczna i wiele innych przymiotów, które rzekomo mają posiadać mężczyźni. Gdy w dwa lata później – w r. 1962 – w dobrym stylu przeszłyśmy z Janką Zygałdewicz <Wariant R> na Mnichu, górny pułap kobiecych możliwości przesunął się w opinii kolegów taterników na góry typu alpejskiego”³⁹⁶.

W 1962 r. Halina Krüger-Syrokomaska wraz z Wandą Błeszczyńską-Łącką dokonała przejścia drogi Długosza na Kazalnicy. Sposób, w jaki osiągnięcie to zostało przedstawione w ówczesnej prasie, jest znamieny dla recepcji kobiecej działalności wspinaczkowej. „Express

³⁹⁴ Wanda Błeszczyńska-Łącka zginęła w katastrofie kolejowej koło Piotrkowa Trybunalskiego 9 października 1962 roku wracając ze skałek, A.K.L.T, *Wanda Błeszczyńska-Łącka 16 III 1935-9 X 1962*, „Taternik” 1963, nr 1-2, s. 63-65.

³⁹⁵ J. Kolbuszewski, *Halina*, „Podtatrze” 1983, nr 8, s. 46.

³⁹⁶ A. Kamińska, *Halina. Dziś już nie ma takich kobiet ...*, op. cit., s. 240-241.

Wieczorny” opublikował artykuł w entuzjastycznym i pełnym uznania dla kobiet tonie³⁹⁷. Odmienne przejście zostało przedstawione na łamach branżowego „Taternika”, gdzie zwrócono uwagę na trudności, jakich Halina Krüger-Syrokomaska miała doświadczyć podczas wcześniejszej próby podjętej wspólnie z Zofią Gerlach. W relacji tej stwierdzono: „Zaatakowały one ścianę nieco lekkomyślnie, bez odpowiednio starannego przygotowania i musiały częściowo skorzystać z pomocy innych taterników”³⁹⁸. W kolejnym numerze „Taternika” zamieszczono jednak sprostowanie, w którym wyjaśniono, że pomoc Eugeniusza Chrobaka i Andrzeja Mroza ograniczyła się „(...) do przepięcia liny na ścianie problemowej przez kilka dolnych karabinków dla drugiej ze wspinających się. Poza tym całość drogi przebyta została całkowicie samodzielnie”³⁹⁹. Rozbieżność między pierwotną informacją a późniejszym sprostowaniem pokazuje, że sposób przedstawiania kobiecych osiągnięć wspinaczkowych nie zawsze odpowiadał rzeczywistemu przebiegowi przejść. W tym przypadku można przypuszczać, iż zaprzyjaźnieni z Haliną Krüger-Syrokomaską taternicy⁴⁰⁰ przypisali sobie większy udział w sukcesie kobiecego zespołu, niż rzeczywiście mieli, albo redakcja „Taternika” opublikowała informacje, które nie zostały wcześniej dostatecznie zweryfikowane. Niezależnie od przyczyny, późniejsze sprostowanie precyzowało charakter udzielonej pomocy i potwierdzało samodzielność taterniczek w pokonaniu zasadniczej części drogi.

W sierpniu 1963 roku podczas dwudniowej wspinaczki z J. Dyczkiem, Halina Krüger-Syrokomaska pokonała lewy filar Kazalnicy uznawany wówczas za najtrudniejszą drogę w polskich Tatrach⁴⁰¹. W kolejnym roku odbyła wspinaczkę na Żabiego Mnicha (Fot. 21. i 22.).

³⁹⁷ J. Ciszewski, *Dwie taterniczki pokonały Mnicha*, „Express Wieczorny”, 1962, nr 179, s. 1.

³⁹⁸ B. Kunicki, *Pierwsze kobiety na Wariencie R*, „Taternik” 1963, nr 1-2, s. 25-26.

³⁹⁹ *Sprostowania*, „Taternik” 1964, nr 1-2, s. 62.

⁴⁰⁰ Mowa tutaj o Eugeniuszu Chrobaku i Andrzeju Mrozie – A. Kamińska, *Halina. Dziś już nie ma takich kobiet* ..., *op. cit.*, s. 151.

⁴⁰¹ A. Skłodowski, *Od Kazalnicy do Gasherbrumów*, *op. cit.*

Fot. 21. Halina Krüger-Syrokomska podczas wspinaczki na Żabiego Mnicha, sierpień 1964 r.
Źródło: Zbiory prywatne Marianny Syrokomskiej.

Fot. 22. Halina Krüger-Syrokomska podczas wspinaczki na Żabiego Mnicha, sierpień 1964 r.
Źródło: Zbiory prywatne Marianny Syrokomskiej.

Nie udały się natomiast dwie próby zimowego przejścia grani Morskiego Oka podjęte przez Halinę Krüger-Syromską i Janinę Zygałdewicz w latach 1963-1964⁴⁰². Do kolejnej próby przejścia grani Morskiego Oka doszło w 1967 r., jednak również tym razem nie została ona zakończona powodzeniem – Fot. 23.

⁴⁰² *Ibidem.*

Fot. 23. Próba przejścia grani Morskiego Oka, 1967
Źródło: Zbiory prywatne Marianny Syrokomskiej.

W kolejnych sezonach wspinaczkowych aktywność Krüger-Syrokomskiej w Tatrach uległa zmniejszeniu, co wiązało się przede wszystkim z jej zaangażowaniem w wyprawy zagraniczne. Nie oznaczało to jednak całkowitego zaprzestania działalności tatrzańskiej. W 1969 roku uczestniczyła w pierwszym zimowym przejściu drogi Łackiego na Małej Wołowej Szczerbinie⁴⁰³. W kolejnych sezonach zimowych przeszła w Tatrach m.in. drogę Korosadowicza na Kazalnicy, Stanisławskiego na Mnichu czy Łapińskiego na Kazalnicy⁴⁰⁴.

⁴⁰³ *Ibidem*.

⁴⁰⁴ *Ibidem*.

Pod koniec lat sześćdziesiątych, Halina Krüger-Syrokomska należała do nielicznego grona kobiet uprawiających zimowe taternictwo kobiece. Skalę tego zjawiska dobrze ilustruje wypowiedź zamieszczona na łamach „Taternika”, w której samodzielne zimowe taternictwo kobiece określono wręcz jako zjawisko „czysto teoretyczne”. W publikacji stwierdzono: „Nie istnieje w praktyce samodzielne zimowe taternictwo kobiece. Niewiele jest również naszych pań, towarzyszących zimą kolegom: Danuta Gellner, Alicja Łaptaś (północna Mięguszwieckiego), Halina Krüger i parę innych na łatwiejszych drogach – oto wszystko”⁴⁰⁵.

Mimo wcześniejszego rozwoju kobiecej wspinaczki w Tatrach, pod koniec lat sześćdziesiątych samodzielna działalność zimowa kobiet nadal pozostawała zjawiskiem marginalnym. Na tym tle działalność Krüger-Syrokomskiej miała szczególne znaczenie. Mimo, iż początkowo wspinała się jedynie w towarzystwie mężczyzn, to jednak jej działalność w Tatrach przyczyniła się do upowszechnienia modelu samodzielnego taternictwa kobiet oraz podejmowania przez nie dróg o wysokim stopniu trudności. Jej pionierskie przejścia z sezonu letniego 1960 r. uznawane są za pierwsze czysto kobiece w Tatrach⁴⁰⁶. Krüger-Syrokomska podejmowała również rywalizację sportową z zespołami męskimi, traktując ją jako sprawdzian własnych możliwości i poziomu samodzielności taternickiej. W tym kontekście jej działalność z lat sześćdziesiątych można postrzegać jako jeden z istotnych etapów rozwoju samodzielnego taternictwa kobiecego w Polsce.

Aktywność Haliny Krüger-Syrokomskiej w środowisku górskim nie ograniczała się jednak do działalności wspinaczkowej. Od początku swojej aktywności angażowała się również w pracę organizacyjną w Klubie Wysokogórskim, m.in. w ramach komisji sportowej, szkoleniowej i propagandowej. W 1974 r. została wybrana wiceprezesem, a następnie objęła funkcję prezesa Klubu Wysokogórskiego Warszawa. W pośmiertnym wspomnieniu opublikowanym na łamach „Taternika” pozytywnie oceniono jej działalność organizacyjną, podkreślając jej zaangażowanie w funkcjonowanie Klubu oraz wspieranie podejmowanych w nim inicjatyw⁴⁰⁷.

Znaczenie Krüger-Syrokomskiej dla rozwoju taternictwa kobiecego podkreślał również Andrzej Skłodowski. W pośmiertnym wspomnieniu opublikowanym w „Taterniku”, wskazywał, że podejmowane przez nią w 1960 r. „pierwsze kobiece przejścia dróg uważanych za bardzo poważne” przyczyniły się do uznania jej za pionierkę wyczynowego taternictwa w

⁴⁰⁵ M. Jagiełło, *Tatrzańska zima jakich mało*, „Taternik” 1969, nr 3, s. 105.

⁴⁰⁶ A. Skłodowski, *Od Kazalnicy do Gasherbrumów*, *op. cit.*

⁴⁰⁷ A. Okopińska, *Halina Krüger-Syrokomska*, „Taternik” 1983, nr 1, s. 36.

zespołach kobiecych⁴⁰⁸. Działalność Krüger-Syrokomskiej w latach sześćdziesiątych stanowiła zatem ważny etap w procesie zwiększania samodzielności kobiet w polskim taternictwie, zarówno w wymiarze sportowym, jak i organizacyjnym.

W omawianym okresie aktywność taternicką kontynuowała również Teresa Puchaczewska. Wraz z M. Dowgiałło, M. Jareckim oraz Ryszardem Rodzińskim przeszła lewy filar północno-wschodniej ściany Cubryny. Zimą 1963 r., wraz z J. Krajskim i P. Misiurewiczem, przebyła północno-wschodnią grań Wielickiego Szczytu⁴⁰⁹. Podjęła także dwie próby przejścia prawego filara północno-wschodniej ściany Cubryny. Ostatecznie pierwszego zimowego przejścia tej drogi dokonała w 1964 r. wraz z P. Misiurewiczem, K. Tomaszewskim oraz A. Zawadą⁴¹⁰.

Zimową działalność taternicką rozwijała nadal Krystyna Lipczyńska. Do jej najważniejszych osiągnięć należało przejście drogi Gryczyńskiego na Małym Młynarzu, którego dokonała 3 grudnia 1963 r. wraz z E. Chrobakiem oraz pierwsze zimowe przejście północnej ściany Wielkiej Jaworowej Turni w dniach 21-22 kwietnia 1964 r. zrealizowane wspólnie z H. Furmanikiem i A. Zyzakiem⁴¹¹.

Aktywność wspinaczkową Lipczyńska kontynuowała do sierpnia 1964 r. 11 sierpnia zginęła podczas wspinaczki na Galerii Gankowej, gdzie wraz z Henrykiem Horakiem podejmowała próbę przejścia drogi Studnički (VI). Przyczyną tragicznego w skutkach wypadku było nagłe załamanie pogody. W pośmiertnym wspomnieniu poświęconym Lipczyńskiej, Zdzisław Kirkin-Dziędzielewicz podkreślił zarówno skalę osiągnięć, jak i jej miejsce w ówczesnym taternictwie sportowym. Swoją ocenę jej działalności podsumował następująco:

„Taka była sportowa kariera Krystyny Lipczyńskiej, kariera bez najmniejszej przesady – wspaniała. W Tatrach osiągnęła wyniki najwyższe, a w taternictwie znalazła możliwość wyżycia swych zamiłowań do wyczynu, połączonych z głęboką wrażliwością na piękno przyrody i wewnętrznym głodem przeżywania przygód. Marzyła o dalszym awansie (...) Zginęła, będąc aktualnie najlepszą taterniczką wyczynową Polski i jedną z najlepszych w Europie. Taka jest zgodna opinia wszystkich jej partnerów od liny i tych, którzy ją w górach widzieli”⁴¹².

⁴⁰⁸ A. Skłodowski, *Od Kazalnicy do Gasherbrumów*, op. cit.

⁴⁰⁹ [b.a.] *Zimowy sezon taternicki 1963/64*, „Taternik” 1964, 1-2, s. 28.

⁴¹⁰ *Ibidem*.

⁴¹¹ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 362-363.

⁴¹² Z. Kirkin-Dziędzielewicz, *Krystyna Lipczyńska*, „Taternik” 1966, nr 1-2, s. 56.

Śmierć Lipczyńskiej oznaczała utratę jednej z najważniejszych postaci polskiego taternictwa kobiecego pierwszej połowy lat sześćdziesiątych. Według Ewy Roszkowskiej jej odejście przyczyniło się do osłabienia rozwoju samodzielnego taternictwa kobiecego w kolejnych latach. W tym kontekście rok 1964 można uznać za istotny moment zamykający okres szczególnie intensywnego rozwoju kobiecej działalności wspinaczkowej w Tatrach⁴¹³.

Znaczenie dorobku Krystyny Lipczyńskiej wykraczało jednak poza okres jej aktywności tatrzańskiej. Jej osiągnięcia stanowiły punkt odniesienia dla kolejnego pokolenia kobiet uprawiających wspinaczkę, w tym Anny Czerwińskiej i Krystyny Palmowskiej. Anna Czerwińska, wspominając początki własnej działalności wspinaczkowej, podkreślała: „(...) dla nas alpinistką numer jeden była Krystyna Lipczyńska. Wspinała się naprawdę super, robiła takie drogi, że my z trudem z Kryską jej dorównywałyśmy, nie byliśmy zaś w stanie zrobić niczego lepszego”⁴¹⁴.

Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku kobiety uczestniczyły w szeregu pierwszych przejść, także tych zimowych. Danuta Gellner w 1969 r. wraz z trzema innymi taternikami dokonała pierwszego zimowego wejścia na Turnię nad Polaną. Z kolei Bożena Szyszko należąca do Koła Katowickiego Klubu Wysokogórskiego, w 1970 r. jako pierwsza kobieta, wspólnie z Michałem Gabryelem, weszła na Wielkiego Młynarza oraz Wyżnią Młynarzową Kopę⁴¹⁵. Jej osiągnięcia z lat 1969-1970 zostały wyróżnione w *Księdze Jubileuszowej Klubu Wysokogórskiego w Katowicach 1949-1999* jako *Najlepsze wspinaczkowe przejścia roku*. Wśród wyróżnionych znalazło się pierwsze przejście „Direttissimi” Kazalnicy z udziałem kobiety. Bożena Szyszko dokonała go w 1969 r. wraz z Michałem Gabryelem. W tym samym roku, wspólnie z Michałem Gabryelem, Wojciechem Kurtyką i K. Komarem, przeszła „Sprężynę” na Małym Młynarzu. Kolejnym odnotowanym osiągnięciem było przejście drogi Kowalewskiego na Młynarczyku, również pierwsze z udziałem kobiety. Szyszko pokonała ją w 1969 r. w zespole z Michałem Gabryelem, Wojciechem Kurtyką i Andrzejem Gierychem. W zestawieniu doceniono również Danutę Gellner za pierwsze zimowe przejście drogi Motyki na Żłobistym Szczycie. Dokonała go w 1969 roku wspólnie z

⁴¹³ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 354.

⁴¹⁴ A. Czerwińska, *GórFanka. Moje ABC w skale i lodzie. Tatry, Alpy, Gasherbrumy'75*, Wydawnictwo Annapurna, Warszawa 2008, s. 33.

⁴¹⁵ P. Kasproski (red.), *Księga Jubileuszowa Klubu Wysokogórskiego w Katowicach 1949-1999*, op. cit., s. 78-79.

Tadeuszem Piotrowskim, Janem Franczukiem oraz A. Bohosiewiczem⁴¹⁶. Osiągnięcia te wskazują na rosnący udział kobiet w podejmowaniu wymagających przejść zimowych. W warunkach ówczesnego taternictwa przejścia tego rodzaju stanowiły istotny sprawdzian umiejętności technicznych, doświadczenia oraz przygotowania kondycyjnego.

Pozycję Danuty Gellner i Bożeny Szyszko w środowisku Koła Katowickiego Klubu Wysokogórskiego potwierdza również sposób przedstawienia ich działalności w jubileuszowym opracowaniu poświęconym historii organizacji. Obie taterniczki zostały zaliczone do grona osób, których działalność przyczyniła się do kształtowania historii Klubu:

„Na ścianach Mnicha, Małego Młynarza, Galerii Gankowej i Kazalnicy wyróżnia się zwłaszcza Danuta Gellner. Bożena Szyszko robi nową drogę prawą częścią płn. ściany Młynarza (1970) (...). Padają pierwsze przejścia zimowe: (...) prostowanie drogi Świerza na Pośrednim Mięguszowieckim Szczycie (D. Gellner, J. Kukuczka, Zb. Wach)»⁴¹⁷.

Do znaczących osiągnięć Danuty Gellner z 1969 r., należało również wytyczenie drogi prawym żłebem północnej ściany Turni na Polanką, którego dokonała z A. Bohosiewiczem, J. Franczukiem i T. Piotrowskim⁴¹⁸. Wejście odbywało się w sezonie zimowym, w bardzo trudnym, kruchym terenie. Udział kobiety w tego rodzaju przejściu wskazuje na stopniowe przekraczanie tradycyjnych granic uczestnictwa taterniczek w najbardziej wymagających formach działalności wspinaczkowej.

Wspomnieć należy, iż siostra Danuty Gellner – Irena (Fot. 23), również pozostawała aktywną taterniczką przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych⁴¹⁹. Jej dorobek pozostaje jednak słabiej eksponowany w późniejszej narracji dotyczącej kobiecego taternictwa niż dokonania kobiet, które w kolejnych dekadach zdobyły znaczącą pozycję w historii polskiego himalaizmu.

⁴¹⁶ *Ibidem*, s. 84.

⁴¹⁷ *Ibidem*, s. 12-13.

⁴¹⁸ M. Jagiełło, *Tatrzańska zima jakich mało*, „Taternik” 1969, nr 3, s. 104; T. Piotrowski, *Skalne drogi w Tatrach*, „Taternik” 1969, nr 3, s.136.

⁴¹⁹ Szczegóły dokonań patrz: Aneks niniejszej pracy: *Wykaz najważniejszych przejść wspinaczkowych z udziałem Polek w Tatrach w latach 1945-1989*.

Fot. 24. Irena Gellner asekurująca partnera na półkach wschodniej ściany Mnicha, droga Fereńskiego, sierpień 1970 r., autor: Janusz Skorek

Źródło: Zbiory prywatne Ryszarda Pilcha, www.lojanci.org, dostęp: 10.05.2026 r.

Do znaczących osiągnięć w sezonie letnim 1969 r. należały również przejścia dokonane przez wspomnianą wcześniej Bożenę Szyszko. Jako pierwsza kobieta przeszła ona, wraz z M. Gabryełem, drogę Heinricha-Pogorzelskiego na Kazalnicy Mięguszowieckiej, a także wspólnie z M. Gabryełem, A. Gierychem i W. Kurtyką, pokonała drogą „Kowalewskiego” na Młynarczyka. Osiągnięcia te wpisywały się w szerszy proces zwiększania udziału kobiet w przejściach dróg uznawanych w ówczesnym środowisku taternickim za wymagające i prestiżowe.

Proces intensyfikacji działalności kobiet w Tatrach widoczny był również w innych środowiskach klubowych. Jedną z czołowych taterniczek reprezentujących Warszawski Klub Wysokogórski była Anna Okopińska. Uczestniczyła w wielu znaczących przejściach i

powtórzeniach dróg. Do jej ważniejszych osiągnięć należało m.in. przejście „Hokejki” na Łomnicy, którego dokonała wspólnie z A. Mierzejewskim⁴²⁰.

W 1969 r. działalność wspinaczkową rozpoczęła Anna Czerwińska (1949-2003), związana z warszawskim środowiskiem wysokogórskim. Rok później uczestniczyła w zorganizowanym przez Koło Warszawskie Klubu Wysokogórskiego kursie taternictwa jaskiniowego, podczas którego poznała Krystynę Palmowską (1948-2025). Znajomość ta z czasem przerodziła się w wieloletnią współpracę wspinaczkową, której konsekwencją było powstanie jednego z najbardziej znaczących kobiecych zespołów w historii polskiego taternictwa.

Relacje Anny Czerwińskiej pozwalają prześledzić proces kształtowania się jej motywacji do wspinaczki. Początkowo postrzegała ją przede wszystkim jako formę konfrontacji z własnymi ograniczeniami i sprawdzania własnych możliwości. Z czasem sposób postrzegania gór uległ zmianie. Czerwińska zaczęła traktować Tatry nie tylko jako przestrzeń wysiłku fizycznego i samodoskonalenia, lecz również jako istotny element własnej biografii oraz miejsce realizacji osobistych zainteresowań i aspiracji. Jednocześnie podkreślała autonomiczny charakter swojej decyzji o rozpoczęciu wspinaczki, zaznaczając, że nie została do niej zachęcona ani wprowadzona przez mężczyznę: „nikt mnie do tego nie skłonił, żaden facet mnie nie ciągał”⁴²¹.

W kolejnych latach doświadczenia Czerwińskiej coraz silniej wiązały się również z funkcjonowaniem w środowisku, w którym wspinaczka była postrzegana przede wszystkim jako domena mężczyzn. Szczególne znaczenie w tym kontekście miały jej pierwsze doświadczenia związane z podejmowaniem samodzielnej działalności taternickiej oraz funkcjonowaniem w zespołach mieszanych. W autobiograficznych wspomnieniach Czerwińska wielokrotnie odnosiła się do relacji między kobietami i mężczyznami w środowisku wspinaczkowym. Opisywała sytuacje, w których kobiety spotykały się z brakiem zaufania do swoich umiejętności oraz z przekonaniem o ich mniejszej przydatności w działalności górskiej. Jeden z takich epizodów opatrzyła znamienym komentarzem:

„Gdy w to wchodzi, to niejako wdzieram się w ich świat, i żeby w nim być, muszę bronić swojego miejsca, bo oni zrobią wszystko, żeby mnie z tego świata wypieprzyć. Dlatego, jeżeli chcę tam działać, to oprócz trudności, jakie stwarzają góry, będę jeszcze

⁴²⁰ K.J. Rusiecki, *Polskie lato 1969 w Tatrach*, „Taternik” 1970, nr 1, s. 6.

⁴²¹ A. Czerwińska, *GórFanka. Moje ABC w skale i lodzie. Tatry, Alpy, Gasherbrumy’75*, op. cit., s. 20.

musiała pokonywać trudności, które stawiają przede mną faceci, bo oni mnie tam nie chcą”⁴²².

Z perspektywy analizy historycznej istotny jest nie tyle wartościujący charakter tej wypowiedzi, ile fakt, że wskazuje ona na obecność napięć związanych z płcią w relacjach wewnątrz środowiska taternickiego. Świadczenie Czerwińskiej sugeruje jednocześnie, że dla części wspinających się kobiet barierą uczestnictwa w taternictwie nie były wyłącznie wymagania fizyczne i techniczne, lecz także uwarunkowania społeczne związane z funkcjonowaniem w środowisku, w którym kobieca obecność nie zawsze była postrzegana jako oczywisty i równorzędny element działalności wspinaczkowej. W tym ujęciu rozwój kobiecego taternictwa należy analizować nie tylko przez pryzmat liczby przejść i stopnia ich trudności, lecz również z uwzględnieniem przemian społecznych zachodzących w obrębie środowiska wspinaczkowego.

Gdy, wraz z Krystyną Palmowską znalazły się w jednej grupie kursu taternickiego, jak wspominała Czerwińska: „(...) żadne wspinanie w babskim zespole nie wchodziło w rachubę, bo wtedy panował bardzo zły klimat dla kobiecego wspinania. Przed naszym wejściem w taternictwo dwa zespoły kobiece spadły w Tatrach, w związku z tym ja wspinałam się z jednym gościem, a Krysia z drugim”⁴²³. Wypowiedź ta wskazuje na znaczenie wcześniejszych wypadków taternickich dla kształtowania się wyobrażeń dotyczących bezpieczeństwa kobiecych zespołów. Z perspektywy Czerwińskiej doświadczenia te wpływały również na sposób organizowania działalności wspinaczkowej kobiet, prowadząc początkowo do preferowania zespołów mieszanych. Relacja ta pozwala ponadto dostrzec, że możliwości podejmowania samodzielnej działalności przez kobiety były uwarunkowane nie tylko ich indywidualnymi umiejętnościami, lecz także funkcjonowaniem w środowisku, w którym płeć stanowiła jeden z czynników wpływających na ocenę ich obecności i kompetencji wspinaczkowych.

Istotnym czynnikiem intensyfikującym działalność Czerwińskiej i Palmowskiej była również perspektywa wyjazdu w Alpy. Ograniczenia związane z możliwością uczestniczenia w zagranicznych przedsięwzięciach wysokogórskich sprawiały, że przejścia tatrzańskie mogły stanowić podstawę do budowania pozycji w środowisku wspinaczkowym oraz potwierdzania kompetencji niezbędnych do udziału w dalszych wyprawach. W tym kontekście przejścia

⁴²² *Ibidem*, s. 27.

⁴²³ *Ibidem*, s. 32.

tatrzańskie stanowiły jeden z etapów przygotowania do działalności poza Tatrami. Czerwińska wspominała:

„Już na samym początku, gdy tylko spotkałyśmy się z Krystyną na kursie i zrobiłyśmy pierwszą drogę na Żabim Niżnim⁴²⁴, zdałam sobie sprawę, że jeżeli chcemy cokolwiek osiągnąć, to musimy się wspinać we dwie i musimy patrzeć, czego jeszcze baby nie zrobiły, żeby te nasze przejścia można było określić mianem <pierwsze>. Czyli pierwsze wejście babskie, pierwsze polskie, pierwsze polskie zimowe... (...) Uważam, że to, iż z Kryską działałyśmy tak, a nie inaczej, wynikało z mojego nastawienia. Krysia chciała się jedynie dobrze powspinać, nieważne gdzie. Sugerowała na przykład, że teraz może zrobimy jakąś drogę na Cubrynce, co ja komentowałam:

- A po co ci taka droga? Nikt nawet nie wie co to jest.

A więc ja kierowałam zespołem. Oczywiście w ścianie wspinałyśmy się równorzędnie albo nawet nieco lepsza była Krysia, to muszę szczerze przyznać, natomiast ogólna polityka wspinaczkowa zespołu wychodziła ode mnie⁴²⁵.

Wspomnienie to ma szczególne znaczenie dla analizy procesu autonomizacji kobiecego taternictwa. Czerwińska wskazywała bowiem na wartość przejść realizowanych w zespołach kobiecych oraz ich znaczenie dla kształtowania pozycji kobiet w środowisku wspinaczkowym. Znaczenie tych przejść nie ograniczało się przy tym do wymiaru sportowego. Stanowiły one również formę zaznaczenia obecności kobiet w obszarze działalności tradycyjnie zdominowanym przez mężczyzn oraz potwierdzenia ich zdolności do samodzielnego podejmowania wymagających przedsięwzięć wspinaczkowych.

Doświadczenia Czerwińskiej i Palmowskiej związane z funkcjonowaniem w środowisku wspinaczkowym obejmowały również sytuacje ukazujące nierówne oczekiwania wobec kobiet i mężczyzn. Już podczas kursu taternickiego ich relacje z instruktorem miały być nacechowane wzajemną niechęcią. Jednym z pierwszych źródeł konfliktu podczas wspinaczki była kwestia przygotowania i podziału przekąsek, za które odpowiedzialność przypisano kursantom:

„– No nie, dziewczyny, na szturmzarcie to się czekolady zabiera!

⁴²⁴ Droga Świerza na Żabim Szczycie Niżnim – *Ibidem*.

⁴²⁵ *Ibidem*, s. 33-34.

Ale wtedy o takie rzeczy wcale nie było łatwo, dlatego odrzekliśmy mu ostro, że jak nie chce tego chleba z dżemem, to na drzewo. Nic innego nie mamy, trudno. Tak wyglądał nasz pierwszy konflikt z instruktorem. Później Aligator [Jan Łącki] (...) podrzucił nas innym zespołom (...) i tak mu się żalił:

- Słuchajcie, już nie mam siły z tymi wariatkami chodzić, weź je gdzieś. Na szczęście Marek⁴²⁶ zgodził się nas zabrać, a wtedy zmusiliśmy go do przejścia trzech dróg w ciągu jednego dnia, więc nasz nowy instruktor miał lekko dość i po powrocie do schroniska wyznał szczerze Aligatorowi:

- Te dwie, jak się cholera, nie ubiją, to wszędzie wejdą!

Od tej chwili Aligator patrzył na nas z większym szacunkiem”⁴²⁷.

Pierwszy samodzielny sezon taternicki Anny Czerwińskiej i Krystyny Palmowskiej, przypadający na lato 1970 r., pozwolił im przekonać się o własnych możliwościach wspinaczkowych. Jak wspominała Czerwińska, doświadczenia tego okresu uświadomiły im, że „stać je na wiele”⁴²⁸. W zespole czysto kobiecym dokonały wówczas szeregu istotnych przejść, m.in. drogi Dorawskiego na Świnicy (IV), drogi Grońskiego na Kozim Wierchu (IV) czy wschodniej ściany Kotła Kościelcowego (V). Ich działalność od początku wiązała się również z dążeniem do osiągnięcia pozycji wyróżniającej je na tle innych taterniczek: „Zaczęliśmy obserwować wszystkie wspinające się baby, żeby wiedzieć co się dzieje (...) musimy być najlepsze, wtedy pojedziemy w Alpy. A z Alp to już dalsza droga stoi otworem”⁴²⁹.

Przykład Czerwińskiej i Palmowskiej pokazuje zatem wyraźne przejście od uczestnictwa kobiet w taternictwie do świadomego budowania autonomicznej pozycji kobiecego zespołu. Wspinaczka przedstawiała być wyłącznie aktywnością podejmowaną przez kobiety w zespołach kierowanych lub współtworzonych przez mężczyzn, a stawała się przestrzenią samodzielnej realizacji celów sportowych i środowiskowych.

Odmiennej model rozwoju kariery taternickiej reprezentowała Wanda Błaszkwicz, później Rutkiewicz (1943-1992⁴³⁰). Działalność wspinaczkową rozpoczęła w 1962 r., uczestnicząc w kursie taternickim na Hali Gąsienicowej prowadzonym przez Zdzisława

⁴²⁶ Marek Nowicki (1947-2003), wieloletni prezes Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka.

⁴²⁷ A. Czerwińska, *GórFanka. Moje ABC w skale i lodzie. Tatry, Alpy, Gasherbrumy '75*, op. cit., s. 34-35.

⁴²⁸ *Ibidem*, s. 40.

⁴²⁹ *Ibidem*.

⁴³⁰ Ciało Wandy Rutkiewicz na stokach Kanczendzongi w Himalajach nigdy nie odnaleziono.

Jakubowskiego (pseudonim środowiskowy „Szlachetny”) i Ryszarda Berbekę⁴³¹. Jej pierwsze doświadczenia szkoleniowe również wiązały się ze sceptycznym stosunkiem instruktorów do obecności kobiety w górach. Próbowano ją zniechęcić do wspinaczki, m.in. poprzez prezentowanie drastycznych fotografii ofiar wypadków górskich. Jedna fotografia szczególnie utkwiała w jej pamięci. Przedstawiała zwłoki Jerzego Biedermana – asystenta wrocławskiej Politechniki, z którym miała zajęcia z rysunku technicznego. Rutkiewicz nie zrezygnowała jednak z podjętej aktywności wspinaczkowej, a góry szybko stały się jednym z najważniejszych obszarów jej zainteresowań⁴³².

Wanda Rutkiewicz od początku traktowała taternictwo jako poważną dziedzinę aktywności. Tym bardziej irytowało ją, iż już na kursie spotkała się z męskim oporem i zaborczością w stosunku do gór. Brak wiary taterników w kobiecą siłę, wytrwałość i prawdziwą pasję sprowadzał się do obaw, iż taternikom trzeba będzie pomagać, bo nie będą potrafiły wspiąć się samodzielnie. Rutkiewicz wspominała również, że podważanie kompetencji kobiet mogło prowadzić do obaw, iż ich udział w działalności wspinaczkowej zwiększa ryzyko ponoszone przez męskich partnerów⁴³³. W późniejszych wspomnieniach Rutkiewicz wielokrotnie powracała do problemu funkcjonowania kobiet w środowisku zdominowanym przez mężczyzn. Wskazywała, że już od początku spotykała się z przekonaniem o mniejszej przydatności kobiet jako partnerek wspinaczkowych:

„Okazało się, że od początku weszłam w jakiś określony tradycją układ typu: baby to się nie nadają. Drogę moją wyznaczyli ci, którzy tak właśnie uważali i mówili: <pójdziemy na wyprawę sami, bez ciebie, bo dziewczyny są słabsze>. Takie rozumowanie określało wspinaczkę jednoznacznie jako sport męski. A ja nie chciałam rezygnować, byłam nią zafascynowana. Zaczęłam wspiąć się w zespołach kobiecych, niezależnie od mężczyzn, choć uczyłam się przede wszystkim od nich, a nie na własnych błędach. Na szczęście się nie obraziłam, podeszłam do sprawy pragmatycznie. Wspiąć się z nimi było zdecydowanie łatwiej, byli lepsi ode mnie, więc mogłam z tego skorzystać”⁴³⁴.

⁴³¹ Wirtualne Muzeum Wandy Rutkiewicz, www.fundacijahimalaizmupolskiego.pl/wanda-rutkiewicz/, dostęp: 25.07.2026 r.

⁴³² B. Rusowicz, J. Bandurska, *Więcej o Wandzie Rutkiewicz*, Wyd. Comer, Toruń 1997, s. 66.

⁴³³ *Ibidem*, s. 65.

⁴³⁴ *Ibidem*, s. 65-66.

Wypowiedź ta pozwala dostrzec charakterystyczną dla części czołowych taterniczek strategię funkcjonowania w środowisku męskim. Z jednej strony korzystały one z wiedzy i doświadczenia mężczyzn, którzy często byli ich pierwszymi instruktorami i partnerami. Z drugiej strony dążyły do osiągnięcia poziomu umiejętności pozwalającego na niezależne funkcjonowanie i tworzenie zespołów kobiecych.

Po ukończeniu szkolenia Rutkiewicz rozpoczęła samodzielną działalność taternicką. Pierwszy samodzielny sezon wspinaczkowy spędziła na „taborisku” – polu namiotowym dla taterników w pobliżu Morskiego Oka. Taternicką opiekę sprawował wówczas nad nią członek Wrocławskiego Koła Klubu Wysokogórskiego – Longin Śliwiński. Wraz z nim i jego żoną przeszła liczne długie i trudne drogi w rejonie Morskiego Oka. W tym samym roku, z Jerzym Hirszowskim pokonała drogi o trudnościach V: północną ścianę Żabiego Konia i Zamarłą Turnię⁴³⁵.

Szczególne znaczenie miało dla niej opanowanie wspinaczki hakowej, którą poznała, obserwując Jacka Dyzmę Woszczerowicza podczas pokonywania drogi Łapińskiego i Paszuchy na wschodniej ścianie Mnicha. Przyznała, że wiele się wówczas od niego nauczyła⁴³⁶. Umiejętności te przydały się już we wrześniu tego samego roku, kiedy wraz z Jerzym Krajskim, przeszła Wariant R na wschodniej ścianie Mnicha. Rutkiewicz zrelacjonowała tę wspinaczkę „jako jedną z najwspanialszych”⁴³⁷. Przyznała także, iż „(...) była to droga wymagająca większego doświadczenia i sprawniejszego posługiwania się sprzętem (...)” niż wówczas sama to potrafiła⁴³⁸.

Działalność tatrzańska Rutkiewicz była stosunkowo krótka w porównaniu z intensywnością jej późniejszej aktywności alpejskiej i himalajskiej. Już w 1964 r. podjęła pierwsze próby wspinaczki w Alpach. Bezpośrednio przed planowanym wyjazdem umówiła się z najwybitniejszą wówczas taterniczką – Krystyną Lipczyńską na wspólną wspinaczkę w Tatrach. Rutkiewicz nie dojechała jednak na miejsce w ustalonym terminie, a Lipczyńska udała się z Henrykiem Horakiem na drogę Studnički na Galerii Gankowej. O śmierci niedoszłej partnerki Rutkiewicz dowiedziała się bezpośrednio przed wyjazdem w Alpy⁴³⁹. Po latach

⁴³⁵ Wirtualne Muzeum Wandy Rutkiewicz, www.fundacijahimalaizmupolskiego.pl/wanda-rutkiewicz/, dostęp: 25.07.2026 r., W. Rutkiewicz, E. Matuszewska, *Karawana do marzeń*, At Publications, Kraków 1994, s. 19-27.

⁴³⁶ W. Rutkiewicz, E. Matuszewska, *Na jednej linie*, Iskry, Warszawa 2010, s. 38.

⁴³⁷ *Ibidem*, s. 23.

⁴³⁸ *Ibidem*.

⁴³⁹ A. Kamińska, *Wanda. Opowieść o sile życia i śmierci. Historia Wandy Rutkiewicz*, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2017, s. 158.

wspominała, że wiadomość ta wpłynęła na jej stan fizyczny i psychiczny: „Po jej śmierci nie mogłam się pozbierać. (...) Przygnębiona, silnie przeziębiona, gorączkująca i z bolącym gardłem, odkładałam wyjazd z dnia na dzień”⁴⁴⁰. Pomimo skierowania zainteresowań ku wspinaczce zagranicznej Rutkiewicz nie rezygnowała z działalności tatrzańskiej. 16 lutego 1966 r., wspólnie z Krzysztofem Cieleckim, Kazimierzem Głazkiem, Bogusławem Jankowskim i Januszem Kurczabem, przeszła nową drogę na Koprowym Wierchu, przebiegającą na prawo od wcześniej wytyczonych dróg Drosta i Zyzaka⁴⁴¹.

Jesienią 1967 r. doznała kontuzji podczas wspinaczki w Sokolikach Górnych w Rudawach Janowickich. Odpadła wówczas podczas przejścia Direttissimy Sukiennic⁴⁴², skały zwróconej w stronę Krzywej Turni⁴⁴³. Na wspinaczkę przyjechała bezpośrednio po opuszczeniu wrocławskiego szpitala, do którego miała powrócić w związku z planowanym zabiegiem operacyjnym zatok. W wyniku odpadnięcia doznała urazu i ponownie trafiła do szpitala. Jak wspominała, stosunkowo szybko powróciła jednak do wspinaczki „(...) już po dwóch tygodniach wspinała się znowu, bo to zdążyło się zrosnąć”⁴⁴⁴.

Zimą 1968 r. ponownie wspinała się już w Tatrach, gdzie z Janem Franczukiem pokonała w dniach 16-17 marca drogę Fereńskiego i Uchmańskiego na wschodniej ścianie Mnicha. 31 marca razem z Janem Franczukiem, Krzysztofem Cieleckim i Andrzejem Heinrichem, dokonała pierwszego zimowego przejścia prawego żebra północno-zachodniej ściany Koprowego Wierchu⁴⁴⁵.

Rutkiewicz stosunkowo wcześniej jednak skierowała swoją uwagę ku działalności wspinaczkowej poza Tatrami⁴⁴⁶. Mimo tego przeszła wiele dróg określanych w późniejszych źródłach jako „rekordowe drogi w Tatrach”⁴⁴⁷, jednak znaczna część tych przejść odbywała się w zespołach mieszanych. Jak zauważała Anna Czerwińska:

⁴⁴⁰ W. Rutkiewicz, E. Matuszewska, *Na jednej linie*, op. cit., s. 47.

⁴⁴¹ J. Kurczab, *Przejścia zimy 1965-66*, „Taternik” 1966, nr 1-2, s. 36.

⁴⁴² A. Kamińska, *Wanda. Opowieść o sile życia i śmierci. Historia Wandy Rutkiewicz*, op. cit., s. 124.

⁴⁴³ Informacja pochodzi z korespondencji mailowej przeprowadzonej z Bogdanem Jankowskim przez Annę Ostrowską-Bielę dnia 30 kwietnia 1999 r., A. Ostrowska-Biela, *Wanda Rutkiewicz (1943-1992). Materiały do biografii i bibliografii alpinistki*, op. cit., s. 21.

⁴⁴⁴ B. Rusowicz, *Wszystko o Wandzie Rutkiewicz. Wywiad rzeka Barbary Rusowicz*, Comer, Toruń 1992, s. 49-50.

⁴⁴⁵ T. Piotrowski, *Żle i dobrze o zimie 1967-1968*, „Taternik” 1968, nr 3, s. 112.

⁴⁴⁶ Wanda Rutkiewicz zaczęła wspinać się w 1962 roku. Pierwsze wspinaczki w Alpach odbywała już w 1964 roku, Z. Paryska, W.H. Paryski, *Wielka Encyklopedia Tatrzańska*, op. cit., s. 1044.

⁴⁴⁷ H. Adams, J. Marmet, J. Nyka, *Wanda Rutkiewicz. To już dziesięć lat*, tekst dla kapituły Medalu Zasługi im. Króla Alberta I, 2002 s. 1.

„Wanda nie miała w Tatrach żadnych porządných przejść w kobiecych zespołach. (...) Od razu wskoczyła na etap gór wyższych. Nie siedziała tak jak my miesiącami w Tatrach i nie robiła w sezonie kilkunastu ostrych dróg. Działała poza Tatrami (...)”⁴⁴⁸.

Nie oznaczało to jednak całkowitego zaniechania przez Rutkiewicz działalności w zespołach kobiecych. W 1969 r. uczestniczyła wraz z Danutą Gellner i rozpoczynającą wówczas działalność wspinaczkową Ewą Panejko (ur. 1951) w pierwszym kobiecym zimowym przejściu Wielkiej Wołowej Szczerbiny kominem Węgrzynowicza⁴⁴⁹. W tym samym roku, wspólnie z Danutą Gellner, przeszła od południa drogę Staffa na Wołowej Turni⁴⁵⁰. Rok później wspinała się w Tatrach z Rotraud Eliassen, wcześniejszą partnerką z wyprawy w góry Norwegii⁴⁵¹. Przykłady te wskazują, że mimo wyraźnego ukierunkowania na działalność wspinaczkową poza Tatrami, Rutkiewicz uczestniczyła również w procesie rozwoju kobiecych zespołów taternickich.

W kontekście przemian kobiecego taternictwa istotne są również poglądy Rutkiewicz dotyczące relacji między kobietami i mężczyznami w środowisku wspinaczkowym. Rywalizację z mężczyznami postrzegała jako jeden z czynników motywujących kobiety do podnoszenia poziomu sportowego. W jej ocenie osiągnięcie przez kobiety poziomu umiejętności porównywalnego z poziomem mężczyzn miało prowadzić do bardziej partnerskich relacji zarówno w wymiarze współpracy, jak i rywalizacji. Jak stwierdzała: „Muszą wyrównać się umiejętności kobiet i mężczyzn. Zacznie się (wtedy) równorzędna konkurencja i to dopiero będzie normalne”⁴⁵².

W przypadku Rutkiewicz dążenie do samodzielności wykraczało poza działalność górską. W jej późniejszych wypowiedziach niezależność stanowiła szerszą kategorię organizującą sposób postrzegania własnego życia i obejmowała zarówno relacje osobiste, jak i kwestie finansowe, materialne oraz możliwość samodzielnego podejmowania decyzji. Jak wynika z relacji biograficznych, dążyła do niezależności od mężczyzn w różnych sferach życia. Wskazywała, że w: „(...) normalnym życiu nie traktują oni kobiet jak równorzędne partnerki. Zawsze chciała być całkowicie niezależna – i w kwestiach finansowych, materialnych i w

⁴⁴⁸ A. Czerwińska, *GórFanka. Moje ABC w skale i lodzie. Tatry, Alpy, Gasherbrumy '75*, op. cit., s. 32-33.

⁴⁴⁹ Ewa Panejko zaczęła wspinać się w Tatrach w 1969 roku.

⁴⁵⁰ Szczegóły dokonań patrz: Aneks niniejszej pracy: *Wykaz najważniejszych przejść wspinaczkowych z udziałem Polek w Tatrach w latach 1945-1989*.

⁴⁵¹ A. Paulo, *Polski debiut w górach Norwegii*, „Taternik” 1969, nr 1, s. 28.

⁴⁵² B. Rusowicz, J. Bandurska, *Więcej o Wandzie Rutkiewicz*, op. cit., s. 65.

możności decydowania o sobie i swoim życiu. (...). Niezależność dawała Rutkiewicz poczucie bezpieczeństwa i spełnienia”⁴⁵³. Wraz z postępującym zaangażowaniem we wspinaczkę wysokogórską, ideologia samodzielności przenikała różne dziedziny jej życia, stając się uniwersalną zasadą, bezwzględnie przestrzeganą, zarówno w codziennej, jak i górskiej egzystencji. Można zatem uznać, że doświadczenie funkcjonowania w środowisku taternickim, w którym kobiety musiały zabiegać o uznanie własnych kompetencji, wpisywało się w szerszy model budowania przez Rutkiewicz autonomii osobistej.

Świadectwem jej podejścia do taternictwa są również relacje partnerów wspinaczkowych. Janusz Fereński wspominał o dużej determinacji Rutkiewicz oraz jej niechęci do wycofywania się z podejmowanych przedsięwzięć. Przywołany przez niego epizod z zimowej wspinaczki na Mniszku pokazuje, że Rutkiewicz pozostawała aktywna nawet w sytuacji, gdy kolejni partnerzy rezygnowali z dalszej wspinaczki:

„Wanda była w górach twarda (...). Kiedyś przy zejściu z Mnicha zobaczyłem, że ona ma całkowicie zielone palce. Nie sine, tylko zielone! Innym razem w przerwie semestralnej na studiach postanowiliśmy zrobić razem z Wandą pierwsze przejście zimowe Mniszka, nieduża ściana, dwieście metrów. Żeby wyleźć na to w zimie, trzeba było wstać o drugiej w nocy i wleźć na czołówkach koło Morskiego Oka pod ścianę. Tam z prawej strony, gdzie płyną potoki na Morskie Oko, jest breja. Pierwszy wpadł do wody nasz kolega Romek Bebak. Był zamarznięty, więc wrócił do schroniska. Następny był Kazek Głazek, który też wpadł do wody i też musiał wrócić. Zostaliśmy sami z Wandą. Wanda mówi: <Fereń, ty pierwszy>. Wlazłem, Wanda też. Założyliśmy stanowisko i już na następny wyciąg doszedłbym do skał, ale było trudno, ciemno, i spadłem. Miałem wbity hak przelotowy, Wanda mnie wyhamowała, trochę się poobijałem, przeżyłem, ale miałem już po tym wszystkiego dosyć. A Wanda mówi: <I co, próbujesz dalej?> Ręce mi wtedy opadły. To była cała Wanda, nieugięta. Kiedy zaprzeczyłem, nie była zachwycona. Nienawidziła się w górach wycofywać. I tak było, gdy zaczynała się wspinać, i tak, gdy już się świetnie wspinała. Odpuszczała naprawdę w ostateczności, gdy nie było nawet cienia szansy na to, by cokolwiek zrobić”⁴⁵⁴.

Relacja ta jest szczególnie istotna w kontekście funkcjonujących w środowisku stereotypów dotyczących rzekomej słabości fizycznej i psychicznej kobiet. Pokazuje bowiem,

⁴⁵³ *Ibidem*, s. 83.

⁴⁵⁴ A. Kamińska, *Wanda. Opowieść o sile życia i śmierci. Historia Wandy Rutkiewicz*, op. cit., s. 125-127.

że o pozycji taterniczki w środowisku, decydowały w znacznym stopniu rzeczywiste kompetencje, wytrzymałość i gotowość do podejmowania ryzyka.

Wanda Rutkiewicz dobierała sobie partnerów silnych i sprawnych, przy których czuła się bezpiecznie. Jak wynika z relacji jej współtowarzyszy imponowali jej dobrze wspinający się mężczyźni. Tymi kategoriami kierowała się także przy wyborze partnerów życiowych: „Kiedy Wanda wracała z Morskiego Oka, przychodziła (...) i zadawała zawsze to samo pytanie: <Fereń, a wiesz, kto się teraz najlepiej wspina w Morskim Oku?!>. I wiedziałem już, o co chodzi. To znaczy, domyślałem się, że jest nowy amant, w którym Wanda się kocha. I oczywiście był. Jeden, drugi, trzeci... Było ich wielu”⁴⁵⁵.

Istotnym obszarem działalności Wandy Rutkiewicz była również aktywność publicystyczna. Od 1968 r. publikowała teksty poświęcone wspinaczce, taternictwu i alpinizmowi na łamach m.in. „Taternika”, „Wierchów” i „Gór”. Jej działalność publicystyczna stanowi cenne źródło do analizy przemian zachodzących w środowisku wspinaczkowym, ponieważ pozwala uchwycić nie tylko charakter podejmowanych przez nią działań, lecz także sposób, w jaki uczestnicy tego środowiska opisywali i interpretowali zmieniające się praktyki wspinaczkowe. Szczególnie interesujący dla analizy przemian zachodzących w taternictwie jest komentarz Bogdana Maca⁴⁵⁶, opublikowany w „Taterniku” w związku z opisem przejścia wschodniej ściany Mnicha przez Wandę Rutkiewicz. Tekst ten stał się punktem wyjścia do szerszych rozważań nad kierunkami rozwoju ówczesnego taternictwa:

„Przeglądając ostatnie numery <Taternika> zwróciłem uwagę na pewne przejście, które wydaje mi się być przejściem dość typowym, tym niemniej, a może właśnie dlatego – dyskusyjnym. Otóż w numerze 3/1968 przeczytałem opis Wandy Błaszkiwicz <Na wschodniej Mnicha>. No cóż, pomyślałem sobie, sprawiało im to radość, więc wspinali się przez cały dzień i biwakowali w nocy. Zdziwienie wzbudziła dopiero wzmianka zamieszczona na innej stronie <Taternika>, z której wynika, że to długie zimowe przejście <drogi Fereńskiego>. Jak to? – zapytałem siebie. Przecież autorka wyraźnie pisała, że wtrawersowali na półki, a z opisu można się domyślić, że na wierzchołku nie byli. Nie wiem co oficjalnie nazywa się <drogą Fereńskiego>, a jeżeli to są trzy wyciągi wyodrębnione ze wschodniej ściany Mnicha to coś tu nie jest w porządku. Wiem, że od dawna większość zespołów rozpoczyna drogi na Mnichu od półek omijając łatwiejszą część ściany. Fama niesie, że wielu dróg nie kończy się na wierzchołku, lecz po

⁴⁵⁵ *Ibidem*, s. 133.

⁴⁵⁶ Zasłużony polski taternik, wieloletni prezes Łódzkiego Klubu Wysokogórskiego (1964-1970).

pokonaniu głównych trudności schodzi się na dół, czy idzie się na inną drogę. Dzieje się to wszystko w dodatku na tatrzańskich szczytach, których ściany nie mają znowu takiej oszałamiającej wysokości. Każdy ma prawo spędzać czas jak mu się podoba, a w taternictwie nie doszliśmy na szczęście jeszcze do etapu ścisłych kodeksów czy na nakazów. Otóż jeżeli ktoś ma ochotę na wspinanie się na takich czy innych fragmentach skalnych, to proszę bardzo, niech się wspina. Sam trenowałem kiedyś <hakówkę> na skałach żlebu, spadającego z Marchwicznej Przełęczy. Można to z powodzeniem zrobić również na Mnichu. Tylko po co od razu podawać, że zrobiło się jakąś drogę? Jeżeli rozwój taternictwa miałby iść dalej w tym kierunku, to proponowałbym zaczynać niektóre drogi na południowej ścianie Zamarłej Turni (powiedzmy <Komarnickich> czy <lewych Wrześniaków>) od trawersu. Wiadomo, że niżej trudności są mniejsze. Albo z Tomkowych Igieł można by się wspinać tylko na drugą, a filar Ganku kończyć na Buli. Można sobie z resztą wymyślić różne inne dziwne zwyczaje – na przykład taki, że na drodze liczą się tylko miejsca pokonywane techniką sztucznych ułatwień, albo idąc dalej, zgoła miejsca, gdzie trzeba wiercić a sposób dojścia do nich (i zejścia po nich) nie odgrywa roli. Ale czy o to nam chodzi w taternictwie?”⁴⁵⁷.

Redakcja „Taternika” potwierdziła zasadność rozważań i wątpliwości Maca, stwierdzając przy tym, że problem jest znacznie „szerszy i dotyczy nie tylko wschodniej ściany Mnicha”⁴⁵⁸. Zasygnalizowała także „Czytelnikom przyzwyczajonym do klasycznych zasad wspinania”⁴⁵⁹ zmianę trendów w taternictwie. W tym kontekście istotne jest jednak to, że jednym z przykładów ilustrujących zmianę praktyk wspinaczkowych była relacja kobiety. Nie oznacza to automatycznie, że krytyka Maca stanowiła bezpośrednią próbę negowania kobiecej aktywności wspinaczkowej. Taki wniosek wymagałby dodatkowych źródeł. Można natomiast stwierdzić, że udział kobiet w nowych, technicznie zaawansowanych formach wspinaczki wpisywał się w szerszy proces modernizacji taternictwa i zmiany jego dotychczasowych standardów.

Przemiany te nie oznaczały jednak szybkiego zaniku stereotypów dotyczących kobiecej obecności w górach. Taterniczki nadal spotykały się z drwinami, bagatelizowaniem ich aktywności oraz próbami zniechęcania ich do podejmowania działalności taternickiej. Janusz Fereński, wspominając środowisko taternickie tego okresu, przyznawał: „To były takie czasy,

⁴⁵⁷ B. Mac, *Wokół wschodniej Mnicha*, „Taternik” 1969, nr 2, s. 62.

⁴⁵⁸ *Ibidem*.

⁴⁵⁹ *Ibidem*.

że kobity pasowały nam, facetom, do gór jak kwiatek do kożucha. Mówiło się: <No dobra, weźmy panienkę na wspinanie, trudno, niech się przejdzie...> Nie traktowaliśmy wtedy kobiet w górach na serio”⁴⁶⁰. Proces zmiany stosunku środowiska do kobiet nie przebiegał jednak w sposób jednolity. Przykład Haliny Krüger-Syrokomskiej pokazuje, że wybitne osiągnięcia wspinaczkowe mogły sprzyjać stopniowemu uznaniu kobiety za pełnoprawną uczestniczkę środowiska taternickiego. W relacjach dotyczących Krüger-Syrokomskiej podkreślano, że jej umiejętności i doświadczenie były przez mężczyzn dostrzegane i uznawane⁴⁶¹. Jej osiągnięcia oceniano również przez pryzmat sprawności fizycznej, która pozwalała jej podejmować działalność na poziomie porównywalnym z czołowymi taternikami. W jednym z listów Halina Krüger-Syrokomaska pozytywnie opisywała atmosferę panującą w „Kurniku”⁴⁶²: „Towarzystwo (...) jest bardzo przyjemne i wszyscy ci faceci są bardzo przyjemni, opiekują się nami i są bardzo inteligentni”. Z relacji przywoływanych przez Annę Kamińską wynika, że pozycja Krüger-Syrokomskiej w męskim środowisku wspinaczkowym wiązała się z uznaniem jej za osobę spełniającą cenione w nim kryteria sprawności, odwagi i samodzielności, bo była „jak oni”: sprawna, odważna, samodzielna. „W tym górskim towarzystwie oprócz tego trzeba było być twardym”⁴⁶³. Halina Krüger-Syrokomaska z całą pewnością taka właśnie była: nieustępliwa, twarda i ambitna. Przypadek Krüger-Syrokomskiej wskazuje zatem, że akceptacja kobiet w środowisku taternickim mogła być związana z uznaniem ich za osoby spełniające kryteria przypisywane w tym środowisku dobremu wspinaczowi, takie jak sprawność, doświadczenie, odwaga i samodzielność. Jednocześnie mechanizm ten pokazuje, że uznanie kobiet niekoniecznie oznaczało zakwestionowanie istniejących norm środowiskowych. Mogło ono następować poprzez potwierdzenie przez kobiety kompetencji uznawanych za szczególnie istotne w dominującym, męskim modelu taternictwa.

Analiza działalności taternickiej kobiet w latach 1950–1970 pozwala zauważyć wyraźną zmianę zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym w stosunku do poprzedniego okresu. Zwiększyła się liczba kobiet aktywnie uczestniczących w działalności wspinaczkowej i jednocześnie rosły trudności pokonywanych przez nie dróg zarówno w sezonie letnim, jak i zimowym. Choć różnica pomiędzy poziomem kobiecego i męskiego taternictwa nadal była widoczna, część taterniczek osiągnęła poziom pozwalający im funkcjonować jako samodzielne

⁴⁶⁰ A. Kamińska, *Halina. Dziś już nie ma takich kobiet ...*, op. cit. s. 101.

⁴⁶¹ *Ibidem*.

⁴⁶² Szopa za schroniskiem nad Morskim Okiem, w którym sypiali tylko najlepsi wówczas wspinacze.

⁴⁶³ A. Kamińska, *Halina. Dziś już nie ma takich kobiet ...*, op. cit.

i równorzędne partnerki wspinaczkowe. Przykładem była Krystyna Lipczyńska, której umiejętności i osiągnięcia sytuowały ją w gronie czołowych polskich taterników⁴⁶⁴.

Szczególne znaczenie dla procesu usamodzielniania się kobiecego taternictwa miał rozwój zespołów kobiecych, którego jednym z najbardziej wyrazistych przykładów był zespół Anny Czerwińskiej i Krystyny Palmowskiej. Ich działalność wskazywała, że kobiety nie tylko uczestniczyły w przejściach realizowanych przez męskie zespoły, ale były również zdolne do samodzielnego planowania, realizowania i dokumentowania ambitnych przedsięwzięć wspinaczkowych. Kobięcy zespół przestał zatem pełnić funkcję wyłącznie alternatywy wobec zespołu mieszanego, a stał się samodzielnym podmiotem działalności taternickiej.

Równolegle zmianie ulegało podejście do samej istoty wspinaczki. Taternictwo kobiece coraz wyraźniej przyjmowało charakter działalności sportowej, której celem stawiało się „pokonanie możliwie maksymalnych trudności i przebycie drogi w jak najlepszym stylu i najkrótszym czasie”⁴⁶⁵. Konsekwencją tego procesu było zwiększenie znaczenia systematycznego przygotowania do wspinaczki. Taterniczki rozwijały zarówno sprawność motoryczną, jak i kompetencje techniczne kształtujące „(...) ich umiejętności w zakresie technik wspinania się, zwłaszcza w dominującej w owym czasie technice hakowej”⁴⁶⁶.

Przemiany te miały szersze znaczenie dla pozycji kobiet w środowisku taternickim. Rosnący poziom sportowy umożliwiał bowiem stopniowe podważanie przekonania o naturalnej przewadze mężczyzn w działalności wspinaczkowej. Kobiety coraz częściej występowały nie jako osoby towarzyszące męskim zespołom, lecz jako samodzielne taterniczki, partnerki i autorki znaczących przejść. W konsekwencji przełom lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych należy uznać za jeden z istotnych etapów kształtowania się nowoczesnego, bardziej autonomicznego modelu kobiecego taternictwa w Polsce.

Sportowe podejście do wspinaczki, połączone z procesami emancypacyjnymi kobiet oraz uwarunkowaniami politycznymi ówczesnej Polski, sprzyjało kształtowaniu się wśród taterniczek poczucia rywalizacji. Istotnym czynnikiem były również wzorce zaczerpnięte z międzynarodowych tendencji rozwojowych w innych dyscyplinach sportowych, w których coraz większe sukcesy odnosiły kobiety. Rywalizacja, obecna zarówno na poziomie indywidualnym, jak i zespołowym, stała się jednym z elementów kształtujących nowy model kobiecego taternictwa. W ten sposób pod koniec lat sześćdziesiątych zaczęła się formować

⁴⁶⁴ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 363.

⁴⁶⁵ *Ibidem*.

⁴⁶⁶ *Ibidem*.

sportowa odmiana kobiecego taternictwa, której rozwój w kolejnym dziesięcioleciu przyczynił się do osiągnięcia przez polskie taterniczki pozycji światowej czołówki we wspinaczce alpejskiej i wysokogórskiej⁴⁶⁷. Halina Krüger-Syrokomaska oraz Wanda Rutkiewicz należały do grona nielicznych kobiet na świecie uprawiających wysokogórską wspinaczkę w zespołach kobiecych, bez udziału mężczyzn.

Pod koniec lat sześćdziesiątych XX wieku kobiety coraz wyraźniej zaznaczały swoją obecność również w strukturach organizacyjnych środowiska taternickiego. 17 stycznia 1967 r. Maria Rewaj została wybrana na prezesa Koła Szczecińskiego⁴⁶⁸. Dowodzi to poniekąd równouprawnienia kobiet w środowisku wspinaczkowym. W dniach 1-2 marca 1969 r. odbył się w Warszawie ogólnopolski Walny Zjazd Klubu Wysokogórskiego. W obradach uczestniczyło pięćdziesięciu siedmiu delegatów oraz kilkudziesięciu zaproszonych gości i działacze klubowych. Przewodniczącym Zjazdu wybrany został Bolesław Chwaściński z Koła Warszawskiego, natomiast jednym z jego trzech zastępców została Maria Rewaj reprezentująca Koło Krakowskie⁴⁶⁹. W wyniku wyborów przeprowadzonych drugiego dnia obrad w skład Zarządu Głównego Klubu Wysokogórskiego weszły: Halina Krüger-Syrokomaska oraz Hanna Wiktorowska, późniejsza sekretarz Polskiego Związku Alpinizmu. Do Sądu Koleżeńskiego wybrano natomiast Marię Zierhoffer⁴⁷⁰.

Działalność taternicka w latach sześćdziesiątych XX w. w Tatrach była dla wielu wspinaczy podstawowym obszarem aktywności górskiej. Ograniczenia związane z uzyskaniem paszportu oraz środków finansowych na wyjazdy zagraniczne sprawiały, że możliwość uczestnictwa w wyprawach zagranicznych była w dużej mierze uzależniona od wcześniejszego dorobku taternickiego. Aktywność w Tatrach stawała się zatem nie tylko celem samym w sobie, lecz także sposobem zdobywania doświadczenia i kwalifikacji zwiększających szanse na udział w wyprawach w Alpy, na Kaukaz czy w Hindukusz. Perspektywa zagranicznych wyjazdów stanowiła istotny czynnik motywujący taterników do podnoszenia poziomu sportowego i podejmowania coraz trudniejszych przejść. Podobny mechanizm można dostrzec w rozwoju kobiecego ruchu taternickiego. Lata sześćdziesiąte przyniosły wyraźną intensyfikację działalności wspinaczkowej kobiet, zarówno pod względem liczby aktywnych taterniczek, jak i poziomu podejmowanych przez nie przejść. Rozwijane umiejętności techniczne,

⁴⁶⁷ *Ibidem*.

⁴⁶⁸ J. Kurczab, *Z życia Klubu Wysokogórskiego*, „Taternik” 1967, nr 2, s. 87.

⁴⁶⁹ A. Kuś, *Walny Zjazd Klubu Wysokogórskiego*, „Taternik” 1969, nr 2, s. 63-64.

⁴⁷⁰ *Ibidem*.

przygotowanie kondycyjne oraz coraz sprawniejsze posługiwanie się nowoczesnymi wówczas technikami wspinaczkowymi umożliwiały kobietom pokonywanie wielkich ścian tatrzańskich i dróg o wysokim stopniu trudności. Początkowo wiele z tych przejść realizowano w zespołach mieszanych, a kobiety zdobywały doświadczenie u boku doświadczonych taterników. Stopniowo jednak coraz częściej podejmowały próby samodzielnego pokonywania wymagających dróg w zespołach kobiecych. Proces ten miał znaczenie wykraczające poza sam wymiar sportowy. Tworzenie samodzielnych zespołów kobiecych umożliwiało bowiem sprawdzanie własnych możliwości, rozwijanie niezależności wspinaczkowej oraz stopniowe przełamywanie utrwalonego przekonania, że najtrudniejsze drogi tatrzańskie pozostają domeną zespołów męskich. W konsekwencji lata sześćdziesiąte przyniosły istotną zmianę w pozycji kobiet w polskim taternictwie. Proces ten znalazł szczególnie wyraźny wyraz w działalności Haliny Krüger-Syrokomskiej, a w drugiej połowie dekady także Anny Czerwińskiej, Krystyny Palmowskiej, Danuty Gellner, Bożeny Szyszko i Wandy Rutkiewicz⁴⁷¹.

⁴⁷¹ E. Roszkowska, *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964: rekonesans badawczy*, op. cit., s. 360.

Rozdział IV. Pokolenie przełomu – kobiece taternictwo w latach 1971-1980

4.1. Rozwój i sportowa profesjonalizacja samodzielnego kobiecego taternictwa – zespoły kobiece na najtrudniejszych drogach

Mimo, iż już od końca lat 50. XX wieku polskie i czechosłowackie taterniczki w znacznym stopniu rozszerzały obszar swej górskiej działalności na Alpy i Kaukaz, część z nich nadal podejmujących działalność wspinaczkową w Tatrach osiągała znaczące rezultaty sportowe i eksploracyjne. Taterniczki aktywne w latach siedemdziesiątych, świadome dorobku poprzedniego pokolenia, w tym pokonywania ambitnych dróg oraz ustanowienia przez nie wysokiego poziomu wspinaczkowego, dążyły do dalszego podnoszenia poziomu trudności i poszerzania granic ówczesnych możliwości wspinaczkowych. Motywację tę można wiązać z przekonaniem o nieustannej potrzebie doskonalenia i poszukiwania nowych wyzwań, określanym przez Annę Czerwińską jako „pęd ku lepszemu”⁴⁷². Wspinaczka była przez nie traktowana jako działalność wymagająca zaangażowania i podporządkowania jej określonych celów, wśród których istotne miejsce zajmowało osiąganie ambitnych rezultatów. Jednocześnie ich funkcjonowanie w środowisku taternickim różniło się od doświadczeń wcześniejszego pokolenia. Miały mniej wolnego czasu i nie mogły poświęcić całego sezonu letniego na działalność tatrzańską⁴⁷³. Nie oznaczało to jednak rezygnacji z wysokich aspiracji wspinaczkowych. W tym sensie doświadczenie pokolenia taterniczek aktywnych w latach 70. można postrzegać jako kontynuację wcześniejszej kultury wspinaczkowej, ale zarazem jako próbę jej dalszego rozwijania poprzez podejmowanie coraz trudniejszych i bardziej ryzykownych wyzwań. Charakterystycznym punktem odniesienia pozostawało przy tym ironiczne hasło funkcjonujące wśród poprzedniego pokolenia: „Jest ryzyko, jest zabawa, albo piargi, albo sława”⁴⁷⁴.

Trudności związane z niedoborem odpowiedniego sprzętu wspinaczkowego, pogłębiające się wraz z kryzysem gospodarczym w Polsce od połowy lat 70., stanowiły istotne ograniczenie dla działalności taternickiej. Jednym z podstawowych problemów był dostęp do odpowiedniego obuwia – zakupione buty były często jedynie „od biedy nadające się do

⁴⁷² A. Czerwińska, *GórFanka. Moje ABC w skale i lodzie. Tatry, Alpy, Gasherbrumy*’75, op. cit., s. 104.

⁴⁷³ *Ibidem*.

⁴⁷⁴ R. Kosacz, *Przyniosłem z gór [wiersz: Jest ryzyko jest zabawa]*, „Taterniczek” 1985, nr 1, s. 56.

wspinania”⁴⁷⁵. Również sprzęt asekuracyjny i techniczny dostępny na rynku krajowym charakteryzował się niską jakością. Nowo zakupione liny, liczące kilkadziesiąt metrów, a także podciągi, przed dopuszczeniem do użytkowania poddawano kontroli na całej długości, aby wykryć ewentualne przerwania lub nieciągłości rdzenia. Haki, śruby lodowe, młotki i czekany nie zapewniały parametrów odpowiadających wymaganiom stawianym sprzętowi wykorzystywanemu w działalności wspinaczkowej. Szczególnie problematyczna była jakość czekanów, których dzioby ulegały złamaniu podczas użytkowania. Niedoskonałości te znalazły odzwierciedlenie nawet w środowiskowym, ironicznym określeniu producenta Kazimierza Woźniaka – „Kaziu-morderca”⁴⁷⁶

Ograniczona dostępność i niska jakość sprzętu krajowego uwidaczniały zarazem różnice pomiędzy warunkami, w jakich działały polskie taterniczki, a możliwościami wspinaczy korzystających z zagranicznego rynku sprzętowego. Szczególnym przedmiotem zainteresowania pozostawał sprzęt produkowany poza Polską, postrzegany jako bardziej wytrzymały i lepszy, w tym karabinki oraz haki renomowanych producentów. Dostęp do tego rodzaju wyposażenia był jednak ograniczony, co sprawiało, że sprzęt zagraniczny nabierał w środowisku taternickim szczególnej wartości. Niedobory sprzętowe prowadziły również do nieformalnych sposobów jego pozyskiwania. Wspominano o wykorzystywaniu wyposażenia pozostawionego lub zagubionego przez innych wspinaczy, m.in. w rejonie wschodniej ściany Mnicha. W skrajnych przypadkach podejmowano nawet próby wydobywania sprzętu, który w trakcie wspinaczki spadł ze ścian Kazalnicy Mięgoszowieckiej do Czarnego Stawu pod Rysami. Według relacji środowiskowych zdarzali się wspinacze wyposażeni w sprzęt do nurkowania, którzy podejmowali próby jego odnalezienia i wydobywania. Praktyki te pokazują, że ograniczenia zaopatrzeniowe nie były jedynie kwestią komfortu czy organizacji działalności wspinaczkowej, lecz stanowiły jeden z istotnych elementów materialnych warunków uprawiania taternictwa w Polsce w latach 70-tych⁴⁷⁷.

Uwarunkowania polityczne i gospodarcze okresu rządów Edwarda Gierka stanowiły kolejną barierę dla rozwoju działalności wspinaczkowej polskich taterniczek. Deklarowane przez władze dążenie do modernizacji kraju, intensyfikacji kontaktów z Zachodem i podnoszenia poziomu życia społeczeństwa pozostawało w napięciu z praktyką funkcjonowania systemu administracyjnego oraz pogłębiającym się kryzysem gospodarczym. Ograniczenia te

⁴⁷⁵ A. Czerwińska, *GórFanka. Moje ABC w skale i lodzie. Tatry, Alpy, Gasherbrumy* '75, op. cit., s. 43.

⁴⁷⁶ Informacje pozyskane od Zofii Bachledy podczas rozmowy telefonicznej odbytej dnia 29.08.2026 r.

⁴⁷⁷ A. Czerwińska, *GórFanka. Moje ABC w skale i lodzie. Tatry, Alpy, Gasherbrumy* '75, op. cit.

obejmowały również możliwość swobodnego przemieszczania się poza granice Polski, co bezpośrednio wpływało na dostęp polskich wspinaczy do słowackiej części Tatr:

„Na Słowację można było pojechać dwa razy w roku. Specjalne przepustki pozwalały na tygodniowy pobyt na Słowacji, potem należało wrócić na chwilę do PRL-u, by ponownie jechać w słowackie Tatry na drugi tydzień. To generalnie budziło powszechny sprzeciw, więc brać taternicka szybko znalazła sposób, żeby bywać tam częściej, a poza tym nie musieć przekraczać granicy na Łysej Polanie. Po prostu chodziło się na lewo! Mówiło się o tym znajomym, ale dla pewności wpisywaliśmy się też do Książki Wyjść w schronisku w Morskim Oku. Był specjalny szyfr: „Białczańska Wyżnia wprost” oznaczała Młynarza, a „Żabia Przełęcz Wyżnia” – Galerię Gankową. Działo to nieźle. Niestety mieliśmy na taborisku wtyki i w końcu sprawa się wydała”⁴⁷⁸.

Opisane praktyki wskazują, że formalne ograniczenia mobilności nie eliminowały dążenia taterników do prowadzenia działalności po południowej stronie Tatr, lecz sprzyjały powstawaniu alternatywnych, nieformalnych sposobów organizacji aktywności górskiej. Jednocześnie wiązały się one z ryzykiem ujawnienia i konsekwencjami wynikającymi z naruszenia obowiązujących regulacji. Następstwem podejmowania prób nielegalnego przekraczania granicy były również interwencje przedstawicieli Wojsk Ochrony Pogranicza oraz ryzyko zastosowania sankcji administracyjnych. W relacji Anny Czerwińskiej odnotowany został przypadek nocnej kontroli, podczas której ona i Krystyna Palmowska zostały wyprowadzone z namiotu przez funkcjonariuszy WOP i poddane kontroli dokumentów. Interwencja ta stanowiła bezpośrednią reakcję na podejmowane przez taterniczki próby przekraczania granicy poza wyznaczonymi przejściami. Jak wspomina Czerwińska, podczas kontroli funkcjonariusz zagroził jej zatrzymaniem paszportu w przypadku ponownego naruszenia obowiązujących regulacji: „– Pani Czerwińska jeszcze raz pójdzie pani na lewo, to zatrzymamy pani paszport”⁴⁷⁹.

Przywołana relacja wskazuje, że nieformalne praktyki przekraczania granicy wiązały się z realnym ryzykiem konsekwencji dla dalszej mobilności taterniczek. Szczególne znaczenie miał w tym kontekście paszport, którego posiadanie warunkowało możliwość uczestnictwa w zagranicznych wyjazdach wspinaczkowych. Ograniczenia w tym zakresie mogły zatem

⁴⁷⁸ *Ibidem*, s. 74.

⁴⁷⁹ *Ibidem*.

wpływać nie tylko na możliwość prowadzenia działalności w Tatrach Słowackich, lecz także na realizację szerszych planów sportowych i alpinistycznych. Przypadek Czerwińskiej i Palmowskiej pokazuje tym samym, że praktyki obchodzenia restrykcji granicznych, choć stanowiły sposób zwiększania dostępności słowackiej części Tatr, jednocześnie narażały taterniczki na bezpośrednią ingerencję aparatu państwowego i potencjalne ograniczenie ich dalszej aktywności zagranicznej.

Można skonstatować, że działalność wspinaczkowa w Tatrach Słowackich była w latach siedemdziesiątych XX w. uzależniona nie tylko od przygotowania sportowego i dostępności sprzętu, lecz także od możliwości pokonywania administracyjnych i politycznych ograniczeń związanych z przekraczaniem granicy.

Pomimo ryzyka związanego zarówno z podejmowaniem działalności wspinaczkowej, jak i z naruszaniem obowiązujących regulacji granicznych, Anna Czerwińska i Krystyna Palmowska kontynuowały w latach siedemdziesiątych działalność taternicką. Za najwybitniejsze osiągnięcie taterniczek tamtego czasu uważa się pierwsze kobiece przejście „Direttissimy” na północno-wschodniej ścianie Małego Młynarza o trudnościach 6 w dniach 13-14 lipca 1974 r.⁴⁸⁰. Znaczenie tego przejścia wykraczało poza wymiar sportowy. Jego odbiór w środowisku wspinaczkowym ujawnia bowiem funkcjonowanie silnie zmaskulinizowanych wzorców wartościowania osiągnięć oraz związanej z nimi rywalizacji między mężczyznami i kobietami. Czerwińska relacjonowała reakcje części męskiego środowiska w sposób ironiczny: „Wśród facetów zapanowała żałoba. Nieszczęście! – Baby schrzaniły drogę! Po co my będziemy tam chodzili, skoro baby to zrobiły?”⁴⁸¹.

Wypowiedź ta, niezależnie od jej anegdotycznego charakteru, wskazuje na funkcjonowanie przekonania, zgodnie z którym określone drogi wspinaczkowe stanowiły element męskiego prestiżu, a ich pokonanie przez kobiety mogło być postrzegane jako podważenie dotychczasowej hierarchii środowiskowej.

Relacje Czerwińskiej pozwalają dostrzec, że nierówność płciowa w środowisku taternickim przejawiała się nie tylko w formalnym dostępie do działalności, lecz również w sferze uznania kompetencji i prestiżu. Sama taterniczka opisywała niechęć części mężczyzn do tworzenia z nią zespołów wspinaczkowych, wiążąc ją z obawą przed utratą prestiżu: „Faceci nie bardzo garnęli się do wspinania ze mną, bo co to za honor wspiąć się z dobrą babą?”⁴⁸².

⁴⁸⁰ Szczegóły dokonań patrz: Aneks niniejszej pracy: *Wykaz najważniejszych przejść wspinaczkowych z udziałem Polek w Tatrach w latach 1945-1989*.

⁴⁸¹ A. Czerwińska, *GórFanka. Moje ABC w skale i lodzie. Tatry, Alpy, Gasherbrumy* '75, op. cit., s. 75.

⁴⁸² *Ibidem*, s. 107.

Jej świadectwo można interpretować jako przykład mechanizmu, w którym rosnący poziom kompetencji kobiet w dziedzinie tradycyjnie kojarzonej z męską sprawnością fizyczną i odpornością psychiczną stawał się źródłem napięć w relacjach środowiskowych. Sukcesy Czerwińskiej i Palmowskiej nie tylko zwiększały widoczność kobiet w taternictwie, lecz także podważały obowiązujące wcześniej wyobrażenia o płciowym charakterze kompetencji wspinaczkowych.

Nie ulega wątpliwości, że zespół Czerwińska-Palmowska zajmował szczególne miejsce w historii kobiecego taternictwa lat siedemdziesiątych. Jego działalność można odtworzyć dzięki analizie ksiąg wyjść taternickich ze schroniska Morskie Oko oraz osobistego pamiętnika Anny Czerwińskiej. Źródła te dokumentują liczne przejścia zespołu na drogach o wysokim stopniu trudności, a także sytuacje, w których realizacja założonego celu wymagała przedłużenia akcji wspinaczkowej, noclegu w ścianie lub podjęcia decyzji o rezygnacji z kontynuowania wspinaczki⁴⁸³. Zestawienie tych informacji pozwala spojrzeć na działalność Czerwińskiej i Palmowskiej nie tylko przez pryzmat ich sukcesów, lecz także przez doświadczenie nieudanych prób i sytuacji wymagających pomocy ratowniczej. Analiza zapisów archiwalnych wskazuje na konsekwencję obu taterniczek w podejmowaniu działalności taternickiej. Przykładem może być droga Łapińskiego-Paszuchy na Kazalnicy Mięguszwieckiej. Pierwsza próba jej przejścia, podjęta w dniach 9-11 lutego 1975 r. zakończona wycofaniem zespołu i interwencją GOPR⁴⁸⁴. Rok później, 8 lutego 1976 r., Czerwińska i Palmowska ponownie podjęły nieudaną próbę przejścia tej drogi.

W tym kontekście działalność Czerwińskiej i Palmowskiej można postrzegać jako przykład procesu profesjonalizacji kobiecego taternictwa. O jego charakterze świadczyły nie tylko osiągane wyniki, lecz także systematyczność działalności, podejmowanie dróg o wysokim stopniu trudności, powracanie do wcześniej nieukończonych przejść oraz akceptowanie konieczności konfrontacji z niepowodzeniem, co potwierdzają Fot. 25. i Fot. 26.

Istotne znaczenie miało również stopniowe uzyskiwanie przez kobiece zespoły pozycji porównywalnej z zespołami męskimi. W rezultacie kobiety przestawały być postrzegane wyłącznie jako uczestniczki wspinaczki pozostające pod opieką bardziej doświadczonych

⁴⁸³ Np. informują o wycofaniu się zespołu Czerwińska-Palmowska z drogi Długosza na Kazalnicy Mięguszwieckiej 1 lutego 1975 r., czy z drogi Łapińskiego-Paszuchy na Kazalnicy Mięguszwieckiej 8 lutego 1976 r. – TPN ODT, *Księga wyjść taternickich ze schroniska Morskie Oko* z roku 1976, materiały niezainwentaryzowane.

⁴⁸⁴ Dotyczy np. sytuacji z 9 lutego 1975 r. kiedy GOPR ruszył z pomocą taterniczkom wspinającym się na drodze Łapińskiego-Paszuchy na Kazalnicy Mięguszwieckiej – TPN ODT, *Księga wyjść taternickich ze schroniska Morskie Oko* z roku 1975, materiały niezainwentaryzowane.

partnerów, a coraz częściej występowały jako samodzielne i kompetentne podmioty działalności taternickiej.

nr	Data i godzina wyjścia	SKŁAD ZESPOŁU	Przewidywana godz. i data powrotu	WYBRANA DROGA (ewentualne drogi rezerwowe w kolejności przejść)	Nr ug przewodnika	DROGA PODEJŚCIA	DROGA ZEJŚCIA (ewentualne zapasowe drogi zejścia)	Potwierdzenie powrotu
71	9 II 1975	B. Gajewska 3	1800	Winię Rysy	1042	swierzy	norm	wisielki
74	9 II 1975	P. Porada 4		Zach. Złeb				
75	9 II 1975	A. Gierwiński 2	11.00-16.00	Kozłowiec		norm	norm	Alfons Gopke
76	10 II 1975	K. Palmowski 2		Kozłowiec Paszucha				

Klub Wysokogórski

Fot. 25. Wpis zespołu Czerwińska-Palmowska z próby przejścia drogi Łapińskiego-Paszuchy na Kazalnicy Mięgoszowieckiej w dniach 9-11.02.1975 r., zakończonej interwencją GOPR
Źródło: TPN ODT, *Księga wyjść taternickich* ze schroniska Morskie Oko z roku 1975.

nr	Data i godzina wyjścia	SKŁAD ZESPOŁU	Przewidywana godz. i data powrotu	WYBRANA DROGA (ewentualne drogi rezerwowe w kolejności przejść)	Nr ug przewodnika	DROGA PODEJŚCIA	DROGA ZEJŚCIA (ewentualne zapasowe drogi zejścia)	Potwierdzenie powrotu
77	08 II 1976	R. Kosiński 3	200	Młynie Rysy	1042	normalnie	przez lasy pod Karpami	nie weszli
78	08 II 1976	A. Gierwiński 2	10.00-16.00	Kozłowiec droga Łapińskiego-Paszuchy		normalnie	normalnie	wyciął
79	08 II 1976	M. Nawowski 2	16.00-20.00	Pin. Filas Łapińskiego	521	norm	norm	

Fot. 26. Wpis zespołu Czerwińska-Palmowska z kolejnej próby przejścia drogi Łapińskiego-Paszuchy na Kazalnicy Mięgoszowieckiej w dniach 8-10.02.1976 r., zakończonej samodzielnym wycofaniem się
Źródło: TPN ODT, *Księga wyjść taternickich* ze schroniska Morskie Oko z roku 1976.

Jednym z najważniejszych celów taternickich Anny Czerwińskiej było przejście grani głównej Tatr. Sama taterniczka postrzegała ten zamiar jako próbę przekroczenia dotychczasowych osiągnięć kobiet w polskim taternictwie zimowym, podkreślając: „Czułam wtedy, że chcę czegoś więcej niż wszyscy, nie było wtedy takiego polskiego babskiego przejścia zimowego”⁴⁸⁵. Wypowiedź ta wskazuje, że przejście grani było dla Czerwińskiej nie tylko wyzwaniem o charakterze sportowym, lecz także przedsięwzięciem związanym z ambicją osiągnięcia rezultatu, który wówczas pozostawał poza zasięgiem polskich zespołów kobiecych.

Po raz pierwszy Czerwińska podjęła się realizacji tego celu zimą 1976-1977 r. Jej partnerką była wówczas Urszula Żuławska. W tym samym czasie, niezależnie od nich, próbę przejścia grani podjął inny zespół kobiecy, w składzie Halina Krüger i Anna Okopińska. Czerwińska wspominała: „(...) nie wiem czy one zaczęły to robić dlatego, że o nas usłyszały, czy zupełnie niezależnie wpadły na ten sam pomysł, ale praktycznie niezależnie ruszyłyśmy łeb w łeb”⁴⁸⁶. W przeciwieństwie do wcześniejszej rywalizacji pomiędzy czołowymi zespołami kobiecymi, w tym przypadku zbieżność planów nie doprowadziła do wyraźnej antagonizacji obu zespołów. Nie doszło również do ich współpracy, a podejmowane przez nie próby zakończyły się niepowodzeniem. Nieudana próba z sezonu 1976-1977 nie oznaczała rezygnacji Czerwińskiej z realizacji tego celu. W kolejnych latach wielokrotnie podejmowała ona próby przejścia grani głównej Tatr, również w zespole z Krystyną Palmowską. Powtarzalność podejmowanych prób wskazuje na wyjątkowe znaczenie, jakie Czerwińska przypisywała temu przedsięwzięciu. Sama określała przejście grani jako „największą rzecz, jaką w Tatrach można zrobić”⁴⁸⁷. W jej przypadku grań główna stanowiła zatem nie tylko konkretny cel wspinaczkowy, lecz również rodzaj długofalowego punktu odniesienia dla oceny własnych osiągnięć taternickich. Ostatecznie Czerwińska zrealizowała ten cel w dniach 26.07-2.08.1991 r. Dokonała wówczas pierwszego samotnego przejścia grani głównej Tatr bez zespołu wspierającego i zewnętrznego wsparcia, a przejście to było zarazem pierwszym polskim kobiecym przejściem⁴⁸⁸. Osiągnięcie to zajmowało szczególne miejsce w jej późniejszej ocenie własnego dorobku. Do końca życia uznawała je za swoje największe tatrzańskie osiągnięcie⁴⁸⁹.

⁴⁸⁵ A. Czerwińska, *GórFanka. Moje ABC w skale i lodzie. Tatry, Alpy, Gasherbrumy '75*, op. cit., s. 93.

⁴⁸⁶ *Ibidem*.

⁴⁸⁷ *Ibidem*, s. 101.

⁴⁸⁸ *Ibidem*, s. 243.

⁴⁸⁹ *Ibidem*, s. 101.

Znaczenie Tatr w biografii Anny Czerwińskiej nie ograniczało się jednak do wymiaru sportowego. W jej wspomnieniach przestrzeń tatrzańska była przedstawiana jako miejsce szczególnie silnie związane z osobistą pamięcią, doświadczeniem oraz procesem zdobywania kompetencji wspinaczkowych. Czerwińska określała Tatry swoim „skarbem”⁴⁹⁰. Mimo późniejszych osiągnięć w Alpach i górach najwyższych, wielokrotnie powracała do wspomnień związanych z tatrzańskimi wspinaczkami. Podkreślała przy tym znajomość tatrzańskiego krajobrazu oraz emocjonalną więź z konkretnymi szczytami i drogami: „Ja patrzę i poznaję tu każdy szczyt, bo na himalajskich panoramach za bardzo się nie znam. W Tatrach wszystko jest znane i bliskie. Od razu przypominam sobie wspinaczki na Batyżowieckim, na Ganku... i to jest dla mnie źródło nieustającej radości. Potrafię nawet przypomnieć sobie te kochane Taterki w Himalajach. Dały mi one radość i dużo nauczyły. Wszystkiego uczyłam się naprawdę sama, nikt mnie nigdzie praktycznie nie przeciągał”⁴⁹¹. Wypowiedź ta wpisuje się w obecny w jej narracji autobiograficznej motyw samodzielnego kształtowania kompetencji wspinaczkowych i konsekwentnego budowania własnej pozycji w środowisku taternickim.

4.2. Taterniczki w epoce „łojantów” – przełamywanie barier i redefinicja ról płciowych w tatrzańskim środowisku wspinaczkowym w latach 70. XX wieku

Przykład Czerwińskiej i Palmowskiej nie był odosobniony. W latach 70. w Tatrach działały również inne taterniczki, które podejmowały wspinaczkę na drogach o wysokim stopniu trudności zarówno w zespołach mieszanych, jak i kobiecych. Jedną z nich była Danuta Gellner, późniejsza Wach, której działalność stanowi kolejny przykład rosnącej aktywności i samodzielności kobiet w środowisku taternickim tego okresu.

Już na początku lat 70. Danuta Gellner podejmowała wymagające przejścia w zespołach mieszanych. 11 lipca 1971 r., wraz ze Zbigniewem Wachem, Januszem Skorkiem i Marianem Piekutowskim przeszła drogę „Pajaków” na Galerii Gankowej. Przejście to zostało uwzględnione w zestawieniu „Najlepszych wspinaczkowych przejść i indywidualnych dokonań członków KW Katowice w latach 1971-1976”⁴⁹². Na kartach historii taternictwa zapisała się także, jako uczestniczka pierwszego zimowego prostowania drogi „Świerza” na

⁴⁹⁰ *Ibidem*, s. 107.

⁴⁹¹ *Ibidem*.

⁴⁹² P. Kasprowski (red.), *Księga Jubileuszowa Klubu Wysokogórskiego w Katowicach 1949-1999*, Katowice 2000, s. 84-86.

Mięguszowieckim Szczycie Pośrednim. Dokonała tego zimą 1971 r. razem z Jerzym Kukuczką i Zbigniewem Wachem. W tym samym sezonie wspinała się także na Mnichu, wraz z Januszem Skorkiem, Zbigniewem Wachem, Andrzejem Sikorskim – Fot. 27. W styczniu 1973 r. wraz z mężem pokonała natomiast „Direttisimę” Kazalnicy, dokonując jej drugiego przejścia zimowego⁴⁹³.

Fot. 27. Po wspinaczce na Mnicha, kwiecień 1971

O lewej: Janusz Skorek, Zbyszek Wach, Andrzej Sikorski, Danuta Gellner (Wach)

Źródło: Zbiory prywatne Danuty Wach,

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=27463445693262786&set=pb.100000721754872.-2207520000&type=3>, dostęp: 16.05.2026 r.

Aktywność Danuty Gellner nie ograniczała się jednak do wspinaczki w zespołach mieszanych. Istotnym elementem jej działalności były również przejścia realizowane w zespołach kobiecych, które – podobnie jak w przypadku Czerwińskiej i Palmowskiej – stanowiły przestrzeń potwierdzania samodzielności i kompetencji wspinaczkowych kobiet.

⁴⁹³ *Ibidem*.

Przykładem jest próba przejścia drogi Węgrzynowicza na Wołowej Szczerbinie, podjęta 29-30 grudnia 1975 r. przez zespół w składzie Danuta Gellner, Irena Gellner, Ewa Panejko i Wanda Rutkiewicz – Fot. 28. Pierwsza próba zakończyła się niepowodzeniem, jednak zespół ponownie podjął wspinaczkę na tej samej drodze i 30–31 grudnia 1975 r. zakończył ją sukcesem (Fot. 29). Powrót na drogę bezpośrednio po nieudanej próbie wskazuje na determinację zespołu oraz charakterystyczną dla ówczesnego taternictwa gotowość do ponownego podejmowania wymagających celów.

L. p.	Data i godzina wyjścia	SKŁAD ZESPOŁU	Przewidywana godz. i data powrotu	WYBRANA DROGA (ewentualne drogi rezerwowe w kolejności przejść)	Nr ug przewodnika	DROGA PODEJŚCIA	DROGA ZEJŚCIA (ewentualne zapasowe drogi zejścia)	Potwierdzenie powrotu	Data i godzina wyjścia
	29. XII	Danuta Wach Irena Gellner Ewa Panejko Wanda Rutkiewicz	30. XII 23.00	droga Węgrzynowicza na Wołowej Szczerbinie	2/1	droga na Łąki	Zachód Górnego	Logat	29.12.75 5.30

Fot. 28. Wpis dotyczący nieudanej próby przejścia drogi Węgrzynowicza na Wołowej Szczerbinie przez zespół w składzie: Danuta Wach, Irena Gellner, Ewa Panejko i Wanda Rutkiewicz w dniach 29-30.12.1975 r.

Źródło: TPN ODT, *Księga wyjść taternickich* ze schroniska Morskie Oko z roku 1975.

L. p.	Data i godzina wyjścia	SKŁAD ZESPOŁU	Przewidywana godz. i data powrotu	WYBRANA DROGA (ewentualne drogi rezerwowe w kolejności przejść)	Nr ug przewodnika	DROGA PODEJŚCIA	DROGA ZEJŚCIA (ewentualne zapasowe drogi zejścia)	Potwierdzenie powrotu	Data i godzina wyjścia
	30. XII	E. Panejko J. Gellner D. Wach W. Rutkiewicz	31. XII	droga Węgrzynowicza na Wołowej Szczerbinie	—	na pod Łąki	Zachód Górnego	Logat	31.12.75

Fot. 29. Wpis dotyczący przejścia drogi Węgrzynowicza na Wołowej Szczerbinie przez zespół w składzie: Danuta Wach, Irena Gellner, Ewa Panejko i Wanda Rutkiewicz w dniach 30-31.12.1975 r.

Źródło: TPN ODT, *Księga wyjść taternickich* ze schroniska Morskie Oko z roku 1975.

Danuta Wach często wspiniała się także z mężem, Zbigniewem Wachem. Razem powtórzyli wiele znaczących dróg wspinaczkowych w Tatrach. W samym sezonie letnim 1978 r. para pokonała kilka wymagających dróg, m.in. drogę Łapińskiego (2.07) i drogę Fereńskiego-Uchmańskiego (23.08) na wschodniej ścianie Mnicha, a także drogę „Schody do nieba” na Kazalnicy Mięguszwieckiej (27.06)⁴⁹⁴. Równocześnie Wach nie rezygnowała ze wspinaczki

⁴⁹⁴ TPN ODT, *Księga wyjść taternickich* ze schroniska Morskie Oko z roku 1978.

w zespołach kobiecych. W dniach 1–2 sierpnia 1978 r., wraz z Ewą Panejko, przeszła drogę Chrobaka-Heinricha na Kazalnicy Miegoszowieckiej⁴⁹⁵ – Fot. 30.

Nr Lp K	Data i godzina ujścia	Skład zespołu	Przebieg wzrostu i data powrotu	Wybrana droga (eventualne drogi rezerwy w kolejności przejść)	Nr ug prze- wodnika	Droga podejścia	Nr ug prze- wodnika	Droga (eventualne zapo- drogi rejścia)	Wzrost
116 K K	21 VII 78 9 ²⁵	H. Krasnow H. Krasnow	20 ⁰⁰	Spółgł. ocydym. Bogusław, R. Krasnow Krasnow, Krasnow	453	normal		normal	wzrost
4 K	31 VII 78 9 ²⁵	A. HADARSON L. HADARSON	20 ⁰⁰	Spółgł. ocydym. Krasnow, Krasnow Krasnow, Krasnow	457	światła		światła	wzrost
	31 VII 78 10 ⁰⁰	D. Krasnow Krasnow	20 ⁰⁰	Krasnow, Krasnow	-	-		-	-
	31 VII 78 10 ³⁰	G. Krasnow M. Krasnow T. Krasnow J. Krasnow	20 ⁰⁰	Musik Klasyczny + ci, Spółgł. + ci, Spółgł.	2	normal		normal	wzrost
	31 VII 78 11 ²⁰	M. Krasnow M. Krasnow D. Krasnow	20 ⁰⁰	Zadzi. Krasnow drogi Krasnow Krasnow, Krasnow Krasnow		światła		światła	wzrost
	31 VII 78	R. Krasnow K. Krasnow	22 ⁰⁰	gromnica od Chłopka do Krasnow, Krasnow		światła		światła	wzrost
1.08.78 3 ⁰⁰		Danuta Wach Ewa Pankiewicz	2.08.78	KAZAŁENICA "CHROBAR"		normal		normal	wzrost
3 ⁰⁰		3. Krasnow, J. Krasnow Krasnow, M. Krasnow	22 ⁰⁰	11m. Krasnow, Krasnow	11m	światła		światła	wzrost
3 ⁰⁰		3. Krasnow, Krasnow	22 ⁰⁰	11m. Krasnow, Krasnow	11m	światła		światła	wzrost

Fot. 30. Wpis dotyczący przejścia drogi Chrobaka na Kazalnicy Mięgoszowieckiej przez Danutę Wach i Ewę Pankiewicz w dniach 1-2 sierpnia 1978 r.

Źródło: TPN ODT, *Księga wyjść taternickich ze schroniska Morskie Oko z roku 1978*.

Działalność Danuty Gellner-Wach pokazuje zatem, że rozwój kobiecego taternictwa w latach 70. nie przebiegał według jednego modelu zespołowego. Kobiety funkcjonowały zarówno w zespołach kobiecych, które stanowiły ważną przestrzeń budowania ich samodzielności i wzajemnego wsparcia, jak i w zespołach mieszanych, w których podejmowały drogi o wysokim stopniu trudności na równi z mężczyznami. Przypadek Wach jest szczególnie interesujący, ponieważ jej działalność obejmowała oba te modele. Jej obecność w wymagających zespołach mieszanych, a jednocześnie udział w kobiecych przejściach na Kazałnicy i w innych rejonach Tatr, pokazuje, że podział na „wspinaczkę kobiecą” i „wspinaczkę męską” nie oddawał w pełni rzeczywistego sposobu funkcjonowania taterniczek w tym okresie.

495 *Ibidem.*

Analiza zapisów w *Księgach wyjść taternickich* pozwala przy tym dostrzec, że aktywność kobiecych zespołów nie ograniczała się do pojedynczych, wyjątkowych przejść. Powtarzające się wpisy dokumentujące udział kobiet w wymagających drogach wskazują na ich coraz bardziej trwałą obecność w przestrzeni wysokiego poziomu taternictwa. W tym sensie działalność Gellner-Wach, Czerwińskiej, Palmowskiej oraz innych kobiecych zespołów z lat 70. należy rozpatrywać jako element szerszego procesu zwiększania samodzielności kobiet i ich udziału w najbardziej wymagających formach działalności taternickiej.

Swą działalność na obszarze Tatr kontynuowała także inna wybitna taterniczka, Halina Krüger-Syrokomaska. W jej przypadku szczególne znaczenie miały uwarunkowania polityczne, które wpłynęły na możliwość podejmowania działalności wspinaczkowej poza granicami Polski. W wyniku niesłusznego oskarżenia w tzw. „procesie taterników”, a następnie odebrania jej paszportu, Krüger-Syrokomaska przez kilka lat koncentrowała swoją aktywność przede wszystkim na Tatrach. W okresie, gdy część polskich taterniczek coraz intensywniej kierowała swoje zainteresowania ku Alpom i innym górcom wysokim, Tatry pozostawały dla niej podstawową przestrzenią działalności wspinaczkowej. Koncentracja na Tatrach nie oznaczała jednak ograniczenia ambicji sportowych. Krüger-Syrokomaska podejmowała przede wszystkim wymagające przejścia zimowe, przyczyniając się do podnoszenia poziomu kobiecej działalności taternickiej. W lutym 1974 r., w zespołach kobiecych, pokonała m.in. drogę Korosadowicza oraz drogę Łapińskiego i Paszuchy na Kazalnicy Mięguszowieckiej, a także drogę Stanisławskiego na Mnichu. Przejścia te miały szczególne znaczenie ze względu na stosunkowo niewielki wówczas udział kobiet w działalności zimowej. Aktywność Krüger-Syrokomaskiej wpisywała się tym samym w proces stopniowego przejmowania przez kobiece zespoły tych form wspinaczki, które w środowisku taternickim wiązano przede wszystkim z wysokimi wymaganiami technicznymi, fizycznymi i psychicznymi. Z jej listów i pamiętników wynika, iż „Świadomie dążyła do emancypacji kobiecego wspinania, ceniąc sobie przede wszystkim samodzielność i niezależność. Paliła fajkę, klęła jak szewc, bywała bardzo ekscentryczna (...)”⁴⁹⁶. Jej postawa, obejmująca również świadome dystansowanie się od tradycyjnych norm obyczajowych i zachowań przypisywanych kobietom, stanowiła element szerszego procesu negocjowania miejsca kobiet w silnie zmaskulinizowanym środowisku taternickim. W tym ujęciu aktywność Krüger-Syrokomaskiej miała znaczenie nie tylko sportowe, ale również kulturowe – kwestionowała bowiem przekonanie o męskim charakterze najbardziej wymagających form działalności wspinaczkowej.

⁴⁹⁶ O Halinie, <https://kw.warszawa.pl/o-halinie>, dostęp: 25.08.2026 r.

Inny model rozwoju kariery taternickiej reprezentowała Dobrosława Miodowicz-Wolf (1953–1986), która rozpoczęła działalność wspinaczkową w 1970 r. Jej aktywność charakteryzowała się dużą intensywnością oraz różnorodnością podejmowanych celów. Szczególnie istotny był jej udział w działalności zimowej. Wraz z mężem przeszła wiele znaczących dróg w Tatrach Wysokich⁴⁹⁷. Dokonała m.in. pierwszego zimowego wejścia filarem wschodniej ściany Zadniej Baszty w 1972 r. W tym samym sezonie przeszła także drogę Świerza na Mięguszowieckim Szczycie (7-9 lutego), drogę Korosadowicza na Kazalnicy Mięguszowieckiej (12-13 lutego) oraz drogę Węgrzynowicza na Wołowej Szczerbinie (13 lutego)⁴⁹⁸. W sezonie letnim tego samego roku wraz z mężem pokonała Kant Hakowy na Mnichu (28 sierpnia), Kant Filara Kazalnicy Mięguszowieckiej (29 sierpnia) oraz „Wariant R” na Mnichu⁴⁹⁹. W następnych latach kontynuowała intensywną działalność zimową obejmującą również, nowe drogi na Jaworowym Szczycie i Zamarłej Turni. W 1979 r. dokonała zimowego przejścia wschodniej ściany Ganku.

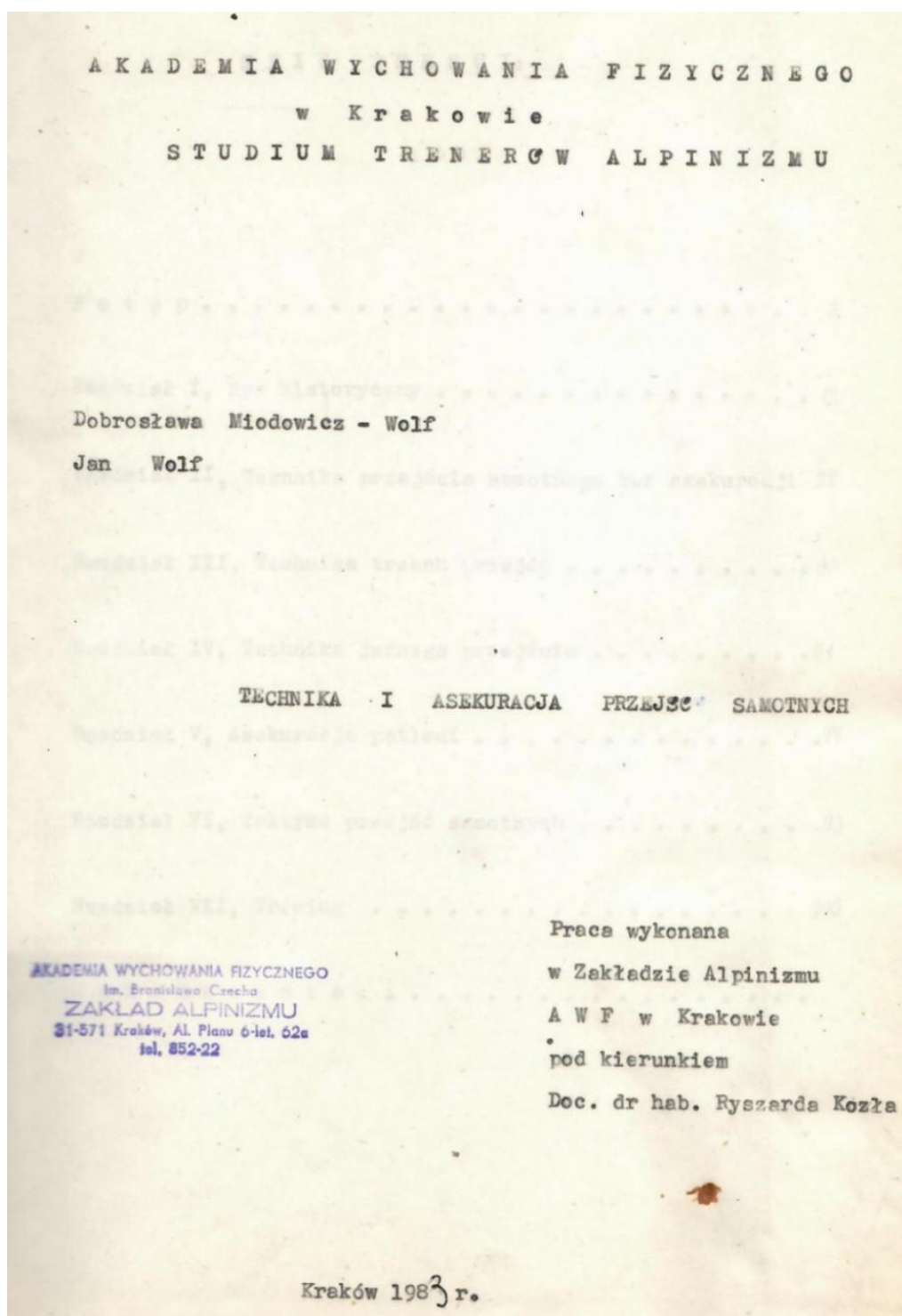
Zakres i intensywność tatrzańskiej działalności wspinaczkowej Dobrosławy Miodowicz-Wolf w latach 1972-1981 wskazują, że pokonywała w Tatrach drogi należące do najtrudniejszych w ówczesnym taternictwie⁵⁰⁰. Jej aktywność nie ograniczała się przy tym do praktyki wspinaczkowej. Zdobyła uprawnienia instruktora taternictwa, a rozwijane przez nią kompetencje znalazły również odzwierciedlenie w działalności naukowej. Zdobyła uprawnienia instruktora taternictwa, a swą wiedzę wspinaczkową wykorzystała do napisania wspólnie z mężem pracy dyplomowej pt.: *Technika i asekuracja przejść samotnych* przygotowanej pod kierunkiem doc. dr hab. Ryszarda Koziola. Praca ta stanowiła zwieńczenie Studium Trenerów Alpinizmu organizowanego i prowadzonego przez Zakład Alpinizmu AWF w Krakowie – zob. Fot. 31. Została ona zrealizowana w 1983 r., a więc trzy lata przed tragiczną śmiercią Miodowicz-Wolf podczas zejścia z wierzchołka K2.

⁴⁹⁷ TPN ODT, *Księga wyjść taternickich* ze schroniska Murowaniec z roku 1981, *Księga wyjść taternickich* z COS PZA „Betlejemka” z roku 1981.

⁴⁹⁸ *Ibidem*.

⁴⁹⁹ *Ibidem*.

⁵⁰⁰ *Wielka encyklopedia tatrzańska*, <https://z-ne.pl/encyklopedia/3160-miodowiczwolf-dobroslaw>, dostęp: 25.08.2026 r.

Fot. 31. Strona tytułowa pracy dyplomowej autorstwa Dobrosławy Miodowicz-Wolf i Jana Wolfa:
Technika i asekuracja przejść samotnych
Źródło: Zakład Alpinizmu i Sportów Przestrzeni Akademii Kultury Fizycznej im. Bronisława Czecha
w Krakowie – materiały archiwalne.

Równoległe z działalnością taternicką Dobrosławy Miodowicz-Wolf swoją aktywność wspinaczkową w Tatrach rozwijała Ewa Panejko (Pankiewicz), której obecność w środowisku

wspinaczkowym lat 70-tych. stanowi kolejny przykład rosnącego zaangażowania kobiet w najbardziej wymagające formy taternictwa. Panejko należała do pokolenia wspinaczy określanego w środowisku mianem „epoki Łojantów”⁵⁰¹. Jak wynika z analizy wpisów w *Księgach wyjść taternickich* lat siedemdziesiątych XX w., Panejko należała do najaktywniejszych kobiet wspinających się w Tatrach w tamtym okresie⁵⁰². Skala jej działalności pozwala zatem traktować ją jako istotną przedstawicielkę generacji taterniczek, które w tym okresie konsekwentnie podnosiły poziom kobiecej aktywności wspinaczkowej. Warto wspomnieć, iż w 1976 r. Ewa Panejko brała udział w zawodach wspinaczkowych zorganizowanych w Sokolikach – Fot. 32.

Fot. 32. Ewa Panejko na zawodach wspinaczkowych w Sokolikach, 1976
Źródło: Zbiory fotograficzne Ryszarda Pilcha, www.lojanci.org, dostęp: 10.05.2026 r.

W odróżnieniu od Czerwińskiej i Palmowskiej, których działalność w znacznym stopniu koncentrowała się na wspinaczce w stałym zespole kobiecym, Panejko najczęściej tworzyła zespoły mieszane. Jej stałym partnerem wspinaczkowym był Krzysztof Pankiewicz, późniejszy mąż⁵⁰³. Wspólnie pokonali szereg wymagających dróg w różnych rejonach Tatr. W 1974 r.

⁵⁰¹ Określenie używane w środowisku wspinaczkowym określające wspinaczy lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku, którzy wspinali się często, a za cel swych działań obierali efektywne i trudne drogi.

⁵⁰² TPN ODT, *Księgi wyjść taternickich* z lat 1979-1982 ze schroniska Murowaniec, *księgi wyjść taternickich* z lat 1975-1985 ze schroniska Morskie Oko.

⁵⁰³ *Ibidem*.

przeszli m.in. wschodnią ścianę Mnicha drogą Gryczyńskiego, tzw. Sprężynę (12 września), drogę łączącą Kant Hakowy i drogę Łapińskiego–Paszuchy (26 września), a także grań od Białczańskiej Przełęczy Wyżniej do przełęczy pod Żabimi Czubami (28 sierpnia). W 1975 r. ich pokonali, m.in. drogą Gryczyńskiego (Sprężynę) w Kotle Kazalnicy (24 sierpnia i 26 września), południowo-wschodnią ścianę Zamarłej Turni między drogami Motyki i Wicherkiewicza (2 października), wariant Skłodowskiego na Kopie Spadowej (4 października) czy zimą „Zetkę” w środkowej części północno-wschodniej ściany Cubryny (22 grudnia). Do jej największych sukcesów należy pierwsze zimowe przejście kantu filara Kazalnicy Mięguszowieckiej, jak również razem z Danutą Wach pierwsze przejście w zespole kobiecym drogi Heinrich-Chrobak w dniach 1-2 sierpnia 1978 r. na tej samej ścianie⁵⁰⁴.

Jedną z wyróżniających się, choć stosunkowo słabo obecnych w późniejszej narracji historycznej taterniczek lat siedemdziesiątych XX wieku była Irena Kęsa (ur. po 1949). Należała do grona kobiet podejmujących liczne przejścia dróg o znacznych trudnościach, przy czym wspinała się przede wszystkim w zespołach mieszanych. Jej aktywność wyróżniała się również pod względem częstotliwości podejmowanych wspinaczek. Analiza zachowanych *Ksiąg wyjść taternickich* z lat siedemdziesiątych⁵⁰⁵ wskazuje, że pod względem liczby odnotowanych przejść oraz trudności pokonywanych dróg, Kęsa należała do najbardziej aktywnych taterniczek tego okresu. Szczególnie intensywny charakter miała jej aktywność w sezonie letnim 1974 r. Wraz z Ryszardem Pawłowskim przeszła wówczas m.im. „Direttissime” Mniszka (3 września), „Sprężynę” na Mnichu (5 września), środkową ścianę Żabiej Turni Mięguszowieckiej (7 września), „Direttissime” Kazalnicy (9 września), Uskok Zadniego Mnicha (12 września), czy „Sprężynę” na Kazalnicy Mięguszowieckiej (13 września). W następnym sezonie pokonała m.in. drogi „Fereńskiego” (3 września), „Wachowicza” (7 września) i „Wariant R” (14 września) na Mnichu, a także drogę „Długosza” na Kazalnicy Mięguszowieckiej (17 września)⁵⁰⁶. Miejsce Kęsy w ówczesnym środowisku taternickim potwierdza również jej udział w kobiecych zespołach złożonych z wiodących wówczas taterniczek. 28 grudnia 1977 r., uczestniczyła bowiem, wraz z Wandą Rutkiewicz i Ewą Panejko, w znaczącym przejściu zimowym zespołu kobiecego – drogi Łapińskiego na Mnichu⁵⁰⁷ – patrz Fot. 33. Udział w tego rodzaju zespołach świadczy nie tylko o jej wysokim

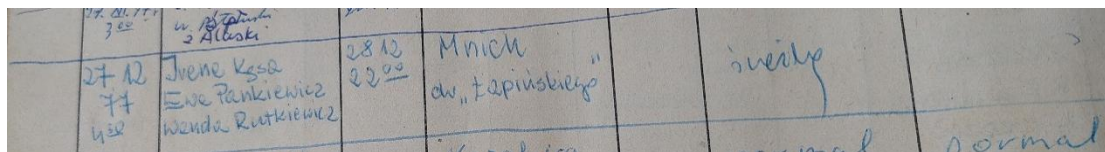
⁵⁰⁴ *Ibidem*.

⁵⁰⁵ *Ibidem*.

⁵⁰⁶ *Ibidem*.

⁵⁰⁷ *Ibidem*.

poziomie sportowym, lecz także o przynależności do wąskiego grona kobiet posiadających wówczas kompetencje i doświadczenie pozwalające na podejmowanie najtrudniejszych przedsięwzięć taternickich.

Fot. 33. Wpis dotyczący przejścia drogi Łapińskiego na Mnichu przez Irenę Kęsę, Ewę Pankiewicz i Wandę Rutkiewicz w dniach 27-28 grudnia 1977 r.

Źródło: TPN ODT, *Księga wyjść taternickich ze schroniska Morskie Oko z roku 1977*.

Aktywność Ireny Kęsy należy rozpatrywać również w szerszym kontekście przemian zachodzących w taternictwie kobiecym w połowie lat siedemdziesiątych XX w. Wtedy nastąpiło wyraźne zwiększenie aktywności kobiet w Tatrach w sezonie zimowym.

We wcześniejszym okresie zimowa działalność taternicka kobiet miała charakter stosunkowo sporadyczny, a liczba taterniczek podejmujących wspinaczkę zimową pozostawała niewielka. Przełom roku 1974 i 1975 przyniósł natomiast wyraźny wzrost liczby zimowych przejść z udziałem kobiet. Zjawisko to zostało odnotowane również w ówczesnej prasie branżowej. W podsumowaniu sezonu zimowego 1974-1975, opublikowanym na łamach „Taternika”, Janusz Mączka zwracał uwagę na pojawienie się w kronikach zimowych nowych nazwisk kobiet uczestniczących w kilku poważnych przejściach:

„Wśród nowych, nazwisk, jakie pojawiły się w tegorocznych kronikach zimowych, wyróżniłbym przede wszystkim koleżanki mające za sobą udział w kilku poważnych przejściach: Ewę Panejko, Marię Bieniek, Dobrosławę Miodowicz i Grażynę Januszewicz. Cieszy fakt, że nasza szczupła kobieca czołówka znowu ulega poszerzeniu”⁵⁰⁸.

Na tym tle działalność Ireny Kęsy nabiera szczególnego znaczenia. Jej przykład pokazuje bowiem, że proces zwiększania udziału kobiet w wymagającym taternictwie zimowym i letnim nie ograniczał się do najbardziej rozpoznawalnych postaci, takich jak Wanda Rutkiewicz, Halina Krüger-Syrokomska, Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska czy Ewa Panejko. Kęsa należała do szerszego grona taterniczek, które w drugiej połowie lat

⁵⁰⁸ J. Mączka, *Polski sezon zimowy w Tatrach 1974-1975*, „Taternik” 1975, nr 2, s. 54-55.

siedemdziesiątych podejmowały drogi o wysokim stopniu trudności, zarówno w zespołach mieszanych, jak i kobiecych. Jej aktywność stanowi tym samym istotny, choć dotychczas słabiej eksponowany, element przemian zachodzących w obrębie polskiego taternictwa kobiecego tego okresu.

Rozwój taternictwa kobiecego w latach siedemdziesiątych pozostawał częścią szerszych przemian organizacyjnych zachodzących w polskim środowisku wspinaczkowym. W dniach 2-3 marca 1974 r. odbył się w Zakopanem Walny Zjazd Delegatów Klubu Wysokogórskiego. Głównym założeniem obrad było przekształcenie Klubu w Polski Związek Alpinizmu (PZA). Utworzenie nowej organizacji miało służyć przede wszystkim uporządkowaniu struktury organizacyjnej polskiego alpinizmu oraz stworzeniu podstaw do skuteczniejszego kształtowania zasad jego uprawiania, w tym kwestii związanych z bezpieczeństwem. Polski Związek Alpinizmu nie wszedł w skład Członków Polskiej Federacji Sportu, więc nadzorowany był bezpośrednio przez Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki (GKKFiT). Nie posiadał on także swoich agend w terenie, a jego członkami były kluby i organizacje zrzeszające osoby uprawiające alpinizm i speleologię. Byłe Koła Klubu Wysokogórskiego przekształcone zostały natomiast w samodzielne Kluby Wysokogórskie z osobowością prawną⁵⁰⁹.

Zmiany organizacyjne zbiegły się w czasie z wyraźnym wzrostem poziomu sportowego taternictwa kobiecego. Chociaż lata 50. i 60. XX w. przyniosły szereg znaczących kobiecych przejść w Tatrach⁵¹⁰ i przyczyniły się do ukształtowania grona doświadczonych taterniczek, podejmowane wówczas przez kobiety wspinaczki stosunkowo rzadko obejmowały drogi zaliczane do najwyższego poziomu trudności. Wyraźna zmiana w tym zakresie nastąpiła w latach siedemdziesiątych. W tym okresie czołowe taterniczki, wśród nich: Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska, Ewa Panejko-Pankiewicz i Danuta Wach coraz częściej podejmowały próby przejścia najbardziej wymagających dróg tatrzańskich⁵¹¹. Zjawisko to wskazuje na stopniowe przesuwanie się granicy trudności osiąganych przez kobiece zespoły oraz na coraz większą obecność kobiet w głównym nurcie wyczynowego taternictwa – Fot. 34. i Fot. 35. Proces ten był częścią szerszej transformacji polskiego wspinania, obejmującej również zmianę podejścia do sposobu pokonywania dróg. Na przykładzie wschodniej ściany Mnicha stwierdzić

⁵⁰⁹ J. Nyka, *Walny zjazd Klubu Wysokogórskiego*, „Taternik” 1974, nr 2, s. 57-59.

⁵¹⁰ Szczegóły dokonań patrz: Aneks niniejszej pracy: *Wykaz najważniejszych przejść wspinaczkowych z udziałem Polek w Tatrach w latach 1945-1989*.

⁵¹¹ Szczegóły dokonań patrz: Aneks niniejszej pracy: *Wykaz najważniejszych przejść wspinaczkowych z udziałem Polek w Tatrach w latach 1945-1989*.

można także, iż w latach siedemdziesiątych XX wieku nastąpiło odrodzenie wspinaczki klasycznej. Przejścia klasyczne zyskiwały coraz większą rangę i zaczynały być porównywane pod względem znaczenia sportowego z najbardziej wymagającymi przejściami hakowymi na Kazalnicy. W 1977 r. Agnieszka Bogucka-Smólska wraz z Adamem Smólskim dokonali klasycznego przejścia „Sprężyny” na Mnichu wycenionej wówczas na VII-⁵¹². Przykład ten pokazuje, że przemiany zachodzące w taternictwie kobiecym należy rozpatrywać nie tylko w kategoriach zwiększającej się liczby aktywnych taterniczek, lecz także w kontekście ogólnego podnoszenia poziomu trudności oraz zmian technologicznych i zmian stylu przejścia, zachodzących w polskim taternictwie.

Fot. 34. Krystyna Zierhoffer podczas przejścia Kantu Hakowego na Mnichu w 1977 r.

Fot.: A Zakrzewski

Źródło: Zbiory fotograficzne Ryszarda Pilcha, www.lojanci.org, dostęp: 10.05.2026 r.

⁵¹² L. Podgórný, *Wschodnia ściana Mnicha nad Morskim Okiem w Tatrach. Materiały do wspinaczkowej monografii ściany*, op. cit., s. 26.

Fot. 35. Krystyna Zierhoffer, 1977. Fot. A Zakrzewski

Źródło: Zbiory fotograficzne Ryszarda Pilcha, www.lojanci.org, dostęp: 10.05.2026 r.

Istotnym źródłem traktującym o rzeczywistości wspinających się w Tatrach kobiet lat siedemdziesiątych XX w. są, liczące ponad pięćset stron, *Dzienniki górskie Krzysztofa Wielickiego*⁵¹³. Analiza wpisów dziennych w nich zwartych jednoznacznie wskazuje na liczny udział kobiet w ruchu taternickim omawianego okresu⁵¹⁴.

Pod datą 23 grudnia 1974 r. Wielicki odnotował pokonanie „Kantu Filara” Kazalnicy przez Krzysztofa Pankiewicza wraz z Ewą Panejko. Osiągnięcie to, nie bez emocji, zostało wyszczególnione w „Taterniku” w zestawieniu przejść sezonu zimowego 1974-1975:

„Z końcem grudnia, w okresie najmniej sprzyjających warunków, ruszono tłumnie na Kazalnicę, zapominając zupełnie o innych ścianach. Ten szturm nie przyniósł oczywiście spodziewanych osiągnięć — poza setkami metrów zjazdów i manewrami skomplikowanych wycofań. W tej sytuacji sensację wywołało przetrwanie dwójkowego zespołu na nie mającej dotąd zimowego przejścia drodze Kielkowskiego na lewym filarze Kazalnicy. Tym większy to sukces, że partnerką Krzysztofa Pankiewicza była

⁵¹³ K. Wielicki, *Dzienniki górskie* – maszynopis przechowywany w Zakładzie Alpinizmu i Sportów Przestrzeni Akademii Kultury Fizycznej w Krakowie.

⁵¹⁴ Wielicki wspomina udział kobiet w obozach wspinaczkowych organizowanych w Tatrach przez różne kluby, w których brały udział również kobiety, a także ich osiągnięciach taternickich. Np. pod datą 8 lutego 1972 r. podał informację o tatrzańskim obozie wspinaczkowym zorganizowanym po południowej stronie Tatr, którym – mimo licznej obecności mężczyzn – kierowała Wanda Rutkiewicz. Oprócz niej brała w nim także udział Stefania Egierszdorff. Krzysztof Wielicki, w swoim dzienniku wymienił także skład i okoliczności kolejnego zimowego obozu taternickiego organizowanego w lutym 1976 r. w Brńčalovej Chacie. Wśród dwunastu wymienionych przez niego uczestników, znajduje się aż pięć kobiet: Jolanta Lasota, Krystyna Wilusz, Ewa Gorzkowska, Ewa Kawka oraz Barbara Bajsarowicz.

Ewa Panejko z Wrocławia. Duże brawa dla Ewki! — jest to bez wątpienia jedno z poważniejszych osiągnięć w Tatrach dokonanych z udziałem kobiety”⁵¹⁵.

Istotny z punktu widzenia społecznych aspektów obecności kobiet w środowisku taternickim, a także sposobu ich postrzegania przez taterników, jest wpis z 12 lutego 1977 r. Wielicki relacjonując przyjazd grupy obozowiczów z Wrocławia, zanotował: „Jest Lucjan Górski (kierownik) i dużo <młodzieży> oraz niestety bab”⁵¹⁶. Określenie użyte przez Wielickiego wskazuje, że obecność kobiet w środowisku wspinaczkowym nie zawsze była przez jego męskich przedstawicieli postrzegana w sposób neutralny. Jest to o tyle znaczące, że w latach siedemdziesiątych XX w. udział kobiet w taternictwie był już zjawiskiem powszechnym, a wiele taternickich i alpinistycznych dokonań kobiet nie ustępowało osiągnięciom ich kolegów. Jednocześnie zapisy w dziennikach Wielickiego dotyczące kobiet, które należały do bliższego mu środowiska wspinaczkowego – Wandy Rutkiewicz, Ewy Panejko, Jolanty Lasoty, Krystyny Wilusz, Ewy Gorzkowskiej, Ewy Kawki czy Barbary Bajsarowicz – mają na ogół neutralny, a niekiedy wręcz pozytywny wydźwięk⁵¹⁷. Może to wskazywać, że stosunek Wielickiego do taterniczek był w pewnym stopniu uzależniony od stopnia znajomości i przynależności do własnego kręgu środowiskowego. Kobiety, z którymi częściej spotykał się w górach i których dokonania były mu znane, stawały się częścią środowiska, które postrzegał jako „swoje”. Odmiennie mógł reagować na obecność kobiet spoza tego kręgu. Nie należy jednak traktować pojedynczego zapisu z 1977 r. jako jednoznacznego dowodu na jego trwałą, negatywną postawę do kobiet w górach. Bardziej zasadne wydaje się odczytanie go jako świadectwa istniejącego wówczas dystansu wobec części kobiet pojawiających się w środowisku taternickim oraz szerszego zjawiska hermetyczności tego środowiska. Usunąć – wypowiedzi nie dotyczą lat 70-tych. i nie mogą stanowić świadectwa tamtych lat.

Zagadnienie to, z własnej perspektywy i na podstawie osobistych doświadczeń, dość szczegółowo przedstawiła Wanda Rutkiewicz. Choć jej relacja dotyczy początków kariery taternickiej, opisane przez nią mechanizmy pozostawały aktualne również w kolejnym dziesięcioleciu:

⁵¹⁵ J. Mączka, *Polski sezon zimowy w Tatrach 1974-1975*, op. cit., s. 54.

⁵¹⁶ K. Wielicki, *Dzienniki górskie – maszynopis*, op. cit.

⁵¹⁷ *Ibidem*.

„(...) w 1969 roku ukończyłam Szkołę Taternictwa na Hali Gąsienicowej. To było moje pierwsze spotkanie z Tatrami (...). Instruktorzy na kursie próbowali mnie zniechęcić do wspinania, myśleli pewnie: <Jeszcze jedna panienka więcej na kursie dla początkujących>. Pokazywali mi wstrząsające zdjęcia tych, co zginęli w górach, między innymi Jurka Biedermana, alpinisty, który poniósł śmierć w lawinie. Nie wiedzieli, że go znałam (...). Okazało się, że od początku weszłam w jakiś określony tradycją układ typu: baby to się nie nadają”. Drogę moją wyznaczyli więc ci, którzy tak właśnie uważali i mówili: <pójdziemy na wyprawę sami, bez ciebie, bo dziewczyny są słabsze>. Takie rozumienie określało wspinaczkę jednoznacznie jako sport męski. A ja nie chciałam rezygnować, byłam nią zafascynowana. Zaczęłam wspinąć się w zespołach kobiecych, niezależnie od mężczyzn, choć uczyłam się przede wszystkim od nich, a nie na własnych błędach. Na szczęście się nie obraziłam, podeszłam do sprawy pragmatycznie. Wspinąć się z nimi było zdecydowanie łatwiej, byli lepsi ode mnie, więc mogłam z tego skorzystać”⁵¹⁸.

Wspomnienia Rutkiewicz pokazują, że już na początku jej kariery kobiety podejmujące działalność taternicką mogły spotykać się z nieufnością i próbami zniechęcenia ich do wspinania. Przywołane przez nią wypowiedzi mężczyzn wskazują również na funkcjonowanie przekonania, zgodnie z którym wspinaczka była postrzegana przede wszystkim jako domena mężczyzn, a kobiety uznawano za słabsze i mniej predysponowane do udziału w wyprawach. Rutkiewicz nie podważała przy tym wartości wiedzy i doświadczenia zdobywanych od mężczyzn. Przeciwnie – podkreślała, że to właśnie od nich przede wszystkim się uczyła, a swoje położenie starała się wykorzystać w sposób pragmatyczny. Jej relacja nie oznacza jednak akceptacji dla przekonania o nieprzystosowaniu kobiet do wspinaczki. Decyzja o kontynuowaniu działalności wspinaczkowej, mimo napotykaných barier, a także późniejsze zaangażowanie Rutkiewicz w szkolenie kolejnych taterniczek wskazują na jej aktywny udział w przełamywaniu tego rodzaju ograniczeń. Można zatem uznać, że wspomnienia Rutkiewicz są świadectwem utrwalonego wówczas sposobu postrzegania wspinaczki jako dziedziny zdominowanej przez mężczyzn, ale jednocześnie pokazują strategię, za pomocą których kobiety funkcjonujące w tym środowisku mogły przezwyciężać istniejące bariery.

Jak już wspomniano, Wanda Rutkiewicz angażowała się również w szkolenie kolejnych pokoleń aktywnych taterniczek. Przykładem może być Hanna Trzaskowska, która 31 sierpnia

⁵¹⁸ B. Rusowicz, *Wszystko o Wandzie Rutkiewicz – wywiad rzeka*, op. cit., s. 43-44.

1977 r. przeszła drogę Chrobaka i Wilczkowskiego na Żabim Mniechu⁵¹⁹. Cztery lata wcześniej Trzaskowska uczestniczyła w szkoleniu prowadzonym przez Wandę Rutkiewicz w Podlesicach, w środkowej części Jury Krakowsko-Częstochowskiej. Przykład ten pokazuje, że działalność Rutkiewicz nie ograniczała się do jej własnych osiągnięć wspinaczkowych, lecz obejmowała również przekazywanie wiedzy i doświadczenia kolejnym kobietom podejmującym działalność taternicką – zob. Fot. 36.

Fot. 36. Hanna Trzaskowska szkolona przez Wandę Rutkiewicz w Podlesicach, 1973 r.
Źródło: Zbiory fotograficzne Ryszarda Pilcha, www.lojanci.org, dostęp: 10.05.2026 r.

Sama Wanda Rutkiewicz, późniejsza ikona polskiego i światowego himalaizmu, nie należała do grona taterniczek szczególnie aktywnych w Tatrach w omawianym okresie. Swoją działalność taternicką prowadziła przede wszystkim w zespołach mieszanych. Zimą 1977 r., wraz z dwoma mężczyznami, przeszła północny filar Wołowego Grzbietu. We wrześniu tego samego roku, wspólnie z Jackiem Jaworskim, pokonała grań Cubryny od przełęczy pod Zadnim Mniechem do Galerii Cubryńskiej i żlebu Mnichowego, a także drogę Łapińskiego na Szpiglasowym Wierchu⁵²⁰. Rutkiewicz uczestniczyła również we wspomnianym już wcześniej, kobiecym przejściu zimowym. W dniach 27-28 grudnia 1977 r. wraz z Ireną Kęsą i Ewą

⁵¹⁹ TPN ODT, *Księga wyjść taternickich ze schroniska Morskie Oko z roku 1977*. op. cit.

⁵²⁰ *Ibidem*.

Panejko, przeszła drogę Łapińskiego na Mnichu. Przejście to stanowiło kolejny przykład samodzielnej działalności zespołów kobiecych w Tatrach oraz potwierdzało rosnącą aktywność i znaczenie kobiet w środowisku taternickim⁵²¹.

Lata siedemdziesiąte XX wieku charakteryzowały się wyraźnym wzrostem aktywności samodzielnych zespołów kobiecych w taternictwie. Kobiety coraz częściej podejmowały drogi o znacznych trudnościach, które wcześniej w praktyce pozostawały domeną mężczyzn. Szczególnie aktywny był wówczas zespół Czerwińska–Palmowska, który sukcesywnie realizował przejścia na drogach o trudnościach dotychczas podejmowanych przede wszystkim przez mężczyzn. Aktywność tego zespołu, uzupełniona dokonaniem innych wybitnych taterniczek tego okresu, sprawiła, że lata siedemdziesiąte stały się okresem szczególnie intensywnego rozwoju kobiecego taternictwa. Podwyższający się poziom sportowy taterniczek stopniowo podważał utrwalone przekonanie o wyraźnym podziale wspinaczki na męską i kobiecą. Kobiety coraz częściej pojawiały się na trudnych drogach tatrzańskich, podejmując również wspinaczkę zimową. Ich działalność pokazywała, że pod względem przygotowania technicznego i umiejętności wspinaczkowych mogą osiągać poziom porównywalny z mężczyznami. Zjawisko to nie pozostawało bez wpływu na relacje wewnątrz środowiska wspinaczkowego. Rosnąca aktywność kobiet mogła być postrzegana przez część mężczyzn jako wkroczenie w obszar tradycyjnie uznawany za domenę męską. Rywalizacja sportowa stała się tym samym jednym z elementów zmieniających sposób postrzegania miejsca kobiet w taternictwie.

Jednocześnie środowisko kobiece nie było jednorodne. Rosnąca popularność wspinaczki sprawiała, że w Tatrach pojawiało się coraz więcej kobiet traktujących ją jako formę aktywnego wypoczynku. Nie oznaczało to jednak proporcjonalnego wzrostu liczebności kobiet należących do ścisłej czołówki taternickiej. Grupa ta pozostawała stosunkowo niewielka, wyróżniała się jednak częstotliwością działalności oraz zdolnością do podejmowania dróg o wysokim stopniu trudności. To właśnie osiągnięcia tej grupy miały szczególne znaczenie dla zmiany społecznego postrzegania możliwości kobiet w taternictwie⁵²².

Istotną cechą drugiej połowy lat siedemdziesiątych było również stopniowe przesunięcie zainteresowania polskich wspinaczy z Tatr w kierunku najwyższych gór świata. Od 1975 r. coraz większą uwagę środowiska skupiały wyprawy w góry Azji, co znalazło odzwierciedlenie również na łamach „Taternika”. Rosnąca liczba publikacji poświęconych

⁵²² *Ibidem*.

wyprawom zagranicznym sprawiła, że działalność tatrzańska zajmowała w czasopiśmie mniej miejsca. Dotychczasowe rubryki *Ciekawsze powtórzenia* dotyczące przejść w Tatrach, zostały całkowicie z czasopisma usunięte, a podsumowania sezonów czy informacje o nowych drogach traciły na znaczeniu i niemal nie obejmowały rodzimych gór. Zmiana ta dotyczyła również kobiet. Czołowe taterniczki coraz częściej angażowały się w działalność wyprawową, a doświadczenie zdobywane w Tatrach wykorzystywały jako przygotowanie do wspinaczki w górach najwyższych. W konsekwencji intensywność ich działalności tatrzańskiej stopniowo malała, a Tatry coraz częściej stawały się miejscem treningu przed wyprawami zagranicznymi. Nie oznaczało to jednak zaniku kobiecego taternictwa, lecz zmianę kierunku aktywności jego najbardziej doświadczonych przedstawicieli.

Analiza działalności taternickiej kobiet w latach siedemdziesiątych XX w. pozwala uznać tę dekadę za okres szczególnie istotny w procesie kształtowania się nowoczesnego taternictwa kobiecego w Polsce. W porównaniu z poprzednimi dekadami nastąpił wyraźny wzrost zarówno liczby kobiet podejmujących wspinaczkę, jak i skali oraz trudności realizowanych przez nie przejść. Szczególnego znaczenia nabrała działalność samodzielnych zespołów kobiecych, które coraz częściej podejmowały drogi należące do najbardziej wymagających w ówczesnym taternictwie.

Lata siedemdziesiąte przyniosły również wyraźne przesunięcie granicy trudności osiąganych przez taterniczki. Kobiety coraz częściej podejmowały drogi, które wcześniej w praktyce pozostawały domeną mężczyzn, a ich działalność obejmowała zarówno wymagające wspinaczki letnie, jak i coraz liczniejsze przejścia zimowe. Szczególne znaczenie miały w tym zakresie przejścia realizowane przez czołowe taterniczki w zespołach kobiecych. Ich obecność na najtrudniejszych drogach tatrzańskich wskazywała na stopniowe przełamywanie utrwalonego podziału na męskie i kobiece obszary aktywności wspinaczkowej.

Procesowi temu towarzyszyły jednak zagrożenia charakterystyczne dla działalności taternickiej. W analizowanym okresie odnotowano wypadki z udziałem taterniczek, w tym również wypadki śmiertelne⁵²³. Nie można ich interpretować wyłącznie jako konsekwencji zwiększenia liczby kobiet wspinających się w Tatrach, stanowiły one jednak jeden z elementów szerszego procesu intensyfikacji i sportowej profesjonalizacji tej aktywności. Rosnący poziom trudności oznaczał bowiem również podejmowanie większego ryzyka, zwłaszcza w przypadku wspinaczki zimowej i działalności na drogach o wysokiej klasie trudności.

⁵²³ 18 lipca 1975 r. doszło do śmiertelnego wypadku z udziałem polskiej taterniczki Moniki Staronki. Odpadła ona wskutek obsunięcia się bloków skalnych pod koniec wspinaczki granią Kościelca. K. Szczęsny, *Pożegnania*, „Taternik” 1976, nr 1, s. 43.

Istotnym kontekstem przemian zachodzących w taternictwie kobiecym były również przeobrażenia organizacyjne polskiego alpinizmu. Utworzenie w 1974 r. Polskiego Związku Alpinizmu stanowiło element szerszego procesu porządkowania struktur organizacyjnych środowiska oraz kształtowania bardziej sformalizowanych zasad jego funkcjonowania. Zmiany te przypadły na okres dynamicznego rozwoju działalności wspinaczkowej i wyprawowej, obejmującej również coraz liczniejszy udział kobiet.

Drugą połowę dekady charakteryzowała natomiast zmiana geograficznego ukierunkowania ambicji czołowych polskich taterniczek. Od połowy lat siedemdziesiątych rosło znaczenie wypraw w góry najwyższe, przede wszystkim w Himalaje. W konsekwencji dla części najbardziej doświadczonych taterniczek Tatry przestały być wyłącznym lub podstawowym celem działalności, stając się coraz częściej miejscem treningu przed wyprawami zagranicznymi. Nie oznaczało to jednak zahamowania rozwoju taternictwa kobiecego, lecz jego częściową zmianę pokoleniową. Pod koniec dekady w Tatrach pojawiło się bowiem nowe pokolenie wspinających się kobiet, które w kolejnych latach miały kontynuować i rozwijać dorobek swoich poprzedniczek.

Przykładem takiej taterniczki była Monika Niedbalska, która w następnych dekadach należała do grona znaczących przedstawicielek polskiego ruchu wspinaczkowego. Obecność jej nazwiska w *Księgach wyjść taternickich* od końca sezonu letniego 1979 r. oraz dynamika przejść wskazuje na szybkie podnoszenie poziomu umiejętności oraz rosnące ambicje wspinaczkowe.

Osoba Moniki Niedbalskiej pokazuje ponadto, że zmniejszenie aktywności tatrzańskiej części czołowych taterniczek pod koniec lat siedemdziesiątych nie musi być interpretowane jako osłabienie polskiego taternictwa kobiecego. Można je raczej rozpatrywać jako element zmiany pokoleniowej i geograficznego rozszerzenia działalności wspinaczkowej. Doświadczone taterniczki coraz częściej kierowały się ku działalności wyprawowej, podczas gdy ich miejsce w środowisku tatrzańskim stopniowo zajmowały młodsze adeptki wspinania się. Proces ten stworzył podstawy dla dalszego rozwoju kobiecego taternictwa w latach osiemdziesiątych.

W rezultacie lata siedemdziesiąte należy postrzegać nie tylko jako okres wzrostu liczby kobiecych przejść, lecz przede wszystkim jako czas jakościowej zmiany pozycji kobiet w polskim taternictwie. W ciągu jednej dekady kobiety przeszły drogę od obecności na obrzeżach najbardziej wymagającej działalności taternickiej do trwałego uczestnictwa w jej czołówce. Podejmowanie przez nie najtrudniejszych dróg, rozwój wspinaczki zimowej, działalność samodzielnych zespołów kobiecych oraz coraz większy udział w przedsięwzięciach o

charakterze wyprawowym świadczyły o stopniowym zacieraniu się tradycyjnych różnic pomiędzy taternictwem kobiecym i męskim. Jednocześnie proces ten nie miał charakteru linearnego: wzrost znaczenia Himalajów powodował odpływ części czołowych taterniczek od intensywnej działalności w Tatrach, podczas gdy ich miejsce stopniowo zajmowało nowe pokolenie. Tym samym dekada lat siedemdziesiątych stanowiła zarówno kulminacyjny etap rozwoju powojennego taternictwa kobiecego, jak i punkt wyjścia dla jego dalszych przemian w latach osiemdziesiątych.

Rozdział V. Wobec przemian i ograniczeń – taternictwo Polek w latach 1981-1989

5.1. Działalność taternicka kobiet w realiach stanu wojennego

Lata osiemdziesiąte XX w. przyniosły pogłębienie kryzysu gospodarczego, którego konsekwencje były odczuwalne również w środowisku taternickim. Niedobory podstawowych towarów, ograniczona dostępność sprzętu wspinaczkowego oraz trudności w zaopatrzeniu w odzież i żywność wpływały na możliwości prowadzenia działalności górskiej⁵²⁴. Sytuację dodatkowo skomplikowało wprowadzenie stanu wojennego w grudniu 1981 r., które poza konsekwencjami gospodarczymi przyniosło również ograniczenia w zakresie przemieszczania się oraz przekraczania granicy państwowej. Warunki te stanowiły istotny element rzeczywistości, w której funkcjonowali taternicy, w tym również kobiety uprawiające wspinaczkę w Tatrach i uczestniczące w działalności klubowej⁵²⁵.

Problemy z dostępnością wyposażenia sprawiały, że część sprzętu nadal wykonywano lub przystosowywano we własnym zakresie. Dotyczyło to między innymi elementów wyposażenia tekstylnego; uprząże wykonywano z pasów samochodowych pozyskiwanych ze złomowisk. Jednocześnie w latach osiemdziesiątych stopniowo wzrastało znaczenie ochrony głowy. Wcześniej wspinano się bez kasków, natomiast instruktorzy taternictwa zaczęli zalecać kursantom ich stosowanie. Początkowo wykorzystywano w tym celu kaski budowlane, które ze względu na swój wygląd były przez adeptów taternictwa postrzegane jako mało atrakcyjne i stawały się przedmiotem żartów. Z czasem większe zastosowanie znalazły kaski motocyklowe, które przez dłuższy okres wykorzystywano podczas wspinaczki. Problematyczna pozostawała również jakość dostępnego sprzętu metalowego. Haki, karabinki, raki i czekany produkcji Kazimierza Woźniaka podczas wspinaczki wyginały się, łamały. Liny, początkowo konopne, później sizalowe, zostały zastąpione syntetycznymi o bezrdzeniowej budowie plecionej, których produkcją zajmowały się Bielskie Zakłady Lin i Pasów „Bezalin” z Bielska-Białej. Mimo faktycznego postępu technologicznego, liny te nie posiadały atestu, były bardzo rozciągliwe, nasiąkały wodą, sztywniały na mrozie i były podatne na uszkodzenia

⁵²⁴ N. Davis, *Boże igrzysko. Historia Polski*, op. cit., s. 1007-1076, A. Zamoyski, *Polska opowieść o dziejach niezwykłego narodu 966-2008*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2009, s. 501-520.

⁵²⁵ W. Sonelski, *Jak wspinaliśmy się w peerelu*, „Bularz” 1991, s. 47-59.

mechaniczne. Aby je zakupić, trzeba było mieć zaświadczenie wydane przez Klub Wysokogórski. Wobec braku możliwości zakupu lin zachodnich, należały do powszechnie wykorzystywanego wyposażenia taterników⁵²⁶.

Ograniczenia w działalności taternickiej kobiet nie wynikały jednak wyłącznie z trudności gospodarczych i niedoborów sprzętowych. Istotnym czynnikiem pozostawały również uwarunkowania polityczne i administracyjne, szczególnie dotkliwe w okresie obowiązywania stanu wojennego. Możliwość przekroczenia granicy państwowej wymagała uzyskania odpowiednich zezwoleń, których weryfikacji dokonywano jeszcze w Zakopanem przez miejscowe struktury Milicji Obywatelskiej⁵²⁷. Wspinaczom z Podtatrza wydawało je, na prośbę działaczy miejscowego Klubu Wysokogórskiego, polskie biuro podróży Orbis⁵²⁸. Taternikom z Krakowa natomiast pozwolenia zapewniało studenckie Biuro Wczasów, Podróży i Turystyki Almatu⁵²⁹. Analogicznie rzecz wyglądała w całym kraju. Szczególne wymogi obowiązywały podczas dłuższych, zorganizowanych po czechosłowackiej stronie Tatr obozów klubowych. Uczestnicy takich wyjazdów musieli dysponować paszportami służbowymi, wydawanymi na czas trwania konkretnego zgrupowania. Po zakończeniu obozu dokumenty te podlegały obowiązkowemu zwrotowi⁵³⁰.

Kontroli podlegała również działalność prowadzona na obszarze Tatr. Istotną rolę odgrywało w tym zakresie Wojsko Ochrony Pogranicza, które ograniczało możliwość wychodzenia w wyższe partie gór bez odpowiedniego zezwolenia. Patrolujący żołnierze kontrolowali przestrzeganie tych zasad, odnotowując informacje dotyczące zezwoleń w *Księgach wyjść taternickich* – zob. Fot. 37. Administracyjne regulowanie dostępu do przestrzeni górskiej stanowiło tym samym kolejny element rzeczywistości, z którą musieli mierzyć się przedstawiciele środowiska taternickiego.

⁵²⁶ <https://drytooling.pl/serwis/art/szpej/6877-rodzaje-lin-wspinaczkowych>, dostęp: 25.09.2026 r.

⁵²⁷ Informacje uzyskane od Zofii Bachledy w rozmowie telefonicznej odbytej dnia 29 sierpnia 2026 r.

⁵²⁸ *Ibidem*.

⁵²⁹ W. Sonelski, *Jak wspinaliśmy się w peerelu*, op. cit.

⁵³⁰ Informacje uzyskane od Zofii Bachledy w rozmowie telefonicznej odbytej dnia 29 sierpnia 2026 r.

Lp.	Data i godzina wyjścia	Skład zespołu	Przebieg wznoszenia i data powrotu	Wybrana droga (ewentualne drogi rezerwowe w kolejności przejeżdżania)	Nr. ug. prze. wodnika	Droga podejścia
	10.V					
	13.V.82	Baranowski Bachor Bosch	16.00	Zawrat		
	14.V.82	Baranowski Bosch Bosch	18.00	Kryjina		
	15.V.82	Baranowski Kryjina	20.00	Kryjina Wł. Szw. Zawrat		
	22.V.82	Baranowski Bosch	15.00	Głuchoty		

Fot. 37. Informacja WOP o wymaganym pozwoleniu 1982 r. skutkująca brakiem wpisów taternickich do książki wyjść schroniska Murowaniec.

Źródło: TPN ODT, *Księga wyjść taternickich* ze schroniska Murowaniec z roku 1982.

Kontrola ruchu taternickiego przez Wojsko Ochrony Pogranicza oraz obowiązek uzyskiwania odpowiednich zezwoleń wpływały również na sposób dokumentowania działalności wspinaczkowej. Ograniczenia te nie zawsze były jednak respektowane. Część taterników podejmowała próby omijania obowiązujących procedur, w tym nielegalnego przekraczania granicy państwowej.

Adnotacje wopistów skutkowały brakiem wpisów taterników do wspomnianych ksiąg oraz kontynuowaniem działalności wspinaczkowej wbrew systemowi. Jak wspominała Monika Niedbalska: „Były przejścia przez granicę na nielegalu, np. z Morskiego Oka na Małego Młynarza albo na Ganek, co wiązało się z ryzykiem złapania. Znam kilka przypadków zgarnięcia przez wopistów kolegów na zielonej granicy. Kończyło się to zatrzymaniem krótkoterminowym w areszcie, grzywną”⁵³¹. Statystyczna liczba sformalizowanych przejść wspinaczkowych w Tatrach odnotowanych w *Księgach wyjść taternickich* w związku z powyższym faktem zmniejszyła się, co nie uszło uwadze działaczom Polskiego Związku Alpinizmu – zob. Fot. 38.

⁵³¹ Informacje uzyskane od Moniki Niedbalskiej w wiadomości e-mail z 31 sierpnia 2026 r.

Lp.	Data i godzina wyjścia	Skład zespołu	Przebieg wana godz. i data powrotu	Wybrana droga (ewentualne drogi rezerwowe w kolejności przejeżdżania)	Nr ug przewoźnika	Droga podejścia	Nr ug przewoźnika	Droga zejścia (ewentualne zapasowe drogi zejścia)	Nr ug przewoźnika
6	10 ⁰⁰	Złotostaw	20 ⁰⁰	222		świat		świat	
6	11	Przewoźnik	19	108		- / -		- / -	

4
 Za miesiąc lipiec 1982
 276 wyjść taternickich
 z udziałem 689 asol
 średnio dziennie 8,9 wyjść
 z udziałem 22 asol
 najmniej ustalanej średniej
 1/15 wyjść z udziałem 30 asol

Fot. 38. Statystyki Polskiego Związku Alpinizmu

Źródło: TPN ODT, *Księga wyjść taternickich ze schroniska Murowaniec z roku 1982.*

Praktyka omijania obowiązujących ograniczeń może częściowo tłumaczyć zmniejszenie liczby formalnie odnotowywanych przejść w księgach wyjść taternickich. Nie należy jednak utożsamiać spadku liczby wpisów z proporcjonalnym zanikiem aktywności wspinaczkowej. Ograniczenia administracyjne skłaniały bowiem część wspinaczy do poszukiwania alternatywnych sposobów realizowania działalności górskiej.

W przypadku kobiet powyższe uwarunkowania należy rozpatrywać również w kontekście ich udziału w działalności klubowej, szkoleniowej i wyprawowej. Ograniczenia w dostępie do sprzętu, trudności związane z organizacją wyjazdów zagranicznych oraz kontrola ruchu w rejonie Tatr określały bowiem nie tylko ogólne warunki uprawiania wspinaczki, lecz także możliwości uczestnictwa taterniczek w przedsięwzięciach wymagających większej mobilności i zaangażowania organizacyjnego. Analiza tych czynników pozwala zatem uchwycić materialny i instytucjonalny wymiar funkcjonowania kobiet w środowisku taternickim w latach osiemdziesiątych.

Działalność czołowych taterniczek lat osiemdziesiątych XX w. skupiała się nieprzerwanie w rejonie Morskiego Oka⁵³². W okolicy Czarnego Stawu pod Rysami turyści i taternicy podlegali kontroli żołnierzy Wojsk Ochrony Pogranicza, którzy sprawdzali dokumenty, cel wyjścia oraz posiadane zezwolenia. Dostęp do wyższych partii gór wymagał odpowiednich przepustek, a obowiązujące zasady regulowały również sposób opuszczania kontrolowanego obszaru – należało powrócić tą samą drogą. Relacje dotyczące tego okresu wskazują, że próby przekraczania granicy poza wyznaczonymi miejscami wiązały się z ryzykiem zatrzymania i konsekwencjami finansowymi. Taterników niepodporządkowujących się obowiązującym zasadom umieszczano na listach do aresztowania. Natomiast wspinacze zatrzymani w Czechosłowacji przekazywani byli do dyspozycji polskiego sądu, który zarządzał o karze niesubordynacji. Zasądzane w ten sposób kary pieniężne (lub ich część) sąd mógł przekazać w formie darowizny na wybraną organizację społeczną. W Zakopanem np. jedną z pracownic sądu była krewna członka Klubu Wysokogórskiego, to właśnie tam trafiały pieniądze z grzywien nakładanych na klubowiczów⁵³³. Dowodzi to, że mimo nielicznej reprezentacji taternicy i taterniczki byli w swych poczynaniach przebiegli, a dla kontynuowania wspinaczkowej pasji w Tatrach skłonni byli zaryzykować wiele.

Pomimo ograniczeń administracyjnych działalność taternicka w latach osiemdziesiątych nie ustała. Jej charakter uległ jednak zmianie. Część najbardziej aktywnych wspinaczy, w tym również kobiet, coraz większą część swojej aktywności przenosiła w Himalaje i inne góry, dlatego w Tatrach czołówka taterniczek wspiwała się już tylko sporadycznie⁵³⁴: „W Tatrach w tym okresie dokonano paru cennych przejść, lecz były one udziałem bardzo małej ilości osób (...)”⁵³⁵. Wyjazdy zagraniczne wymagały jednak nie tylko wysokiego poziomu sportowego, lecz również odpowiedniego przygotowania organizacyjnego i finansowego. Część taterniczek podejmowała w tym celu pracę wysokościową, a uczestnictwo w wyprawach organizowanych przez środowisko alpinistyczne stwarzało możliwość wyjazdu poza granice Polski⁵³⁶. Rodzime góry stanowiły wówczas dla nich jedynie arenę treningową przed zagranicznymi wyprawami:

⁵³² Informacje uzyskane od Zofii Bachledy w rozmowie telefonicznej z 29 września 2026 r.

⁵³³ *Ibidem*.

⁵³⁴ *Ibidem*.

⁵³⁵ A. Zyzak, *Księga Jubileuszowa Klubu Wysokogórskiego w Katowicach 1949-1999*, op. cit., s. 15-18.

⁵³⁶ Na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku zmianie uległy warunki organizacji zagranicznych wypraw. Ich działalność była finansowana zarówno na szczeblu centralnym, jak i wojewódzkim. Znaczące środki finansowe pozyskiwano również dzięki pracom wysokościowym wykonywanym przez klubowiczów – A. Zyzak, *Księga Jubileuszowa Klubu Wysokogórskiego w Katowicach 1949-1999*, op. cit.

„ (...) z roku na rok zmniejsza się liczba osób (...) wspinających się w Tatrach... Powodów niskiej frekwencji taterników samodzielnych i zwyczajnych w Tatrach jest kilka, lecz z najważniejszych będzie na pewno intensywna ekspansja w góry inne (wyprawy, trekkingi i inne), pochłaniająca niestety bardzo dużo czasu”⁵³⁷.

Nie oznaczało to jednak, że Tatry przestały mieć znaczenie dla taterniczek. Dla części z nich pozostawały miejscem treningu, zdobywania doświadczenia oraz potwierdzania kompetencji niezbędnych do uczestnictwa w wyprawach zagranicznych. Osiągnięcia w Tatrach mogły bowiem wpływać na pozycję taterniczki w środowisku oraz zwiększać szanse na udział w kolejnych przedsięwzięciach. Jednocześnie dla osób, które nie uczestniczyły w wyprawach zagranicznych, Tatry pozostawały podstawowym i często jedynym dostępnym obszarem działalności górskiej. Istotnym zjawiskiem była również aktywizacja nowego pokolenia, które pokonywało coraz trudniejsze drogi. Wśród osób podejmujących takie przejścia znalazły się również kobiety, które stopniowo zaznaczały swoją obecność w gronie wspinaczy realizujących najbardziej wymagające cele w Tatrach.

Problematyczna sytuacja gospodarczo-polityczna lat osiemdziesiątych XX wieku powodowała, że dla części taterniczek aktywność górską stanowiła również sposób dystansowania się od codzienności schyłkowego PRL. Wspomnienia uczestniczek środowiska wspinaczkowego wskazują, że możliwość spędzania czasu w górach, z dala od miejskiej rzeczywistości, mogła mieć wymiar nie tylko sportowy, ale również osobisty i społeczny. W tym sensie taternictwo mogło pełnić funkcję przestrzeni względnej autonomii oraz odskoczni od problemów życia codziennego⁵³⁸. Nie sposób jednak uznać tego motywu za uniwersalny dla całego środowiska; relacje biograficzne wskazują raczej na współwystępowanie różnych powodów podejmowania aktywności górskiej. Dla pewnej grupy taterniczek motywacją były pobudki eskapistyczne⁵³⁹. Z kolei jedna z czołowych ówczesnych taterniczek, Monika Niedbalska, wskazuje na pragmatyczny aspekt aktywności wysokogórskiej w realiach PRL: „W komunie wspinanie, a szczególnie alpinizm i himalaizm, dawał możliwość uzyskania paszportów i wyjazdów zagranicznych, zwiedzania świata za państwowe pieniądze (wyjazdy były finansowane). Było to być może tylko dodatkową motywacją do uprawiania

⁵³⁷ *Sprawozdanie Komisji Tatrzńskiej*, „Optymista” 1987, nr 5, s. 7.

⁵³⁸ Informacje uzyskane od Moniki Niedbalskiej w wiadomości e-mail z 31 sierpnia 2026 r.

⁵³⁹ B. Słama, *Planeta Hala. Opowieści z Hali Gąsienicowej*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2025, s. 169.

wyczynowego wspinania”⁵⁴⁰. Aby uzyskać nominację Polskiego Związku Alpinizmu na wyjazd klubowy bądź centralny, kluczowe było wykazanie się wybitnymi osiągnięciami na drogach tatrzańskich. Perspektywa przekroczenia granic państwowych oraz eksploracji regionów pozaeuropejskich stanowiła zatem istotny czynnik motywacyjny dla uprawiających taternictwo kobiet.

Ze względu na ówczesne ograniczenia geopolityczne, Tatry pozostawały dla polskich taterniczek jedynym swobodnie dostępnym pasmem wysokogórskim⁵⁴¹. Jako „piękne i wymagające góry”⁵⁴² przyciągnęły one kolejne pokolenie wspinających się kobiet. Dla części z nich pasja ta determinowała życiowe wybory. Przykładem takiej postawy były instruktorki taternictwa związane z Centralnym Ośrodkiem Szkolenia PZA „Betlejemka” (COS PZA „Betlejemka”) na Hali Gąsienicowej, wśród których wymienić można Ewę Panejko oraz Ewę Szcześniak (ur. 1952 r.⁵⁴³)⁵⁴⁴. Na czas kursów wraz z adeptami taternictwa zamieszkiwały w COS PZA „Betlejemka”. Ich obecność w tym miejscu wskazuje, że działalność taternicka mogła stać się dla kobiet nie tylko formą rekreacji czy sportowej rywalizacji, lecz także elementem ich aktywności zawodowej i stylu życia.

Środowisko taternicze nie pozostawało również całkowicie obojętne wobec konfliktu politycznego lat osiemdziesiątych. Przykładem kobiety łączącej działalność wspinaczkową z zaangażowaniem w działalność opozycyjną była Elżbieta Fijałkowska (1953–2014), znana w środowisku jako „Głajza” – Fot. 39. W latach osiemdziesiątych XX wieku powiązana była za sprawą brata ks. Sławomira Sosnowskiego z antykomunistyczną opozycją. Jeszcze pod koniec lat siedemdziesiątych, wraz z mężem Janem Fijałkowskim – również taternikiem, była związana z łódzkim środowiskiem opozycyjnym skupionym wokół Komitetu Obrony Robotników. Małżeństwo uczestniczyło między innymi w przewożeniu do Krakowa i kolportowaniu niezależnego pisma „Puls”, będącego wówczas jednym z najważniejszych podziemnych kwartalników. W czasie trwania stanu wojennego usunęli także z domu internowanej Ewy Sułkowskiej-Bierezin „całe archiwum” (dokumenty Komisji Rewizyjnej NSZZ „S” Regionu Ziemi Łódzkiej, kalki do powielacza, taśmy magnetofonowe). Fijałkowska

⁵⁴⁰ Informacje uzyskane od Moniki Niedbalskiej w wiadomości e-mail z 31 sierpnia 2026 r.

⁵⁴¹ *Ibidem*.

⁵⁴² *Ibidem*.

⁵⁴³ Informacje uzyskane od Marty Szlamki w wiadomości e-mail z 11 września 2026 r.

⁵⁴⁴ Informacje uzyskane od Zofii Bachledy w rozmowie telefonicznej z 29 sierpnia 2026 r.

ukryła akta Komisji na terenie łódzkiego ZOO, którego dyrektorem był wówczas jej ojciec⁵⁴⁵. Nota biograficzna Fijałkowskiej zamieszczona w wykazie Łodzian zasłużonych w działaniach opozycji antykomunistycznej w latach 1976-89 wskazuje także na utrzymywanie kontaktów z innymi członkami Klubu Wysokogórskiego „wspomagającymi środowisko <korowskie> w Łodzi”⁵⁴⁶, jak chociażby ze wspomnianą już Ewą Szczesniak⁵⁴⁷. Oczywiście ta forma działalności Elżbiety Fijałkowskiej nie powinna być jednak traktowana jako reprezentatywna dla całego środowiska taternickiego. Stanowi natomiast istotny przykład wykorzystania kontaktów, mobilności oraz umiejętności organizacyjnych związanych ze środowiskiem górskim w działalności opozycyjnej. Podobne związki można odnaleźć w biografii innych osób związanych z Polskim Związkiem Alpinizmu. W tym ujęciu środowisko taternickie jawi się nie tylko jako grupa sportowa, lecz także jako sieć relacji społecznych, która w określonych przypadkach mogła zostać wykorzystana do działań wykraczających poza aktywność górską. Powyższe mechanizmy dowodzą, że specyficzne kompetencje logistyczne oraz umiejętności techniczne środowiska taternickiego były intencjonalnie adaptowane na potrzeby działalności antykomunistycznej⁵⁴⁸. Przemysł wydawnictw drugiego obiegu przez granicę polsko-czechosłowacką czy konspiracyjne przechowywanie maszyn poligraficznych stanowiły stały element strategii opozycyjnej części wspinaczy. Działalność ta wiązała się z permanentnym ryzykiem inwigilacji, rewizji, aresztu oraz innych represji ze strony aparatu Służby Bezpieczeństwa, co wymagało od zaangażowanych osób szczególnej nieustępliwości i determinacji. W konsekwencji, aktywność kobiet wspinających się w Tatrach w tym okresie wymykała się ramom czystego sportu – ich postawa manifestowała się nie tylko w przełamywaniu barier fizycznych na ścianach skalnych, ale również w podejmowaniu ryzyka w wymiarze proekspansywnym [wolnościowym] i politycznym.

⁵⁴⁵ *Noty biograficzne Łodzian zasłużonych w działaniach opozycji antykomunistycznej w latach 1976-89*, https://slownik-niezalezniakultury.sws.org.pl/lodz/index.php?page=wysyp_1&sel=F, dostęp: 07.09.2026 r.

⁵⁴⁶ *Ibidem*.

⁵⁴⁷ *Ibidem*.

⁵⁴⁸ *Ibidem*.

Fot. 39. Marek Zygmąński, Elżbieta Fijałkowska ps. Glajza. Tyłem: Jan Fijałkowski, Tadeusz Skrzyszowski. W śpiworze Małgorzata Lemańska – pod Galeria Gankową
Źródło: Zbiory fotograficzne Ryszarda Pilcha, www.lojanci.org, dostęp: 10.05.2026 r.

Przykładem innej kobiety, dla której Tatry i wspinaczka stały się alternatywą wobec życia w mieście, ucieczką od komunistycznej rzeczywistości jest Marta Szlamka (ur. 1956 r.) – ówczesna partnerka wspinaczkowa Zofii Bachledy i Ewy Szcześniak. Wraz z mężem w latach 1980-1984 zamieszkała w schronisku na Polanie Chochołowskiej, a następnie, w latach 1984-1989 w Murowańcu na Hali Gąsienicowej⁵⁴⁹. Za motywację swej decyzji podawała pobudki eskapistyczne:

„Czasy komuny, wszystko szare. Ludzie nieuprzejmi. Kiedy zdałam maturę i pomyślałam, że mam iść na studia, zostać w mieście i użerać się z szarą komunistyczną rzeczywistością, stwierdziłam: nie ma mowy. Zapisalam się wtedy do klubu speleo, poznałam Ryśka, pobraliśmy się, miał podobne poglądy, więc postanowiliśmy wyjechać w góry”⁵⁵⁰.

⁵⁴⁹ Informacje uzyskane od Marty Szlamki w wiadomości e-mail z 11 września 2026 r.

⁵⁵⁰ B. Słama, *Planeta Hala. Opowieści z Hali Gąsienicowej*, op. cit.

5.2. Od kontestacji do akceptacji? Przemiany postrzegania kobiecego taternictwa w latach 80.

Lata osiemdziesiąte przyniosły również zmiany w relacjach między kobietami i mężczyznami w środowisku taternickim. Zebrane materiały nie pozwalają na jednoznaczne stwierdzenie, że nierówności płciowe całkowicie zanikły, wskazują jednak na rosnące znaczenie rzeczywistych kompetencji wspinaczkowych. Być może wpływ na to miało wspólne pokonywanie barier związanych z systemem komunistycznym. W ocenie części rozmówców poziom sportowy stawał się ważniejszym kryterium oceny wspinacza niż jego płeć. Jeden z taterników aktywnych w latach osiemdziesiątych, Waldemar Niemiec wspominał, że kobiety traktowane były z atencją⁵⁵¹. Janusz Ryszewski natomiast nie wiązał konfliktów z poziomem wspinaczkowym czy płcią, a z indywidualnymi cechami charakteru wspinaczy oraz warunkami, które nie sprzyjały przyjaznemu usposobieniu taterników:

„Specyfika tamtych czasów była zdecydowanie inna niż dzisiaj. Zdecydowana większość wspinała się latem i zimą w górach. Wymagało to większego doświadczenia górskiego i twardego charakteru. Rywalizacja była na porządku dziennym i nie dotyczyła wyłącznie mężczyzn, a propos zazdrości. Generalnie wspinało się zdecydowanie mniej kobiet niż dzisiaj. Były wśród nich wyluzowane, takie jak Ruda [Monika Niedbalska], ale i też takie z silnym charakterem jak Wanda [Wanda Rutkiewicz]. Trzeba wziąć pod uwagę również to, że warunki do uprawiania wspinaczki górskiej nie były tak komfortowe jak obecnie, a to nie zawsze wpływało na morale. Zdecydowanie uważam, że poziom wspinaczkowy, a tym bardziej płeć, nie były główną przyczyną napięć”⁵⁵².

Podobnego zdania była Monika Niedbalska. Będąc jedną z czołowych wówczas taterniczek dokonywała w zespołach kobiecych przejść ekstremalnie trudnych dróg, takich jak np. „Sprężyna” na Mnichu z Dorotą Tereszczuk w 1981 r. czy Kant Hakowyz Iwoną Szymańską w tym samym roku. 10 stycznia 1985 r.⁵⁵³ wraz z Bernadettą Stano

⁵⁵¹ Informacje uzyskane od Waldemara Niemca w rozmowie telefonicznej z 5 września 2026 r.

⁵⁵² Informacje uzyskane od Janusza Ryszewskiego w rozmowie telefonicznej z 6 września 2026 r.

⁵⁵³ W swoich prywatnych zapiskach Monika Niedbalska odnotowała, że drogę tę przeszła w 1986 r. Źródło: Wykaz przejść Moniki Niedbalskiej przesłany mailowo 31 sierpnia 2026 r. – w posiadaniu autorki pracy.

(Szczepańską)⁵⁵⁴, przeszła drogę Długosza–Popki” na Kotle Kazalnicy. Do jej partnerek w przejściach zimowych, należały także: Jolanta Patynowska (droga Stanisławskiego na Pośrednim Gerlachu) oraz Iwona Szymańska (droga Kiełkowskiego na Raptawickiej Turni)⁵⁵⁵.

Niedbalska, wskazując na fakt, że wymagające drogi pokonywała w zespołach kobiecych, nigdy nie odczuła wrogiego stosunku ze strony wspinających się mężczyzn. Zwróciła jednak uwagę na możliwe różnicowanie sposobu traktowania kobiet w zależności od poziomu ich umiejętności wspinaczkowych i stopnia samodzielności górskiej:

„Nie zauważyłam złego nastawienia, wręcz przeciwnie: koledzy chcieli się ze mną wspinać, uważając mnie za równorzędną partnerkę, o dyskryminacji czy lekceważeniu nie było mowy. Jeśli dziewczyna wykazała się samodzielnością i dobrym poziomem wspinania to mogła się cieszyć szacunkiem, nikt wtedy nie kwestionował jej umiejętności. Myślę, że płęć nie decydowała o tym, czy ktoś miał uznanie w środowisku tylko poziom wspinania. Nigdy nie spotkałam się np. z naśmiewaniem się, że to sport tylko dla mężczyzn albo opinią: a po co się wspinasz? a nie lepiej dzieci rodzić? Były oczywiście też dziewczyny, które wspinały się głównie na drugiego na linie i były niesamodzielne, może one odczuwały jakiś dyskomfort. Faktycznie przypisywano wtedy całą zasługę chłopakowi, dlatego przejścia czysto kobiece były bardziej szanowane, wtedy nikt nie mógł zakwestionować tego, że to kobieta pokonała trudności a nie tylko szła na drugiego. W środowisku górskim przeważali mężczyźni. Kobiet, szczególnie tych dobrze wspinających się, być może było niewiele, ale były w górach przecież zawsze obecne: jako turystyki, narciarki i jako taterniczki, też jako towarzyszkii chłopaków. Były mile widziane w czasie pobytu w schronisku, na taborze, ale też chłopaki chętnie wspinali się z dziewczynami. Wtedy jeszcze taternictwo było sportem elitarnym, wszyscy się znali, wiele osób było związanych z sobą osobiście, nie spotkałam się ze złym nastawieniem do kobiet z racji tego, że się wspinają. Ale jest to moja subiektywna opinia”⁵⁵⁶.

Opinię tę podziela Zofia Bachleda, inna taterniczka aktywna w latach osiemdziesiątych XX w. W trakcie swojej kariery wspinaczkowej – jak sama oceniała – wybierała linie ambitne,

⁵⁵⁴ A. Sowińska, *Dzieje Klubu Wysokogórskiego w Katowicach w latach 1949-1999 na tle rozwoju taternictwa w Polsce, op. cit.*, s. 128.

⁵⁵⁵ Dokładne daty i szczegóły przejść Moniki Niedbalskiej nie są znane, ponieważ zagubiła ona oryginalny, odręcznie sporządzony wykaz. Odtworzyła jedynie te przejścia, które uznała za najważniejsze. Informacje uzyskane od Moniki Niedbalskiej w wiadomości e-mail z 31 sierpnia 2026 r.

⁵⁵⁶ *Ibidem*.

choć pozbawione ekstremalnych trudności⁵⁵⁷. Często wspinała się w zespołach kobiecych. Do jej partnerek należały m.in.: Ewa Pankiewicz, Monika Niedbalska, Marta Szlamka, Zofia Czarnota, Katarzyna Świdarska czy Krystyna Suchocka⁵⁵⁸. Wybór kobiecych partnerek nie wynikał z konfliktu z mężczyznami; był świadomym wyborem zespołu, w którym odpowiedzialność za wspinaczkę rozkładała się pomiędzy osoby o podobnym poziomie samodzielności. Zofia Bachleda wołała uprawiać taternictwo w towarzystwie kobiet, ponieważ dawało jej to poczucie równej lub większej odpowiedzialności za przebieg wspinaczki⁵⁵⁹. W zespołach mieszanych zdarzało się, że mężczyźni przejmowali prowadzenie dróg, uznając się za silniejszych lub bardziej doświadczonych, a swe partnerki niejednokrotnie zwykli nazywać ironicznie „przenośnym stanowiskiem”⁵⁶⁰.

Podobne spostrzeżenia przedstawiała Iwona Gronkiewicz-Marcisz. Należała ona do czołowych taterniczek tego okresu i realizowała ekstremalne przejścia zarówno w zespołach kobiecych, jak i mieszanych. Jej partnerkami wspinaczkowymi były m.in. Joanna Wigłusz czy Amelia Kapłoniak. Iwona Gronkiewicz-Marcisz najbardziej imponujących przejść dokonała jednak u boku swego późniejszego męża – Andrzeja Marcisza: „Już w swoim pierwszym sezonie wspinaczkowym zrobiła z nim całą Kazalnicę. Było o tym głośno wśród taterników”⁵⁶¹. Jak sama przyznaje, podejmowała najpoważniejsze wyzwania wspinaczkowe (zob. Fot. 40. i Fot. 41.), pozostając w oczach kolegów równorzędnym partnerem⁵⁶². Podobnie jak Monika Niedbalska, nie spotkała się z wrogim czy szyderczym nastawieniem taterników. Potwierdziła, że: „Wyśmiewane były dziewczyny, które <z oczami na wierzchu> robiły trójkowe drogi z biwakiem po drodze”⁵⁶³. Zdaniem taterniczki mężczyźni nie traktowali poważnie działalności kobiet, które nie podejmowały systematycznego treningu, pokonywały drogi o niższym stopniu trudności i były postrzegane jako słabsze zarówno pod względem fizycznym, jak i psychicznym. Świadczy o tym funkcjonowanie w środowisku wspinaczkowym wyraźnej hierarchii kompetencji, której przekroczenie wymagało od kobiet wykazania się samodzielnością oraz odpowiednim poziomem umiejętności wspinaczkowych. W tym

⁵⁵⁷ Informacje uzyskane od Zofii Bachledy w rozmowie telefonicznej z 29 sierpnia 2026 r.

⁵⁵⁸ Szczegóły dokonań patrz: Aneks niniejszej pracy: *Wykaz najważniejszych przejść wspinaczkowych z udziałem Polek w Tatrach w latach 1945-1989*.

⁵⁵⁹ Informacje uzyskane od Zofii Bachledy w rozmowie telefonicznej z 29 sierpnia 2026 r.

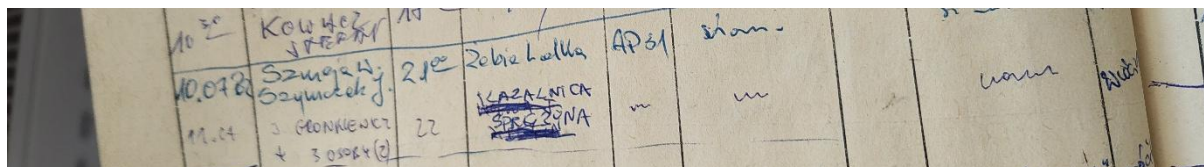
⁵⁶⁰ *Ibidem*.

⁵⁶¹ *Ibidem*.

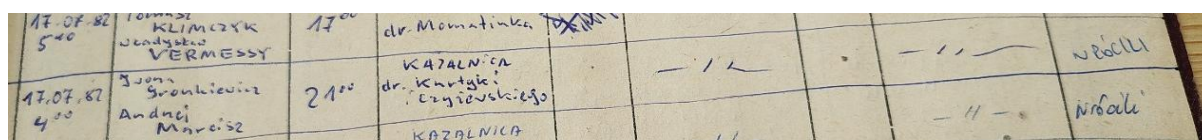
⁵⁶² Informacje uzyskane od Iwony Gronkiewicz-Marcisz w rozmowie telefonicznej z 5 września 2026 r.

⁵⁶³ *Ibidem*.

kontekście szczególne znaczenie przypisywano przejściom dokonywanym przez taterniczki w zespołach czysto kobiecych. Ich wartość nie ograniczała się bowiem wyłącznie do wymiaru sportowego, lecz stanowiła również czytelne potwierdzenie samodzielności taterniczek, ograniczając możliwość przypisywania ich osiągnięć męskim partnerom. Tego rodzaju praktyki można postrzegać jako jeden z istotnych elementów kształtowania pozycji kobiet w środowisku wspinaczkowym lat osiemdziesiątych.

Fot. 40. Wpis Iwony Gronkiewicz dotyczący przejścia drogi „Sprężyna” na Kazalnicy
Źródło: TPN ODT, *Księga wyjść taternickich* ze schroniska Morskie Oko z roku 1982.

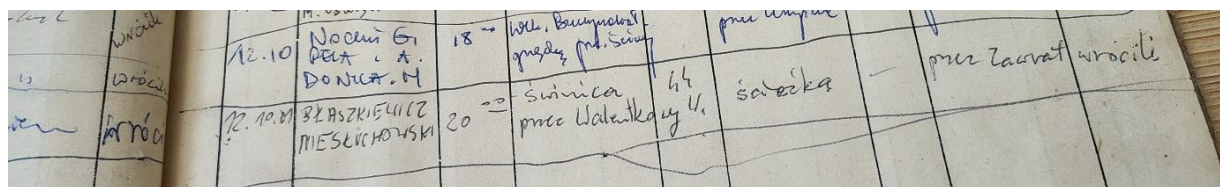
Fot. 41. Wpis Iwony Gronkiewicz dotyczący przejścia drogi Kurtyki i Czyżewskiego na Kazalnicy
Źródło: TPN ODT, *Księga wyjść taternickich* ze schroniska Morskie Oko z roku 1982.

Odmiennej charakter miała obecność Wandy Rutkiewicz w środowisku polskich taterników. W latach osiemdziesiątych jej aktywność wspinaczkowa w Tatrach była stosunkowo niewielka, ponieważ znaczną część tego okresu poświęcała działalności wysokogórskiej poza Polską. Jej obecność w środowisku taternickim pozostawała jednak przedmiotem kontrowersji i napięć. Zofia Bachleda wiąże negatywny stosunek części męskiego środowiska wspinaczkowego do Rutkiewicz przede wszystkim z postrzeganiem jej jako silnej konkurentki oraz z zazdrością o jej osiągnięcia. W relacji Bachledy znaczenie miały również cechy osobowościowe Rutkiewicz, jej przygotowanie sportowe, ambicja oraz dążenie do uzyskania wysokiej pozycji w środowisku wspinaczkowym:

„Przez to, że wcześniej trenowała siatkówkę, weszła we wspinaczkę już jako sportowiec, z jednego sportu w drugi. Miała umięśnione ciało, trzymała dietę. Była dobrze zorganizowana, przyzwyczajona do rywalizacji, typowych dla sportu sukcesów i porażek. Karierę wspinaczkową rozpoczęła z profesjonalnym sportowym przygotowaniem. Na starcie zmiotła facetów wzbudzając ich zawiść i zazdrość. Imponowała im wysportowanym ciałem i mentalnością sportowca. Wśród taterniczek

wzbudzała powszechny szacunek i podziw. Była niedoścignionym ich autorytetem. Zawsze elegancka, kobieca, ale też silna i ambitna. Pochodziła z dobrej rodziny, była więc kulturalna i wykształcona. Narażona na ciągłe ataki i agresję ze strony mężczyzn zmieniła swą mentalność zgodnie z zasadą, że agresja rodzi agresję. Prowokowana przez mężczyzn, wojowała z nimi. Fakt, że miała trudny charakter. Z pewnością była dominująca. Była niezwykle ambitna, bardzo zależało jej na osiągnięciach. Pragnęła także być akceptowana i uznana w środowisku wspinaczkowym, bo napięta sytuacja niejednokrotnie ją męczyła. Niesnaski pogłębiała rzeczywistość komuny, która dołowała wszystkich. Wanda Rutkiewicz bez wątpienia przerosła swoją epokę. Messner, w wywiadzie po premierze ostatniego filmu o niej, powiedział, że dla niej nie było miejsca w Polsce, że polscy wspinacze nie dorośli do niej i na nią nie zasłużyli⁵⁶⁴.

Rozmówczyni interpretuje zatem konflikt wokół Rutkiewicz jako rezultat zarówno jej indywidualnych cech i ambicji, jak i reakcji środowiska na sukcesy jednej z najbardziej rozpoznawalnych polskich alpinistek. W latach osiemdziesiątych Wanda Rutkiewicz pojawiała się w Tatrach sporadycznie w przerwach od kolejnych przedsięwzięć zagranicznych, między innymi w celach treningowych – Fot. 42.

Fot. 42. Wpisy Wandy Błaszkievicz (później Rutkiewicz)
Źródło: TPN ODT, *Księga wyjść taternickich ze schroniska Morskie Oko z roku 1982*.

W 1984 roku, po nieudanej wyprawie na K2, przyjechała w Tatry wraz ze swoim ówczesnym partnerem, szwajcarskim wspinaczem Stéphane'em Shaffterem⁵⁶⁵. Podczas tego pobytu przeszli drogę na zachodniej ścianie Kościelca⁵⁶⁶ – Fot. 43.

⁵⁶⁴ Informacje uzyskane od Zofii Bachledy w rozmowie telefonicznej z 29 sierpnia 2026 r.

⁵⁶⁵ Wirtualne Muzeum Wandy Rutkiewicz, www.fundacjahimalaizmupolskiego.pl/wanda-rutkiewicz/tatry-i-dalej/, dostęp: 08.09.2026 r.

⁵⁶⁶ Informacje uzyskane od Michała Spiesznego podczas rozmowy z 27 lipca 2026 r., dotyczące jego spotkania z Wandą Rutkiewicz i jej szwajcarskim partnerem Stéphane'em Shaffterem na szlaku na Kościelca w 1984 r.

Fot. 43. Wanda Rutkiewicz na Przełęczy Karb po przejściu drogi wspinaczkowej na zachodniej ścianie Kościelca w towarzystwie turystów, 1984 r. Fot. Stéphane Shaffter
Źródło: Fotografia udostępniona przez Michała Spiesznego

Aktywną działalność taternicką w latach osiemdziesiątych XX w. prowadziła nadal Danuta Wach. W 1989 r., wspólnie z Krzysztofem Gwoździem i Zbigniewem Wachem, dokonała przejścia drogi Wacha, Michnowskiego i Zakrzewskiego na Młynarczyku. Przejście to zostało wymienione w wykazie autorstwa Pawła Pallusa *Najlepszych wspinaczkowych przejść oraz indywidualnych najlepszych dokonań członków KW Katowice w latach 1977-1989*⁵⁶⁷. Aktywność Wach obejmowała również wspinaczkę zimową. W marcu 1985 r. wraz z mężem, dokonała drugiego zimowego przejścia drogi „Schody do nieba” na Młynarczyku. Istotnym elementem jej działalności były także przejścia realizowane w zespołach kobiecych. Przykładem jest zimowe przejście prawego filara Cubryny, którego 6 kwietnia 1982 r., dokonała wspólnie z Anielą Łukaszewską⁵⁶⁸ – Fot. 44.

⁵⁶⁷ A. Sowińska, *Dzieje Klubu Wysokogórskiego w Katowicach w latach 1949-1999 na tle rozwoju taternictwa w Polsce*, op. cit., s. 129.

⁵⁶⁸ TPN ODT, *Księgi wyjść taternickich ze schroniska w Morskim Oku*.

WPISYWAĆ GODZINY WYJŚCIA, STOPNIOTERNICKIE PRZYNAZWISKO				REALNE GODZINY POWROTU					
Lp.	Data i godzina wyjścia	Skład zespołu	Przebieg wspinaczki i data powrotu	Wybrana droga (eventualne drogi rezerwowe w kolejności przejść)	Nr. prz. wodnika	Droga podejścia	Nr. prz. wodnika	Droga zejścia (eventualne zapasowe drogi zejścia)	Nr. prz. wodnika
6.04. 5.20	6.04. 5.20	B. Gutbom E. Czarnowski	6.04. 20.00	Cubryno p. 80. Zetka		od H. Oko		Z Hincowicy p. przez Guleń do Moko	
6.04. 19.00	6.04. 19.00	E. Czarnowski P. Tuckowski	6.04. 21.00	1042 WZNE RYSY		od Moko		Z Hincowicy p. przez Guleń do Moko	
6.04. 5.00	6.04. 5.00	Aniela Łukaszewska Danuta Wach	6.04. 22.00	Cubryno p. 80. przez filar		przez Białogóra		Z Hincowicy p. przez Guleń do Moko	
7.04. 3.15	7.04. 3.15	P. Szymonowski H. Ziętek	8.04. 20.00	MSW wsk. 50. el. Siniśce		przez Białogóra		Z Hincowicy p. przez Guleń do Moko	
7.04. 6.20	7.04. 6.20	B. Gutbom Zachłambski	7.04. 20.00	Góra Apostołów		normalna		Z Hincowicy p. przez Guleń do Moko	
9.04. 14.00	9.04. 14.00	Biegły Młotkowski Cielesak Pawłowski	10.04. 20.00	Tombowce Jędy		przez Białogóra		Z Hincowicy p. przez Guleń do Moko	
10.04. 4.10	10.04. 4.10	Lech Kiedrowski	10.04. 21.00	MSW wsk. 50.00 Siniśce		przez Białogóra		Z Hincowicy p. przez Guleń do Moko	

Ostrzeżenie Lawinowe.

Niebezpieczeństwo osłabienia granitowych lawin.
Dwie pierwsze ofiary w szpitalu.
Trzeci na polach śniegów.

dn. 10.04.1982

Fot. 44. Wpis Aniela Łukaszewskiej i Danuty Wach
Źródło: TPN ODT, Księga wyjść taternickich ze schroniska Morskie Oko z roku 1982.

W latach osiemdziesiątych XX w. w Tatrach wspinaczkę uprawiała także Barbara Tarnawska. Do jej znaczących osiągnięć należy drugie przejście letnie Wielkiego Zacięcia na Kazalnicy Mięguszwieckiej dokonane w dniach 1-2 października 1988 r. wspólnie z Pawłem Mieszkowskim. Przejście to zostało odnotowane w „Taterniku” w wykazie ciekawszych powtórzeń sezonu letniego 1988 roku⁵⁶⁹. Barbara Tarnawska została również wymieniona w tym samym czasopiśmie, obok Joanny Wigłusz i Iwony Gronkiewicz-Marcisz, wśród krakowskich wspinaczy należących do ścisłej czołówki klasycznej wspinaczki skałkowej⁵⁷⁰.

Rozwój poziomu wspinaczkowego kobiet należy rozpatrywać również w kontekście systemu szkolenia taternickiego. Pomimo rosnącego znaczenia działalności wyprawowej i stopniowego ograniczania zainteresowania Tatrami przez część doświadczonych wspinaczy, w

⁵⁶⁹ G. Głazek, Z.J. Wirski, *Tatry polskie latem 1988*, „Taternik” 1988, nr 2, s. 70.

⁵⁷⁰ P. Korczak, *Skalki podkrakowskie 1985*, „Taternik” 1985, nr 2, s. 76.

latach osiemdziesiątych nadal prowadzono tam szkolenia podstawowe. „Część osób szkolono w ramach Centralnego Ośrodka Szkolenia w <Betlejemce> na Hali Gąsienicowej, też na Słowacji (schroniska w Dolinie Kieżmarskiej, Wielickiej i Mięguszwieckiej)”⁵⁷¹. Pod koniec dekady poziom szkoleń oceniano jako wyższy niż w latach wcześniejszych. Wśród czynników, które miały wpływać na tę poprawę wymieniano zwiększenie liczby instruktorów, lepsze wyposażenie w sprzęt oraz wprowadzenie zajęć sprawnościowych prowadzonych pod opieką trenerów⁵⁷².

„Betlejemka” pełniła przy tym funkcję nie tylko ośrodka szkoleniowego. Zatrzymywali się w niej również taternicy prowadzący indywidualną działalność wspinaczkową. Potwierdzają to między innymi wpisy w *Księgach wyjść taternickich*, w których obok uczestników kursów pojawiają się osoby podejmujące wspinaczkę niezależnie od prowadzonego szkolenia. Przykładem mogą być Dobrosława Miodowicz-Wolf i Jan Wolf, których obecność odnotowano w księgach wyjść z „Betlejemki” wśród wpisów kursantów szkolonych pod opieką instruktorów taternictwa (Fot. 45).

3.04.82	M. Kalmus	Posł. Turku	1700	20
11.04.82	D. Wolf J. Wolf	Kozia Wyzina kprost. od pn.	1800	28
12.04.82	L. Włodarczyk	Mł. Koz. od pn.		28

Fot. 45. Wpis Dobrosławy Miodowicz-Wolf

Źródło: TPN ODT, *Księga wyjść taternickich* z COS PZA „Betlejemka” z roku 1982.

⁵⁷¹ A. Zyzak, *Księga Jubileuszowa Klubu Wysokogórskiego w Katowicach 1949-1999*, op. cit., s. 19.

⁵⁷² *Ibidem*.

5.3. Pokolenie „Nowej Fali” – przemiany kultury wspinaczkowej i nowe formy kobiecej aktywności w latach 80.

Na początku lat osiemdziesiątych XX wieku na znaczeniu zaczęło zyskiwać pokolenie wspinaczy określane w literaturze mianem „Nowej Fali”⁵⁷³. Jego działalność wiązała się ze zmianą dominujących wówczas tendencji w taternictwie, w szczególności z procesem uklasyczniania istniejących dróg i wytyczania nowych, podczas których sprzęt używany był tylko za asekuracji. Dążenie do klasycznego pokonania drogi wcześniej przebytej z wykorzystaniem techniki hakowej, stało się jednym z istotnych wyznaczników przemian zachodzących w taternictwie tego okresu.

W nurt klasycznego wspinania w Tatrach włączyły się również kobiety. Jedną z przedstawicielek była Monika Niedbalska, która w latach osiemdziesiątych realizowała klasyczne przejścia w zespołach kobiecych. Wraz z Dorotą Czerską przeszła drogę „Sprężyna” na Mnichu, natomiast z Iwoną Szymańską dokonała klasycznego przejścia Kant Hakowego na Mnichu oraz drogi Czerczuka na Małym Młynarzu⁵⁷⁴. Klasyczne pokonywanie ekstremalnie trudnych problemów wymagało od kobiet sporej odwagi. Wiązało się bowiem nie tylko z wymaganiami technicznymi i fizycznymi, lecz także z koniecznością przewyższania ograniczeń wynikających z ówczesnych doświadczeń wspinaczkowych oraz sposobu postrzegania możliwości kobiecych zespołów⁵⁷⁵.

Idee i założenia przedstawicieli pokolenia „Nowej Fali” znajdują odzwierciedlenie również w zapisach zamieszczanych w księgach wyjść taternickich z tego okresu. Umieszczane w nich komentarze i deklaracje stanowią cenne źródło do poznania sposobu myślenia ówczesnych taterników oraz wartości przypisywanych działalności wspinaczkowej. Zapisy te pozwalają również uchwycić znaczenie, jakie przypisywano wymaganiom fizycznym, technicznym i psychicznym związanym z podejmowaniem najtrudniejszych przejść – zob. Fot. 46. i Fot. 47.

⁵⁷³ J. Radziejowski, *Historia polskiego wspinania. Cz. IV – Tatry w latach 80. XX wieku*, „Wspinanie.pl”, 2009, www.wspinanie.pl/2009/10/historia-polskiego-wspinania-cz-iv-tatry-w-latach-80-xx-wieku/, dostęp: 12.09.2026 r.

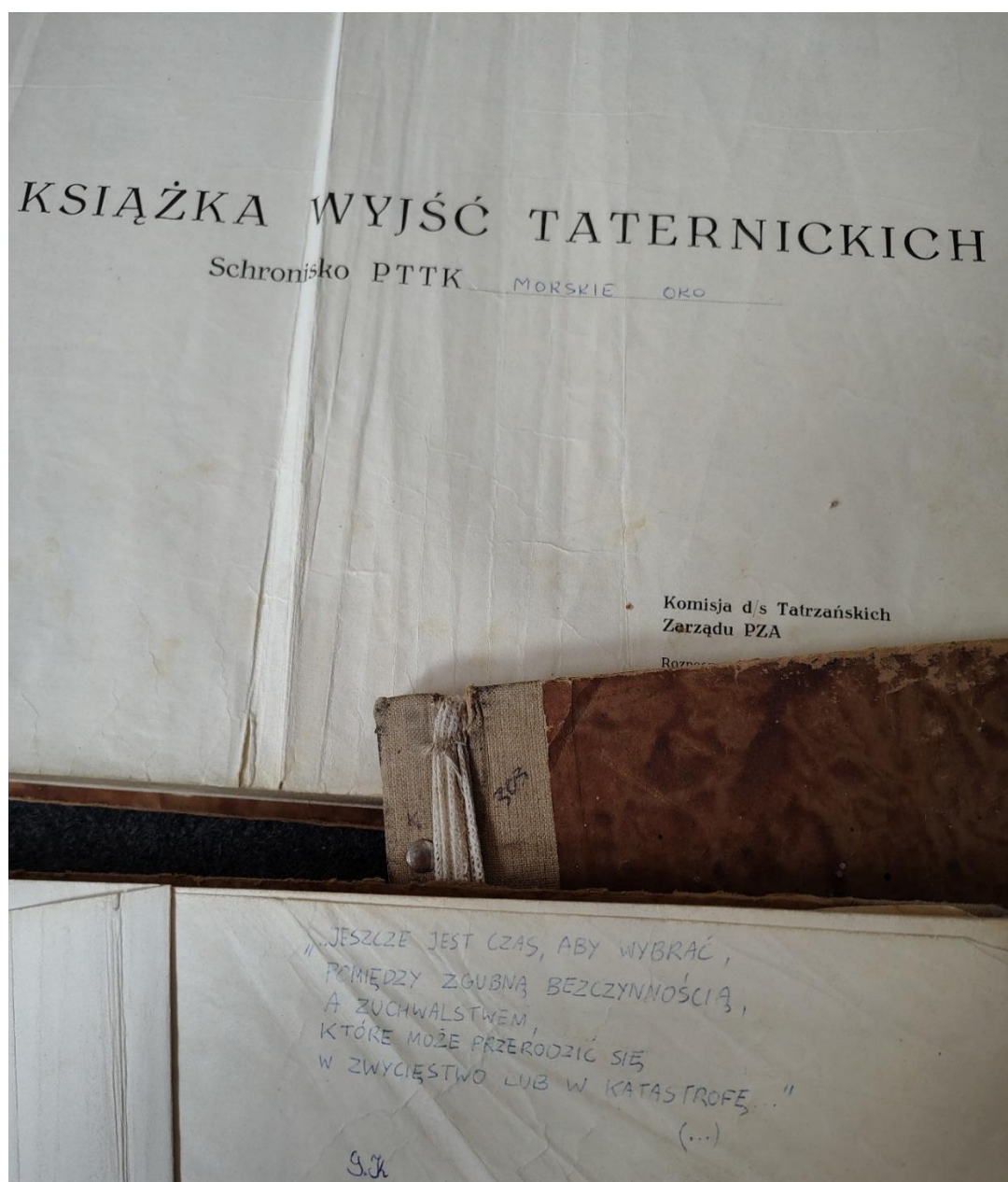
⁵⁷⁴ *Ibidem*, dostęp: 14.04.2026 r.

⁵⁷⁵ *Ibidem*.

Fot. 46. Sentencje taterników pokolenia „Nowej Fali” zamieszczone w księgach wyjść taternickich

Źródło: TPN ODT, *Księga wyjść taternickich* ze schroniska Morskie Oko z roku 1981.

Fot. 47. Sentencje taterników pokolenia „Nowej Fali” zamieszczone w księgach wyjść taternickich

Źródło: TPN ODT, *Księga wyjść taternickich* ze schroniska Morskie Oko z roku 1981.

W latach osiemdziesiątych XX w. na Mnichu kontynuowano proces ukłasyczniania wcześniej wytyczonych dróg hakowych, stanowiący jeden z przejawów przemian zachodzących w ówczesnym taternictwie. Podejmowanie klasycznych przejść dróg, zwłaszcza na wschodniej ścianie Mnicha, było jednoznaczne z pokonaniem dróg o najwyższym stopniu trudności występującym wówczas w polskich Tatrach Wysokich. Tego rodzaju przejścia

pozostawały jednak stosunkowo nieliczne, a w większości analizowanych lat odnotowywano pojedyncze ich przypadki.

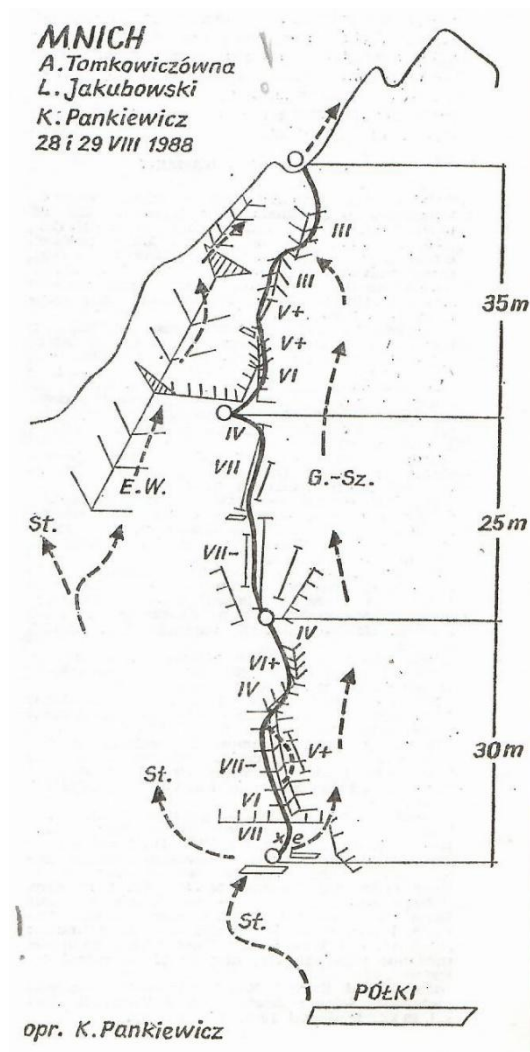
W 1982 r. Iwona Gronkiewicz-Marcisz, wspólnie z Andrzejem Marciszem, dokonała klasycznego przejścia drogi Łapińskiego wariantem „Szpagat Marcisza” (VII/VII+). Przejście to stanowiło jedno z najtrudniejszych ówczesnych klasycznych dokonań na Mniechu. W ciągu kolejnych trzech lat nie odnotowano na tym szczycie przejścia drogi o wyższej wycenie trudności⁵⁷⁶. Dopiero w 1988 r. wytyczono nową drogę, w której powstaniu uczestniczyła Aleksandra Tomkowicz. Wraz z Lesławem Jakubowskim i Krzysztofem Pankiewiczem wytyczyła ona na wschodniej ścianie Mniecha drogę „2 + 1”, prowadzącą rysami w górnej części ściany, na lewo od „Sprężyny” (patrz Fot. 48.). Początkowo trudności drogi oceniono na VII, jednak po jej powtórzeniu wycenę skorygowano do VIII-/VIII. W tym samym roku Tomkowicz, również w zespole mieszanym, dokonała klasycznego przejścia wariantu drogi „Sprężyna”. Oba przejścia Aleksandry Tomkowicz zostały uwzględnione w opracowanym przez Pawła Pallusa wykazie *Najlepsze wspinaczkowe przejścia oraz indywidualne najlepsze dokonania członków KW Katowice w latach 1977–1989*⁵⁷⁷.

Pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku stopniowo zmniejszała się aktywność przedstawicieli pokolenia „Nowej Fali” w Tatrach, a w środowisku wspinaczkowym coraz wyraźniej zaznaczała się obecność kolejnego pokolenia taterników. Proces ten znalazł odzwierciedlenie w działalności wspinaczkowej w 1989 r., kiedy przedstawiciele młodszego pokolenia dokonali powtórzeń niemal wszystkich trudnych dróg na wschodniej ścianie Mniecha⁵⁷⁸.

⁵⁷⁶ Dopiero w roku 1985 Tomasz Klimczyk i Piotr Korczak przeszli klasycznie wariant Baryły–Stonawskiego (VIII), L. Podgórný, *Wschodnia ściana Mniecha nad Morskim Okiem w Tatrach. Materiały do wspinaczkowej monografii ściany*, op. cit., s. 26.

⁵⁷⁷ A. Sowińska, *Dzieje Klubu Wysokogórskiego w Katowicach w latach 1949-1999 na tle rozwoju taternictwa w Polsce*, op. cit., s. 129.

⁵⁷⁸ L. Podgórný, *Wschodnia ściana Mniecha nad Morskim Okiem w Tatrach. Materiały do wspinaczkowej monografii ściany*, op. cit., s. 27.

Fot. 48. Schemat topograficzny nowej drogi wspinaczkowej „2+1” na Mniechu
 Źródło: „Taternik” 1988, nr 2, s. 69.

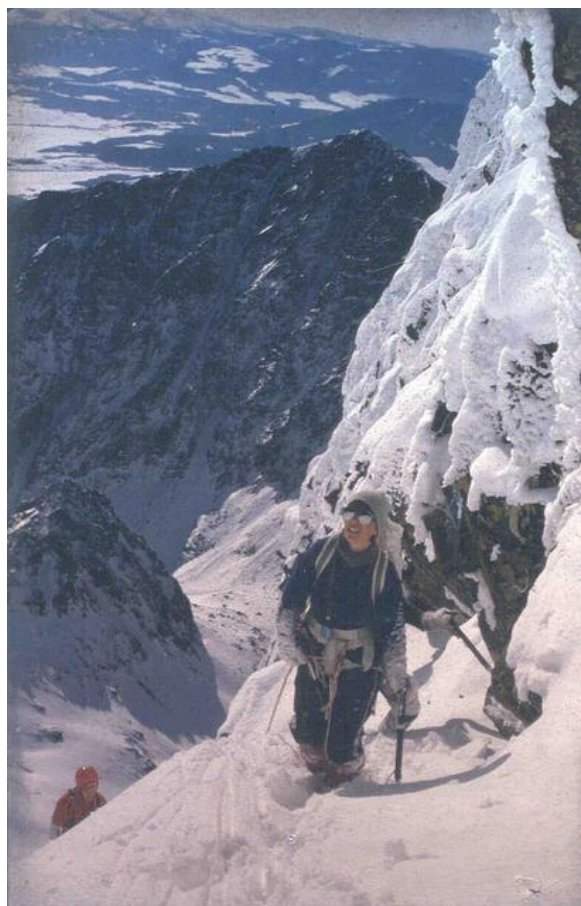
Istotnym aspektem przemian zachodzących w środowisku taternickim była również rosnąca obecność kobiet w działalności instruktorskiej. Czołowe taterniczki, posiadające doświadczenie wspinaczkowe, znajomość topografii oraz umiejętności techniczne, podejmowały się prowadzenia szkoleń i przekazywania wiedzy kolejnym pokoleniom wspinaczy. W latach osiemdziesiątych działalność instruktorską prowadziły między innymi: Elżbieta „Głajza” Fijałkowska, Monika Niedbalska, Ewa Panejsko-Pankiewicz, Joanna Piotrowicz czy Joanna Wiglusz (Wolf-Szczerba) (1960-2012). W przypadku niektórych z nich działalność szkoleniowa stała się następnie również formą aktywności zawodowej. Przykładem jest Monika Niedbalska, która prowadziła szkolenia wspinaczkowe zarówno prywatnie, jak i zawodowo. Jak wynika z relacji Tomasza Ręgwelskiego nazwa założonej przez nią szkoły

wspinaczkowej „Adur” jest mordnilapem⁵⁷⁹ jej wspinaczkowego pseudonimu „Ruda”⁵⁸⁰. Rozwój kompetencji instruktorskich można zatem postrzegać nie tylko jako element funkcjonowania kobiet w środowisku wspinaczkowym, lecz także jako potencjalną drogę do zawodowego wykorzystania zdobytej wiedzy i doświadczenia. W ten sposób działalność instruktorska umożliwiała części taterniczek łączenie aktywności zawodowej z podtrzymywaniem własnej aktywności wspinaczkowej oraz przekazywaniem umiejętności kolejnym pokoleniom.

Analiza osiągnięć taternickich kobiet w latach osiemdziesiątych wskazuje na wyraźny wzrost ich udziału w przejściach dróg o wysokim stopniu trudności. Istotne znaczenie miały zarówno przejścia w zespołach mieszanych, jak i działalność zespołów czysto kobiecych. Wraz ze wzrostem poziomu sportowego kobiet zmieniała się również ich pozycja w środowisku taternickim. Samodzielność wspinaczkowa, umiejętność prowadzenia trudnych dróg oraz doświadczenie zdobywane w warunkach letnich i zimowych – patrz. Fot. 49. sprzyjały postrzeganiu taterniczek jako pełnoprawnych uczestniczek działalności wysokogórskiej. Równouprawnienie płci w taternictwie, którego domagały się i o które walczyły całe pokolenia wspinających się kobiet, zostało wprowadzone w realia środowiska tatrzańskiego. Proces ten nie oznaczał jednak całkowitego zaniku różnic czy napięć związanych z płcią, lecz wskazywał na stopniowe przełamywanie początkowego modelu, w którym kobieta w taternictwie mogła być postrzegana przede wszystkim jako osoba towarzysząca mężczyźnie. Taterniczka przestała być postrzegana jako balast dla prowadzącego drogę wspinacza. Czołowe taterniczki lat osiemdziesiątych: Monika Niedbalska, Iwona Gronkiewicz-Marcisz czy Aleksandra Tomkiewicz zapisały się na kartach historii jako te, które rozwiązały większość ekstremalnie trudnych tatrzańskich problemów, także w zespołach czysto kobiecych.

⁵⁷⁹ Wyraz czytany od tyłu tworzący nowe słowo.

⁵⁸⁰ Informacja uzyskana od Tomasza Ręgwelskiego 19 czerwca 2026 r.

Fot. 49. Grażyna Pawłowska-Nowak na Wysokiej w Tatrach 1985 r.
 Źródło: Zbiory fotograficzne Ryszarda Pilcha, www.lojanci.org, dostęp: 10.05.2026 r.

Wśród wybitnych przejść taterniczek aktywnych w latach osiemdziesiątych, na szczególną uwagę zasługuje najszybsze, bo pięciogodzinne, kobiece przejście Filara Kazalnicy, którego w 1987 r. dokonały Monika Niedbalska i Ewa Szcześniak⁵⁸¹. Wybitnym dokonaniem kończącym dekadę było natomiast pierwsze czysto klasyczne przejście drogi „Misio” na Kopie Spadowej z sierpnia 1989 r. dokonane przez Aleksandrę Tomkowicz wraz z Wojciechem Dronką. Przejście to stanowi kolejny przykład wysokiego poziomu wspinaczkowego osiągniętego przez kobiety pod koniec lat osiemdziesiątych. W zestawieniu z wcześniejszymi dokonaniem taterniczek wskazuje ono na proces stopniowego zwiększania ich udziału w pokonywaniu dróg o najwyższych trudnościach. Doświadczenie zdobyte w Tatrach stanowiło ponadto istotną podstawę dla dalszego rozwoju ich działalności wspinaczkowej, w tym aktywności w górach wysokich.

⁵⁸¹ J. Radziejowski, *Historia polskiego wspinania cz. IV – Tatry w latach 80. XX wieku*, op. cit.

W latach osiemdziesiątych Tatry pozostawały więc dla polskich taterniczek przestrzenią o wielorakim znaczeniu. Były miejscem treningu i rywalizacji sportowej, obszarem budowania samodzielności, a dla części kobiet także sposobem życia i formą dystansowania się od rzeczywistości społeczno-politycznej PRL. Jednocześnie ograniczenia administracyjne i gospodarcze wpływały na sposób organizowania działalności górskiej, skłaniając część środowiska do poszukiwania możliwości wyjazdów zagranicznych. W tych warunkach taterniczki nie były jedynie biernymi uczestniczkami przemian zachodzących w środowisku. Ich działalność sportowa, wybór partnerek i partnerów, aktywność zawodowa oraz – w niektórych przypadkach – zaangażowanie opozycyjne wskazują na znaczną zdolność do samodzielnego kształtowania własnej obecności w przestrzeni górskiej.

Rok 1989 przyniósł jednocześnie zasadnicze zmiany polityczne i gospodarcze, które wpłynęły na warunki funkcjonowania polskiego środowiska wspinaczkowego. Ograniczenie wcześniejszych barier związanych z uzyskiwaniem paszportów, wiz oraz dostępem do zagranicznych walut ułatwiło podejmowanie wypraw i wspinaczki w rejonach, które wcześniej były dla polskich wspinaczy trudno dostępne. Zmieniły się również mechanizmy finansowania działalności wysokogórskiej. W latach osiemdziesiątych istotnym źródłem środków przeznaczanych na wyprawy były między innymi prace wysokościowe. Wraz z przemianami gospodarczymi ich znaczenie jako źródła finansowania działalności wyprawowej zmniejszyło się, a coraz większego znaczenia zaczęły nabierać środki pozyskiwane od sponsorów, z dotacji, reklam oraz dofinansowań instytucjonalnych, jak np. PZA⁵⁸². Zmiany te nie oznaczały więc prostego zaniku aktywności taternickiej, lecz przekształcenie jej funkcjonowania. Łatwiejszy dostęp do zagranicznych rejonów wspinaczkowych zwiększył możliwości realizacji ambicji sportowych poza Tatrami, które przez wcześniejsze dekady stanowiły podstawowe pole zdobywania doświadczenia i potwierdzania kwalifikacji do udziału w wyprawach zagranicznych. W rezultacie przełom polityczny 1989 roku otworzył przed polskimi wspinaczami nowe możliwości, jednocześnie zmieniając dotychczasowy model rozwoju kariery taternickiej.

⁵⁸² A. Zyzak, *Krótką historia klubu*, op. cit. s. 19.

Zakończenie

Przedmiotem niniejszej rozprawy była działalność taternicka Polek w Tatrach w latach 1945-1989, rozpatrywana w wymiarze sportowym, organizacyjnym, społecznym i kulturowym. Celem badań było zrekonstruowanie przemian zachodzących w kobiecym taternictwie, określenie czynników wpływających na jego charakter, zakres i dynamikę oraz analiza miejsca kobiet w środowisku taternickim. Przemiany te zostały ukazane na tle zmieniających się warunków politycznych, społecznych i gospodarczych Polski Ludowej, z uwzględnieniem procesów zachodzących wewnątrz samego środowiska wspinaczkowego. Szczególna uwaga została poświęcona zmianom poziomu sportowego i stopnia samodzielności taterniczek, sposobom zdobywania przez nie kompetencji wspinaczkowych, ich motywacjom i doświadczeniom, a także sposobom postrzegania kobiecej obecności w środowisku wspinaczkowym.

Przeprowadzone badania wskazują, że kobiece taternictwo w latach 1945-1989 podlegało istotnym, choć nierównomiernym przemianom. Nie były one rezultatem działania jednego czynnika, lecz wynikały ze współwystępowania i wzajemnego oddziaływania uwarunkowań politycznych, społecznych, kulturowych, gospodarczych, organizacyjnych, technicznych i pokoleniowych. Znaczenie poszczególnych czynników zmieniało się w zależności od okresu. Analiza działalności taterniczek pozwoliła tym samym uchwycić relacje między warunkami zewnętrznymi a procesami zachodzącymi wewnątrz środowiska wspinaczkowego, obejmującymi zarówno możliwości organizowania i uprawiania wspinaczki, jak i obowiązujące normy, wartości oraz wzory uczestnictwa.

Jednym z najważniejszych kierunków przemian było stopniowe zwiększanie samodzielności kobiet oraz wzrost poziomu sportowego ich działalności. Proces ten pozostawał związany z przemianami całego taternictwa: rozwojem zorganizowanego szkolenia, działalnością klubów, doskonaleniem technik i sprzętu, wzrostem znaczenia przygotowania sportowego i rywalizacji oraz pojawianiem się kolejnych pokoleń wspinaczy. Wraz z usportowieniem taternictwa rosło znaczenie konkretnych kompetencji i osiągnięć, co stopniowo wpływało również na sposób postrzegania kobiet w środowisku. Kobiece taternictwo nie było zatem wyłącznie odbiorcą przemian zachodzących w społeczeństwie i sporcie, lecz uczestniczyło w przekształcaniu samej kultury taternickiej.

Bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej zasadnicze znaczenie miała odbudowa ciągłości działalności taternickiej. Do Tatr powróciły przedstawicielki przedwojennego pokolenia, między innymi Wanda Henisz-Kamińska i Zofia Radwańska-Paryska. Ich aktywność obejmowała nie tylko wspinaczkę, lecz także działalność szkoleniową, organizacyjną i popularyzatorską oraz przekazywanie doświadczenia młodszemu pokoleniu. W pierwszych latach powojennych nie nastąpiło jednak natychmiastowe odtworzenie poziomu samodzielności kobiet znanego z okresu międzywojennego. Wspinaczka często odbywała się w zespołach mieszanych, a część działalności koncentrowała się na powtarzaniu istniejących dróg. Nadal obecne były przekonania o mniejszej przydatności kobiet jako partnerek wspinaczkowych oraz o potrzebie udzielania im pomocy.

Istotne zmiany nastąpiły w latach pięćdziesiątych wraz z rozwojem bardziej sformalizowanego systemu szkolenia, działalnością klubów oraz doskonaleniem technik i sprzętu. Zwiększało to możliwości podejmowania przez kobiety trudniejszych dróg i sprzyjało rozwojowi samodzielnych zespołów kobiecych. Powtórzenie w 1955 r. południowej ściany Ostrego Szczytu przez Bognę Wiśniewską-Skoczylas i Wandę Stefańską było nie tylko osiągnięciem sportowym, lecz także przykładem możliwości samodzielnego funkcjonowania kobiet na wymagających drogach. Tego rodzaju dokonania stopniowo poszerzały zakres aktywności uznawanych w środowisku za możliwe do realizowania przez kobiety.

Na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych następowało dalsze usportowienie działalności wspinaczkowej. Coraz większego znaczenia nabierały trudność drogi, sposób jej pokonania, czas przejścia oraz poziom przygotowania technicznego i kondycyjnego. Kobiety coraz częściej podejmowały drogi wymagające zaawansowanych kompetencji, a osiągnięcie wysokiego poziomu sportowego stawało się jednym ze sposobów uzyskania samodzielnej pozycji w środowisku. Przykładem tego procesu była działalność między innymi Krystyny Lipczyńskiej i Haliny Krüger-Syrokomskiej. Wciąż ograniczone możliwości wyjazdów zagranicznych zwiększały zarazem znaczenie Tatr jako przestrzeni treningu, rywalizacji i zdobywania doświadczenia potrzebnego do udziału w wyprawach.

W latach siedemdziesiątych proces ten uległ dalszemu nasileniu wraz z rozwojem taternictwa wyczynowego i pojawieniem się pokolenia określanego mianem „łojantów”. Intensyfikacja działalności i przesuwanie granic trudności sprzyjały podejmowaniu przez taterniczki dróg wcześniej kojarzonych przede wszystkim z czołowymi zespołami męskimi. Szczególne znaczenie miał rozwój samodzielnych zespołów kobiecych. Działalność Anny Czerwińskiej i Krystyny Palmowskiej stanowiła wyraz osiągnięcia przez kobiecy zespół wysokiego poziomu sportowego i organizacyjnej autonomii. Podejmowanie trudnych dróg,

również zimą, oraz rosnące znaczenie przygotowania sportowego wskazują, że kobiety aktywnie uczestniczyły w przekształcaniu modelu taternictwa.

W latach osiemdziesiątych rozwój ten był kontynuowany mimo nowych ograniczeń politycznych i gospodarczych. Stan wojenny, utrudnienia w dostępie do niektórych rejonów oraz kryzys gospodarczy wpływały na organizację działalności i jej dokumentowanie. Obniżenie liczby formalnie odnotowanych przejść nie należy jednak automatycznie utożsamiać ze spadkiem rzeczywistej aktywności, ponieważ zachowana dokumentacja nie obejmuje całości działalności wspinaczkowej. Mimo trudniejszych warunków kobiety nadal podejmowały wymagające drogi, rozwijały działalność zespołów kobiecych oraz uczestniczyły w szkoleniu i działalności instruktorskiej. Pod koniec badanego okresu włączały się również w przemiany techniczne i kulturowe związane z rozwojem wspinaczki klasycznej i pojawieniem się pokolenia „Nowej Fali”.

Warunki polityczne i gospodarcze stanowiły istotne ramy tej działalności, ale nie determinowały jej w sposób bezpośredni. Kontrola ruchu taternickiego, ograniczenia w dostępie do niektórych rejonów Tatr, trudności związane z uzyskiwaniem paszportów i wyjazdami zagranicznymi, bariery finansowe oraz niedobory sprzętowe wpływały na możliwości uprawiania wspinaczki, a znaczenie tych ograniczeń zmieniało się w czasie. Reglamentowane możliwości opuszczania kraju zwiększały znaczenie Tatr jako miejsca zdobywania doświadczenia i podnoszenia poziomu sportowego, a osiągnięcia uzyskiwane w polskich górach mogły sprzyjać uzyskaniu możliwości udziału w wyprawach zagranicznych. W latach osiemdziesiątych ograniczenia związane ze stanem wojennym i kryzysem gospodarczym wpływały na organizację oraz dokumentowanie działalności, nie prowadząc jednak do całkowitego zahamowania aktywności kobiet. Sposób funkcjonowania w ramach istniejących ograniczeń zależał również od decyzji samych taterniczek, działalności organizacji środowiskowych oraz dostępnych form aktywności.

Istotnym czynnikiem przemian była ciągłość międzypokoleniowa. Taterniczki, które zdobywały doświadczenie w pierwszych dekadach powojennych, z czasem same stawały się instruktorkami, mentorkami i organizatorkami działalności wspinaczkowej, przekazując kompetencje kolejnym pokoleniom. Kobiety uczestniczyły przy tym nie tylko w aktywności sportowej, lecz także w funkcjonowaniu klubów, szkoleniu, pracy instruktorskiej i popularyzatorskiej. Obecność kobiet w strukturach organizacyjnych, czego przykładem była między innymi działalność Marii Rewaj oraz Haliny Krüger-Syrokomskiej, wskazuje na stopniowe zwiększanie ich udziału w kształtowaniu instytucjonalnych ram działalności środowiska taternickiego.

Rozwój kobiecego taternictwa nie oznaczał jednak, że coraz większa liczba kobiet uczestniczących w działalności górskiej przekładała się proporcjonalnie na liczebność taterniczek osiągających najwyższy poziom sportowy. Czołówka kobiecego taternictwa pozostawała stosunkowo niewielka, jej znaczenie wykraczało jednak poza wymiar indywidualnych osiągnięć. Działalność najbardziej zaawansowanych taterniczek dostarczała środowisku konkretnych przykładów kobiecej samodzielności i kompetencji, poszerzając zakres aktywności uznawanych za możliwe do realizowania przez kobiety.

Przemianom sportowym i organizacyjnym towarzyszyły zmiany w kulturze taternickiej, rozumianej jako zespół norm, wartości, wzorów uczestnictwa oraz sposobów oceniania pozycji i kompetencji wspinaczy. W pierwszych dekadach badanego okresu kobiece taternictwo często oceniano przez pryzmat stereotypów dotyczących możliwości fizycznych, bezpieczeństwa oraz domniemanej potrzeby pomocy ze strony mężczyzn. W kolejnych dekadach coraz większe znaczenie zyskiwały natomiast rzeczywiste kompetencje wspinaczkowe. Umiejętność prowadzenia trudnych dróg, samodzielność i doświadczenie mogły prowadzić do uznania kobiety za równorzędną partnerkę wspinaczkową.

Proces ten nie oznaczał całkowitego zaniku nierówności czy stereotypów. Zmiana sposobu postrzegania kobiet była stopniowa i zależna od środowiska oraz indywidualnych relacji. Nie można więc mówić o prostym przejściu od braku akceptacji do pełnej akceptacji. Trafniejsze jest stwierdzenie, że następowała stopniowa zmiana kryteriów, według których część środowiska oceniała kobiety: coraz większego znaczenia nabierały konkretne kompetencje i dokonania wspinaczkowe. Osiągnięcia kobiet nie usuwały wszystkich barier, ale przyczyniały się do podważania przekonania, że płeć sama w sobie przesądza o możliwościach wspinaczkowych. Analiza materiałów prasowych i publikacji dotyczących działalności taternickiej wskazuje również, że sposób przedstawiania taterniczek w szerszym dyskursie społecznym pozostawał związany z dominującymi wyobrażeniami dotyczącymi ról kobiet i mężczyzn. Kobiece osiągnięcia wspinaczkowe bywały przedstawiane jako szczególne lub wyjątkowe, co z jednej strony zwiększało widoczność kobiet w przestrzeni publicznej, z drugiej zaś mogło podkreślać ich odmienność wobec dominującego, męskiego wzorca wspinacza. W części analizowanych materiałów wraz ze wzrostem poziomu sportowego i znaczenia osiągnięć kobiet większy nacisk kładziono jednak na konkretne dokonania, kompetencje i samodzielność taterniczek. Sposób przedstawiania kobiet nie zmieniał się przy tym jednolicie ani równocześnie we wszystkich źródłach, dlatego należy mówić raczej o stopniowym przesuwaniu akcentów niż o całkowitym odejściu od wcześniejszych wzorów. Obraz taterniczek w szerszym dyskursie społecznym pozostawał zatem zróżnicowany: łączył

przedstawianie ich jako uczestniczek działalności sportowej z utrzymującym się znaczeniem kategorii płci i społecznych wyobrażeń dotyczących kobiecości.

Zebrany materiał pozwala również odnieść działalność taterniczek do przemian ról płciowych, przy zachowaniu ostrożności wobec przypisywania ich aktywności jednoznacznie emancypacyjnego charakteru. Kobiety poprzez praktykę wspinaczkową podważały część stereotypowych wyobrażeń o tym, jakie aktywności są dla nich dostępne i jakie kompetencje mogą posiadać. Dla wielu z nich podstawowym celem pozostawała jednak sama wspinaczka, kontakt z górami, satysfakcja z pokonania drogi, rozwój umiejętności czy realizacja ambicji sportowych. Emancypacyjny wymiar działalności był więc często konsekwencją praktyki, a nie jej wyjściowym założeniem. Samodzielność zdobywana w toku wspinania mogła jednak prowadzić do praktycznego przekraczania utrwalonych oczekiwań dotyczących ról kobiet.

Podmiotowość taterniczek przejawiała się w możliwości samodzielnego wyboru dróg i partnerów, prowadzenia trudnych odcinków, tworzenia zespołów kobiecych, podejmowania decyzji dotyczących własnej działalności, uczestnictwa w strukturach organizacyjnych oraz prowadzenia działalności szkoleniowej. Proces ten nie dokonał się jednorazowo, lecz był wynikiem wielu indywidualnych doświadczeń i osiągnięć kolejnych pokoleń. Doświadczenia te wskazują, że proces zdobywania samodzielności miał charakter stopniowy i był związany zarówno z nabywaniem kompetencji wspinaczkowych, jak i z negocjowaniem własnej pozycji w relacjach z innymi członkami środowiska. Zmiana kultury taternickiej dokonywała się więc nie tylko poprzez deklaracje czy formalne rozwiązania, lecz przede wszystkim poprzez praktykę, która stopniowo rozszerzała zakres zachowań i ról uznawanych w środowisku za możliwe i dopuszczalne dla kobiet.

Zróźnicowanie doświadczeń taterniczek widoczne było również w zakresie motywacji. Nie można wskazać jednego, uniwersalnego modelu motywacji kobiecego taternictwa. Znaczenie przypisywane wspinaczce zmieniało się w zależności od pokolenia, okresu historycznego i indywidualnych doświadczeń. Wśród motywów pojawiały się: potrzeba kontaktu z górami, chęć sprawdzenia własnych możliwości, dążenie do niezależności i samodoskonalenia, potrzeba rywalizacji sportowej, poszukiwanie nowych wyzwań, a w określonych warunkach również dystansowanie się od codziennej rzeczywistości społeczno-politycznej. Dla części kobiet w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych szczególne znaczenie zyskało osiągnięcie poziomu pozwalającego funkcjonować jako samodzielna i równorzędna partnerka wspinaczkowa. W latach osiemdziesiątych Tatry mogły natomiast pełnić również funkcję przestrzeni względnej autonomii i dystansowania się od codzienności

schyłkowego PRL. Motywacje te nie były jednak wspólne wszystkim taterniczkom i często współistniały ze sobą.

Rok 1989 stanowi istotną cezurę nie dlatego, że oznaczał zakończenie działalności kobiet w Tatrach, lecz dlatego, że zmienił warunki jej funkcjonowania. Przemiany polityczne i gospodarcze otworzyły nowe możliwości wyjazdów zagranicznych, zmieniły zasady dostępu do sprzętu i finansowania działalności oraz ograniczyły znaczenie barier wynikających z systemu paszportowego, wizowego i walutowego. W konsekwencji zmieniła się również funkcja Tatr. W okresie wcześniejszym były one dla wielu wspinaczy podstawowym miejscem realizacji celów sportowych oraz przygotowania do działalności wspinaczkowej poza Polską. Po 1989 r. łatwiejszy dostęp do zagranicznych rejonów wspinaczkowych zmienił ten układ. Tatry zachowały znaczenie jako miejsce treningu, zdobywania doświadczenia i realizacji celów sportowych, ale przestały być w takim stopniu ograniczonym substytutem działalności poza granicami kraju.

Odpowiadając na główny problem badawczy, należy stwierdzić, że działalność taternicka Polek w latach 1945-1989 przeszła zasadniczą przemianę: od powojennej odbudowy i częstego funkcjonowania w ramach zespołów mieszanych ku coraz większej samodzielności, specjalizacji sportowej i podmiotowości kobiet w środowisku wspinaczkowym. Proces ten obejmował wzrost poziomu trudności podejmowanych dróg, rozwój samodzielnych zespołów kobiecych, wspinaczki zimowej oraz udziału kobiet w strukturach organizacyjnych i szkoleniowych. Towarzyszyły mu zmiany w kulturze taternickiej, w której stopniowo rosło znaczenie rzeczywistych kompetencji i osiągnięć, choć tradycyjne wyobrażenia dotyczące płci utrzymywały się przez znaczną część badanego okresu.

Przeprowadzona analiza pozwala uznać przyjętą hipotezę za potwierdzoną, przy czym nie w postaci prostego związku przyczynowo-skutkowego. Przemiany kobiecego taternictwa były kształtowane przez współdziałanie czynników społeczno-kulturowych, politycznych, gospodarczych, organizacyjnych, technicznych i pokoleniowych, których znaczenie zmieniało się w czasie. Warunki polityczne i gospodarcze wyznaczały ramy działalności, natomiast procesy zachodzące wewnątrz środowiska – rozwój szkolenia, zmiany techniczne, wzrost znaczenia osiągnięć sportowych, ciągłość międzypokoleniowa oraz aktywność samych taterniczek – wpływały na sposób wykorzystywania istniejących możliwości i przełamywania ograniczeń.

Analiza materiału pozwala stwierdzić, że udział kobiet w rozwoju polskiego taternictwa obejmował odbudowę powojennego środowiska, rozwój samodzielnych form działalności, wspinaczkę po trudnych drogach, uczestnictwo w przemianach technicznych i sportowych,

działalność w strukturach organizacyjnych i szkoleniowych oraz przekazywanie doświadczeń kolejnym pokoleniom. Ich aktywność miała zatem znaczenie nie tylko dla historii kobiecego wspinania, lecz także dla przemian całego środowiska taternickiego.

Interpretacja przedstawionych ustaleń wymaga uwzględnienia ograniczeń wynikających ze stanu zachowania źródeł. Dokumentacja dotycząca kobiecego taternictwa jest nierówna w poszczególnych okresach, a szczególnie w odniesieniu do wcześniejszych dekad brak jednolitej ewidencji indywidualnych przejść utrudnia pełną rekonstrukcję aktywności kobiet. „Taternik”, mimo zasadniczego znaczenia dla badań, nie stanowi kompletnego rejestru działalności taternickiej. Podobnie archiwalne księgi wyjść nie obejmują wszystkich podejmowanych wspinaczek. Z tego względu wnioski dotyczące dynamiki aktywności kobiet należy odnosić do zachowanego materiału źródłowego i traktować jako rekonstrukcję możliwą na podstawie dostępnych świadectw, a nie jako pełny statystyczny obraz całej działalności wspinaczkowej. Szczególnej ostrożności wymagają wnioski dotyczące zmian liczebności aktywnych taterniczek oraz okresowego wzrostu lub spadku aktywności, jeżeli opierają się przede wszystkim na źródłach o charakterze ewidencyjnym.

Ograniczenia źródłowe nie uniemożliwiają jednak uchwycenia zasadniczych tendencji. Zestawienie dokumentacji organizacyjnej, publikacji środowiskowych, wykazów przejść, materiałów prasowych oraz relacji uczestniczek i innych członków środowiska pozwoliło odtworzyć najważniejsze kierunki przemian kobiecego taternictwa oraz ich związek z przeobrażeniami całego środowiska wspinaczkowego.

Historia działalności taternickiej Polek w latach 1945-1989 pokazuje zatem długotrwały proces przekształcania ich miejsca w środowisku wspinaczkowym. Nie był to prosty kierunek od zależności do pełnej niezależności ani bezpośrednia konsekwencja przemian politycznych i społecznych. Kolejne pokolenia kobiet zdobywały kompetencje, doświadczenie i pozycję poprzez praktykę wspinaczkową, działalność organizacyjną i szkoleniową oraz uczestnictwo w przemianach całego środowiska. Jednocześnie ich aktywność przyczyniała się do przekształcania kultury taternickiej, ponieważ poprzez konkretne działania poszerzała zakres ról, kompetencji i sposobów uczestnictwa kobiet.

Z perspektywy całego badanego okresu Tatry jawią się zatem jako przestrzeń, w której spletały się wymiar sportowy, społeczny i kulturowy kobiecego taternictwa. Były miejscem zdobywania wiedzy i umiejętności, realizowania ambicji sportowych, kształtowania samodzielności, budowania pozycji w środowisku oraz przygotowania do działalności w górach zagranicznych. Znaczenie kobiecego taternictwa wykraczało tym samym poza historię pojedynczych przejść i biografie najwybitniejszych wspinaczek. Stanowiło ono integralną

część przemian polskiego taternictwa i alpinizmu drugiej połowy XX wieku, a zarazem przestrzeń, w której poprzez praktykę stopniowo przekształcały się normy środowiskowe, możliwości uczestnictwa oraz społeczne wyobrażenia dotyczące udziału kobiet w działalności wysokogórskiej.

Bibliografia

1. Źródła

1.1. Źródła archiwalne

Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem – zbiory archiwalne

MT-ZA, Archiwum Fotograficzne, Fot. *Zwłoki Lidii Skotnicówny pod południową ścianą ścianą Zamarłej Turni*, 6.10.1929, nr inwentarzowy AF_17781_A63_029.

MT-ZA, Archiwum Fotograficzne, Fot. *Zwłoki Marzeny Skotnicówny pod południową ścianą ścianą Zamarłej Turni*, 6.10.1929, nr inwentarzowy AF_17781_A63_031.

MT-ZA, Dziennik Lidy Skotnicówny, sygn. AR/NO/1172/23.

MT-ZA, W. Gentil-Tippenheuer, *SOS w Tatrach*, nieopublikowany maszynopis dotyczący postaci Józefa Oppenheima i wypraw TOPR w latach 1914-1939, sygn. AR/267/1.

MT-ZA, Fot. *Album fotograficzny Jadwigi Pierzchałanki, 1944-1949*, sygn. AR/NO/920/11.

MT-ZA, J. Bryda, *Pamiętnik Taterniczki*, sygn. AR/NO/1138/1.

MT-ZA, *Dokumenty, listy Brydy Jadwigi 1913-1995*, sygn. AR/NO/1138/2.

Tatrzański Park Narodowy w Zakopanem, Ośrodek Dokumentacji Tatrzańskiej im. Zofii Radwańskiej-Paryskiej i Witolda Henryka Paryskiego

TPN ODT, Teczki biograficzne W. H. Paryskiego, *Roguska-Cybulska Jadwiga 1910-1971*, sygn. TB-P/364.

TPN ODT, J. Stryjeński, *Tatry w latach wojennych 1939-1944*, „Taternik” 1945, nr 1 (marzec), sygn. IIIP/9/6/20.

TPN ODT, *Księgi wyjść taternickich z lat 1979-1982 ze schroniska Murowaniec*, materiały niezainwentaryzowane.

TPN ODT, *Księgi wyjść taternickich z lat 1975-1985 ze schroniska Morskie Oko*, materiały niezainwentaryzowane.

TPN ODT, *Księgi wyjść taternickich z lat 1978-1982 z COS PZA „Betlejemka”*, materiały niezainwentaryzowane.

Akademia Kultury Fizycznej, Zakład Alpinizmu i Sportów Przestrzeni – materiały archiwalne

Kserokopia rękopisu *Dzienników górskich* Krzysztofa Wielickiego, materiały niezainwentaryzowane.

Miodowicz-Wolf D., Wolf J., *Technika i asekuracja przejść samotnych*, praca dyplomowa kończąca Studium Trenerów Alpinizmu, napisana pod kierunkiem doc. dr hab. Ryszarda Kozioła w Zakładzie Alpinizmu AWF w Krakowie, Kraków 1983, materiały niezainwentaryzowane.

Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie

MSiT-ZA, Fot. *Wanda Jeromin i Aleksander Znamięcki nad Morskim Okiem, początek XX wieku, autor: Maksymilian Dudryk, nr inwentarzowy: N65.*

MSiT-ZA, Fot. *Wanda Jerominówna na szczycie w Tatrach, początek XX wieku, nr inwentarzowy: N178.*

MSiT-ZA, Fot. *Dr Marian Smoluchowski i Wanda Jerominówna podczas wycieczki w Tatrach, początek XX wieku, nr inwentarzowy: N180.*

Narodowe Archiwum Cyfrowe

Fot. *Irena Illakowiczówna w scenie „Taternictwo”, Warszawa 1937, sygn. 1-K-12589-6.*

Archiwum prywatne Zofii Bachledy

Wykaz przejść wspinaczkowych Zofii Bachledy

Archiwum prywatne Moniki Niedbalskiej

Wykaz przejść wspinaczkowych Moniki Niedbalskiej

Archiwum prywatne Ewy Roszkowskiej

Wykaz przejść wspinaczkowych Jacka Jasińskiego

Archiwum prywatne Marianny Syrokomskiej

Wykaz przejść Haliny Krüger Syrokomskiej

Archiwum prywatne Romana Szadkowskiego

Informacje zebrane z *Ksiąg wypraw ratunkowych TOPR*

1.2. Wywiady

Ręgwelski Tomasz, informacje uzyskane podczas rozmowy przeprowadzonej 16 czerwca 2026 r., notatki w zbiorach prywatnych autorki.

Wywiady telefoniczne:

Bachleda Zofia, informacje uzyskane telefonicznie, notatki w zbiorach prywatnych autorki, rozmowa przeprowadzona 29 sierpnia 2026 r.

Gronkiewicz-Marcisz Iwona, informacje uzyskane telefonicznie, notatki w zbiorach prywatnych autorki, rozmowa przeprowadzona 5 września 2026 r.

Wywiady prowadzone drogą elektroniczną

Głowacki Jerzy, informacje uzyskane w drodze korespondencji elektronicznej, w zbiorach prywatnych autorki, wiadomości z 5 sierpnia 2024 r. i 6 grudnia 2025 r.

Niedbalska Monika, informacje uzyskane w drodze korespondencji elektronicznej, w zbiorach prywatnych autorki, wiadomość z 31 sierpnia 2026 r.

Niemiec Waldemar, informacje uzyskane w drodze korespondencji elektronicznej, w zbiorach prywatnych autorki, wiadomość z 5 września 2026 r.

Ryszewski Janusz, informacje uzyskane w drodze korespondencji elektronicznej, w zbiorach prywatnych autorki, wiadomość z 6 września 2026 r.

Spieszny Michał, informacje uzyskane w drodze korespondencji elektronicznej, w zbiorach prywatnych autorki, wiadomość z 27 lipca 2026 r.

Syrokomska Marianna, informacje uzyskane w drodze korespondencji elektronicznej, w zbiorach prywatnych autorki, wiadomość z 22 czerwca 2026 r.

Szlamka Marta, informacje uzyskane w drodze korespondencji elektronicznej, w zbiorach prywatnych autorki, wiadomość z 11 września 2026 r.

1.3. Źródła drukowane

A.A.-S., *Działalność zimowa i letnia w Tatrach 1958 roku*, „Taternik” 1959, nr 1, s. 49

A.K.S., *Śp. Marzena i Lida Skotnicówna*, „Start” 1929, nr 21, s. 3-4.

[b.a.], *Na wznowienie „Taternika”*, „Taternik” 1956, nr 1-2, s. 2.

[b.a.], *Działalność członków Koła Krakowskiego w Tatrach latem roku 1958*, „Jednodniówka Krakowskiego Koła Klubu Wysokogórskiego”, 1958, s. 1-2.

A.K.L.T., *Wanda Bleszyńska-Lącka 16 III 1935-9 X 1962*, „Taternik” 1963, nr 1-2, s. 63-65.

Czerwińska A., *GórFanka. Moje ABC w skale i lodzie*, Wydawnictwo Annapurna, Warszawa 2008.

Deotyma, *Wrażenia z Karpat przez Deotymę*, „Gazeta Warszawska”, Warszawa 1860, nr 311, s. 1-3; nr 312, s. 1-3; nr 313, s. 1-2; nr 314, s. 1-3; nr 315, s. 1-3; nr 316, s. 1-3; nr 317, s. 1-2; nr 325, s. 1-3; nr 326, s. 1-3; nr 327, s. 1-3; nr 328, s. 1-3; nr 337, s. 1-3; nr 338, s. 1-2; nr 339, s. 1-3; nr 340, s. 1-3.

Drojecka R., *W czasie co minął*, „Taternik” 1947, nr 2-3, s. 45-46.

Eliasz-Radzikowski W., *Świnnica, najwyższy szczyt w Tatrach Polskich*, „Kłosa” 1870, nr 262, s. 9-10.

Eljasz-Radzikowski W., *Wycieczka na Łomnicę w Tatrach*, „Kłosa” 1883, nr 947, s. 116-117.

Genersich Ch., *Merkwürdigkeiten der königlichen Freystadt Késmark in Oberungarn, am Fusse der Carpathen*, t. 1, Caschau 1804.

Jabłczyńska H., *Walka o równouprawnienie w taternictwie*, „Start” 1930, nr 20, s. 8-9.

- Jagiełło M., *Tatrzańska zima jakich mało*, „Taternik” 1969, nr 3, s. 103-105.
- Jurkowski Z., *Letni sezon taternicki 1960*, „Taternik” 1961, nr 1, s. 31-33.
- Kirkin-Dziędzielewicz Z., *Karta żałobna. Krystyna Lipczyńska*, „Taternik” 1966, nr 1-2, s. 55-56.
- Klub wysokogórski samodzielną organizacją, „Taternik” 1957, nr 1, s. 1-2.
- Kolbuszewski J., *Halina Krüger-Syrokomaska*, „Wierchy” 1983, s. 266-268.
- Kolbuszewski J., *Halina*, „Podtatrze” 1983, nr 8, s. 46.
- Kolbuszewski J., *Taternicy współcześni*, „Taternik” 1960, nr 1, s. 8-10.
- Komisja Sportowo-Szkoleniowa ZG KW, *Zimowy sezon taternicki 1963/64*, „Taternik” 1964, 1-2, s. 28.
- Komisja Sportowo-Szkoleniowa ZG KW, *Letni sezon taternicki 1964*, „Taternik” 1964, nr 3-4, s. 77-78.
- Kunicki B., *Pierwsze kobiety na „Wariancie R”*, „Taternik” 1963, nr 1-2, s. 25-26.
- Kurczab J., *Przejścia zimy 1965-66*, „Taternik” 1966, nr 1-2, s. 36-37.
- Kurczab J., *Z życia Klubu Wysokogórskiego*, „Taternik” 1967, nr 2, s. 87-88.
- Kuś A., *Walny Zjazd Klubu Wysokogórskiego*, „Taternik” 1969, nr 2, s. 63-64.
- Okopińska A., *Halina Krüger-Syrokomaska*, „Taternik” 1983, nr 1, s. 36-37.
- Mac B., *Wokół wschodniej Mnicha*, „Taternik” 1969, nr 2, s. 62.
- Mączka, J. *Polski sezon zimowy w Tatrach 1974 – 1975*, „Taternik” 1975, nr 2, s. 54-56.
- Nyka J., *Walny zjazd Klubu Wysokogórskiego*, „Taternik” 1974, nr 2, s. 57-59.
- Nyka J., ... *Gdzie ten świat minionych lat?*, „Taternik” 1976, nr 1, s. 5-8.
- Orłowski T., *Skalne drogi*, „Taternik” 1947, nr 1, s. 22-23.
- Orłowski T., *Wspomnienia tatrzańskie*, „Pamiętnik PTT” 2003, nr 12, s. 64.
- Paczkowski A., *Pierwsze przejścia zimowe i ważniejsze powtórzenia w zimie 1959/1960 w Tatrach*, „Taternik” 1961, nr 1, s. 30-31.
- Paryski W.H., *Bilans alpinizmu polskiego*, „Taternik” 1947, nr 1, s. 2-5.
- Paryski W.H., *Nowe drogi w Tatrach w 1946 r.*, „Taternik” 1947, nr 1, s. 19-20.
- Paryski W.H., *Straty taternictwa polskiego w latach 1939-1947*, „Taternik” 1947, nr 1, s. 5-8.
- Paryski W.H., *Tatrzański Obóz Zimowy K.W. P.T.T.*, „Taternik” 1948, nr 1-2, s. 59-61.
- Paryski W.H., *Kronika żałobna: Anna Ściesińska*, „Taternik” 1957, nr 4, s. 47.
- Paryski W.H., *Róża Drojecka*, „Taternik” 1991, nr 1, s. 55.
- Piotrowski T., *Źle i dobrze o zimie 1967-1968*, „Taternik” 1968, nr 3, s. 111-113.
- Popko M., *Tatrzańskie lato 1963*, „Taternik” 1964, nr 1-2, s. 17-19.
- Radwańska-Paryska Z., *Jesienią...*, „Taternik” 1947, nr 1, s. 43-44.
- Rautenstrauchowa Ł., *Miasta, góry i doliny*, Nowa Księgarnia – Antoni Popliński, Poznań 1844.
- Roguska-Cybulska J., *Do młodych taterniczek*, „Zakopane” 1929, nr 29, s. 1.

- Rusiecki K.J., *Polskie lato 1969 w Tatrach*, „Taternik” 1970, nr 1, s. 5-7.
- Rusowicz B., Bandurska J., *Więcej o Wandzie Rutkiewicz*, Comer, Toruń 1997.
- Rusowicz B., *Wszystko o Wandzie Rutkiewicz. Wywiad z rzeką Barbary Rusowicz*, Comer, Toruń 1992.
- Rutkiewicz W., Matuszewska E., *Na jednej linii*, Iskry, Warszawa 2010.
- Skoczylas A., *Bocianie gniazdo*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1971.
- Skroczyńska M., *Na obozie wyczynowym Sekcji Wysokogórskiej CWKS*, „Sportowiec”, Warszawa 1951, nr 18, s. 10-11.
- Słama B., *Planeta Hala. Opowieści z Hali Gąsienicowej*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2025.
- Słama B., *Wpisani w Halę. Bardzo krótka historia „Betlejemki” i nie tylko*, „Tatry” 2005, nr 4, s. 100-103.
- Sonelski W., *Jak wspinaliśmy się w peerelu*, „Bularz” 1991, nr 9, s. 47-59.
- Sprawozdanie Komisji Tatrzańskiej*, „Optymista” 1987, nr 5, s. 7.

2. Czasopisma

- „Bularz” 1991
- „Express Wieczorny” 1962
- „Gazeta Warszawska” 1860
- „Głos Seniora” 2000-2001, 2003, 2009, 2011-2012
- „Góry, Literatura, Kultura” 2019
- „Kłosa” 1870
- „Krásy Slovenska” 1956
- „Kulisy” 1979
- „Optymista” 1987
- „Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego” 1998, 2003
- „Podtatrze” 1983
- „Polskie Archiwum Medycyny Wewnętrznej” 2009
- „Przegląd Zakopiański” 1901
- „Słońce” 1930
- „Sport in History” 2026
- „Sportowiec” 1951
- „Start” 1927, 1929-1930
- „Taterniczek” 1985
- „Taternik” 1907-1988

„Tatry” 1991, 2005
 „The International Journal of the History of Sport” 2020
 „Turysta” 1960
 „Tygodnik Podhalański” 1992
 „Wierchy” 1923-1989
 „Zakopane” 1929

3. Opracowania

- [b.a.], *Z Tatr*, „Przegląd Zakopiański” 1901, nr 43, s. 415.
- [b.a.], *Kronika turystyczna za rok 1902*, „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego” 1903, t. 24, s. 138.
- [b.a.], *Wykaz ważniejszych przejść tatrzańskich oraz wszystkich wejść alpejskich Wawrzyńca Żuławskiego*, „Taternik” 1959, nr 4, s. 44-45.
- Adams H., Marmet J., Nyka J., *Wanda Rutkiewicz. To już dziesięć lat*, tekst dla kapituły Medalu Zasługi im. Króla Alberta I, 2002, s. 1.
- Bohuš I., *Chodila Beata Lasky popri Zelenom plese?*, „Krásy Slovenska” 1956, nr 6, s. 216-218.
- Chwaściński B., *W stulecie naszej organizacji*, „Taternik” 1974, nr 2, s. 49-56.
- Chwaściński B., *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, Sport i turystyka, Warszawa 1979.
- Ciszewski J., *Dwie taterniczki pokonały Mnicha*, „Express Wieczorny”, 1962, nr 179, s. 1.
- Davis N., *Boże igrzysko. Historia Polski*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2001.
- Długosz J., *Lawina*, [w:] *Komin Pokutników*, Prószyński i S-ka, Warszawa 1994, s. 5-17.
- Głazek G., Wirski Z.J., *Tatry polskie latem 1988*, „Taternik” 1988, nr 2, s. 68-70.
- Helios J., Jedlecka W., *Wpływ feminizmu na sytuację społeczno-prawną kobiet*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016.
- j.a., *Cepry, turyści, taternicy*, „Start” 1930, nr 18, s. 12.
- Jurkowski Z., W.H. Paryski, *Nowe drogi w Tatrach w roku 1960*, „Taternik” 1961, nr 1, s. 33-34.
- Justyniarska-Chojak K., Konarska-Zimnicka S., *Per mulierem... Kobieta w dawnej Polsce – w średniowieczu i w dobie staropolskiej*, Wydawnictwo DIG, Kielce 2012.
- Kamińska A., *Wanda. Opowieść o sile życia i śmierci. Historia Wandy Rutkiewicz*, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2017.
- Kamińska A., *Halina. Dziś już nie ma takich kobiet. Opowieść o himalaistce Halinie Krüger-Syrokomskiej*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2019.
- Kasprowski P.(red.), *Księga Jubileuszowa Klubu Wysokogórskiego w Katowicach 1949-1999*, Wydawca Feniks Katowice i Klub Wysokogórski Katowice, 2020.
- Kiełkowscy M. i J. (red.), *Wielka encyklopedia gór i alpinizmu.*, t. III: *Góry Europy*, Wydawnictwo STAPIS, Katowice 2007.

- Kiełkowsky M. i J. (red.), *Wielka encyklopedia gór i alpinizmu*, t. VI: *Ludzie gór*, Wydawnictwo STAPIS, Katowice 2013.
- Kiełkowski J., *Zdobycie Tatr. Prehistoria i początki taternictwa do roku 1903*, t. 1, Wydawnictwo STAPIS, Katowice 2018.
- Kiełkowski J., *Zdobycie Tatr. Historia i kronika taternictwa. Lata 1926-1945*, t. 3, Wydawnictwo STAPIS, Katowice 2020.
- Kiełkowski J., *Zdobycie Tatr. Historia i kronika taternictwa. Lata 1946-1960*, t.4, Wydawnictwo STAPIS, Katowice 2021.
- Komosa-Styczeń A., *Taterniczki miejsce kobiet jest na szczycie*, Warszawa 2021.
- Korczak P., *Skalki podkrakowskie 1985*, „Taternik” 1985, nr 2, s. 75-77.
- Kordys R., *Taternictwo wczoraj, dziś i jutro*, „Taternik” 1929, nr 3, s. 50-59.
- Kordys R., *Przedslannicy turystyki polskiej*, „Słońce” 1930, t. 1, s. 5.
- Kosacz R., *Przyniosłem z gór [wiersz: Jest ryzyko jest zabawa]*, „Taterniczek” 1985, nr 1, s. 56.
- Król A., *Kamienny sufit. Opowieść o pierwszych taterniczkach*, Kraków 2021.
- Krygowski W., *Zarys dziejów polskiej turystyki górskiej*, Wydawnictwo „Sport i Turystyka”, Warszawa 1973.
- Krygowski W., *Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa – Kraków 1988.
- Kuryłowicz M., *Góry – polityka – pamięć. Percepcja świata komunistycznego w relacjach członków Klubu Wysokogórskiego Kraków*, „Politeja” 2025, nr 6, s. 144.
- Lisak A., *Sielankowanie pod Tatrami. Życie codzienne i niecodzienne Zakopanego w XIX wieku*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2019.
- Łacki L., *Skokami, panowie, jak w powstaniu!*, „Głos Seniora” 2001, nr 7, s. 1.
- Łojek A., *Pionierskie wyczyny Polek na górskich szlakach i skalnych ścianach*, „Słupskie Prace Geograficzne” 2008, nr 5, s. 43-51.
- Maćkowiak Z., *Wanda Jerominówna (1888-1944)*, „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego” 1998, t. 7, s. 211-213.
- Mirek Z., Piękoś-Mirkowa H., *Dr Zofia Radwańska – Paryska. 90 rocznica urodzin*, [w:] „Tatry” 1991, nr 2, s. 8-9.
- Nyka J., *Dziwne losy Beaty Laskiej, pierwszej taterniczki*, „Turysta” 1960, s. 4-5.
- Nyka J., *Beata Łaska – pierwsza turystka tatrzańska*, „Wierchy” 1961, s. 29.
- Nyka J., *Żabiego Niżniego ciąg dalszy*, „Głos Seniora” 2001, nr 7, s. 1.
- Nyka J., *Jan Józef Szczepański*, „Głos Seniora” 2003, nr 27, s. 1.
- Nyka J., *Barbara Momatiuk*, „Głos Seniora” 2009, nr 1, s. 1.
- Nyka J., *Tatrzańskie drogi Tadeusza Orłowskiego*, „Polskie Archiwum Medycyny Wewnętrznej” 2009, 5, s. 296-298.
- Nyka J., *Elżbieta Sławińska*, „Głos Seniora” 2009, nr 11, s. 1.
- Nyka J., *Janina Zygałdewicz*, „Głos Seniora” 2011, nr 5, s. 1.
- Nyka J., *Danuta Topczewska-Baranowska „Toczek”*, „Głos Seniora” 2012, nr 6, s. 1.

- Olchowik E., *Dziewczęta w chmurach*, „Kulisy”, nr 28, s. 4-5.
- Ostrawiecka M., *Uśmiech Tatr*, Warszawa 1932.
- Paczkowski A., *Pół wieku dziejów Polski 1939-1989*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Paryska Z., Pawłowski T., *Skalne drogi w Tatrach Wysokich*, Warszawa 1938.
- Paryski W.H., *Tatry Wysokie. Przewodnik taternicki*, t. 1-25, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1951-1988.
- Paryski W.H., *Pierwsi turyści w Tatrach*, „Tygodnik Podhalański” 1992, nr 9, s. 6.
- Radwańska-Paryska Z., Paryski W.H., *Wielka encyklopedia tatrzańska*, Wydawnictwo Górskie, Poronin 1995.
- Paulo A., *Polski debiut w górach Norwegii*, „Taternik” 1969, nr 1, s. 28-30.
- Pigoń A., *Literacka nieśmiertelność sióstr Lidy i Marzeny Skotnicównien*, „Góry, Literatura, Kultura”, 2019, t. 12, s. 335-349.
- Pigoń A., *Góralki, taterniczki, turystki. Kobiety w literaturze o Tatrach do 1939 roku*, Wyd. Universitas, Kraków 2022.
- Pinkwart M., Zdebski J., *Nowy cmentarz w Zakopanem*, Wyd. PTTK „Kraj”, Warszawa – Kraków 1988.
- Ptakowska-Wyżanowicz H., *Od krynoliny do liny*, Sport i Turystyka, Warszawa 1960.
- Radwan-Radziwiłł J., *Polski Słownik Biograficzny*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, t. 15, Wrocław 1987.
- Radwan-Radziwiłł J., *Polski Słownik Biograficzny*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, t. 31, Wrocław 1987.
- Roszkowska E., *Początki samodzielnego taternictwa kobiecego w Polsce*, [w:] *Z dziejów kultury fizycznej*, pod red. S. Zaborniaka, Rzeszów 2005, s. 367-379.
- Roszkowska E., *Zdobycie południowej ściany Zamarłej Turni w 1910 r. Reminiscencje historyczno-ideologiczne*, [w:] *Góry – Człowiek – Turystyka. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr. hab. Andrzejowi Matuszykowi w 75 rocznicę urodzin*, pod red. P. Cybuli, M. Czyża, S. Owsianowskiej, Kraków 2011, s. 87-97.
- Roszkowska E., *Taternictwo polskie. Geneza i rozwój do 1914*, Kraków 2013.
- Roszkowska E., *Taternictwo kobiece w latach 1945-1964. Rekonesans badawczy*, [w:] *Wierchy wołają. Wiesławowi A. Wójcikowi na siedemdziesiąte urodziny*, pod red. J. Konieczniaka i J. Pociask-Karteczki, Kraków 2016, s. 353-364.
- Roszkowska E., *‘A Woman Will Never Become a Genuine Climber’: An Outline of the History of Polish Female’s Alpinism*, „The International Journal of the History of Sport” 2020, nr 37, s. 771-790.
- Roszkowska E., *The Golden Years of Polish Himalayism. The Successes and Tragedies of the years 1978-1989*, „The International Journal of the History of Sport” 2020, t. 37, nr 15, s. 1624-1628.
- Roszkowska E., *‘Lone warriors’? Independent women’s climbing teams active in the Tatras up to 1939*, „Sport in History” 2026, nr 46, s. 432-459.

- Roszkowski W., *Historia Polski 1914-2001*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 501-520.
- Rotkiewicz M., *Pionierki górskich szlaków turystycznych w Polsce*, „Kultura Fizyczna” 1995, nr 7-8, s. 1-10.
- Saysse-Tobiczyk K., *W skałach i lodach świata*, t.1-5 (t. 1. *Na szczytach gór Europy*, t. 2. *Polskie wyprawy egzotyczne*, t. 3. *Od Łomnicy do Mont Blanc*, t. 4. *Od Andów po Hindukusz*, t. 5. *Himalaje-Karakorum*), Wyd. Sport i Turystyka, Warszawa 1959-1974.
- Saysse-Tobiczyk K., *Polki na szczytach świata*, [w:] *W górach wysokich. Kompendium polskich wypraw wysokogórskich*, pod red. K. Saysse-Tobiczyka, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985, s. 204-212.
- Saysse-Tobiczyk K., *W górach wysokich. Kompendium polskich wypraw wysokogórskich*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985.
- Schiele A., *Wanda Jerominówna*, „Taternik” 1947, nr 2-3, s. 41-43.
- Schramm R.W., *Tatry lat dawnych. Na nowych drogach – dokończenie*, „Wołanie” 2003, nr 19, s. 3-5.
- Sepioło M., *Himalaistki. Opowieść o Kobietach, które pokonują każdą górę*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2017.
- Skłodowski A., *Zapomniane drogi w Tatrach*, „Taternik” 1976, nr 1, s. 3-5.
- Skłodowski A., *Od Kazalnicy do Gasherbrumów*, „Taternik” 1983, nr 1, s. 37-39.
- Stecka Z., *Jadwiga Pierzchałanka*, „Wierchy” 1981, s. 342.
- Steczowska M., *Obrazki z podróży do Tatrów i Pienin*, Kraków 1858 (reprint: Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1990).
- Stephen L., *The Playground of Europe*, Longmans, Green and co., London 1871.
- Strzeboński E., *Stale haki na drogach taternickich*, „Taternik” 1963, nr 1-2, s. 26.
- Szczepański J.A., *Marzena i Lida Skotnicówna*, „Taternik” 1929, nr 3, s. 61-63.
- Szczepański J.A., *Dzieje współczesnego taternictwa zimowego*, „Wierchy” 1934, s. 62-77.
- Szczepański J.A., *Przygoda ze skałą, dziewczyną i śmiercią*, Sport i Turystyka, Warszawa 1956.
- Szczepański J.A., *Odkrycie i zdobycie Tatr*, [w:] *W skałach i lodach świata*, po red. K. Saysse – Tobiczyka, t. 1, *Na szczytach gór Europy*, Warszawa 1959, s. 89-153.
- Szczepański J.A., *Na drogach polskiego alpinizmu kobiecego*, „Wierchy” 1976, s. 48-60.
- Szczęśny K., *Pożegnania*, „Taternik” 1976, nr 1, s. 43-44.
- Świerż M., *Zarys dziejów taternictwa polskiego*, Nakładem Sekcji Turystycznej TT, Kraków 1913.
- Świerż M., *Z taternickich aforyzmów*, „Taternik” 1925, nr 1-2, s. 25.
- Świerż M., *Stanisław Staszic w Tatrach*, „Wierchy”, 1926, s. 12-30.
- Świerż M., *Polki w dziejach taternictwa*, „Start” 1927, nr 4, s. 6-8.
- Topolski J., *Metodologia historii*, PWN, Warszawa 1968.
- Topolski J., *Teoretyczne problemy wiedzy historycznej. Antologia tekstów*, wybór i opracowanie Ewa Domańska, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2016.

Toporowicz K., *Elementy metodologii badań historycznych w naukach o kulturze fizycznej*, [w:] *Metody empiryczne w naukach o kulturze fizycznej*, H. Grabowski (red.), Kraków 1996, s. 121-135.

Wala A., *Pomimo że tragiczna...*, „Taternik” 1957, nr 1, s. 13-16.

Wala J., *Ważniejsze przejścia Jana Długosza*, „Taternik” 1967, nr 3, s. 114-115.

Wilczkowski A., *Miejsce przy stole*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1982.

Witkiewicz S., *Na przełęczy. Wrażenia i obrazy z Tatr*, Nakładem Gebethnera i Wolffa, Warszawa 1891.

Worwa S., *Blżej nieba. Zbiór wspomnień górskich*, Kraków 2003.

Zamoyski A., *Polska opowieść o dziejach niezwykłego narodu 966-2008*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2009.

Zaremba S.K., *Ofiary katastrof górskich w Tatrach w r. 1928*, „Wierchy” 1928, s. 167-169.

Zaremba S.K., *Katastrofa na Ostrym Szczycie*, „Taternik” 1929, nr 1, s. 12-13.

Żuławski W., *Tragedie tatrzańskie*, „Sport i Turystyka”, Warszawa 1956.

4. Prace doktorskie i magisterskie

Janik K., *Uwarunkowania i konteksty rozwoju turystycznej i wspinaczkowej działalności Polek w Tatrach do 1939 roku*, niepublikowana praca doktorska napisana pod kierunkiem dr hab. Ewy Roszkowskiej prof. AWF, Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Kraków 2022.

Kaczmarzyk A., *Działalność wspinaczkowa Haliny Krüger-Syrokomskiej (1938-1982) na tle tradycji i współczesności polskiego taternictwa i alpinizmu kobiecego*, niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem dr Andrzeja Matuszyka, Zakład Alpinizmu i Turystyki Kwalifikowanej AWF w Krakowie, Kraków 1998.

Kończak A., *Życie i działalność górską Anny Czerwińskiej*, niepublikowana praca magisterska, napisana pod kierunkiem dr Ewy Kuczaj-Jasińskiej, Zakład Alpinizmu i Turystyki Kwalifikowanej AWF w Krakowie, Kraków 2003.

Maśnik M., *Góry, życie i twórczość Anny Skoczylas*, niepublikowana praca magisterska, napisana pod kierunkiem dr Ewy Roszkowskiej, Zakład Alpinizmu i Turystyki Kwalifikowanej AWF w Krakowie, Kraków, 2011.

Ostrowska-Biela A., *Wanda Rutkiewicz (1943-1992). Materiały do biografii i bibliografii alpinistki*, niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem dr hab. Andrzeja Matuszyka, Zakład Alpinizmu i Turystyki Kwalifikowanej AWF w Krakowie, Kraków 1999.

Piszczyk R., *Materiały do wspinaczkowej monografii ściany czołowej zachodniego filara Kopy Spadowej*, niepublikowana praca magisterska, napisana pod kierunkiem dr Andrzeja Matuszyka, Zakład Alpinizmu i Turystyki Kwalifikowanej AWF w Krakowie, Kraków 1996.

Podgórný L., *Wschodnia ściana Mnicha nad Morskim Okiem w Tatrach. Materiały do wspinaczkowej monografii ściany*, niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem dr Andrzeja Matuszyka w Zakładzie Alpinizmu i Turystyki Kwalifikowanej AWF w Krakowie, Kraków 1995.

Schabowski A., Wilczyński D., *Historia działalności Koła Zakopiańskiego Klubu Wysokogórskiego w latach 1936-1974*, niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem dr hab. Ryszarda Kozioła, Zakładzie Alpinizmu AWF w Krakowie, Kraków 1981.

Sowińska A., *Dzieje Klubu Wysokogórskiego w Katowicach w latach 1949-1999 na tle rozwoju taternictwa w Polsce*, niepublikowana praca magisterska, napisana pod kierunkiem dr Artura Kurka, Instytut Turystyki AWF w Krakowie, Kraków, 2003.

Wydrzyńska M., *Polska kobieca działalność wspinaczkowa w Tatrach w latach 1945-1969*, niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem dr Ewy Roszkowskiej, Zakład Alpinizmu i Turystyki Kwalifikowanej AWF w Krakowie, Kraków 2011.

5. Netografia

<https://ich.unesco.org/en/Decisions/14.COM/10.b.12> [dostęp: 22.07.2026 r.]

Archiwalna fotografia wspinaczy, 1971.

Zbiory prywatne Danuty Wach udostępnione publicznie w mediach społecznościowych.

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=27463445693262786&set=pb.100000721754872.-2207520000&type=3> [dostęp: 16.05.2026 r.]

Archiwalne fotografie taterników aktywnych w latach 70. i 80., zbiory Ryszarda Pilcha.
www.lojanci.org [dostęp: 10.05.2026 r.]

[b.a], *Miodowicz Wolf-Dobrosława.*

<https://z-ne.pl/encyklopedia/3160-miodowiczwolf-dobroslaw>, [dostęp: 25.08.2026 r.]

[b.a], *O Halinie.*

<https://kw.warszawa.pl/o-halinie>, [dostęp: 25.08.2026 r.]

Bednarz M., *Młoda pionierka w polskich Tatrach.*

<https://z-ne.pl/tatry/33224-mloda-pionierka-w-polskich-tatrach>, [dostęp: 06.04.2026 r.]

Granowski D., *Rodzaje lin wspinaczkowych + historia i parametry techniczne.*

<https://drytooling.pl/serwis/art/szpej/6877-rodzaje-lin-wspinaczkowych>, [dostęp: 25.09.2026 r.]

Karnecki M., *Nie żyje Bogna Skoczylas.*

<https://pza.org.pl/news/news-pza/nie-zyje-bogna-skoczylas>, [dostęp: 09.07.2026 r.]

Noty biograficzne Łódzian zasłużonych w działaniach opozycji antykomunistycznej w latach 1976-89,

https://slownik-niezalezniakultury.sws.org.pl/lodz/index.php?page=wysyp_1&sel=F,
[dostęp: 07.09.2026 r.]

Nyka J., *Alina Kaszynowa*, „Głos Seniora” 2000, nr 7.

www.z-ne.pl/t,haslo,2158,kaszyn_alina.html, [dostęp: 27.05.2026 r.]

Nyka J., *Zofia Radwańska-Paryska*, „Głos Seniora” 2001, nr 10.
http://www.nyka.home.pl/glos_sen/pl/200110.htm, [dostęp: 22.02.2026 r.]

Przyboś J., *Z Tatr*, „Równanie serca” 1938.
https://poezja.org/wz/Julian_Przybos/29926/Z_Tatr, [dostęp: 11.02.2026 r.]

Radziejowski J., *Historia polskiego wspinania. Cz. IV – Tatry w latach 80. XX wieku*, 2009.
www.wspinanie.pl/2009/10/historia-polskiego-wspinania-cz-iv-tatry-w-latach-80-xx-wieku/, [dostęp: 12.09.2026]

Stecka Z., *Panie w Tatrach*, „Tygodnik Podhalański” 2001, nr 6.
<https://web.archive.org/web/20080323025049/http://www.spisz.iq.pl/cgi-bin/tatra.cgi?71::NT>, [dostęp: 05.06.2026 r.]

Wirtualne Muzeum Wandy Rutkiewicz.
www.fundacjahimalaizmupolskiego.pl/wanda-rutkiewicz/, [dostęp: 25.07.2026 r.]

Indeks nazwisk

- Bachleda Zofia 16, 17, 154, 181, 184, 186, 188, 190, 191, 192, 193
- Bajsarowicz Barbara 172, 173
- Barabasz Stanisław 39
- Barański Wojciech 121
- Bernadzikiewicz Stefan 63
- Biederman Jerzy 142, 174
- Bieniek Maria 169
- Bizańska Helena 41
- Braun Stanisław 75
- Brydówna Jadwiga 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 96
- Bujnowska Ewa 117
- Burczyk Michał 118
- Błaszkwicz Wanda 141, 147, 193
- Błeszczyńska-Łącka Wanda 112, 127, 128
- Błeszyńska-Łącka Wanda 128
- Chmielecki Witold 41
- Chmielewski Janusz 41
- Chmielowski Janusz 43, 60
- Chramiec Anna 97, 102
- Chwaściński Bolesław 20, 34, 35, 39, 41, 47, 49, 50, 55, 65, 75, 96, 97, 98, 101, 151
- Cielecki Krzysztof 144
- Czarkowska Zofia 50
- Czarnocki Henryk 79
- Czarnota Zofia 191
- Czech Bronisław 53, 56, 57, 166
- Czerczuk Jerzy 117, 197
- Czerwińska Anna 5, 19, 135, 138, 139, 140, 141, 144, 145, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 164, 167, 169, 170, 176, 206
- Dietrych Andrzej 122
- Dobrowolski Adam 100, 101
- Dobrucki Władysław 65

Domańska Ewa 21
Drewnowska Zofia 41
Drojecka Róża 62, 66, 69, 73, 78, 80, 81, 82, 92
Dronka Wojciech 203
Dyzma Jacek 143
Dziędzielewicz Zdzisław 75, 81, 105
Długosz Jan 80, 102, 106, 107, 108, 119, 128, 157, 168, 190
Długosza Jan 80, 102, 106, 107, 108, 119, 128, 157, 168, 190
Dłuska Helena 47, 49, 51
Eliasz Walery 38, 39
Fereński Janusz 137, 144, 146, 147, 148, 168
Fijałkowska Elżbieta 186, 187, 188, 201
Fijałkowski Jan 186, 188
Franczuk Jan 136, 144
Furmanik Henryk 117, 124, 134
Gabryel Michał 135, 137
Galicówna Zofia 66
Gąsiorowska Bożena 118
Gellner Danuta 133, 135, 136, 137, 145, 152, 160, 161, 162
Gellner Irena 133, 135, 136, 137, 145, 152, 160, 161, 162
Gentil-Tippenhauer Wanda 57
Gerlach Zofia 50, 103, 129
Gierych Andrzej 135, 137
Godzicki Jan 87
Gomułka Władysław 110, 111
Gorzowska Ewa 172, 173
Górka Adam 75
Grochocka Krystyna 112
Gronikowski Jan 39
Gronkiewicz-Marcisz Iwona 17, 191, 195, 200, 202
Groński Stanisław 63
Gwóźdź Krzysztof 194

Głazek Kazimierz 144
Głowacki Jerzy 17
Habil Władysław 82
Hajdukiewicz Helena 73, 82, 99, 102
Hajdukiewicz Jerzy 100, 101, 102
Hegerle Zbigniew 81, 114
Heinrich Andrzej 144
Heller Krystyna 92, 99, 102, 103, 104, 114
Henisz-Kamińska Wanda 73, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 92, 206
Herse Wanda 41
Hierzyk Janusz 122
Hirszowski Jerzy 143
Honowska Jadwiga 50, 51, 52, 59, 60, 109, 115
Horak Henryk 124, 134, 143
Hrąblikowa Irena 104
Iłakowiczowa Irena 67, 68
Jaroszeńska Barbara 112
Jasiński Jacek 16
Jaworski Jacek 175
Jeleński Janusz 120
Jeromin Wanda 43, 44, 45, 46, 72
Jęczkowski Franciszek 65
Junger Jan 124
Jurkowski Zbigniew 126
Kamińską Anna 106, 149
Kamińskiej Anna 14, 76
Karłowicz Mieczysław 43, 60
Kasprowski Piotr 96
Kaszyn Alina 82, 83, 86, 87
Kawka Ewa 172, 173
Kęsa Irena 168, 169, 175
Kiełkowski Jan 123

Kirkin-Dziędzielewicz Zdzisław 119, 120, 123, 134
Klemensiewicz Anna 45, 47, 106, 107, 108
Klemensiewicz Zygmunt 45, 47, 106, 107, 108
Klimczyk Tomasz 200
Kolbuszewski Jacek 115, 116, 126, 128
Komosy-Styczeń Agata 13
Komusiński Wojciech 82
Korczak Piotr 195, 200
Kordys Roman 35, 36, 56, 60
Kościelecki Andrzej 34
Kozioł Ryszard 19, 165
Kozioł Zdzisław 92
Kozłowska Barbara 118, 122
Koźniewska Halina 92
Krajski Jerzy 134, 143
Króowska Zofia 50, 51, 52, 59, 60, 109, 115
Król Anna 13
Królowa Zofia 41
Krüger-Syrokomska Halina 5, 14, 16, 53, 58, 112, 117, 119, 120, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 149, 151, 152, 159, 164, 169, 206, 207
Krygowska Zofia 77, 78
Kuczaj-Jasińska Ewa 11, 19
Kukuczka Jerzy 161
Kuleczyński Władysław 43, 53
Kumali Jan 81
Kunicki Bronisław 119, 129
Kunischa Adam 36
Kuralówna Anna 80
Kurczab Janusz 144
Kurtyka Wojciech 135, 137
Lechowska Maria 107
Lemańska Małgorzata 188
Lewandowska Elżbieta 118, 121

Lewicki Adam 41
 Lipczyńska Krystyna 112, 119, 123, 124, 134, 135, 143, 150, 206
 Marcisz Andrzej 191, 200
 Maślanka Jerzy 60
 Matuszyk Andrzej 19
 Mączka Janusz 169, 173
 Mierzejewski Henryk 111
 Miodowicz-Wolf Dobrosława 5, 165, 166, 169, 196
 Mogilnicki Henryk 63
 Momatiuk Barbara 105, 106, 112, 123
 Momatiuk Czesław 105, 106, 112, 123
 Moszewska Jan 120
 Motyka Stanisław 77
 Mróz Andrzej 129
 Napieralska-Chwaścińska Hanna 62
 Niedbalska Monika 16, 17, 178, 182, 185, 186, 189, 190, 191, 197, 201, 202, 203
 Niedziałek Wojciech 82
 Niemiec Waldemar 17, 189
 Nyka Józef 35, 117, 120, 121
 Okopińska Anna 5, 133, 137, 159
 Olchowik Elżbieta 127
 Oppenheim Józef 57, 64
 Orłowski Tadeusz 63, 69, 75, 76, 77, 78, 81, 102, 106, 121
 Osbergerowa Zofia 41
 Ostrowska-Bielecka Anna 144
 Palmowska Krystyna 5, 135, 138, 139, 140, 141, 150, 152, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 164, 167, 169, 170, 176, 206
 Panejko Ewa 145, 162, 163, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 176, 186, 191, 200, 201
 Panek-Treuchlowa Krystyna 92
 Pankiewicz Krzysztof 163, 166, 167, 169, 172, 191, 200
 Paryski Witold H. 16, 18, 20, 34, 35, 37, 38, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 91, 93, 103, 104, 105, 116, 120, 122, 144
 Paszucha Kazimierz 75

Pawełczyk Aleksandra 112, 113, 117, 119
 Pawlewska Irena 47, 49, 51
 Pawlewski Tadeusz 48
 Pawłowski Ryszard 63, 168
 Pawłowski Tadeusz 63, 82, 83, 93, 168
 Perlberżanka Maria 55
 Pfeiffer Halina 79, 92
 Pierzchalanka Jadwiga 64, 65, 66, 67, 69, 90
 Pierzchała Jerzy 63, 64, 65
 Pigoń Anna 13, 55
 Pilch Ryszard 20, 111, 137, 167, 171, 172, 175, 188, 203
 Piotrowicz Joanna 201
 Piotrowska Wanda 114
 Piotrowski Kazimierz 60, 124, 136, 144
 Piotrowski Tadeusz 60, 124, 136, 144
 Polkowski Janusz 121
 Pomorska Hanna 92
 Porębski Stanisław 60
 Prusisz Zdzisław 124
 Przeździecki Aleksander 37
 Ptakowska-Wyżanowicz Halina 10
 Puchaczewska Teresa 124, 134
 Radwańska-Paryska Zofia 16, 20, 37, 38, 47, 48, 49, 51, 52, 61, 62, 63, 64, 66, 73, 74, 78, 79, 81, 92, 93, 95, 103, 120, 206
 Rewaj Maria 124, 151, 207
 Rewaj Tadeusz 124, 151, 207
 Ręgwelski Tomasz 17, 201, 202
 Rodziński Ryszard 134
 Roguska-Cybulska Jadwiga 54, 55, 60, 61, 62, 92
 Roguski Stanisław 60
 Rokity Andrzej 114
 Roszkowska Ewa 11, 12, 13, 16, 19, 33, 34, 37, 38, 39, 41, 45, 61, 73, 74, 76, 78, 80, 81, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 112, 115, 117, 119, 120, 134, 135, 150, 152

Roszkówna Zofia 62, 66

Rotkiewicz Maria 11

Rusowicz Barbara 142, 144, 145, 174

Rutkiewicz Wanda 5, 14, 19, 49, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 151, 162, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 189, 192, 193, 194

Ryszewski Janusz 17, 189

Sawicki Jan 58, 113

Saysse-Tobiczyk Kazimierz 11, 20, 34, 114

Sałyga Krystyna 112

Schiele Aleksandra 44, 45, 46, 82, 83, 92, 99

Schiele Danuta 44, 45, 46, 82, 83, 92, 99

Schiele Kazimierz 44, 45, 46, 82, 83, 92, 99

Serini Małgorzata 76, 77, 92

Siedlecki Stanisław 63

Siemińska Jadwiga 114

Sikorski Andrzej 161

Siwak Zofia 112, 115

Skibniewska Elżbieta 92

Skoczylas Adam 19, 106, 107, 108, 109, 115, 122

Skoczylas Anna 19, 106, 107, 108, 109, 115, 122

Skoczylas Bogna 19, 106, 107, 108, 109, 115, 122

Skoczylas Zbigniew 106, 107

Skorek Janusz 137, 160, 161

Skotnicówna Lida 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 74

Skotnicówna Marzena 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 74, 126, 127

Skroczyńska Maria 92, 97, 102

Skrzyszowski Tadeusz 188

Skłodowski Andrzej 102, 126, 127, 129, 133, 134, 168

Skłodowskiej-Curie Maria 47

Smólski Adam 171

Sobocińska Anna 102

Spieszny Michał 193, 194

Stalin Józef 98, 108

Staronki Monika 177
Staszal Jan 97
Staszic Stanisław 33
Steczkowska Maria 37, 38
Stefańska Wanda 109, 115, 206
Stephen Leslie 4
Strokowa Władysław 41
Strumiłło Zofia 106, 112, 115
Stryczyński Jan 118
Surdel Małgorzata 112, 117, 121, 126
Sułkowska-Bierezin Ewa 186
Syrokomska Marianna 125, 127, 130, 131, 132, 164
Szadkowski Roman 17
Szaflarska Danuta 92
Szaflarski Józef 34
Szczęśniak Ewa 186, 188
Szlamka Marta 17, 186, 188, 191
Szymanowska Marta 125
Szymańska Iwona 189, 190, 197
Szyszko Bożena 135, 136, 137, 152
Sławińska Elżbieta 118, 121
Słupski Jan 104, 114
Ściesińska Anna 104, 105
Śledziowska Ewa 113, 120, 121
Świerż Mieczysław 9, 43, 45, 48, 76, 121, 136, 140, 160, 165
Świerżówna Alina 92
Tarnawska Barbara 195
Tomkiewicz Aleksandra 200, 202, 203
Topczewska-Baranowska Danuta 112, 116, 117, 118, 126, 127
Truszkowski Adam 82, 87
Trzaskowska Hanna 174, 175
Tyszkiewicz Andrzej 121

Urbanówna Jadwiga 41
Ustupski Józef 56
Vogel Janusz 82, 88
Wach Danuta 161, 162, 163, 168, 170, 194, 195
Wach Zbigniew 160, 161, 162, 194
Wędrychowska Anna 41
Wielicki Krzysztof 76, 134, 172, 173
Wiglusz Joanna 191, 195, 201
Wiktorowska Hanna 151
Wilczkowski Andrzej 104, 109, 112, 175
Wilusz Krystyna 172, 173
Wiśniewska-Skoczylas Bogna 103, 104, 109, 115, 206
Witkiewicz Stanisław 40, 42, 43
Wolf Jan 166, 196
Wolska Maria 39
Worwa Stanisław 103, 107
Woźniak Kazimierz 154, 180
Wójcik Józef 12, 56, 93
Wójcik Zygmunt 12, 56, 93
Wydrzyńska Maria 13
Zacharzewska Małgorzata 118
Zaremba Krystyna 51
Zaruski Mariusz 43
Zielińska Zofia 79, 81, 92
Zienkiewicz Ewa 112
Zierhoffer Krystyna 171, 172
Znamięcki Aleksander 43, 44
Zygadlewicz Janina 119, 120, 126, 128, 131
Zyzyk Adam 124
Żak Irena 106
Żuławski Jerzy 57, 60, 74, 76, 102
Żuławski Wawrzyniec 45, 54, 56, 57, 60, 63, 74, 75, 76, 78, 81, 97, 102

Łapiński Czesław 75, 114, 123, 132, 143, 157, 162, 164, 168, 169, 175, 176, 200

Łaska Beata 34, 35, 36

Łącki Jan 107, 108, 132, 141

Łuszczewska Jadwiga 36

WYKAZ ILUSTRACJI (FOTOGRAFII)

Fot. 1. Wanda Jeromin i Aleksander Znamięcki nad Morskim Okiem, początek XX wieku, autor: Maksymilian Dudryk	44
Fot. 2. Wanda Jerominówna na szczycie w Tatrach, początek XX wieku	45
Fot. 3. Dr Marian Smoluchowski i Wanda Jerominówna podczas wycieczki w Tatrach, początek XX wieku	46
Fot. 4. Wybrane przez Mieczysława Świerza aforyzmy o tematyce taternickiej	48
Fot. 5. Zwłoki Lidii Skotnicówny pod południową ścianą Zamarłej Turni, 6.10.1929	59
Fot. 6. Zwłoki Marzeny Skotnicówny pod południową ścianą Zamarłej Turni, 6.10.1929	59
Fot. 7. Album fotograficzny Jadwigi Pierzchalanki, 1944	66
Fot. 8. Album fotograficzny Jadwigi Pierzchalanki, 1944	67
Fot. 9. Irena Iłakowiczowa w scenie „Taternictwo”, Warszawa 1937	68
Fot. 10. Odręcznie sporządzony przez Jadwigę Brydównę wykaz przejść taternickich z 1949 r.	85
Fot. 11. Jadwiga Brydówna z taternikami, pierwsze dni września 1949 r. Fot. Alina Kaszyn. Od lewej: Skawiński, osoba niezidentyfikowana, Jan Godzicki, Adam Truszkowski, Jadwiga Brydówna	87
Fot. 12. Harmonogram działalności tatrzańskiej Jadwigi Brydówny w 1949 r.	87
Fot. 13. Jadwiga Brydówna podczas odpoczynku w trakcie wspinaczki, autor nieustalony, przełom lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w.	88
Fot. 14. List Jadwigi Brydówny do matki z 19 października 1948 r.	89
Fot. 15. Zaświadczenie legalizujące pobyt i wspinaczki Jadwigi Brydówny w Tatrach Wysokich wydane w sierpniu 1951 r. przez Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze	96
Fot. 16. Obóz na Słowacji – Kieżmarska Chata 1954 rok. W drugim rzędzie od lewej: A. Wala, J. Wala, B. Wiśniewska (-Skoczylasowa), A. Puškáš, K. Heller, Irena Hráblikowa, R.W. Schramm, T. Zipser. – W pierwszym rzędzie: A. Wilczkowski, J. Doleżał, M. Stefański (z gitarą), N?, J. Lechowski, autor zdjęcia: Jan Słupski	104
Fot. 17. Henryk Mierzejewski na taborisku w Dolinie Rybiego Potoku. „Najnowszy model uprzęży naprawiany przez producenta”, II poł. lat 60. XX w., fot. H. Mierzejewski	111
Fot. 18. Danuta Topczewska-Baranowska „Toczek” na początku lat sześćdziesiątych XX wieku, autor: Michał Burczyk	118

Fot. 19. Halina Krüger-Syrokomska podczas wspinaczki trudnym kominem na Kołową Czubę, w pierwszym sezonie taternickim, 23 sierpnia 1957 r.	125
Fot. 20. Maszynopis zawierający wykaz ważniejszych przejść taternickich Haliny Krüger-Syrokomskiej z partnerami wspinaczkowymi w sezonach letnich 1958-1962	127
Fot. 21. Halina Krüger-Syrokomska podczas wspinaczki na Żabiego Mnicha, sierpień 1964 r.	130
Fot. 22. Halina Krüger-Syrokomska podczas wspinaczki na Żabiego Mnicha, sierpień 1964 r.	131
Fot. 23. Próba przejścia grani Morskiego Oka, 1967	132
Fot. 24. Irena Gellner asekurująca partnera na półkach wschodniej ściany Mnicha, droga Fereńskiego, sierpień 1970 r., autor: Janusz Skorek	137
Fot. 25. Wpis zespołu Czerwińska-Palmowska z próby przejścia drogi Łapińskiego-Paszuchy na Kazalnicy Mięguszowieckiej w dniach 9-11.02.1975 r., zakończonej interwencją GOPR	158
Fot. 26. Wpis zespołu Czerwińska-Palmowska z kolejnej próby przejścia drogi Łapińskiego-Paszuchy na Kazalnicy Mięguszowieckiej w dniach 8-10.02.1976 r., zakończonej samodzielnym wycofaniem się	158
Fot. 27. Po wspinaczce na Mnicha, kwiecień 1971 O lewej: Janusz Skorek, Zbyszek Wach, Andrzej Sikorski, Danuta Gellner (Wach)	161
Fot. 28. Wpis dotyczący nieudanej próby przejścia drogi Węgrzynowicza na Wołowej Szczerbinie przez zespół w składzie: Danuta Wach, Irena Gellner, Ewa Panejko i Wanda Rutkiewicz w dniach 29-30.12.1975 r.	162
Fot. 29. Wpis dotyczący przejścia drogi Węgrzynowicza na Wołowej Szczerbinie przez zespół w składzie: Danuta Wach, Irena Gellner, Ewa Panejko i Wanda Rutkiewicz w dniach 30-31.12.1975 r.	162
Fot. 30. Wpis dotyczący przejścia drogi Chrobaka na Kazalnicy Mięguszowieckiej przez Danutę Wach i Ewę Pankiewicz w dniach 1-2 sierpnia 1978 r.	163
Fot. 31. Strona tytułowa pracy dyplomowej autorstwa Dobrosławy Miodowicz-Wolf i Jana Wolfa: Technika i asekuracja przejść samotnych	166
Fot. 32. Ewa Panejko na zawodach wspinaczkowych w Sokolikach, 1976.....	167
Fot. 33. Wpis dotyczący przejścia drogi Łapińskiego na Mnichu przez Irenę Kęsę, Ewę Pankiewicz i Wandę Rutkiewicz w dniach 27-28 grudnia 1977 r.	169
Fot. 34. Krystyna Zierhoffer podczas przejścia Kantu Hakowego na Mnichu w 1977 r. Fot.: A Zakrzewski	171
Fot. 35. Krystyna Zierhoffer, 1977. Fot. A Zakrzewski	172

Fot. 36. Hanna Trzaskowska szkolona przez Wandę Rutkiewicz w Podlesicach, 1973 r.	175
Fot. 37. Informacja WOP o wymaganym pozwoleniu 1982 r. skutkująca brakiem wpisów taternickich do książki wyjść schroniska Murowaniec	182
Fot. 38. Statystyki Polskiego Związku Alpinizmu	183
Fot. 39. Marek Zygmąński, Elżbieta Fijałkowska ps. Glajza. Tyłem: Jan Fijałkowski, Tadeusz Skrzyszowski. W śpiworze Małgorzata Lemańska – pod Galeria Gankową	188
Fot. 40. Wpis Iwony Gronkiewicz dotyczący przejścia drogi „Sprężyna” na Kazalnicy	192
Fot. 41. Wpis Iwony Gronkiewicz dotyczący przejścia drogi Kurtyki i Czyżewskiego na Kazalnicy	192
Fot. 42. Wpisy Wandy Błaszkiwicz (później Rutkiewicz)	193
Fot. 43. Wanda Rutkiewicz na Przełęczy Karb po przejściu drogi wspinaczkowej na zachodniej ścianie Kościelca w towarzystwie turystów, 1984 r. Fot. Stéphane Shaffter	194
Fot. 44. Wpis Anieli Łukaszewskiej i Danuty Wach	195
Fot. 45. Wpis Dobrosławy Miodowicz-Wolf	196
Fot. 46. Sentencje taterników pokolenia „Nowej Fali” zamieszczone w księgach wyjść taternickich	198
Fot. 47. Sentencje taterników pokolenia „Nowej Fali” zamieszczone w księgach wyjść taternickich	199
Fot. 48. Schemat topograficzny nowej drogi wspinaczkowej „2+1” na Mnichu	201
Fot. 49. Grażyna Pawłowska-Nowak na Wysokiej w Tatrach 1985 r.	203
Fot. 50. Strony tytułowe Ksiąg wyjść taternickich	239

Aneks

Wykaz najważniejszych przejść wspinaczkowych z udziałem Polek w Tatrach w latach 1945-1989

1. Zasady opracowania wykazu przejść taternickich

Wykaz przejść taternickich zamieszczony w aneksie został opracowany na podstawie kwerendy źródeł archiwalnych i drukowanych, a jego zasadniczym celem jest udokumentowanie i uporządkowanie wybranych przejść taternickich kobiet, istotnych z punktu widzenia problematyki badawczej rozprawy. Zestawienie ma charakter dokumentacyjno-analityczny i stanowi uzupełnienie zasadniczego wyводу dysertacji. Zgromadzone w nim dane zostały wykorzystane zarówno do identyfikacji poszczególnych przejść, jak i do analizy chronologicznego, ilościowego i jakościowego wymiaru aktywności taternickiej kobiet.

Podstawę źródłową wykazu stanowią przede wszystkim materiały dokumentujące działalność taternicką w sposób bezpośredni, w szczególności: zachowane księgi wyjść taternickich z lat 1975-1985 prowadzone w schronisku Murowaniec na Hali Gąsienicowej, schronisku nad Morskim Okiem oraz w Centralnym Ośrodku Szkolenia PZA „Betlejemka” na Hali Gąsienicowej⁵⁸³ – zob. Fot. 50 ilustrująca zachowane księgi wyjść taternickich. W odniesieniu do części przejść wykorzystano relacje i materiały przekazane przez uczestniczki działalności taternickiej oraz członków ich rodzin. Należą do nich m.in. materiały dotyczące działalności Haliny Krüger-Syrokomskiej, przekazane przez Mariannę Syrokomską⁵⁸⁴, fragmentaryczne informacje dotyczące przejść wspinaczkowych kobiet wspinających się w latach 1970-1989 udostępnione przez Ewę Roszkowską⁵⁸⁵ oraz wykazy przejść udostępnione przez Monikę Niedbalską⁵⁸⁶ i Zofię Bachledę⁵⁸⁷. Informacje tego rodzaju traktowano jako

⁵⁸³ TPN ODT, *Księgi wyjść taternickich* z lat 1979-1982 ze schroniska Murowaniec; *Księgi wyjść taternickich* z lat 1975-1985 ze schroniska Morskie Oko; *Księgi wyjść taternickich* z lat 1978-1982 z COS PZA „Betlejemka”, materiały niezainwentaryzowane.

⁵⁸⁴ Fragmentaryczny wykaz przejść Haliny Krüger-Syrokomskiej przesłany 22.06.2026 r. – w posiadaniu autorki pracy.

⁵⁸⁵ Wykaz przejść wspinaczkowych Jacka Jasińskiego zawierający także informacje o działalności kobiet – prywatne archiwum Ewy Roszkowskiej.

⁵⁸⁶ Wykaz przejść Moniki Niedbalskiej przesłany 30.08.2026 r. – w posiadaniu autorki pracy.

⁵⁸⁷ Wykaz przejść Zofii Bachledy przesłany 29.08.2026 r. – w posiadaniu autorki pracy.

materiały źródłowe o charakterze osobowym i poddawano, w miarę możliwości, konfrontacji z zachowaną dokumentacją archiwalną i drukowaną. W przypadkach, w których nie było możliwości niezależnego potwierdzenia określonych danych, zachowywano informację o ich niepełnym lub jednostkowym charakterze.

Fot. 50. Strony tytułowe *Ksiąg wyjść taternickich*
Źródło: TPN ODT, materiały nieskatalogowane

Wykorzystano również *Księgi wypraw ratunkowych TOPR*⁵⁸⁸ oraz źródła drukowane – przede wszystkim roczniki: „Taternika”⁵⁸⁹, przewodnik taternicki autorstwa W.H. Paryskiego *Tatry Wysokie*⁵⁹⁰ stanowiący jedno z podstawowych opracowań topograficznych i wspinaczkowych dotyczących Tatr, zawierający również informacje o charakterze historycznym, a także informacje zamieszczone na stronach „Głosu Seniora”, prywatnego

⁵⁸⁸ *Księgi wypraw ratunkowych TOPR*, op. cit.

⁵⁸⁹ Przeanalizowano roczniki „Taternika” z lat 1945-1988. Szczególnie pomocne rubryki: *Podsumowania sezonów, Nowe drogi w Tatrach, Co nowego w Tatrach?, Przejścia i obozy w Tatrach, Wykaz wejść, Nowe drogi w „Taterniku”, Pożegnania* itp.

⁵⁹⁰ W.H. Paryski, *Tatry Wysokie. Przewodnik taternicki*, t. 1-25, op. cit.

czasopisma redagowanego przez Józefa Nykę, zawierającego materiały dotyczące historii i działalności środowiska taternickiego⁵⁹¹.

Istotnym materiałem uzupełniającym były również publikacje o charakterze encyklopedycznym i syntetyzującym wiedzę o historii taternictwa, w szczególności *Wielka encyklopedia tatrzańska*⁵⁹² Witolda H. Paryskiego i Zofii Radwańskiej-Paryskiej, *Wielka encyklopedia gór i alpinizmu* pod red. Małgorzaty i Jana Kielkowskich⁵⁹³ czy monografia *Zdobycie Tatr* autorstwa Jana Kielkowskiego⁵⁹⁴. W procesie weryfikacji i uzupełniania danych wykorzystano ponadto materiały publikowane przez Kluby Wysokogórskie, w tym *Księgę Jubileuszową Klubu Wysokogórskiego w Katowicach 1949–1999*⁵⁹⁵, a także niepublikowane prace magisterskie, w których znajdują się relacje i materiały pozyskane bezpośrednio od bohaterów lub ich rodzin informacje⁵⁹⁶. Zakres źródłowy wykazu został rozszerzony o informacje zawarte w publikacjach autobiograficznych i literackich autorstwa taterniczek, w szczególności w książce Anny Czerwińskiej *GórFanka. Moje ABC w skale i lodzie*⁵⁹⁷. Dodatkowy materiał dokumentacyjny został pozyskany w wyniku analizy archiwalnej fotografii górskiej, w tym fotografii pochodzących ze zbiorów Ryszarda Pilcha⁵⁹⁸.

Należy podkreślić, że sporządzenie kompletnego wykazu przejść taternickich kobiet w analizowanym okresie nie jest możliwe. Ograniczenie to wynika zarówno z charakteru zachowanej bazy źródłowej, jak i z uwarunkowań politycznych, organizacyjnych oraz wydawniczych, które wpływały na możliwość podejmowania i dokumentowania działalności

⁵⁹¹ www.nyka.home.pl, dostęp: 15.09.2026 r.

⁵⁹² W.H. Paryski, Z. Radwańska-Paryska, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, op. cit.

⁵⁹³ M. i J. Kielkowscy (red.), *Wielka Encyklopedia Gór i Alpinizmu*, t. III: *Góry Europy*, op. cit.; t. VI: *Ludzie gór*, op. cit.

⁵⁹⁴ J. Kielkowski, *Zdobycie Tatr. Historia i kronika taternictwa*, t. 3: *Lata 1926-1945*, op. cit.

⁵⁹⁵ P. Kasproski (red.), *Księga Jubileuszowa Klubu Wysokogórskiego w Katowicach 1949-1999*, op. cit. Szczególnie przydatne były tutaj części zatytułowane: *Pierwsze przejścia w Tatrach*, s. 76-79, *Najlepsze wspinaczkowe przejścia roku*, s. 80-94.

⁵⁹⁶ A. Kaczmarzyk, *Działalność wspinaczkowa Haliny Krüger-Syrokomskiej (1938-1982) na tle tradycji i współczesności polskiego taternictwa i alpinizmu kobiecego*, op. cit.; A. Kołacz, *Życie i działalność górską Anny Czerwińskiej*, op. cit.; M. Maśnik, *Góry, życie i twórczość Anny Skoczylas*, op. cit.; A. Ostrowska-Biela, *Wanda Rutkiewicz (1943-1992). Materiały do biografii i bibliografii alpinistki*, op. cit.; R. Piszczek, *Materiały do wspinaczkowej monografii ściany czołowej zachodniego filara Kopy Spadowej*, op. cit.; L. Podgórny, *Wschodnia ściana Mnicha nad Morskim Okiem w Tatrach. Materiały do wspinaczkowej monografii ściany*, op. cit.; A. Schabowski, D. Wilczyński, *Historia działalności Koła Zakopiańskiego Klubu Wysokogórskiego w latach 1936-1974*, op. cit.; A. Sowińska, *Dzieje Klubu Wysokogórskiego w Katowicach w latach 1949-1999 na tle rozwoju taternictwa w Polsce*, op. cit.; M. Wydrzyńska, *Polska kobieca działalność wspinaczkowa w Tatrach w latach 1945-1969*, op. cit.

⁵⁹⁷ A. Czerwińska, *GórFanka. Moje ABC w skale i lodzie*, op. cit.

⁵⁹⁸ *Archiwalne fotografie taterników aktywnych w latach 70. i 80.*, zbiory Ryszarda Pilcha, www.lojanci.org, dostęp: 10.05.2026 r.

taternickiej po zakończeniu II wojny światowej. Jednym z istotnych czynników ograniczających możliwości prowadzenia działalności taternickiej były regulacje dotyczące przekraczania granicy polsko-czechosłowackiej oraz związana z nimi kontrola ruchu w rejonie Tatr. W następstwie zmian w obowiązujących regulacjach granicznych działalność polskich taterników i taterniczek po czechosłowackiej stronie Tatr została istotnie ograniczona. Podejmowanie wypraw w te rejony wymagało spełnienia dodatkowych wymogów formalnych i organizacyjnych, co w praktyce znacząco utrudniało prowadzenie działalności wspinaczkowej poza polską część Tatr. W konsekwencji część aktywności taternickiej, która w innych warunkach mogłaby znaleźć odzwierciedlenie w dokumentacji środowiskowej, nie została w analizowanym materiale źródłowym zarejestrowana w sposób pozwalający na jej jednoznaczne odtworzenie.

Drugim czynnikiem ograniczającym możliwość wykorzystania dokumentacji drukowanej była nieregularność wydawania „Taternika”. Po II wojnie światowej ukazywał się od 1947 r. najpierw jako dwumiesięcznik (z przerwą w latach 1950-1955), później jako kwartalnik do 1980 r., a w latach 1981-1989 z radykalnie zmniejszoną liczbą zeszytów, ukazujących się dwa razy w roku. Nie bez znaczenia było też nastawienie redakcji na informacje z gór wysokich począwszy od lat 70-tych, co ograniczyło możliwość wykorzystania periodyku jako systematycznego źródła do rekonstrukcji aktywności taternickiej Polek w całym badanym okresie. Brak informacji w „Taterniku” nie może być jednak utożsamiany z brakiem określonego przejścia czy działalności wspinaczkowej; może on wynikać również z niepełnego charakteru zachowanej dokumentacji.

Ograniczenia źródłowe dotyczą również kompletności danych zawartych w poszczególnych wpisach. W części przypadków nie udało się ustalić dokładnej daty przejścia, pełnych imion i nazwisk uczestniczek lub danych dotyczących partnerów wspinaczkowych. Nieuzupełnianie takich informacji na podstawie domysłu należy traktować jako świadome założenie metodologiczne, wynikające z konieczności zachowania rozdziału pomiędzy informacją źródłowo potwierdzoną a rekonstrukcją hipotetyczną.

Przedstawiony poniżej wykaz ma charakter selektywny i jest uwarunkowany stanem zachowania oraz dostępnością materiału źródłowego. Za istotne z punktu widzenia historii i rozwoju taternictwa kobiet uznano w szczególności przejścia nowych dróg, przejścia o znacznym stopniu trudności oraz przejścia dokumentujące udział kobiet w istotnych przedsięwzięciach wspinaczkowych. Zgromadzone informacje poddano wieloetapowej weryfikacji poprzez konfrontację danych pochodzących z różnych typów źródeł. W przypadku rozbieżności między przekazami źródłowymi przeprowadzano ponowną analizę dostępnego

materiału, dążąc do ustalenia najbardziej wiarygodnej wersji danych. Informacje, których nie udało się jednoznacznie potwierdzić, pozostawiano w formie niepełnej, bez uzupełniania ich na podstawie domysłu. Przyjęta procedura miała na celu ograniczenie ryzyka powielania błędnych lub niezweryfikowanych informacji.

Selekcja materiału nie wynika wyłącznie z dostępności danych, lecz również z przyjętego celu badawczego. Uwzględniono przede wszystkim te przejścia, które mogą mieć znaczenie dla analizy udziału kobiet w powojennym taternictwie, w tym ich aktywności na drogach o różnym stopniu trudności, udziału w przejściach zespołowych, wytyczania nowych dróg oraz obecności kobiet w najważniejszych obszarach działalności taternickiej. Zestawienie uporządkowano chronologicznie, co umożliwia zarówno analizę indywidualnych biografii wspinaczkowych, jak i obserwację zmian zachodzących w aktywności taternickiej kobiet w kolejnych dekadach.

Wykaz należy tym samym traktować nie jako zamknięty katalog wszystkich przejść dokonanych przez kobiety, lecz jako wynik krytycznej kwerendy i porównania rozproszonych źródeł, stanowiący możliwie udokumentowaną rekonstrukcję wybranych przejawów aktywności taternickiej kobiet. Jego zawartość jest uwarunkowana zarówno zakresem zachowanej dokumentacji, jak i możliwościami współczesnej identyfikacji oraz weryfikacji poszczególnych informacji.

Informacje zawarte w wykazie zestawiono według następującego schematu:

- data przejścia,
- nazwa szczytu, ściany,
- nazwa drogi,
- uczestnicy przejścia z podkreśleniem udziału kobiet.

W przypadku rozbieżności lub niepełnych informacji zachowano dane w formie odpowiadającej ustaleniom wynikającym z dostępnego materiału źródłowego.

W przypisach zamieszczono dodatkowe informacje, istotne z punktu widzenia rozwoju taternictwa kobiet, w szczególności odnoszące się do ich znaczenia sportowego, samodzielności kobiet lub miejsca danego przejścia w rozwoju kobiecej działalności wspinaczkowej w Tatrach.

2. Wykaz najważniejszych tatrzańskich przejść wspinaczkowych z udziałem Polek w latach 1945-1989

Styczeń 1945, Kamienista, od Pyszniańskiej Przełęczy, **Elżbieta Skibniewska, Alina Świerżówna**, H. Czarnocki, J. Januszkowski, Z. Kozioł, M. Tatar.

7.02.1945, Żabia Czuba od Morskiego Oka, zachodnia ściana niższego wierzchołka, **Danuta Schiele**, W. Ostrowski⁵⁹⁹.

26.05.1945, Żabi Mnich, **Krystyna Heller**, M. Paully.

29.06.1945, Kozi Wierch, północny filar, **Krystyna Heller**, M. Paully.

29.06.1945, Zamarła Turnia, południowa ściana, **Krystyna Heller**, M. Paully.

8.08.1945, Durny Szczyt, wschodnia ściana, **Krystyna Heller**, M. Paully.

8.08.1945, Mięguszowiecki Szczyt Pośredni, północno-zachodnia grań od Mięguszowieckiej Przełęczy Wyżniej, **Zofia Zielińska**, T. Orłowski⁶⁰⁰.

10 i 12.08.1945, Mięguszowiecki Szczyt Pośredni, lewa połąć północno-wschodniej ściany, droga „Świerza”, **Wanda Henisz-Kamińska**, T. Orłowski⁶⁰¹.

17.08.1945, Wielicki Szczyt, lewa część północnej ściany, **Wanda Henisz-Kamińska**, T. Orłowski.

17.08.1945, Wielicka Przełęcz, ku północnemu-zachodowi, zejście wariantem do Doliny Litworowej, **Wanda Henisz-Kamińska**, T. Orłowski⁶⁰².

18.08.1945, Przełęcz pod Żabią Czubą, wprost od Morskiego Oka, Żabim Żlebem, **Aleksandra Babińska**, M. Babiński⁶⁰³.

18.08.1945, Mięguszowiecki Szczyt, północna ściana, **Krystyna Heller**, S. Worwa.

19.08.1945, Batyżowiecki Szczyt, północna ściana, **Krystyna Heller**, J. Piotrowski.

19.08.1945, Rumanowy Szczyt, wariant lewego filara na północno-wschodnim żebrze, **Wanda Henisz-Kamińska**, T. Orłowski⁶⁰⁴.

⁵⁹⁹ Nowa droga.

⁶⁰⁰ Nowa droga.

⁶⁰¹ Częściowo nowa droga.

⁶⁰² Nowa droga i nowa droga zejściowa.

⁶⁰³ Nowa droga.

⁶⁰⁴ Nowa droga.

20.08.1945, Mięguszwiecki Szczyt, północno-wschodnia ściana, wariant „Szczuki”, **Róża Drojecka, Krystyna Heller**, C. Łapiński, M. Paully, S. Worwa.

27.08.1945, Nawiesista Turnia, wschodnia ściana, A. Dobrowolski, **Krystyna Heller**, K. Paszucha⁶⁰⁵.

27.08.1945, Przełęczka pod Kopą Kondracką, od północnego wschodu, H. Czarnocki, J. Januszkowski, T. Kaczmarczyk, **Elżbieta Skibniewska (-Czabańska)**⁶⁰⁶.

15.09.1945, Przełęczka pod Żabią Czubą, od Morskiego Oka wprost Żabim Żlebem, **Aleksandra Babińska**, M. Babiński⁶⁰⁷.

17.09.1945, Wielicki Szczyt, wariant na lewej połąci północno-zachodniej ściany, **Wanda Henisz-Kamińska**, T. Orłowski⁶⁰⁸.

23.09.1945, Granaty, warianty na drodze Kominem „Drege’a”, **Krystyna Gajczak**, Z. Korosadowicz, Z. Schneigert⁶⁰⁹.

Marzec 1946, Zadni Kościelec, od zachodu na południową grań, **Ewa Winnicka**, M. Drozd, J. Mitkiewicz⁶¹⁰.

26.05.1946, Żabi Mnich, wariant na środkowej części zachodniej ściany niższego wierzchołka, **Krystyna Heller**, M. Paully.

Lipiec 1946, Zmarzła Przełęcz, od południa prawym żeblem na schodnie siodło przełęczy, **Janina Naorniakowska**, P. Vogel.

14.07.1946, Świnica, wariant na prawej połąci północno-zachodniej ściany, droga „Stanisławskiego”, **Zofia Radwańska-Paryska**, W.H. Paryski.

21.07.1946, Miedziane, południowo-wschodnia ściana od strony Morskiego Oka, **Aleksandra Babińska**, M. Babiński.

Sierpień 1946, Żabi Mnich, lewa część północno-zachodniej ściany głównego wierzchołka, **Irena Gieysztorowa**, **Ewa Rerkowska**, M. Gieysztor, P. Vogel.

09.08.1946, Mnich, droga „Przez Płyte”, **Anna Skoczylas**, **Maria Bleszyńska** wraz z towarzyszami.

⁶⁰⁵ Drugi przejście.

⁶⁰⁶ Nowa droga.

⁶⁰⁷ Częściowo nowa droga.

⁶⁰⁸ Nowa droga.

⁶⁰⁹ Nowa droga.

⁶¹⁰ Pierwsze przejście zimowe.

20.08.1946, Mały Lodowy Szczyt, wariant południowo-zachodnim Żlebem Komarnickich, **Róża Drojecka**, Z. Hegerle, J. Kumała.

28.08.1946, Żabi Szczyt Wyżni, główny żleb zachodniej ściany od północnego-zachodu, **Zofia Radwańska-Paryska**, W.H. Paryski⁶¹¹.

28.08.1946, Białczańska Przełęcz Wyżnia, żlebem wprost od północnego-zachodu, **Wanda Henisz-Kamińska**, T. Orłowski.

28.08.1946, Białczańska Przełęcz, od Białczańskiej Przełęczy Wyżniej w poprzek północno-wschodniej ściany Żabiego Mnicha, **Zofia Radwańska-Paryska**, W.H. Paryski.

29.08.1946, Żabia Lalka, dolna część południowo-zachodniej grani z Doliny Rybiego Potoku, **Róża Drojecka**, **Wanda Henisz-Kamińska**, Z. Dziędzielewicz, T. Orłowski.

29.08.1946, Żabi Mnich, północno-wschodnia ściana, **Zofia Radwańska-Paryska**, W.H. Paryski.

31.08.1946, Żabia Lalka, środkowa część południowo-zachodniej grani z Doliny Rybiego Potoku, **Wanda Henisz-Kamińska**, Z. Dziędzielewicz, T. Orłowski.

4.09.1946, Zadni Mnich, południowo-wschodni uskok, **Wanda Henisz-Kamińska**, **Małgorzata Serini-Bulska**, T. Orłowski⁶¹².

04.09.1946, Żabia Czuba, zachodnie żebro środkowej ściany, **Zofia Radwańska-Paryska**, W.H. Paryski⁶¹³.

06.09.1946, Spiska Grzęda, zejście ku zachodowi, **Zofia Radwańska-Paryska**, W.H. Paryski⁶¹⁴.

06.09.1946, Wyżnia Spiska Przełęczka, zachodni żleb z obchodzeniem progów, **Zofia Radwańska-Paryska**, W.H. Paryski.

6.09.1946, Żabi Szczyt Wyżni, **Wanda Henisz-Kamińska**, T. Orłowski⁶¹⁵.

06.09.1946, Żabi Szczyt Wyżni, wschodnia grań od Młynarzowej Przełęczy, **Małgorzata Serini -Bulska**.

20.09.1946, Żabia Czuba, prawe żebro zachodniej ściany, **Zofia Radwańska-Paryska** i W.H. Paryski.

⁶¹¹ Nowa droga.

⁶¹² Nowa droga bez techniki hakowej.

⁶¹³ Nowa droga.

⁶¹⁴ Nowa droga zejściowa.

⁶¹⁵ Przejście to zostało wyróżnione w „Taterniku”: „Pierwsze wejście właściwą, środkową częścią, północnej ściany, droga nadzwyczaj trudna, eksponowana i bardzo piękna, należąca do najwspanialszych dróg tatrzańskich; skała lita, od wejścia pięć godzin”. T. Orłowski, *Skalne drogi*, „Taternik” 1947, nr 1, s. 22-23.

29.12.1946, Świnica, grań od Walentkowej Przełęczy, z Doliny Walentkowej, **Olga Myszkowska**, S. Chudziński, Z. Korosadowicz, Z. Makowiczka, J. Mitkiewicz.

około 1947, Walentkowa Przełęcz, od północnego-wschodu, **Irena Gieysztorowa**, **Zofia Radwańska-Paryska**.

około 1947, Mnich, zejście od zachodu przez górną część północno-zachodniej ściany, **Zofia Radwańska-Paryska**, A. Krzyżak, W.H. Paryski.

1947, Rumanowy Szczyt, środkowa część północno-wschodniej ściany (Rumanowym Korytem i ścianą szczytową), **Krystyna Hellerówna**, M. Paully.

1947, Żabi Szczyt Niżni, przez Grań Apostołów, **Wanda Henisz-Kamińska**, **Zofia Radwańska-Paryska**, J. K. Dorawski, W.H. Paryski.

Zima 1947, Owcza Przełęcz, od Czarnego Stawu nad Morskim Okiem, zejście tą samą drogą, **Maria Skroczyńska**, **Danuta Szaflarska**, T. Orłowski, W. Żuławski.

Kwiecień 1947, Zachodnie Żelazne Wrota, przez północny żleb, **Krystyna Hellerówna**, A. Dobrowolski, S. Worwa i towarzysze⁶¹⁶.

Lipiec 1947, Żabi Szczyt Niżni, górna część zachodniego żebra Marusarzowej Turni, **Wanda Henisz-Kamińska**, Zofia Krygowska⁶¹⁷.

02.07.1947, Żabi Szczyt Niżni, przez Grań Apostołów, **Zofia Radwańska-Paryska** i W.H. Paryski, S. Groński, C. Łapiński.

11.07.1947, Niżne Rysy, zejście południową granią, **Anna Tatarkiewiczowa**, K. Tatarkiewicz.

12.07.1947, Mięguszowiecki Szczyt Pośredni, lewy filar północno-wschodniej ściany, droga „Świerza”, **Wanda Henisz-Kamińska**, L. Gorski.

14.07.1947, Żabi Szczyt Niżni, górna część zachodniego żebra Marusarzowej Turni, **Wanda Henisz-Kamińska**, Zofia Krygowska⁶¹⁸.

Sierpień 1947, Zadni Kościelec, lewa część zachodniej ściany, droga „Stanisławskiego”, **Teresa Bromowiczowa**, **Irena Gieysztorowa**, Z. Bromowicz, M. Gieysztor, P. Vogel.

01.08.1947, Zawratowa Turnia, północno-zachodnia ściana w linii spadku wierzchołka, **Henryka Góralówna**, E. Gierasinski, J. Merta, J. Mierzejewski.

06.08.1947, Pościel Jasińskiego, od północnego-zachodu z Doliny Pańszczycy, **Anna Skoczyła**, **Maria Bleszyńska**, J. Mischke, K. Mischke.

⁶¹⁶ Drugie przejście zimowe.

⁶¹⁷ Nowa droga.

⁶¹⁸ Nowa droga.

07.08.1947, Świnica, północno-zachodnia grań, **Anna Skoczylas, Maria Bleszyńska, M. Korowicz.**

08.08.1947, Wyżni Sobkowy Przechód, wprost od północy, droga „Kędziora”, **Jadwiga Bilińska, Aleksandra Czajówna, F. Kędzior, M. Makarewicz, J. Sławiński.**

26.09.1947, Żabi Szczyt Niżni, prawa część północno-zachodniej ściany, droga „Schielego”, **Krystyna Jakubowska, Z. Schneigert, P. Vogel.**

26.09.1947, Żabi Szczyt Niżni, prawa część północno-zachodniej ściany, droga „Vogla”, **Krystyna Jakubowska, Zbigniew S., P. Vogel.**

15.01.1948, Żółta Turnia, wprost od zachodu, lewym żlebem, **Halina Schramm, Zofia Wolińska, Z. Abgarowicz, R.W. Schramm.**

30.03.1948, Mnich, droga „Przez Płyte”, Z. Kozioł, **Elżbieta Skibniewska.**

31.03.1948, Żabi Szczyt Niżni i Młynarz, K. Jakubowski, **Elżbieta Skibniewska.**

03.04.1948, Opalony Wierch, południowo-wschodnia grzęda, **Anna Skoczylas, Jadwiga Bilińska, Róża Drojecka, Alina Starczewska, A. Dobrowolski, J. Hajdukiewicz, Z. Kozioł, C. Łapiński, W. Nowyk, R.W. Schramm, S. Siedlecki, W. Tomaszekiewicz⁶¹⁹.**

08.1948, Pościel Jasińskiego, od północnego-wschodu, **Janina Janikowska, C.J. Bajer, J. Chmielowski, M. Korowicz, W. Łaba, J. Maślanka.**

08.1948, Żabi Mnich, północno-zachodnim kominem z Doliny Rybiego Potoku, **Danuta Schiele, P. Vogel.**

05.08.1948, Łomnica, północno-wschodnie żebro, **Stefania Grodzieńska, W. Żuławski⁶²⁰.**

08.08.1948, Żabi Szczyt Niżni, lewe żebro zachodniego filara, droga „Świerza”, **Alina Starczewska, T. Orłowski.**

11.08.1948, Białczańska Przełęcz Wyżnia, wprost południowo-zachodnim żlebem, **Alina Starczewska, T. Orłowski, J. Żuławski, W. Żuławski⁶²¹.**

19.08.1948, Mięguszowiecki Szczyt, północna ściana od Morskiego Oka, **Danuta Schiele, J.W. Żuławski.**

22.08.1948, Mała Kołowa Turnia, prawa część północno-zachodniej ściany z Doliny Kołowej, **Irena Gieysztorowa, S. Groński.**

⁶¹⁹ Pierwsze przejście zimą.

⁶²⁰ Nowa droga.

⁶²¹ Drugie przejście.

26.08.1948, Żabia Lalka, południowo-wschodnia ściana z Doliny Rybiego Potoku, **Aleksandra Babińska**, M. Babiński.

26.08.1948, Żabia Lalka, południowo-zachodnia ściana z Doliny Rybiego Potoku, **Aleksandra Babińska**, M. Babiński.

27.08.1948, Mięguszwiecki Szczyt Pośredni, środkowy filar północno-wschodniej ściany, droga „Orłowskiego”, **Danuta Schiele**, T. Orłowski, W. Żuławski⁶²².

06.09.1948, Przełęcz Nowickiego, ostrogą wprost od północy, **Jadwiga Dorawska**, **Danuta Mischke**, **Zofia Radwańska-Paryska**, J.K. Dorawski, M. Korowicz, W. Kwapiński, M. Mischke, W.H. Paryski, przewodnik Tadeusz Giewont.

06.01.1949, Żabia Czuba, prawa depresja zachodniej ściany, **Anna Skoczylas**, A. Fedeczko, Andrzej Hrebenda, Aleksander Rokita⁶²³.

06.01.1949, Żabi Szczyt Niżni, północną granią od strony Wanty, **Anna Skoczylas**, A. Fedeczko, A. Hrebenda, A. Rokita.

06.01.1949, Żabi Szczyt Niżni, od Przełęczki pod Żabią Czubą, **Anna Skoczylas**, A. Fedeczko, A. Hrebenda, A. Rokita.

06.01.1949 - Żabi Szczyt Niżni, od Białczańskiej Przełęczy, obchodząc południową grań, **Anna Skoczylas**, A. Fedeczko, A. Hrebenda, A. Rokita.

04.1949, Skrajna Turnia, północno-zachodnia ściana, **Krystyna Jakubowska**, K. Guzik.

13.04.1949, Mięguszwiecki Szczyt Czarny, wschodnia ściana, **Helena Kowalska-Hajdukiewiczowa**, E. Strzeboński⁶²⁴.

14.04.1949, Mnich, północno-zachodnia ściana, **Anna Kuralówna**, Z. Jaworski, A. Manda⁶²⁵.

15.04.1949, Ciemnosmreczyńska Turnia, północno-zachodnia grań, **Anna Kuralówna**, H. Nadziakiewicz, E. Strzeboński.

17-18.04.1949, Niżne Rysy, północno-zachodnia ściana z Czarnostawiańskiego Kotła, **Helena Kowalska-Hajdukiewiczowa**, Z. Hegerle, E. Strzeboński, J. Woźniak.

19.04.1949, Ciężka Przełęczka, wprost od północnego-zachodu z Czarnostawiańskiego Kotła, **Jadwiga Bilińska**, A. Manda, W. Nowyk.

19.04.1949, Białczańska Przełęcz Wyżnia, zejście nad południowo-wschodni brzeg Czarne Stawu pod Rysami, **Jadwiga Bilińska**, A. Manda, W. Nowyk.

⁶²² Nowa droga.

⁶²³ Droga uczęszczana tylko zimą.

⁶²⁴ Drugie przejście zimowe.

⁶²⁵ Pierwsze przejście zimowe.

19.04.1949, Białczańska Przełęcz Wyżnia, od Przełęczki pod Żabią Czubą, **Jadwiga Bilińska**, A. Manda, W. Nowyk.

20.04.1949, Przełęcz pod Rysami, od zachodu z Doliny Rybiego Potoku, **Elżbieta Skibniewska (Czabańska)**, A. Herold, J. Januszkowski, J. Urban.

20.04.1949, Niżne Rysy, południowa grań, **Elżbieta Skibniewska (Czabańska)**, A. Herold, J. Januszkowski, J. Urban.

20.04.1949, Hińczowa Turnia, północno-wschodnia ściana z Wyżniego Czarnostawiańskiego Kotła, **Helena Kowalska-Hajdukiewiczowa**, E. Strzeboński⁶²⁶.

20.04.1949, Przełęczka pod Żabią Czubą, wprost od Morskiego Oka, Żabim Żlebem, **Anna Skoczylas**, A. Hrebenda.

20.04.1949, Żabi Szczyt Niżni, od Przełęczki pod Żabią Czubą, **Anna Skoczylas**, A. Hrebenda.

21.04.1949, Innominata (Rysy), zachodnia grań z Żabiej Przełęczy, **Elżbieta Skibniewska (Czabańska)**, K. Jakubowski⁶²⁷.

25.04.1949, Młynarz, północno-zachodnia grzęda, **Helena Kowalska-Hajdukiewiczowa**, **Jadwiga Pierzchalanka**, S. Chałubiński, S. Dżułyński, S. Hirsch, E. Jancyk, K. Jakubowski, W. Kot, L. Michalski, I. Mydlarz, W. Popielewicz, A. Rokita, J. Staszal, E. Strzeboński.

Czerwiec 1949, Czarne Ściany, **Jadwiga Brydówna**.

Lipiec 1949, Marchwiczna Przełęcz, zejście wprost ku wschodowi, **Stefania Grodzieńska**, **Zofia Radwańska-Paryska**, W. Żuławski⁶²⁸.

Lipiec 1949, Zmarzła Przełęcz i grań Zamarłej Turni, **Jadwiga Brydówna** z towarzyszem.

Lipiec 1949, Kozia Przełęcz Wyżnia przez Kozie Czuby, **Jadwiga Brydówna** z towarzyszem.

01.07.1949, Mięguszowiecki Szczyt Środkowy, droga „Świerza”, **Krystyna Jakubowska**, S. Pedleki, M. Karpiński, W. Żuławski⁶²⁹.

18.07.1949, Przełęczka pod Żabią Czubą, wprost od Morskiego Oka, Żabim Żlebem, **Wiesława Mazurówna**, Z. Przybyłkiewicz.

27.07.1949, Mięguszowiecki Szczyt Czarny, prawa część północnej ściany, **Teresa Hildt**, J. Rowiński, R.W. Schramm, J. Zaunar.

⁶²⁶ Pierwsze przejście zimowe

⁶²⁷ Pierwsze przejście zimowe

⁶²⁸ Nowa droga zejściowa.

⁶²⁹ Trzecie przejście.

28.07.1949, Żabi Mnich, od północnego-zachodu wprost na główny wierzchołek, **Anna Skoczylas, Jadwiga Siemińska, A. Halpern, J. Szumski.**

28.07.1949, Żabi Mnich, północna grań od Białczańskiej Przełęczy, **Anna Skoczylas, J. Szumski.**

Sierpień 1949, Łomnica i Łomnicka Próba, **Anna Skoczylas** (samotnie).

Sierpień 1949, Cubryna, środkowa część północno-wschodniej ściany, **Krystyna Jakubowska, Z. Korosadowicz, J. Żuławski, J.W. Żuławski.**

Sierpień 1949, Przełęcz w Widłach, wprost od północnego-zachodu, z Miedzianej Kotliny, **Krystyna Jakubowska, J. Mierzejewski, T. Orłowski, W. Trzeciakowski.**

03.08.1949, Mały Kieźmarski Szczyt, północno-zachodnia grań, **Krystyna Jakubowska, W. Żuławski.**

03.08.1949, Uszata Turnia, ścisła północno-zachodnia grań, **Krystyna Jakubowska, W. Żuławski, W. Trzeciakowski, J. Wojsznis⁶³⁰.**

05.08.1949, Łomnica, północno-wschodnie żebro, z Doliny Łomnickiej przez Cmentarzysko, **Stefania Grodzieńska, J.W. Żuławski.**

08.08.1949, Wysoka, środkowa część północnej ściany na Przełęczkę w Wysokiej, droga „Stanisławskiego”, **Wanda Henisz-Kamińska, J. Strzelecki, J.A. Ziemiński.**

10.08.1949, Wielicki Szczyt, północna grań, **Stefania Grodzieńska, J. W. Żuławski.**

10.08.1949, Żabia Lalka, zejście ukosem przez północno-wschodnią ścianę i południowo-zachodnią grań, **Aleksandra Babińska, Wiesława Mazurówna, M. Babiński, Z. Przybyłkiewicz.**

16.08.1949, Mnich, lewa część północno-zachodniej ściany, **Anna Skoczylas, Jadwiga Siemińska, A. Górka.**

23.08.1949, Żabi Szczyt Niżni, od północy z Doliny Rybiego Potoku, droga „Żuławskiego”, **Krystyna Jakubowska, J.W. Żuławski, J. Żuławski.**

26.08.1949, Mięguszowiecki Szczyt Pośredni, lewa część południowo-zachodniej ściany, **Krystyna Jakubowska, Maria Skroczyńska, J. Żuławski i J.W. Żuławski⁶³¹.**

Wrzesień 1949, Grań Niebieskiej Turni, **Jadwiga Brydówna.**

Wrzesień 1949, Grań Walentkowego Wierchu, **Jadwiga Brydówna.**

⁶³⁰ Nowa droga.

⁶³¹ Nowa droga.

Wrzesień 1949, Grań Mięguszowieckiego Szczytu, **Jadwiga Brydówna**.

Wrzesień 1949, Mnich, **Jadwiga Brydówna**.

26.09.1949, Mała Buczynowa Turnia, północna ściana z Doliny Pańszczycy, **Barbara Grocholska**, L. Ziemblic.

29.09.1949, Mięguszowiecki Szczyt Pośredni, lewa część północno-zachodniej ściany, **Jadwiga Pierzchalanka**, J. Cetnarski, B. Niemkiewicz, W.H. Paryski, J. Wawrytko.

Październik 1949, Kościelec, północno – wschodnia grań, zejście na przełęcz Mylną, **Jadwiga Brydówna**, Chałubiński z towarzyszem.

Październik 1949, Przełęcz Mylna, na południowe siodło od Czarnego Stawu Gąsienicowego, **Jadwiga Brydówna**, Chałubiński z towarzyszem.

19.02.1950, Żółta Turnia, północno-zachodni komin, z Doliny Rybiego Potoku, **Helena Kowalska-Hajdukiewiczowa**, **Barbara Stolarska**, J. Hajdukiewicz, E. Strzeboński.

04-05.03.1950, Żabi Mnich, północno-zachodni komin, z Doliny Rybiego Potoku, **Anna Kuralówna (Nowicka)**, K. Jakubowski, T. Nowicki, Z. Węgrzynowicz.

26.03.1950, Kościelcowa Przełęcz, północno-wschodnia grzęda Kościelca, **Helena Kowalska-Hajdukiewiczowa**, **Krystyna Jakubowska**, J. Hajdukiewicz, M. Mischke.

30-31.03.1950, Kozi Wierch, prawa część północnej ściany, droga „Grońskiego”, **H. Kowalska-Hajdukiewiczowa**, E. Strzeboński⁶³².

Kwiecień 1950, Cubryna, od północnego-wschodu, **Helena Kowalska-Hajdukiewiczowa**, J. Hajdukiewicz.

Kwiecień 1950, Cubryna, od północnego-wschodu, **Aleksandra Dobrowolska**, A. Dobrowolski.

08.04.1950, Żabi Szczyt Niżni, od północy, **Krystyna Jakubowska**, J. Żuławski, W. Żuławski⁶³³.

08.04.1950, Żabia Czuba, środkowe żebro zachodniej ściany, **Krystyna Jakubowska**, K. Brun, T. Orłowski, W. Żuławski⁶³⁴.

28.05.1950, Skrajny Granat, prawe żebro zachodniej ściany, **Helena Kowalska-Hajdukiewiczowa**, J. Hajdukiewicz, E. Strzeboński.

14.07.1950, Mięguszowiecki Szczyt Pośredni, obchodząc południowo-wschodnią grań, **Stefenia Grodzieńska**, J. Kott, L. Pawłowski, J.W. Żuławski.

⁶³² Pierwsze przejście zimowe.

⁶³³ Nowa droga.

⁶³⁴ Pierwsze przejście zimowe.

14.07.1950, Mięguszwiecki Szczyt Czarny, prawa część północno-wschodniej ściany Kazalnicy, droga „Korosadowicza” i „Staszla”, **Orla Gorska, Teresa Jurkowska, J. Długosz.**

19.07.1950, Żabi Szczyt Niżny, prawe żebro zachodniego filara, droga „Sokołowskiego”, **Nelly Gorska, Orla Gorska, Teresa Jurkowska, J. Długosz.**

21.07.1950, Mięguszwiecki Szczyt Pośredni, prawa część północno-wschodniej ściany na północno-zachodnią grań, droga „Ciesielskiego”, **Zofia Krupińska, S. Podlecki, J. Sawicki.**

24.07.1950, Cubryna, prawa część północno-zachodniej ściany, **Nelly Gorska, Orla Gorska, Teresa Jurkowska, J. Długosz.**

28.07.1950, Skrajna Bednarzowa Ławka, od północnego-wschodu, z Doliny Hilińskiej, **Teresa Hildt (Węgrzynowiczowa), T. Nowicki.**

02.08.1950, Żabi Szczyt Niżni, przez Grań Apostołów, **Orla Gorska, J. Długosz.**

08.08.1950, Żabi Mnich, prawa część północno-zachodniej ściany głównego wierzchołka, **Maria Skroczyńska, S. Groński, T. Orłowski, W. Żuławski**⁶³⁵.

09.08.1950, Żabi Mnich, prawa część północno-zachodniej ściany głównego wierzchołka, **Anna Sobocińska (Chramiec), J. Strzelecki.**

11.08.1950, Żabi Szczyt Niżni, przez Grań Apostołów, **Orla Gorska, Anna Kuralówna (Nowicka), J. Długosz.**

12.08.1950, Zadni Mnich, środkowy filar północnej ściany, **Anna Sobocińska (Chramiec), T. Orłowski, J.W. Żuławski**⁶³⁶.

12.08.1950, Mięguszwiecki Szczyt Czarny, wschodnia ściana, **Zofia Marusarzówna, L. Pawłowski, M. Robakiewicz, J. Strzelecki.**

13.08.1950, Przełęczka pod Żabią Łalką, południowo-wschodni komin, z Doliny Rybiego Potoku), **Anna Skoczylas, Teresa Hildt, W. Czyż.**

13.08.1950, Żabia Łalka, północno-zachodni komin, z Doliny Rybiego Potoku, **Anna Skoczylas, Teresa Hildt, W. Czyż.**

13.08.1950, Żabia Łalka, od Przełęczki pod Żabią Łalką, północno-wschodnia grań, **Anna Skoczylas, Teresa Hildt, W. Czyż.**

13.08.1950, Niżne Rysy, północno-zachodnia ściana Spadowej Kopy, **Stefania Grodzieńska, Anna Sobocińska (Chramiec), T. Orłowski, J.W. Żuławski**⁶³⁷.

⁶³⁵ Nowa droga.

⁶³⁶ Nowa droga.

⁶³⁷ Nowa droga.

13.08.1950, Spadowa Kopa, północno-zachodnia ściana, **Anna Sobocińska (Chramiec), Stefania Grodzieńska**, T. Orłowski, W. Żuławski⁶³⁸.

13.08.1950, Czeska Przełęczka, zejście wprost ku północnemu-zachodowi, **Anna Sobocińska (Chramiec), Stefania Grodzieńska**, T. Orłowski, W. Żuławski⁶³⁹.

13.08.1950, Kopa Spadowa, lewa część, droga „Orłowskiego”, **Anna Sobocińska (Chramiec), Stefania Grodzieńska**, T. Orłowski, J. W. Żuławski⁶⁴⁰.

15.08.1950, Zadni Mnich, prawy filar północnej ściany, **Anna Sobocińska (Chramiec)**, T. Orłowski, J.W. Żuławski.

17.08.1950, Mnich, od zachodu przez przewieszkę, **Anna Skoczylas**, J. Słupski.

18.08.1950, Żabi Szczyt Niżni, prawy skraj południowo-zachodniej ściany, **Aleksandra Babińska, Wiesława Mazurówna**, M. Babiński, Z. Przybyłkiewicz.

20.08.1950, Cubryna, lewa część północno-zachodniej ściany, **Krystyna Sałyga**, S. Groński, M. Tomaszewski.

22.08.1950, Mięguszowiecki Szczyt Czarny, północno-zachodnia grań, **Anna Skoczylas, Orla Gorska, Krystyna Żwirski**.

22.08.1950, Żabi Mnich, lewy filar zachodniej ściany niższego wierzchołka, **Teresa Hildt (Węgrzynowiczowa), Krystyna Jakubowska**, K. Brun, T. Orłowski, W. Trzeciakowski.

23.08.1950, Liliowe, prawy żleb od północnego-wschodu, **Stefania Grodzieńska**, W. Żuławski⁶⁴¹.

24.08.1950, Granaty, od zachodu na przełęczkę między Pośrednim, a Skrajnym Granatem droga „Stanisławskiego”, **Stefania Grodzieńska**, J.W. Żuławski.

25.08.1950, Żabi Szczyt Niżni, lewy filar północno-zachodniej ściany, droga „Stanisławskiego”, **Anna Skoczylas**, J. Szumski.

26.08.1950, Wołowa Turnia, prawa część północnej ściany, droga „Stanisławskiego”, **Teresa Hildt**, W. Ostrowski, J. Piotrowski.

28.08.1950, Niżne Rysy, zachodni żleb z Czarnostawiańskiego Kotła, **Teresa Hildt (Węgrzynowiczowa)**, T. Orłowski.

28.08.1950, Niżne Rysy, zachodnia grzęda z Czarnostawiańskiego Kotła, **Teresa Hildt (Węgrzynowiczowa)**, T. Orłowski.

⁶³⁸ Nowa droga.

⁶³⁹ Nowa droga zejściowa bez pomocy liny.

⁶⁴⁰ Nowa droga.

⁶⁴¹ Drugie przejście.

29.08.1950, Pośrednia Turnia, środek północnej ściany, **Stefania Grodzieńska**, J.W. Żuławski⁶⁴².

31.08.1950, Żółta Igła, z zachodu na wschód, **Stefania Grodzieńska**, J.W. Żuławski.

31.08.1950, Cubrynka, południowo-wschodnia ściana z Doliny Hińczowej, **Teresa Hildt (Węgrzynowiczowa)**, **Krystyna Żwirska**, T. Nowicki.

06.04.1951, Miedziane, wschodnia grzęda, **Krystyna Jakubowska**, Z. Hegerle, J. Mierzejewski, W. Ostrowski, J. Piotrowski, W. Żuławski⁶⁴³.

07.04.1951, Mięguszwiecka Przełęcz pod Chłopkiem, wprost z Mięguszwieckiego Kotła od północny, **Helena Kowalska-Hajdukiewiczowa**, J. Hajdukiewicz, A. Rokita, E. Strzeboński, S. Worwa.

07.04.1951, Białczańska Przełęcz Wyżnia, poprzez dolne urwiska południowo-zachodniego żlebu, T. Orłowski, W. Żuławski, częściowo, **Krystyna Jakubowska**⁶⁴⁴.

30.07 i 07.08.1951, Kieszonkowe Turnie, górna część grani, **Stefania Grodzieńska**, W. Żuławski⁶⁴⁵.

30.07.1951, Miedziane, południowo-wschodnia grań, **Anna Skoczylas**, A. Hrebenda.

01.08.1951, Mnich, Droga „Przez Płyty”, **Anna Skoczylas**, A. Hrebenda.

05.08.1951, Mały Kozi Wierch, lewy żleb północnej ściany, **Anna Sobocińska (Chramiec)**, W. Żuławski⁶⁴⁶.

07.08.1951, Kozi Wierch, lewy żleb południowo-zachodniej ściany, **Anna Skoczylas**, **Jadwiga Siemińska**, A. Hrebenda, J. Słupski.

07.08.1951, Zamarzła Przełęcz, od południa, prawe żebro na wschodnie siodło przełęczy, **Anna Skoczylas**, **Jadwiga Siemińska**, A. Hrebenda, J. Słupski.

20.08.1951, Zamarzła Przełęcz, od południa, środkowa depresja, **Anna Skoczylas**, **Irena Żak**, A. Skoczylas, Z. Skoczylas.

25.08.1951, Mała Buczynowa Turnia, lewa połącz zachodniej ściany na główny wierzchołek, **Anna Sobocińska (Chramiec)**, J. Mierzejewski, W. Żuławski⁶⁴⁷.

26.08.1951, Mnich, lewa część północno-zachodniej ściany, **Anna Skoczylas**, H. Bednarek.

⁶⁴² Nowa droga.

⁶⁴³ Pierwsze przejście zimowe.

⁶⁴⁴ Pierwsze przejście zimowe.

⁶⁴⁵ Nowa droga.

⁶⁴⁶ Trzecie przejście.

⁶⁴⁷ Nowa droga.

26-27.08.1951, Buczynowe Czuby, północna ściana, **Anna Sobocińska (Chramiec)**, J. Mierzejewski, W. Żuławski⁶⁴⁸.

27.08.1951, Mała Buczynowa Turnia, północno-zachodnia ściana niższego wierzchołka, **Anna Sobocińska (Chramiec)**, J. Mierzejewski, W. Żuławski.⁶⁴⁹

29.08.1951, Miedziane, północno-wschodnia ściana, **Anna Skoczylas**, A. Hrebenda.

03.09.1951, Świstówka, północna ściana, **Anna Skoczylas**, J. Długosz.

05.09.1951, Kozi Wierch, środkowy filar południowo-zachodniej ściany, **Anna Skoczylas**, J. Szumski.

05.09.1951, Kozi Wierch, prawy żleb, **Anna Skoczylas**, J. Mierzejewski, A. Skoczylas.

13.09.1951, Kozi Wierch, południowo-wschodni komin na Buczynową Strażnicę, **Anna Sobocińska (Chramiec)**, T. Orłowski, J. Piotrowski, W. Żuławski⁶⁵⁰.

15.09.1951, Skrajna Tomkowa Igła, północno-zachodnia ściana, **Stefania Grodzieńska**, W. Żuławski.

11.04.1952, Miedziane, północno-wschodnią grań, **Anna Skoczylas**, **Maria Lechowska**, J. Słupski, S. Worwa.

11.04.1952, Giewont, północna ściana, **Helena Kowalska-Hajdukiewiczowa**, J. Hajdukiewicz, E. Strzeboński⁶⁵¹.

17.04.1952, Świnica, północno-zachodnia grań, **Anna Skoczylas**, **Maria Lechowska**, K. Filek, Z. Hegerle, S. Worwa, J. Zarębski.

14.07.1952, Kościelec, dolną częścią wschodniej ściany i południową granią na szczyt, **Anna Skoczylas**, M. Bernadt, A. Skoczylas.

06.08.1952, Mnich, od wschodu na Niżną Mníchową Przełęczkę, **Anna Skoczylas**, K. Filek, K. Filek.

24.08.1952, Kościelec, południowa grań, **Anna Skoczylas**, **Maria Lechowska**.

28.08.1952, Skrajny Granat, prawe żebro zachodniej ściany, **Anna Skoczylas**, J. Słupski.

29.08.1952, Kościelec, wschodnia ściana, **Anna Skoczylas**, M. Brodowska, A. Skoczylas, A. Hrebenda.

30.08.1952, Zadni Kościelec, wschodnim żebrem, droga „Setka”, **Anna Skoczylas**, **M. Brodowska**, A. Skoczylas.

⁶⁴⁸ Nowa droga.

⁶⁴⁹ Nowa droga.

⁶⁵⁰ Drugie przejście.

⁶⁵¹ Pierwsze przejście zimowe.

03.09.1952, przełęczka między Pośrednim, a Skrajnym Granatem, od zachodu, droga „Stanisławskiego”, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas.

05.09.1952, Zadni Granat, północno-zachodnie żebro, droga „Staszla”, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas, Z. Stypa.

06.09.1952, Świnica, północny filar z Kotlinki Świnickiej, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas, Z. Stypa.

03.1953, Giewont, Żleb Kirkora, **Barbara Momatiuk**, T. Rogowski, W. Udziela.

03.04.1953, Miedziane, południowo-wschodnia ściana, **Anna Skoczylas**, **Maria Lechowska**.

Sierpień 1953, Złomiska Turnia, od wschodu, **L. Ulrichowa**, J. Koudelka, J. Żuławski, W. Żuławski i inni⁶⁵².

Sierpień 1953, Litworowy Szczyt, południowo-zachodnia ściana, **I. Baderówna**, D. Milechman, W. Żuławski⁶⁵³.

Sierpień 1953, Zachodnia Gajniasta Turnia, środkowy filar północnej ściany, **Stefania Grodzieńska**, W. Żuławski⁶⁵⁴.

Sierpień 1953, Grań Kotliny Morskiego Oka, od Opalonego Wierchu po Żabią Czubę, **H. Jodłowska**, J. Długosz.

09.08.1953, Mięguszwiecki Szczyt Pośredni, od Mięguszwieckiej Przełęczy pod Chłopkiem, południowo-wschodnią granią, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas, Z. Stypa i inni.

11.08.1953, Niżne Rysy, północno-zachodnia ściana, z Czarnostawiańskiego Kotła, **Anna Skoczylas**, T. Strumiłło i inni.

16.08.1953, Zadnia Rzeżuchowa Przełęczka, od północnego-zachodu, z Wyżniej Rzeżuchowej Kotliny, **Stefania Grodzieńska**, J.W. Żuławski.

16.08.1953, Zadnia Rzeżuchowa Turnia, filar północno-wschodniej ściany, z Niżniej Rzeżuchowej Kotliny, **Stefania Grodzieńska**, J.W. Żuławski.

18.08.1953, Żabi Mnich, południowo-wschodnia ściana, z Doliny Rybiego Potoku, na niższy, południowo-zachodni wierzchołek, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas i inni.

21.08.1953, Mięguszwiecki Szczyt, północna ściana, **Anna Skoczylas**, A. Hrebenda.

26.08.1953, Żabia Turnia Mięguszwiecka, północno-wschodni filar, **Anna Skoczylas**, **Barbara Vertun**, A. Skoczylas, Z. Stypa.

26.08.1953, Mała Wołowa Szczerbina, od wschodu, **Anna Skoczylas**, **Barbara Vertun**, A. Skoczylas, Z. Stypa.

⁶⁵² Nowa droga.

⁶⁵³ Drugie przejście.

⁶⁵⁴ Drugie przejście.

31.08.1953, Zadni Mnich, zachodnią granią od Ciemnosmreczyńskiej Przełęczki, **Anna Skoczylas, Barbara Vertun**, S. Worwa.

31.08.1953, Zadni Mnich, prawy filar północnej ściany, **Anna Skoczylas, Barbara Vertun**, S. Worwa.

09.1953, Żabi Szczyt Wyżni, od Białczańskiej Przełęczy Wyżniej, **Anna Skoczylas, Krystyna Jachowicz, Barbara Vertun**, A. Skoczylas, A. Wilczkowski, S. Worwa, J. Zommer.

07.09.1953, Wielicki Szczyt, północna ściana, **Anna Skoczylas**, A. Wilczkowski.

07.09.1953, Mała Wysoka, północno-zachodnia ściana, **Anna Skoczylas**, J. Zommer.

12.09.1953, Mięguszwiecki Szczyt, środkowa część wschodniej ściany, droga „Świerza”, **Anna Skoczylas, Barbara Baran**, B. Siadek.

06.01.1954, Rysy, północna grań, **Anna Skoczylas, Maria Lechowska**, J. Długosz, A. Skoczylas, S. Worwa.

13.01.1954, Czeski Szczyt, od Wagi, południowo-zachodnia grań przez Kogutka, **Anna Skoczylas, Maria Lechowska**, J. Długosz, A. Skoczylas, S. Worwa⁶⁵⁵.

21.07.1954, Siarkańska Przełęcz, zejście wprost ku południowemu-zachodowi, **Stefania Grodzińska**, W.H. Paryski, W. Żuławski⁶⁵⁶.

08.08.1954, Zawratowa Turnia, północno-zachodnia ściana, **Anna Skoczylas, Maria Lechowska**, B. Siadek, A. Skoczylas.

14.08.1954, Zadni Kościelec, środek północno-wschodniej ściany, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas.

ok. 15.08.1954, Żabi Mnich, środek zachodniej ściany niższego wierzchołka, **Bogna Wiśniewska (Skoczylas)**, A. Wilczkowski.

30.08.1954, Kościelec, prawa część zachodniej ściany, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas.

02.09.1954, Kozi Wierch, środek północnej ściany, droga „Sokołowskich”, **Anna Skoczylas, Halina Bleszyńska**, K. Kowalski, A. Skoczylas.

05.09.1954, Wschodni Szczyt Żelaznych Wrót, północna ściana z Doliny Kaczej, **Krystyna Heller**, J. Lechowski, J. Strzelecki, T. Zipser.

09.09.1954, Pośrednia Kończysta, zachodnia ściana, z Doliny Złomisk, **Krystyna Heller**, J. Lechowski, J. Strzelecki.

15.09.1954, Kieżmarski Szczyt, lewa depresja południowej ściany, droga „Puškáša” z Lejkowego Kotła, **Krystyna Heller, Bogna (Wiśniewska) Skoczylas**, A. Wilczkowski.

⁶⁵⁵ Upadek z lawiną.

⁶⁵⁶ Nowa droga zejściowa.

Lato 1954 lub 1955, Mnich, środkowa część północno-zachodniej ściany, **Barbara Momatiuk**, C. Momatiuk, J. Nyka.

Lato 1954 lub 1955, Zamarła Turnia, lewa część południowo-wschodniej ściany, droga „Motyki”, **Barbara Momatiuk**, C. Momatiuk, J. Nyka.

01.03.1955, Skrajna, Pośrednia, Żółta i Mała Kieszonkowa Turnia, wschodnia grzęda, **Anna Sobocińska (Chramiec)**, S. Peterka, Z. Jakubowski, H. Mogilnicki, Z. Zawada, W. Żuławski⁶⁵⁷.

14.03.1955, Wielicka Kopa, z Doliny Sławkowskiej, zejście wschodnią ścianą, **Maria Skroczyńska**, K. Berbeka, J. Hajdukiewicz, W. Ostrowski, J. Staszal, E. Strzeboński.

14.03.1955, Zadnia Sławkowska Czuba, prawa część południowo-zachodniej ściany, **Maria Skroczyńska**, K. Berbeka, J. Hajdukiewicz, W. Ostrowski, J. Staszal, E. Strzeboński.

14.03.1955, Skrajna Sławkowska Czuba, środkowy żleb południowo-zachodniej ściany, **Maria Skroczyńska**, K. Berbeka, J. Hajdukiewicz, W. Ostrowski, J. Staszal, E. Strzeboński.

16.03.1955, Wyżnia Granacka Szczerbina, od Niżnej Granackiej Szczerbiny, obchodząc Wielką i Małą Granacką Turnię, **Maria Skroczyńska**, K. Berbeka, Z. Dzięgielewicz, J. Hajdukiewicz, Z. Jakubowski, E. Strzeboński.

16.03.1955, Niżna Granacka Szczerbina, od wschodu, z Doliny Sławkowskiej, **Maria Skroczyńska**, K. Berbeka, Z. Dzięgielewicz, J. Hajdukiewicz, Z. Jakubowski, E. Strzeboński.

16.03.1955, Niżna Granacka Szczerbina, od zachodu, od Niżniego Granackiego Przechodu, **Maria Skroczyńska**, K. Berbeka, Z. Dzięgielewicz, J. Hajdukiewicz, Z. Jakubowski, E. Strzeboński.

16.03.1955, Dwoista Przełęcz, znad Wielickiego Stawu wprost od południowego-zachodu, **Maria Skroczyńska**, K. Berbeka, Z. Dzięgielewicz, J. Hajdukiewicz, Z. Jakubowski, E. Strzeboński.

16.03.1955, Niedźwiedzia Przełęcz, od zachodu, wprost znad Wielickiego Stawu, **Maria Skroczyńska**, K. Berbeka, Z. Dzięgielewicz, J. Hajdukiewicz, Z. Jakubowski, E. Strzeboński⁶⁵⁸.

Lato 1955, Ostry Szczyt, południowa ściana, **Bogna Wiśniewska (Skoczylas)**, **Wanda Stefańska**⁶⁵⁹.

05.07.1955, Mnichowa Przełęczka Niżnia, od wschodu, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas.

10.07.1955, Grań Czarnego Stawu Gąsienicowego, od Karbu do Pańszczyckiej Przełęczy, po Skrajny Granat, **Anna Skoczylas**, **Jadwiga Siemińska**, A. Skoczylas, J. Słupski.

⁶⁵⁷ Drugie przejście zimowe.

⁶⁵⁸ Nowa droga i pierwsze zimowe przejście od zachodu.

⁶⁵⁹ Drugie przejście w samodzielnym zespole kobiecym.

20.07.1955, Żabi Szczyt Niżni, środkowa część południowo-zachodniej ściany, droga „Górki”, **Anna Skoczylas**, J. Szumski.

23.07.1955, Białczańska Przełęcz Wyżnia, znad północno-wschodniego brzegu Czarnego Stawu pod Rysami, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas.

23.07.1955, Żabi Mnich, południowo-wschodnia grań, od Białczańskiej Przełęczy Wyżniej, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas.

23.07.1955, Żabi Mnich, prawa część północno-zachodniej ściany głównego wierzchołka, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas.

03.08.1955, Cubryna, środek północno-wschodniej ściany, **Anna Skoczylas**, **Olga Dobrakowska**, A. Skoczylas.

08.08.1955, Żabia Przełęcz Mięguszowiecka, od północy, **Anna Skoczylas**, **Olga Dobrakowska**, Z. Janas, A. Skoczylas.

08.08.1955, Wołowa Turnia, od wschodu, od Żabiej Przełęczy Mięguszowieckiej, **Anna Skoczylas**, **Olga Dobrakowska**, Z. Janas, A. Skoczylas.

08.08.1955, Hińczowa Turnia, północno-zachodnia grań, od Czarnostawiańskiej Przełęczy, **Anna Skoczylas**, **Olga Dobrakowska**, Z. Janas, A. Skoczylas.

13.08.1955, Litworowy Szczyt, północno-zachodni filar, **Helena Kowalska-Hajdukiewiczowa**, M. Gajewski, J. Hajdukiewicz.

18.08.1955, Lodowy Szczyt, prawy filar północno-zachodniej ściany, **Krystyna Heller**, A. Niesiołowski, M. Paully, Z. Przybyłkiewicz.

18.08.1955, Grań Mięguszowieckich Szczytów od Chłopka do Hińczowej Przełęczy, **Anna Skoczylas**, **Danuta Żyromska**, A. Skoczylas, Z. Stypa.

19.08.1955, Skrajna Jaworowa Turnia, środkowa część północnej ściany, Żleb Puškáša, **Krystyna Heller**, J. Kováčik, M. Paully, A. Puškáš⁶⁶⁰.

19.08.1955, Skrajna Jaworowa Turnia, lewy filar północnej ściany, Filarem „Szczepańskiego”, **Krystyna Heller**, J. Kováčik, M. Paully, A. Puškáš.

26.08.1955, Mięguszowiecki Szczyt Czarny, prawa część północno-wschodniej ściany Kazalnicy, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas, Z. Stypa.

08.09.1955, Cubryna, północno-zachodnia ściana, droga „Stanisławskiego”, **Anna Skoczylas**, Z. Stypa.

11.09.1955, Kołowy Kopiniak, północno-zachodnia ściana, z Bździochowej Kotliny, **Maria Skroczyńska**, J. Długosz, A. Puškáš.

⁶⁶⁰ Nowa droga.

11.09.1955, Sucha Przehyba, od południowego-wschodu, z Wyżniego Wielickiego Ogrodu, **Zofia Radwańska-Paryska**.

13.10.1955, Lodowy Szczyt, obchodząc południową grań po zachodniej stronie, **Zofia Radwańska-Paryska**, B. Mrhová, L.Odložilíková (Paclová), W.H. Paryski.

1956, Ostry Szczyt, południowa ściana, **Zofia Siwak (Klauznicer)**, **Zofia Strumillo**.

14.02.1956, Ciemnosmreczyńska Turnia, wschodnia grań od Ciemnosmreczyńskiej Przełączki, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas.

14.02.1956, Ciemnosmreczyńska Przełączka od północy, z Doliny za Mnichem, wprost na przełączkę, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas.

28.03.1956, Żółty Szczyt, południowy filar, z doliny Staroleśnej, **Krystyna Heller**, J. Andráš junior, F. P. Frak, K. Pavlik, I. Urbanovič.

21.04.1956, Baranie Rogi, wschodni filar niższego wierzchołka, **Krystyna Jakubowska**, **Maria Mitkiewiczowa**, J. Mitkiewicz, J. Kluvanek, Z. Kozłowski, A. Puškas, H. Racz, A. Wilczkowski⁶⁶¹.

22.04.1956, Skrajna Rzeżuchowa Turnia, południowo-wschodni żleb, drog „Hefty’ego”, **Maria Mitkiewiczowa**, J. Mitkiewicz.

25.04.1956, Lodowa Przełęcz Wyżnia, **Helena Kowalska-Hajdukiewiczowa**, J. Hajdukiewicz, E. Strzeboński, J. Bilczewski⁶⁶².

26.04.1956, Staroleśny Szczyt, północna ściana, z doliny Staroleśnej, **Anna Sobocińska (Chramiec)**, J. Mierzejewski, A. Stanoch⁶⁶³.

01.08.1956, Mały Kieżmarski Szczyt, droga „Niebieska Drabina” i północno-zachodni filar, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas, Z. Stypa.

01.08.1956, Mały Kieżmarski Szczyt, grań od Rakuskiej Przełęczy, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas, Z. Stypa.

06.08.1956, Mały Lodowy Szczyt, południowo-zachodnia ściana, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas.

07.08.1956, Mała Wysoka, prawa część północno-wschodniej ściany, **Maria Majchrzak**, Z. Semadeni, J. Tomka.

15.08.1956, Kościółek, od północnego-wschodu, **Zofia Sobolewska**, S. Groński.

⁶⁶¹ Pierwsze przejście zimowe.

⁶⁶² Drugie polskie trawersowanie.

⁶⁶³ Drugie przejście zimowe.

16.08.1956, Ponad Próbę Turnie, północno-zachodnia grań, **Antonina Borowicz, Danuta Motyl, Zofia Sobolewska**, W. Dobosz, A. Drescher, S. Groński, J. Świątkiewicz.

17.08.1956, Batyżowiecki Szczyt, południowa ściana na Wyżnią Batyżowiecką Szczerbinę, droga „Komarnickich”, **Zofia Sobolewska**, A. Drescher, S. Groński, J. Świątkiewicz, W. Zając.

20.08.1956, Mała Wołowa Szczerbina, od wschodu, **Anna Skoczylas**, J. Nyka, A. Skoczylas, E. Walusiak.

20.09.1956, Skrajna Rzeżuchowa Turnia, prawa strona środkowego filara południowej ściany, droga „Hajdukiewiczza”, **Helena Kowalska-Hajdukiewiczowa, Janina Tatar**, J. Hajdukiewicz, E. Strzeboński.

23.09.1956, Juhaska Przełęczka, od południa, z doliny Pięciu Stawów Spiskich, **Róża Drojecka, Alina Kaszynowa**, B. Mrhová, L. Odložilíková (Paclová), **Zofia Radwańska-Paryska**, K. Dziób, T. Horecki, W. Komusiński, T. Korek, J. Krupski, Z. Machalica, W.H. Paryski, L. Pudło, K. Stecki junior, L. Ziemblic.

1956 lub 1957, Kopa Spadowa, filar lub droga Orłowskiego, **Krystyna Grochocka (-Piotrowska), Barbara Jaroszevska (-Kościszko), Zofia Siwak (-Klauznicerowa), Ewa Zienkiewicz (-Kulińska)**⁶⁶⁴.

Sierpień 1957, Jagięcy Szczyt, od Przełęczy Kołowej, **Anna Skoczylas, Ewa Zając**, S. Kuśmierczyk.

19.08.1957, Kieżmarski Szczyt, środkowa część prawej ściany filara Birkenmajera, droga „Birkenmajera”, z Lejkowego Kotła, **Bożena Grzybewska**, A. Grzybowski, J. Klebba.

23.08.1957, Kołowa Czuba, kominem, **Halina Krüger-Syrokomska**.

24.08.1957, Czarny Szczyt, środkowa depresja południowo-wschodniej ściany, **Aleksandra Babińska**, M. Babiński, F. Obstarczyk⁶⁶⁵.

Lato 1956 lub 1957, Spadowa Kopa, filar drogą „Orłowskiego”, **Krystyna Grochocka (-Piotrowska), Barbara Jaroszevska (-Kościszko), Zofia Siwak (-Klauznicerowa), Ewa Zienkiewicz (-Kulińska)**⁶⁶⁶.

Około roku 1958, Skrajna Nowoleśna Turnia, lewa rynnna południowej ściany, **Maria Strzebońska**, A. Liberak, E. Strzeboński.

Lato 1958, Wołowa Turnia, środek północnej ściany, **J. Gryczyńska**, B. Zagajewski⁶⁶⁷.

⁶⁶⁴ Pierwsze zimowe przejście kobiece.

⁶⁶⁵ Drugie przejście.

⁶⁶⁶ Pierwsze zimowe przejście w zespole czysto kobiecym.

⁶⁶⁷ Piąte letnie przejście.

Lato 1958, Mięguszowiecki Szczyt, środkowa część wschodniej ściany, droga „Świerza” i „Humpoli”, **Elżbieta Lewandowska, Małgorzata Surdel.**

Lato 1958, Niżne Rysy, zachodnia grzęda, z Czarnostawiańskiego Kotła, **Wanda Błaszyńska, Zofia Siwak.**

Lato 1958, Mniszek, wschodnia ściana, **Wanda Błaszyńska, Zofia Siwak.**

25.03.1958, Cubryna, prawy filar, **Danuta Topczewska**, M. Popko.

Lato 1958, Wołowa Turnia, środek północnej ściany, **Danuta Topczewska**, A. Szurek⁶⁶⁸.

03.07.1958, Osterwa, Niżnie Wrótka, środkowy żleb zachodniej ściany, **Halina Krüger-Syrokomska, Aniela Kolbuszewska**, Jacek Kolbuszewski.

11-20.07.1958, Grań Tatr Wysokich, od przełęczy Zdziarskiej po Wołowiec, **Ewa Śledziwska**, J. Jeleński.

13.07.1958, Kopa Kieżmarska, środkowy filar północnej ściany, **Halina Krüger-Syrokomska**, J. Kolbuszewski.

29.07.1958, Kozia Strażnica, zachodnie zebro, **Izabella Wierzchleyska** i Z. Semadeni, J. Klebba i P. Zbijewski⁶⁶⁹.

31.07.1958, Grań od przełęczy pod Chłopkiem do Hińczowej przełęczy, **Halina Krüger-Syrokomska**, W. Czajkowski.

09.08.1958, Grań Zawrat – Świnica, **Anna Skoczylas**, Adam Skoczylas.

10.08.1958, Zadni Kościelec, granią od Mylnej Przełęczy, **Anna Skoczylas**, Z. Klemensiewicz, A. Skoczylas.

14.08.1958, Zamarła Turnia, południowo-wschodnia ściana, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas.

20.08.1958, Wołowa Turnia, lewa część północnej ściany, **Anna Skoczylas**, J. Nyka, A. Skoczylas, E. Walusiak.

20.08.1958, Mała Wołowa Szczerbina, od Wielkiej Wołowej Szczerbiny, **Anna Skoczylas**, J. Nyka, A. Skoczylas, E. Walusiak.

03.09.1958, Kieżmarski Szczyt, środek południowej ściany, **Anna Skoczylas, Małgorzata Tustanowska**, R. Łazarski, A. Pawłowicz, A. Skoczylas.

16.09.1958, Mięguszowiecki Szczyt, północno-wschodnia grzęda, **Ewa Bujnowska, Danuta Topczewska.**

⁶⁶⁸ Czwarte przejście.

⁶⁶⁹ Dwa zespoły dwuosobowe.

Wiosna 1959, Wołowy Grzbiet, filar, **Danuta Topczewska**, M. Popko.

04.1959, Hińczowa Przełęcz, od północnego-wschodu wprost z Mięguszwieckiego Kotła, **Anna Skoczylas**, M. Gross, A. Skoczylas.

Lato 1959, Zamarła Turnia, droga „Motyki”, **Krystyna Lipczyńska**.

Lato 1959, Mnich, droga „Łapińskiego”, **Aleksandra Pawelczyk-Kunicka**, **Jolanta Jarecka-Śledziwska**⁶⁷⁰.

08.07.1959, Mnich, droga „Orłowskiego”, **Halina Krüger-Syrokomska**, J. Lubecki.

25.07.1959, Zamarła Turnia, droga „Motyki”, **Halina Krüger-Syrokomska**, J. Lubecki.

28.07.1959, Żabi Mnich, Filar „Orłowskiego”, **Halina Krüger-Syrokomska**, J. Lubecki.

10.08.1959, Mnich, droga „Stanisławskiego”, **Halina Krüger-Syrokomska**, J. Nyka.

13.08.1959, Mnich, „Kant Klasyczny”, **Halina Krüger-Syrokomska**, A. Szybiak.

15.08.1959, Mnich, wschodnia ściana, droga „Łapińskiego i Paszuchy”, **Halina Krüger-Syrokomska**, A. Szybiak.

27.08.1959, Staroleśny Szczyt, obchodząc południowo-zachodnią grań dolnym trawersem na Klimkowe Wrótka, **Halina Schram**, R. W. Schram.

11.10.1959, Zamarła Turnia, Płyty „Wrześniaków” z szóstkowym wariantem „wprost” nad trawersem, **Danuta Topczewska (Baranowska)**, Józef Nyka.

Zima 1959/1960, Mnich, droga „Stanisławskiego”, **Małgorzata Surdel (Nykowa)**, **Danuta Topczewska (Baranowska)**, J. Nyka, B. Uchmański, S. Bońkowski, J. Potocki⁶⁷¹.

Zima 1959/1960, Kozie Czuby, północna ściana, **Wanda Bleszyńska**, **Małgorzata Surdel**.

Zima 1959/1960, Cubryna, lewy filar północno-wschodniej ściany, **Teresa Puchaczewska**, K. Dowgiałło, M. Jarecki, R. Rodziński.

Zima 1959/1960, Mięguszwiecki Szczyt, północna ściana, **Halina Krüger-Syrokomska**, Z. Jurkowski, A. Nowacki, J. Nyka.

Zima 1960, Grań Morskiego Oka, **Jolanta Jarecka-Śledziwska**, A. Zyzak.

Lato 1960, Kazalnica, droga „Łapińskiego”, **Krystyna Lipczyńska**.

⁶⁷⁰ Pierwsze przejście kobiece.

⁶⁷¹ Drugie przejście.

Lato 1960, Galeria Gankowa, prawy komin północno-zachodniej ściany, droga „Stanisławskiego”, **Elżbieta Lewandowska-Sławińska**, J. Hanasiewicz.

01.04.1960, Szarpane Turnie, zejście północno-zachodnią granią, **Zofia Siwak (Klauznicerowa)**, J. Krajski, P. Misiurewicz, A. Skupiński, A. Trębicki.

01.04.1960, Szarpane Turnie, przejście całej południowo-wschodniej grani, **Zofia Siwak (Klauznicerowa)**, J. Krajski, P. Misiurewicz, A. Skupiński, A. Trębicki.

04.04.1960, Niżnia Wysoka Gierlachowska, północno-zachodnia ściana, droga „Bernadzikiewicza”, **Zofia Siwak (Klauznicerowa)**, J. Krajski, A. Trębicki.

14.04.1960, Czuba nad Żabimi Wrótkami, południowo-zachodni filar, **Danuta Topczewska**, B. Uchmański.

18.04.1960, Mnich, północno-wschodnia ściana, droga „Stanisławskiego”, **Małgorzata Surdel (Nykowa)**, **Danuta Topczewska**.

24.04.1960, Wierch nad Żlebem Zagonnym, południowo-wschodnia grań przez Turnię nad Szczotami, **Małgorzata Surdel**, Z. Dziędzielewicz, J. Nyka, B. Uchmański wraz z towarzyszami.

29.07.1960, Młynarczyk, południowo-wschodni filar, **Danuta Topczewska**, B. Uchmański.

Sierpień 1960, Rysy, od północy na zachodnią grań północną ścianą najwybitniejszej turni, **Halina Krüger-Syrokomska**, J. Łącki.

05.08.1960, Rumanowy Szczyt, lewy filar północno-wschodniej ściany, **Danuta Topczewska**, B. Uchmański.

05.08.1960, Jarząbkowa Turnia, południowo-wschodnia ściana, **Nana Drogowska**, R. Bombier, A. Heinrich, B. Uchmański.

11.08.1960, Mały Kołowy Szczyt, południowa ściana, **Danuta Topczewska**, B. Uchmański.

15.08.1960, Zamarła Turnia, południowa ściana, „Kantem Hakowy”, **Halina Krüger-Syrokomska**, **Danuta Topczewska**.

16.08.1960, Żółty Szczyt, środkowa część zachodniej ściany, droga „Stanisławskiego”, **Bożena Gąsiorowska**, A. Gąsiorowski.

17.08.1960, Zamarła Turnia, prawa część południowej ściany, droga klasyczna „Bednarskiego”, **Halina Krüger-Syrokomska**, **Danuta Topczewska**.

22.08.1960, Kazalnica Mięguszowiecka, środkowa część północno-wschodniej ściany, droga „Łapińskiego i Paszuchy”, **Halina Krüger-Syrokomska**, **Małgorzata Surdel-Nykowa**⁶⁷².

⁶⁷² Pierwsze przejście w zespole kobiecym.

22.08.1960, Pośrednia Grań, północno-wschodni filar, **Bożena Gąsiorowska**, A. Gąsiorowski, J. Stryczyński.

22.08.1960, Mięguszwiecki Szczyt Czarny, środkowa część północno-wschodniej ściany Kazalnicy, **Halina Krüger-Syrokomska**, **Małgorzata Surdel-Nykowa**.

26.08.1960, Czuba nad Żabimi Wrótkami, zachodnia ściana, **Małgorzata Zacharzewska**, B. Uchmański.

26.08.1960, Zadni Mnich, prawa krawędź południowej ściany, **Małgorzata Surdel-Nykowa**, J. Nyka.

26-27.08.1960, Galeria Gankowa, nieco na prawo od środka północno-zachodniej ściany, droga „Orłowskiego”, **Elżbieta Lewandowska-Sławińska**, J. Polkowski, W. Brański, A. Tyszkiewicz.

27.08.1960, Żłobisty Szczyt, środek północno-wschodniej ściany, **Janina Zygodlewicz**, L. Saduś.

28.08.1960, Żabia Turnia Mięguszwiecka, środkowa część północnej ściany, **Halina Krüger-Syrokomska**, **Danuta Topczewska**.

28.08.1960, Rumanowy Szczyt, środkowa część północno-wschodniej ściany, **Janina Zygodlewicz**, L. Saduś.

01.09.1960, Mnich, krawędź między północną, a północno-wschodnią ścianą, „Kant Hakowy”, **Halina Krüger-Syrokomska**, **Janina Zygodlewicz**.

04.09.1960, Zamarła Turnia, płyty środkowej części południowej ściany, środek drogi „Wrześniaków”, **Halina Krüger-Syrokomska**, **Janina Zygodlewicz**.

11.09.1960, Wielka Teriańska Turnia, południowy filar, **Barbara Kozłowska**, J. Hierzyk, A. Kozłowski.

13.09.1960, Skrajna Walowa Turnia, południowy filar, **Barbara Kozłowska**, J. Hierzyk.

14.09.1960, Krywań, północno-zachodnia grań, do Furkotnej przełęczy, **Janina Zygodlewicz**.

20.09.1960, Krywań, północno-zachodnia ściana, **Barbara Kozłowska**, A. Dietrych.

1961, Niżnia Teriańska Turnia, północno-wschodni filar, **Danuta Topczewska**, Jerzy C., H. Furmanik, R. Szafirski⁶⁷³.

Zima 1961, Wielka Buczynowa Turnia, północno-zachodni żleb, **Krystyna Lipczyńska**.

⁶⁷³ Pierwsze zimowe przejście

22.04.1961, Zadnia Bednarzowa Turnia, północno-wschodni filar, **Danuta Topczewska**⁶⁷⁴.

24.04.1961, Galeria Gankowa, filar Puškaśa, **Danuta Topczewska**, M. Popko⁶⁷⁵.

Lato 1961, Kołowy Szczyt, przez wschodnią ścianę Zadniej Kołowej Baszty do Zadniego Kołowego Ogródka, droga Mogilnickiego, **Maria Gross**, J. Jagodziński.

Lato 1961, Mały Kołowy Szczyt, ukosem przez południową ścianę, droga „Motyki”, **Maria Gross**, J. Jagodziński.

Lato 1961, Mięguszowiecki Szczyt, północno-wschodni filar, **Krystyna Lipczyńska**, **Wanda Bleszyńska**⁶⁷⁶.

Lato 1961, Wołowa Turnia, środek północnej ściany, **Krystyna Lipczyńska**.

Lato 1961, Żabia Turnia Mięguszowiecka, środek północnej ściany, **Krystyna Lipczyńska**⁶⁷⁷.

Lato 1961, Mały Kieżmarski Szczyt, północna ściana, droga „Stanisławskiego”, **Krystyna Lipczyńska**.

Lato 1961, Zadni Kopiniak, południowa ściana, **Krystyna Lipczyńska**.

Lato 1961, Mały Kołowy Szczyt, droga „Motyki”, **Krystyna Lipczyńska**.

27.07.1961, Mały Kieżmarski Szczyt, północna ściana, Komin „Stanisławskiego” i ściana szczytowa, droga „Stanisławskiego”, **Halina Krüger-Syrokomska**, **Danuta Topczewska**.

08.08.1961, Kozie Czuby, północna ściana, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas.

10.08.1961, Świnica, wschodnia ściana, **Anna Skoczylas**, A. Skoczylas.

10.08.1961, Jastrzębia Turnia, prawa część południowo-wschodniej ściany, **Krystyna Lipczyńska**, J. Kurczab, A. Paczkowski.

11.08.1961, Jagnięcy Szczyt, środkowa rynna południowej ściany, Rynna „Haydego”, droga „Puškaśa”, **Wanda Bleszyńska**, **Barbara Czarnek**, **Teresa Puchaczewska**, **Zofia Siwak (Klauznicerowa)**.

14.08.1961, Jagnięcy Szczyt, środkowa rynna południowej ściany, Rynna „Haydego”, droga „Puškaśa”, **Elżbieta Lange**, W. Brański, B. Szczerbiński, A. Szybiak.

14.08.1961, Czarny Szczyt, lewy filar południowo-wschodniej ściany, Filar „Puškaśa”, **Krystyna Lipczyńska**, J. Sznytzer.

⁶⁷⁴ Pierwsze zimowe przejście, pierwsza kobieta, która znalazła się zimą w murze Hrubego Wierchu.

⁶⁷⁵ Drugie przejście zimowe, pierwsze polskie. Prawdopodobnie pierwsza kobieta zimą na tej drodze.

⁶⁷⁶ Drugie przejście czysto kobiece.

⁶⁷⁷ Przejście klasyczne.

14.08.1961, Jastrzębia Turnia, prawa część południowo-wschodniej ściany, **Wanda Bleszyńska, Danuta Żyromska, A. Kantowicz.**

15.08.1961, Kozia Turnia, lewy filar południowej ściany, **Barbara Czarnek, Teresa Puchaczewska, Zofia Siwak (Klauznicerowa)**⁶⁷⁸.

15.08.1961, Kołowy Szczyt, wschodnia ściana wprost do Pośredniego Kołowego Ogródka, droga „Śádka”, **Krystyna Lipczyńska, J. Sznytzer.**

19.08.1961, Kozia Turnia, środkowy filar południowej ściany, droga „Lehotský’ego”, **Bożena Gąsiorowska, A. Gąsiorowski.**

20.08.1961, Mnich, drogą „Przez Płyte”, **Anna Skoczylas, Anna Milewska, A. Zawada.**

21.08.1961, Mały Kołowy Szczyt, ukosem przez południową ścianę, droga „Motyki”, **Krystyna Lipczyńska, W. Wasilewski.**

21.08.1961, Kołowy Szczyt, prawy komin wschodniej ściany, **Teresa Puchaczewska.**

22.08.1961, Czarny Szczyt, lewy filar południowo-wschodniej ściany, Filar „Puškáša”, **Elżbieta Lange, W. Brański, B. Szczerbiński.**

22.08.1961, Mały Kołowy Szczyt, ukosem przez południową ścianę, droga „Motyki”, **Wanda Bleszyńska, Teresa Puchaczewska, Zofia Siwak (Klauznicerowa), J. Sznytzer.**

26.08.1961, Czerwona Przełęczka, od południa, z Doliny Jastrzębiej, **Wanda Bleszyńska, L. Łącki**⁶⁷⁹.

26.08.1961, Jastrzębia Turnia, prawa część południowo-wschodniej ściany, **Teresa Puchaczewska, Zofia Siwak (Klauznicerowa).**

26.08.1961, Zadni Jastrzębi Karb, od południa, z Doliny Jastrzębiej, **Krystyna Lipczyńska, J. Kurczab.**

26.08.1961, Pośrednia Sobkowa Turnia, lewa część północnej ściany, **Maria Rewaj, T. Rewaj.**

27.08.1961, Kołowy Szczyt, wschodnia ścianą wprost do Pośredniego Kołowego Ogródka, droga „Śádka”, **Wanda Bleszyńska, Teresa Puchaczewska, Zosia Siwak (Klauznicerowa), L. Łącki.**

27.08.1961, Sobkowy Kopiniak, lewy filar północnej ściany, **Maria Rewaj, T. Rewaj.**

28.08.1961, Skrajna Rzeżuchowa Turnia, lewy filar południowej ściany, **Maria Gross, Krystyna Lipczyńska**⁶⁸⁰.

⁶⁷⁸ Pierwsze kobiece przejście.

⁶⁷⁹ Drugie przejście.

⁶⁸⁰ Pierwsze kobiece przejście.

- 30.08.1961, Czarny Szczyt, południa ściana, **Anna Skoczylas**, M. Gross, J. Jagodziński.
- 30.08.1961, Mała Sobkowa Turnia, prawa część północnej ściany, **Janina Dądrowa**, W. Walczak.
- 01.09.1961, Kołowy Szczyt z Czarną Przełęczą, **Anna Skoczylas** samotnie.
- 01-02.09.1961, Kazałnica Mięguszowiecka, lewa depresja północno-wschodniej ściany, droga „Długosza”, **Halina Krüger-Syrokomska**, **Wanda Bleszczyńska**⁶⁸¹.
- 12.09.1961, Mnich środkowa część północno-zachodniej ściany, **Anna Skoczylas**, W. Jesionka.
- 14.09.1961, Żabi Mnich środkowa część zachodniej ściany niższego wierzchołka, z Doliny Rybiego Potoku, **Anna Skoczylas**, **Krystyna Heinrich**, L. Saduś.
- 16.09.1961, Cubryna, południowa ściana, **Anna Skoczylas**, A. Sławiński.
- 28.09.1961, Mały Lodowy Szczyt, od południa z Czerwonej Ławki, **Anna Skoczylas** samotnie.
- 30.09.1961, Grań Kopy Lodowej, **Anna Skoczylas**, A. Pańkow.
- 01.10.1961, Kopa Lodowa, zachodnia ściana, **Anna Skoczylas**, A. Pańkow.
- 10.10.1961, Żabi Szczyt Niżni, prawe żebro zachodniego filara, droga „Sokołowskiego”, **Anna Skoczylas**, **Barbara Srebro**, J. Hierzyk, Z. Zdrojewski.
- 13.10.1961, Mnich, droga „Przez Płytę”, **Anna Skoczylas**, C. Momatiuk.
- Zima 1962, Zadni Gerlach, wschodnia ściana, **Krystyna Lipczyńska**.
- Zima 1962, Grań Granatów Wielickich, **Krystyna Lipczyńska**.
- 09.04.1962, Wyżnia Lodowa Przełęcz, z doliny Czarnej Jaworowej, od północnego-zachodu przez dolinę Śnieżną, **Wanda Bleszczyńska**, **Zofia Siwak (Klauznicerowa)**, W. Brański, K. Cielecki, J. Krajski, L. Łacki, P. Misiurewicz, A. Paczkowski.
- 27.04.1962, Durna Przełęcz, zejście północno-wschodnim żlebem, **Zofia Siwak (Klauznicerowa)**, J. Krajski, P. Misiurewicz.
- Lato 1962, Łomnica, zachodnia ściana, droga „Hokejka”, K. Lipczyńska, A. Pawełczyk-Kunicka.
- Lato 1962, Jaworowa Przełęcz, wprost z doliny Jaworowej, droga „Śledziewskiego”, **Krystyna Lipczyńska**, **Aleksandra Pawełczyk-Kunicka**.
- Lato 1962, Żabia Turnia Mięguszowiecka, środek północnej ściany, **Krystyna Lipczyńska**, **Aleksandra Pawełczyk-Kunicka**.

⁶⁸¹ Pierwsze przejście kobiece.

Lato 1962, Szpiglasowy Wierch, południowo-wschodnia ściana, **Krystyna Lipczyńska, Aleksandra Pawelczyk-Kunicka**.

Lato 1962, Mały Młynarz, środek północno-wschodniej ściany, **Krystyna Lipczyńska** wraz z towarzyszami.

01.07.1962, Mnich, środek północno-wschodniej ściany, **Aleksandra Pawelczyk-Kunicka**, B. Kunicki⁶⁸².

22.07.1962, Kazalnica Mięguszwiecka, lewa depresja północno-wschodniej ściany, droga „Długosza”, **Aleksandra Pawelczyk-Kunicka**, B. Kunicki.

29.07.1962, Mnich, środek płyt wschodniej ściany, droga „Wariant R”, **Halina Krüger-Syrokowska, Janina Zygałdewicz**⁶⁸³.

08.1962, Żabia Łalka południowo-zachodnia grań z Doliny Rybiego Potoku, **Anna Skoczyła**, J. Kapuściński, J. Podfilipski.

02.08.1962, Czarny Szczyt, lewy filar południowo-wschodniej ściany, Filarem „Puškáša”, **Barbara Wojciechowska**, M. Grochowski, K. Gromski, A. Miller, A. Skoczyła.

10.08.1962, Żabi Koń, droga „Stanisławskiego”, **Halina Krüger-Syrokowska**, A. Zawada.

12.08.1962, Szpiglasowa Czuba, środek północno-wschodniej ściany, **Urszula Gorczyńska**, B. Uchmański.

12.08.1962, Żabi Szczyt Niżni, prawe żebro zachodniego filara, drogą „Sokołowskiego”, **Anna Skoczyła, Barbara Srebro**, J. Olszewski, K. Wojciechowski.

17.08.1962, Dziurawa Turnia, ukosem przez prawą połąć północno-wschodniej ściany, **Urszula Gorczyńska**, B. Uchmański.

18.08.1962, Jaworowa Przełęcz, wprost z Doliny Jaworowej, **Krystyna Lipczyńska, Aleksandra Pawelczyk-Kunicka**.

23.08.1962, Mały Kołowy Szczyt, środkowa depresja południowej ściany, **Katarzyna Brueske, Maria Rewaj**, J. Świątkiewicz.

26.08.1962, Żabi Szczyt Niżni, prawa część północno-zachodniej ściany, **Anna Skoczyła, Barbara Srebro**, J. Kapuściński, J. Podfilipski.

27.08.1962, Mięguszwiecki filar, **Halina Krüger-Syrokowska**, M. Staręga.

04.09.1962, Rumanowy Szczyt, środkowa część północno-wschodniej ściany, **Maria Rewaj**, T. Rewaj.

⁶⁸² Pierwsze przejście z udziałem kobiety.

⁶⁸³ Pierwsze przejście czysto kobiece.

15.09.1962, Baranie Rogi z Doliny Pięciu Stawów Spiskich, **Anna Skoczylas, Barbara Srebro**, H. Babiński, J. Wachowicz.

16.09.1962, Dziurawa Turnia, lewa część prawej połaci północno-wschodniej ściany, **Urszula Gorczyńska**, B. Uchmański.

Zima 1963, Mięguszowiecki Szczyt, środek północnej ściany, „Direttissima”, **Krystyna Lipczyńska**.

Zima 1963, Wielicki Szczyt, północno-wschodnia grań, **Teresa Puchaczewska**, J. Krajski, P. Misiurewicz.

14.04.1963, Wysoka, północna ściana, droga „Kordysa”, **Barbara Kozłowska, Barbara Wojciechowska**, K. Balkau (NRD), A. Mróz, A. Skoczylas.

17.04.1963, Wielicki Szczyt, północną granią, **Teresa Puchaczewska**, J. Krajski, P. Misiurewicz.

Lato 1963, Mnich, wschodnia ściana, droga „Wariant R”, **Krystyna Lipczyńska, Jolanta Jarecka**⁶⁸⁴.

Lato 1963, Kazalnica, lewy filar, **Krystyna Lipczyńska, Jolanta Jarecka**⁶⁸⁵.

Lato 1963, Kazalnica, droga „Momatiuka”, J. Poręba, **Krystyna Lipczyńska**⁶⁸⁶.

16.06.1963, Mnich, środek północno-wschodniej ściany, droga „Wariant R”, **Krystyna Lipczyńska, Jolanta Jarecka**.

07.1963, Mnich, wschodnia ściana, droga „Paszuchy i Łapińskiego”, **Wanda Rutkiewicz**, J. Dyzma-Woszczerowicz.

23-24.07.1963, Kazalnica, lewy filar, **Jolanta Jarecka, Krystyna Lipczyńska**⁶⁸⁷.

12.08.1963, Gerlach, prawa część zachodniej ściany, **Maria Rewaj**, T. Rewaj.

26-27.08.1963, Mięguszowiecki Szczyt Czarny, lewy filar północno-wschodniej ściany Kazalnicy, Filar „Długosza”, **Halina Krüger-Syrokomska**, J. Dyczek.

09.1963, Mnich, północno-wschodnia ściana, droga „Wariant R”, **Wanda Rutkiewicz**, J. Krajski.

05.09.1963, Przełęczka „Nad Krzywe”, od północnego wschodu, **Urszula Gorczyńska**, B. Uchmański.

⁶⁸⁴ Drugie przejście kobiece.

⁶⁸⁵ Pierwsze przejście kobiece.

⁶⁸⁶ Pierwsza kobieta na tej drodze.

⁶⁸⁷ Czysto kobiece powtórzenie.

05.09.1963, Kopa nad Wrotami, prawy komin lewej części północno-wschodniej ściany, **Urszula Gorczyńska**, B. Uchmański.

12.09.1963, Kopa nad Wrotami, środkowy komin lewej części północno-wschodniej ściany, **Urszula Gorczyńska**, B. Uchmański.

12.09.1963, Kopa nad Wrotami, lewy komin północno-wschodniej ściany, **Urszula Gorczyńska**, B. Uchmański.

18.09.1963, Żabi Mnich, prawa część północno-zachodniej ściany głównego wierzchołka, **Anna Skoczylas**, **Barbara Srebro**, H. Babiński, J. Olszewski.

19.09.1963, Dziurawa Turnia, środkowa część prawej połaci północno-wschodniej ściany, **Urszula Gorczyńska**, B. Uchmański.

Grudzień 1963, Mały Młynarz, środek północno-wschodniej ściany, **Krystyna Lipczyńska**, E. Chrobak⁶⁸⁸.

03.12.1963, Mały Młynarz, środek północnej ściany, droga „Gryczyńskiego”, **Krystyna Lipczyńska**, E. Chrobak.

Zima 1964, Cubryna, prawy filar północno-wschodniej ściany, **Teresa Puchaczewska**, P. Misiurewicz, K. Tomaszewski, A. Zawada⁶⁸⁹.

1964, Wielka Jaworowa Turnia, **Krystyna Lipczyńska**, H. Furmanik, A. Zyzak⁶⁹⁰.

21-22.04.1964, Wielka Jaworowa Turnia, północna ściana, droga „Rubinowskiego”, **Krystyna Lipczyńska**, H. Furmanik, A. Zyzak⁶⁹¹.

11-12.03.1964, Rumanowy Szczyt, prawy filar północno-wschodniej ściany, **Teresa Puchaczewska**, P. Misiurewicz, K. Tomaszewski, A. Zawada.

21-22.04.1964, Wielka Jaworowa Turnia, północna ściana, **Krystyna Lipczyńska**, H. Furmanik i A. Zyzak⁶⁹².

23.04.1964, Wyżni Kieżmarski Przechód, od południa, przez południową ścianę Kieżmarskiego Szczytu, **Barbara Wojciechowska**, W. Dembiński, K. Gromski.

29.04.1964, Rozdziele, wprost północnym żlebem, **Barbara Wojciechowska**, M. Grochowski, A. Miller, Adam Skoczylas.

⁶⁸⁸ Pierwsze zimowe przejście.

⁶⁸⁹ Pierwsze zimowe przejście.

⁶⁹⁰ Pierwsze przejście zimowe.

⁶⁹¹ Pierwsze przejście zimowe.

⁶⁹² Pierwsze przejście zimowe.

Lato 1964, Ciężka Turnia, prawy filar południowej ściany, **Krystyna Lipczyńska**, H. Horak, J. Junger⁶⁹³.

Lato 1964, ściana między wodospadem z Kotła Kazalnicy, a drogą „Długosza” i „Momatiuka”, górna część drogi, **Lida Momatiuk**, D. Drost.

Lato 1964, Mnich, wschodnia ściana, **Elżbieta Miszczak**, J. Śmiałek.

08.1964, Żabi Mnich, **Halina Krüger-Syrokomska** z towarzyszami.

06.08.1964, Wielicka Baszta, prawy filar zachodniej ściany, **Maria Rewaj**, T. Piotrowski, Z. Prusisz, T. Rewaj⁶⁹⁴.

06-20.08.1964, Grań Główna Tatr, od Zdziarskiej przełęczy do Huciańskiej przełęczy, **Małgorzata Szybowska** (tylko w jednym dniu), M. Bądryński, R. Skowroński.

07.08.1964, Ciężka Turnia, prawy filar południowej ściany, **Krystyna Lipczyńska**, H. Horak, J. Junger.

16.08.1964, Cubryna, lewa część północnej ściany, **Grażyna Jaworska**, A. Skłodowski.

07.09.1965, Pośrednia Sobkowa Turnia, środek północnej ściany, **Bożena Gąsiorowska**, J. Kurczab, L. Saduś, R. Szafirski.

16.09.1965, Baranie Rogi, prawy filar wschodniej ściany Baraniej Baszty, **Anna Jankowska**, A. Jankowski.

16.02.1966, Koprowy Wierch, prawa część północnej ściany, **Wanda Rutkiewicz**, K. Cielecki, K. Głazek, B. Jankowski, J. Kurczab⁶⁹⁵.

21-22.03.1966, przejście grani Gerlacha, **Halina Krüger-Syrokomska**, M. Staręga, Paraskovich, Pietraszek.

Sierpień 1966, Szpiglasowy Wierch od Wrót Chałubińskiego, południowo-wschodnia grań, **Anna Skoczylas**.

14.08.1966, Gankowa Strażnica, lewa część wschodniej ściany, **Krystyna Krupińska**, **Maria Rewaj**, T. Piotrowski, T. Rewaj.

Wrzesień 1966, Żabi Szczyt Wyżni od Białczańskiej Przełęczy Wyżniej, północno-zachodnia grań, **Anna Skoczylas** samotnie.

11.09.1966, Mnich, prawa część północno-zachodniej ściany, **Anna Skoczylas**, Jacek Rochacki.

⁶⁹³ Nowa droga.

⁶⁹⁴ Nowa droga.

⁶⁹⁵ Nowa droga.

08.03.1967, Baranie Rogi, środkowy żleb południowej ściany Baraniej Baszty, **Janina Rachlewicz**, W. Betlejewski, A. Pietrzyk, J. Słodki.

07.09.1967, Lodowy Zwornik, od południa, od Lodowej Przełęczy, **Barbara Kajdańska (Fijałkowska)**, B. Czechowski.

14.09.1967, Mały Lodowy Szczyt, środkowa część północno-zachodniej ściany, **Alina Żelazińska**, J. Stańczuk, J. Żelaziński.

14.09.1967, Mały Lodowy Szczyt, południowo-zachodni żleb, żleb „Komarnickich”, **Alina Żelazińska**, J. Stańczuk, J. Żelaziński.

17.09.1967, Śnieżny Szczyt, lewa część północno-zachodniej ściany, **Alina Żelazińska**, J. Żelaziński.

17.09.1967, Cubryna, prawy filar południowo-zachodniej ściany, **Krystyna Nasięgniewska-Jurkowska**, O. Polakowski, J. Rusiecki, A. Skłodowski, A. Szymanowski, P. Wielburski.

13.02.1968, Ciemnosmreczyńska Turnia, środkowe żebro południowo-zachodniej ściany głównego wierzchołka, **Janina Cichego**, **Krystyna Kołodziejówna**, J. Bagsik, A. Grossman.

17-18.03.1968, Mnich, wschodnia ściana, droga „Fereńskiego i Uchmańskiego”, **Wanda Rutkiewicz**, J. Franczuk⁶⁹⁶.

31.03.1968, Koprowy Wierch, północno-zachodnia ściana prawym żebrem, **Wanda Rutkiewicz**, K. Cielecki, J. Franczuk, A. Heinrich⁶⁹⁷.

21.08.1968, Żabi Szczyt Niżni, prawa połąć południowo-zachodniej ściany, **Joanna Schramm**, R. Schramm, T. Schramm, M. Sikorowski.

20.09.1968, Szpiglasowa Grań, komin od południowego wschodu, **Halina Cieplińska**, A. Byczkowski.

1969, Wielka Wołowa Szczerbina, Komin „Węgrzynowicza”, **Danuta Gellner**, **Wanda Rutkiewicz**, **Ewa Panejko**⁶⁹⁸.

1969, Wołowa Turnia, od południa, droga „Staffla”, **Danuta Gellner**, **Wanda Rutkiewicz**.

1969, Galeria Gankowa, droga „Puskasa” oraz „Orłowskiego” i „Łapińskińskiego”, **Danuta Gellner**, **Barbara Konieczny**⁶⁹⁹.

1969, Mnich, droga „Wachowicza”, **Danuta Gellner**, **Barbara Konieczny**.

⁶⁹⁶ Drugie przejście zimowe.

⁶⁹⁷ Pierwsze przejście zimowe.

⁶⁹⁸ Pierwsze zimowe przejście kobiece.

⁶⁹⁹ Przejścia zrealizowane w jednym dniu.

05.04.1969, Żabi Szczyt Niżni, przez Grań Apostołów, **Wanda Rutkiewicz**, M. Popko, Maria Mikołajczyk, R. Wrona.

07.04.1969, Turnia nad Polaną, **Danuta Gellner**, A. Bohosiewicz, J. Franczuk. T. Piotrowski⁷⁰⁰.

08.04.1969, Hrubą Turnia, droga „Orłowskiego” z nowymi wariantami na południowej ścianie, **Danuta Gellner**, A. Bohosiewicz, J. Franczuk, T. Piotrowski⁷⁰¹.

10.04.1969, Żłobisty Szczyt, droga „Motyki”, **Danuta Gellner**, **Irena Gellner**, T. Piotrowski, J. Franczuk, A. Bohosiewicz⁷⁰².

11.04.1969, Mała Wołowa Szczerbina, od północnego wschodu, droga „Łackiego”, **Halina Krüger-Syrokomska**, J. Jan Łacki.

18.06.1969, Wążecka Turnia, środkowa część wschodniej ściany, **Regina Duchniewicz**, W. Betlejewski, K. Lerch.

04.07.1969, Wielka Granacka Baszta, Direttissima, **Wanda Błasziewicz**, K. J. Rusiecki, J. W. Rutkiewicz.

24.07.1969, Stwolska Turnia, zachodnia ściana, **Joanna Schramm**, R. Szramm, T. Schramm, M. Sikorowski.

05.08.1969, Cubrynka, wschodnia ściana, droga „Kurczaba”, **Danuta Gellner**, M. Łukaszewski, R. Szapa, Z. Wach.

08.08.1969, Kazalnica Mięguszowiecka, „Direttissima”, droga „Heinrich – Pogorzelski”, **Bożena Szyszko**, M. Gabryel⁷⁰³.

21.08.1969, Żabi Szczyt Niżni, lewe żebro zachodniego filara, droga „Świerza”, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**, Jan Łacki, Gerhard.

24.08.1969, Mnich, północno-zachodnia ściana, droga „Orłowskiego”, **Anna Czerwińska**, Gerhard, **Krystyna Palmowska**.

29.08.1969, Zadni Mnich, północna ściana, Filar „Porębskiego”, **Anna Czerwińska**, Marek Nowicki, **Krystyna Palmowska**.

31.08.1969, Zmarzła Przełęcz, od południa, prawe żebro na wschodnie siodło, **Anna Czerwińska**, Tadeusz (kursant).

⁷⁰⁰ Pierwsze przejście zimowe.

⁷⁰¹ Nowe warianty drogi.

⁷⁰² Pierwsze przejście zimowe.

⁷⁰³ Pierwsze przejście z udziałem kobiety.

31.08.1969, Kozi Wierch, południowo-zachodnia ściana środkowego filara, **Anna Czerwińska**, Tadeusz (kursant).

01.09.1969, Mięguszwiecki Szczyt, północna ściana, **Anna Czerwińska**, Tadeusz (kursant).

04.09.1969, Łomnica, droga „Hokejka”, **Anna Okopińska**, A. Mierzejewski.

08.09.1969, Niżne Rysy, południowo-zachodnia ściana, prawa depresja, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

09.09.1969, Żabi Mnich, północno-zachodni komin, droga „Świerza”, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

13.09.1969, Żabi Szczyt Niżni, prawa część północno-zachodniej ściany, droga „Schielego”, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

14.09.1969, Kazalnica Mięguszwiecka, północno-wschodnia ściana, droga „Korosadowicza” i „Staszla”, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

15.09.1969, Żabi Mnich, północno-zachodnia ściana, droga „Żuławskich”, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

20.09.1969, Mały Młynarz, droga „Gryczyńskiego”, „Sprężyna”, **Bożena Szyszko**, M. Gabryel. K. Komar, W. Kurtyka⁷⁰⁴.

24.09.1969, Młynarczyk, droga „Kowalewskiego”, **Bożena Szyszko**, M. Gabryel, Wojciech Kurtyka, Andrzej Gierych⁷⁰⁵.

1970, Grań Tatr Wysokich, **Anna Okopińska**, **Danuta Szelenbaum**⁷⁰⁶.

1970, Wielki Młynarz, prawa część północnej ściany, **Bożena Szyszko**, M. Gabryel⁷⁰⁷.

1970, Wyżnia Młynarzowa Kopa, **Bożena Szyszko**, M. Gabryel⁷⁰⁸.

1970, Żabia Turnia Mięguszwiecka, „Direttissima”, **Danuta Gellner**, Z. Wach⁷⁰⁹.

08.1970, Mnich, wschodnia ściana, droga „Fereńskiego”, **Irena Gellner** wraz z towarzyszem.

09.08.1970, Świnica, północny filar, **Anna Czerwińska**, R. Danecki.

⁷⁰⁴ Pierwsze przejście z udziałem kobiety.

⁷⁰⁵ Pierwsze przejście z udziałem kobiety.

⁷⁰⁶ Pierwsze polskie kobiece przejście.

⁷⁰⁷ Nowa droga.

⁷⁰⁸ Nowa droga.

⁷⁰⁹ Przejście klasyczne.

13.08.1970, Zadni Kościelec, zachodnia ściana, droga „Stanisławskiego”, **Anna Czerwińska**, R. Danecki.

14.08.1970, Zadni Kościelec, wschodnie żebro, **Anna Czerwińska**, R. Danecki.

19.08.1970, Świnica, północno-wschodnia ściana, droga „Dorawskiego”, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

21.08.1970, Kozi Wierch, północna ściana, droga „Grońskiego”, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

28-29.08.1970, Grań Granatów Wielickich, od Niżnej Kwietnikowej Przełączki do Dwoistej Przełęczy, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

03.09.1970, Wielka Granacka Baszta, zachodnie żebro, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

14.09.1970, Kościelec, wschodnia ściana z Kotła Kościelcowego, droga „Sto Czternastka”, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

15.09.1970, Świnica, wschodnia grań od Zawratu, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**, A. Palmowski.

18.09.1970, Żabi Szczyt Niżni, przez Grań Apostołów, **Anna Czerwińska**, A. Palmowski.

20.09.1970, Żabi Szczyt Niżni, północno-zachodnia ściana, droga „Orłowskiego”, **Anna Czerwińska**, A. Palmowski.

1971, Mięguszwiecki Szczyt Pośredni, **Danuta Gellner**, J. Kukuczka, Z. Wach.

1971, Mały Młynarz, **Irena Gellner**, J. Skorek⁷¹⁰.

10-11.04.1971, Mały Kieżmarski Szczyt, północno-zachodnią grzędą, droga „Grosza”, J. Jasiński, A. Matuszyk, K. Fedorowicz, **Maria Paully**.

16.04.1971, Żabi Szczyt Niżni, przez Grań Apostołów, **Anna Czerwińska**, S. Pietras.

16.04.1971, Mały Młynarz, północno-wschodnia ściana, droga „Misiurewicza” i „Uchmańskiego”, **Danuta Gellner**, J. Skorek⁷¹¹.

20.04.1971, Pośredni Młynarz, północno-wschodni filar, droga „Grochowskiego” i „Skierskiego”, **Danuta Gellner**, J. Skorek, J. Kala⁷¹².

⁷¹⁰ Pierwsze przejście zimowe.

⁷¹¹ Pierwsze przejście zimowe.

⁷¹² Pierwsze przejście zimowe.

11.07.1971 r. – Galeria Gankowa, droga „Pająków”, Danuta Gellner, Z. Wach, J. Skorek, M. Piekutowski.

21.07.1971 r. – Galeria Gankowa, droga Łapiński-Paszucha, Zbigniew Wach, Danuta Gellner.

26.07.1971 r. – Krótka, lewą częścią południowo-wschodniej ściany, Helena Kowalska-Hajdukiewiczowa, Alina Kaszyn, Zofia Stecka.

02.09.1971 r. – Niżnia Wysoka Gierlachowska, prawą częścią północno-zachodniej ściany, nowa droga, Wanda Rutkiewicz, A. Uznański.

Zima 1972, Zadnia Baszta, filar wschodniej ściany, **Dobrosława Miodowicz-Wolf**, J. Mączka, M. Rusinowski⁷¹³.

1972, Galeria Gankowa, droga „Orłowskiego”, **Danuta Gellner**, Z. Wach.

18.02.1972, Baranie Rogi, południowa ściana, droga „Palenička-Sysela”, **Wanda Rutkiewicz**, A. Wilusz⁷¹⁴.

05-06.04.1972, Batyżowiecki Szczyt, grań do Kaczyc Wrótek, Andrzej Wilusz, **Jola Lasota**.

24.06.1972, Mały Młynarz, **Irena Gellner**, J. Kukuczka, Z. Wach, J. Skorek⁷¹⁵.

02.07.1972, Mnich, północno-zachodnia ściana, droga klasyczna, **Anna Czerwińska**, pseud. Saba.

03.07.1972, Kopa Spadowa, zachodni filar, **Anna Czerwińska**, pseud. Saba.

05.07.1972, Mięguszwiecki Szczyt Wielki, wschodnia ściana, droga „Surdel-Uchmański”, **Anna Czerwińska**, pseud. Saba.

09.07.1972, Żabia Turnia Mięguszwiecka, północno-wschodnia ściana, Filar „Grońskiego”, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

10.07.1972, Niżne Rysy, zachodnia grzęda przez Tomkowe Igły, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

16.07.1972, Żabi Szczyt Niżni, północno-zachodnia ściana, droga „Vogla”, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

17.07.1972, Mięguszwiecki Szczyt Wielki, wschodnia ściana, droga „Świerza”, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

⁷¹³ Pierwsze przejście zimowe.

⁷¹⁴ Pierwsze przejście zimowe.

⁷¹⁵ Nowa droga.

17.07.1972, Kołowy Szczyt, droga „Šádek-Zlatník”, **Barbara Bajsarowicz** wraz z towarzyszem.

20.07.1972, Żabi Mnich, zachodnia ściana, droga „Czecha-Ustupskiego”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**.

01.08.1972, Zamarła Turnia, południowa ściana, Kant „Pietscha”, **Anna Czerwińska, S. Czerwiński**.

06.08.1972, Zadni Mnich, filar północnej ściany, droga „Orłowskiego”, **Anna Czerwińska, M. Pronobis**.

10.08.1972, Mięguszwiecki Szczyt Wielki, wschodnia ściana, droga „Kurczab-Zdzitowiecki”, **Anna Czerwińska**, pseud. Saba.

25.08.1972, Żabia Lalka, południowo-zachodnia grań, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**.

27.08.1972, Czarny Szczyt, droga „Stanisławskiego”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**.

28.08.1972, Baranie Rogi, wschodni filar, droga „Puškaś”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**.

03.09.1972, Kieżmarski Szczyt, południowa ściana, Filar „Birkenmajera”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**⁷¹⁶.

05.09.1972, Wschodni Szczyt Wieleń, południowa ściana, droga „Motyki”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**.

07.09.1972, Mały Kołowy Szczyt, południowa ściana, droga „Slamy”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**⁷¹⁷.

08.09.1972, Kołowy Szczyt, wschodnia ściana, droga „Šádek-Zlatník”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**⁷¹⁸.

1973, Kazalnica Mięguszwiecka, **Danuta Gellner, Z. Wach**⁷¹⁹.

Lato 1973, Mały Młynarz, droga „Sprężyna”, **Anna Czerwińska**.

Lato 1973, Wołowa Turnia, „Direttissima Pająków”, **Anna Czerwińska**.

⁷¹⁶ Pierwsze przejście kobiece.

⁷¹⁷ Pierwsze przejście kobiece.

⁷¹⁸ Pierwsze przejście kobiece.

⁷¹⁹ Pierwsze przejście zimowe.

08.02.1973, Kazalnica, droga „Kiełkowskiego”, **Wanda Rutkiewicz, Stefania Egierszdorff** wraz z towarzyszem.

02-04.01.1973, Kazalnica, „Direttissima”, **Danuta Gellner**, Z. Wach⁷²⁰.

23.03.1973, Turnia, południowa ściana, droga „Wrześniaków”, **Anna Czerwińska**, W. Kajka.

25.03.1973, Kozi Wierch, południowo-zachodnia ściana, środkowy filar, **Anna Czerwińska**, W. Kajka.

11.04.1973, Cubryna, północno-wschodnia ściana, prawy filar, **Anna Czerwińska**, W. Kajka.

12.04.1973, Mnich, północno-zachodnia ściana, droga „Orłowskiego”, **Anna Czerwińska**, W. Kajka.

13.04.1973, Mnich, północna ściana, „Kantem Hakowym”, **Anna Czerwińska**, W. Kajka.

29.06.1973, Wołowa Turnia, środek północnej ściany, droga „Malinowski-Surdel”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**, J. Wolf, W. Kajka.

04.07.1973, Mnich, północna ściana, Kant Klasyczny, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**.

05.07.1973, Mnich, wschodnia ściana, droga „Stanisławskiego”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**.

06.07.1973, Mnich, północna ściana, „Kant Hakowy”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**.

11.07.1973, Mięguszowiecki Szczyt, północno-wschodni filar, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**.

13.07.1973, Mnich, wschodnia ściana, droga „Łapińskiego i Paszuchy”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**.

18.07.1973, Kazalnica Mięguszowiecka, prawa część północno-wschodniej ściany, droga „Łapińskiego i Paszuchy”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**.

19.07.1973, Mniszek, wschodnia ściana, „Direttissima”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**.

21.07.1973, Żabia Turnia Mięguszowiecka, środek północnej ściany, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**.

⁷²⁰ Drugie przejście zimowe.

01.08.1973, Mnich, wschodnia ściana, droga „Sryczyńskiego-Szurka”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**⁷²¹.

05.08.1973, Żabi Mnich, zachodnia ściana, droga „Gorgoń-Onyszkiewicz-Nowicki”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**.

06.08.1973, Mnich, wschodnia ściana, droga „Heinrich-Saduś”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**⁷²².

10.08.1973, Kazalnica Mięguszowiecka, północno-wschodnia ściana, „Direttissima”, droga „Heinrich-Pogorzelski”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**⁷²³.

12.08.1973, Żabi Szczyt Wyżni, lewa część północnej ściany, droga „Orłowskiego”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**.

13.08.1973, Żabi Wierch Jaworowy, północno-wschodnia ściana, **Helena Kowalska-Hajdukiewiczowa, Zofia Stecka**.

18.08.1973, Mały Młynarz, środek północno-wschodniej ściany, droga „Czerczuka”, **Anna Czerwińska, W. Kajka**.

20.08.1973, Wołowa Turnia, północna ściana, droga „Direttissima Pająków”, **Anna Czerwińska, M. Kalinowski**.

25.12.1973, Kozia Turnia, południowa ściana, lewy filar, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**⁷²⁴.

25-27.12.1973, Mały Kieźmarski Szczyt, północna ściana, **Wanda Rutkiewicz, M. Budny, J. Holnicki, J. Wolf**⁷²⁵.

27.12.1973, Mały Kieźmarski Szczyt, północno-zachodnia grzęda, **Anna Czerwińska, Anna Okopińska**.

31.12.1973-01.01.1974, Kieźmarski Szczyt, południowa ściana, Filar „Birkenmajera”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**⁷²⁶.

1974, Staroleśny Szczyt, **Małgorzata Kielkowska, J. Kielkowski**⁷²⁷.

⁷²¹ Pierwsze przejście kobiece.

⁷²² Pierwsze przejście kobiece.

⁷²³ Pierwsze przejście kobiece.

⁷²⁴ Pierwsze polskie kobiece przejście.

⁷²⁵ Pierwsze przejście zimowe.

⁷²⁶ Pierwsze polskie kobiece przejście zimowe.

⁷²⁷ Nowa droga.

03.01.1974, Mały Kieżmarski Szczyt, północna ściana, Komin „Stanisławskiego”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**⁷²⁸.

03.01.1974, Boćkowa Turnia, droga „Chrudimska”, **Wanda Rutkiewicz**, J. Wolf⁷²⁹.

02.1974, Kozia Turnia z Czerwonej Doliny, **Anna Skoczylas, Hanna Mierzejewska**, A. Mierzejewski.

02.02.1974, Wołowy Grzbiet, północny filar, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**, M. Gabryel.

22-24.02.1974, Kazalnica Mięguszowiecka, droga „Korosadowicza”, **Halina Krüger-Syrokomska**.

09.03.1974, Wołowa Turnia, środek północnej ściany, droga „Pająków”, „Direttissima” północnej ściany Wołowej Turni, **Anna Czerwińska**, W. Kajka, W. L. Woźniak⁷³⁰.

12.04.1974, Mięguszowiecki Szczyt Wielki, północno-wschodnia ściana, „Direttissima”, **Anna Czerwińska, kursantka Agnieszka Jakubiak**⁷³¹.

13-14.07.1974, Mały Młynarz, północno-wschodnia ściana, „Direttissima”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**⁷³².

30.08.1974, Wołowa Turnia, środek północnej ściany, droga „Surdel-Malinowski”, **Krystyna Stańkowska**, M. Koras.

30.08.1974, Zadni Mnich, „Uskok”, **Ewa Panejko**, J. Walicki.

03.09.1974, Mniszek, „Direttissima”, **Irena Kęsa**, R. Pawłowski.

05.09.1974, Mnich, droga „Sprężyna”, **Irena Kęsa**, R. Pawłowski.

06.09.1974, Kazalnica Mięguszowiecka, droga „Łapiński-Paszucha”, **Irena Kęsa** wraz z towarzyszami.

07.09.1974, Żabia Turnia Mięguszowiecka, środek ściany, **Irena Kęsa**, R. Pawłowski.

09.09.1974, Kazalnica, „Direttissima”, **Irena Kęsa**, R. Pawłowski.

10.09.1974, Zadni Mnich, **Ewa Panejko**, P. Pietrzak.

12.09.1974, Zadni Mnich, „Uskok”, **Irena Kęsa**, R. Pawłowski.

⁷²⁸ Pierwsze kobiece przejście jednodniowe.

⁷²⁹ Pierwsze polskie przejście zimowe.

⁷³⁰ Pierwsze polskie przejście zimowe.

⁷³¹ Pierwsze kobiece przejście.

⁷³² Pierwsze kobiece przejście.

- 12.09.1974, Mnich, wschodnia ściana, droga „Gryczyńskiego”, **Ewa Panejko**, P. Pietrzak.
- 13.09.1974, Kazalnica Mięguszowiecka, droga „Sprężyna”, **Irena Kęsa**, R. Pawłowski.
- 24.09.1974, Mnich, „Przez Przewieszkę”, **Ewa Panejko**, W. Panejko.
- 26.09.1974, Mnich, wschodnia ściana, połączenie „Kantu Hakowego” i drogi „Łapiński-Paszucha”, **Ewa Panejko**, K. Pankiewicz.
- 28.09.1974, grań od Białczańskiej Przełęczy Wyżniej do przełęczy pod Żabimi Czubami, **Ewa Panejko**, K. Pankiewicz.
- 21-24.12.1974, Kieżmarska Kopa, lewa część północnej ściany, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**, **Jolanta Maciuch**.
- 28.12.1974, Żabia Czuba, środkowe żebro zachodniej ściany, **Krystyna Stańkowska**, M. Koras.
- 1975, Cubryna, droga „Zetka”, zejście przez Żleb Mnichowy, **Beata Słama**, **Krystyna Stańkowska**, R. Kowalewski, M. Koras.
- 04.01.1975, Zadni Mnich, prawy filar północnej ściany, zjazd do Doliny za Mnichem, **Krystyna Stańkowska** M. Koras.
- 07.02.1975, Mnich, droga „Stanisławskiego”, powrót przez Żleb Mnichowy, **Ewa Panejko**, M. Bieniek.
- 07-09.02.1975, Mięguszowiecki Szczyt, droga „Świerza”, przez Bańdziuch, zejście przez Hińczową Galerię, **Dobrosława Miodowicz**, J. Wolf.
- 10.02.1975, Mięguszowiecki Szczyt Pośredni, powrót przez Przełęcz pod Chłopkiem, **Dobrosława Miodowicz**, J. Wolf, M. Serwa, J. Piszczek.
- 10.02.1975, Hińczowa Turnia, północnym kominem, **Ewa Panejko**, K. Fedorowicz.
- 12.02.1975, Kazalnica Mięguszowiecka, droga „Korosadowicza”, **Dobrosława Miodowicz**, J. Wolf.
- 13.02.1975, Wołowa Szczerbina, Komin „Węgrzynowicza”, od Czarnego Stawu, zejście przez Zachód Grońskiego, **Dobrosława Miodowicz**, J. Wolf.
- 11.02.1975, Żabi Szczyt Niżni, droga „Sokołowskiego”, wyjście i zejście Dwoistym Żlebem, **Urszula Żuławska** wraz z towarzyszami.
- 15.02.1975, Kazalnica Mięguszowiecka, **Krystyna Nideska**, A. Krawczyk.

01-03.03.1975, Mięguszwiecki Szczyt Wielki, północny filar, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**⁷³³.

08.03.1975, Mnich, środek zachodniej ściany, **Dobrosława Miodowicz, Aniela Łukaszewska, Irena Kęsa**, Zbigniew Wach wraz z towarzyszem.

18.04.1975, Łomnicki Grzebień, prawy żleb południowo-zachodniej ściany, **Ewa Harasimowicz**, W. Cywiński⁷³⁴.

22.04.1975, Łomnicki Grzebień, lewy żleb zachodniej ściany, **Ewa Harasimowicz**, W. Chlebiński, A. Schabowski⁷³⁵.

02.06.1975, Mnich, południowa grań i droga „Skierskiego”, **Ewa Panejko** wraz z towarzyszami.

30.07.1975, Mniszek, „Direttissima”, **Dobrosława Miodowicz**, Kowal.

03.08.1975, Mięguszwiecki Szczyt, wschodnia ściana, droga „Surdela”, **Ewa Panejko**, K. Pankiewicz.

11.08.1975, Żabi Mnich, droga „Czecha-Ustupskiego”, **Małgorzata Lemańska, Elżbieta Sosnowska**.

11.08.1975, Żabi Szczyt Niżni, droga „Stanisławskiego”, **Krystyna Stańkowska** + towarzysze.

14.08.1975, Żabi Mnich, droga „Czecha-Ustupskiego”, **Małgorzata Lemańska, Elżbieta Sosnowska**.

15.08.1975, Kazalnica Mięguszwiecka, droga „Momatiuka”, **Ewa Panejko** wraz z towarzyszem.

16.08.1975, Kazalnica Mięguszwiecka, „Direttissima”, **Krystyna Stańkowska**, M. Koras.

21.08.1975, Mniszek, „Direttissima”, **Małgorzata Lemańska**, W. Puławski.

21.08.1975, Żabia Turnia Mięguszwiecka, środek północnej ściany, **Krystyna Stańkowska**, M. Koras.

24.08.1975, Kocioł Kazalnicy Mięguszwieckiej, droga „Gryczyńskiego”, „Sprężyna”, **Ewa Panejko**, K. Pankiewicz.

28.08.1975, Żabi Szczyt Niżni, kombinacja różnych dróg, **Małgorzata Lemańska**, M. Krajewski.

⁷³³ Pierwsze kobiece przejście zimowe.

⁷³⁴ Nowa droga.

⁷³⁵ Nowa droga.

28.08.1975, Mnich, „Kant Hakowy”, powrót drogą „Przez Płyte”, **Dobrosława Miodowicz, J. Wolf.**

29.08.1975, Kazalnica Mięguszowiecka, „Kant Filara”, **Dobrosława Miodowicz, J. Wolf.**

31.08.1975, Zamarła Turnia, między Zacięciem „Komarnickich”, a drogą „Wrześniaków”, płytami środkowej części południowej ściany, **Dobrosława Miodowicz, Jan Wolf**⁷³⁶.

02.09.1975, Mnich, droga „Wariant R”, **Dobrosława Miodowicz, J. Wolf.**

03.09.1975, Mnich, droga „Fereńskiego”, **Irena Kęsa.**

07.09.1975, Mnich, droga „Wachowicza”, **Irena Kęsa.**

07.09.1975, Wołowa Turnia, **Dobrosława Miodowicz, J. Wolf**⁷³⁷.

14.09.1975, Mnich, droga „Wariant R”, **Irena Kęsa** wraz z towarzyszem.

17.09.1975, Kazalnica Mięguszowiecka, droga „Długosza”, **Irena Kęsa** wraz z towarzyszem.

26.09.1975, Kocioł Kazalnicy Mięguszowieckiej, droga „Gryczyńskiego”, **Ewa Panejko, K. Pankiewicz.**

28.09.1975, Kazalnica, „Direttissima”, **Ewa Panejko** wraz z towarzyszem.

02.10.1975, Zamarła Turnia, południowo-wschodnia ściana, między drogami „Motyki”, a „Wicherkiewicza”, **Ewa Panejko, K. Pankiewicz.**

04.10.1975, Kopa Spadowa, droga „Skłodowskiego”, **Ewa Panejko, K. Pankiewicz.**

26.12.1975, Cubryna, północno-wschodnia ściana, droga „Zetka”, **Ewa Panejko, K. Pankiewicz, W. Krajewski, Konopka.**

29-30.12.1975, Wołowa Szczerbina, Komin „Węgrzynowicza”, powrót przez Zachód „Grońskiego”, **Wanda Rutkiewicz, Danuta Gellner, Ewa Panejko, Irena Kęsa**⁷³⁸.

30.12.1975, Cubryna, zachodnia grań, od Doliny za Mnichem do Zachodu Abgarowicza, **Ewa Panejko, Krystyna Nideska.**

31.12.1975, Białczańska Przełęcz Wyżnia „wprost”, **Ewa Panejko, K. Pankiewicz, R. Staniewicz.**

Zima 1976, Jaworowy Szczyt, droga „Koguta”, **Dobrosława Miodowicz, Jan Wolf.**

⁷³⁶ Nowa droga.

⁷³⁷ Nowa droga.

⁷³⁸ Pierwsze kobiece przejście zimowe, poprzedzone próbą w tym samym składzie w dniach 29-30.12.1975 r.

Zima 1976, Jaworowy Szczyt, **Dobrosława Miodowicz**⁷³⁹.

07-08.01.1976, Wołowa Szczerbina, droga „Węgrzynowicza” od Zachodu „Grońskiego”, **Anna Czerwińska**, R. Pilch.

28.02.1976, Szpiglasowy Wierch, droga „Trzaski”, **Beata Słama** wraz z towarzyszami.

30.06.1976, Ganek, północno-wschodni filar, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

30.06.1976, Grań Morskiego Oka od Mięguszwieckiej Przełęczy pod Chłopkiem do Hińczowej Przełęczy, **Ewa Panejko**, K. Pankiewicz.

03.07.1976, Batyżowiecki Szczyt, południowa ściana, droga „Kutty”, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

04.07.1976, Gerlach, południowo-zachodnia ściana, lewy filar, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

07.07.1976, Łomnica, południowo-wschodnia ściana, Filar „Słamy”, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

08.07.1976, Mięguszwiecki Szczyt Wielki, droga „Świerza”, **Urszula Żuławska** wraz z towarzyszką.

31.07.1976, Kopa Spadowa, ściana czołowa, **Krystyna Stańkowska** wraz z towarzyszami.

08.1976, trawers z Doliny Furkotnej na Krywań, do doliny Handlowej i doliny Ważeckiej, do Wielkiego Żlebu i dalej ścieżką, powrót przez Zielony Staw Ważecki i dalej do Furkotnej, **Anna Skoczylas**, **Krystyna Stańkowska** i M. Koras.

11.08.1976, Żabi Mnich, droga „Czech-Ustupski”, **Krystyna Stańkowska**, R. Jackowski.

23.08.1976, Kopa Spadowa, droga „Skłodowskiego”, **Ewa Grzybowska**, P. Paćkowski.

23.08.1976, Mnich, wschodnia ściana, droga „Fereński-Uchmański”, **Danuta Wach**, Zbigniew Wach.

Zima 1976-1977, Łomnica, wschodnia ściana, droga „Słamy”, **Anna Czerwińska**.

1977, Mnich, droga „Sprężyna”, **Agnieszka Bogucka-Smólska**, A. Smólski.

1977, Mnich, „Kant Hakowy”, **Krystyna Zierhoffer**, A. Zakrzewski.

07.01.1977, Mała Rogata Szczerbina, północno-wschodni żleb, **Anna Czerwińska**, R. Pilch.

06.02.1977, Wołowy Grzbiet, północny filar, powrót przez Zachód „Grońskiego”, **Wanda Rutkiewicz** wraz z towarzyszami.

⁷³⁹ Pierwsze przejście zimowe.

13.02.1977, Kazalnica, droga „Długosza”, przez Czarny Sta, **Hanna Trzaskowska** wraz z towarzyszem.

28.01-09.02.1977, grań Tatr od Zdziarskiej przełęczy do Wielickiego Szczytu, **Halina Krüger-Syrokomska, Anna Okopińska**.

02-14.02.1977, Grań Tatr od Przełęczy Zdziarskiej do Przełęczy Rozdziele, pierwsza próba przejścia, **Anna Czerwińska, Urszula Żuławska**.

10-12.03.1977, Łomnica, południowo-wschodnia ściana, Filar „Slamy”, **Anna Czerwińska**.

17-19.03.1977, Mały Ganek, północna ściana, droga „Świerza”, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**.

23.08.1977, Żabi Koń, droga „Stanisławskiego”, **Dobrosława Miodowicz, K. Miodowicz**.

26.08.1977, Zadnia Galeria Cubryńska, droga „Krajewskiego” i „Nowickiego”, **Dobrosława Miodowicz, K. Miodowicz**.

31.08.1977, Żabi Mnich, droga „Chrobaka” i „Wilczkowskiego”, **Hanna Trzaskowska, M. Momatiuk, G. Brysz**.

09.1977, Zamarła Turnia, południowa ściana, „Kant Hakowy”, droga „Pietscha”, J. Jasiński, **Wanda Rutkiewicz**.

09.1977, Kościelec, zachodnia ściana, droga „Sprężyna”, J. Jasiński, **Wanda Rutkiewicz** i dwóch Szwedów.

25.09.1977, grań Cubryny, od przełęczy pod Zadnim Mnichem do Galerii Cubryńskiej i Żleb Mnichowy, **Wanda Rutkiewicz, J. Jaworski**.

26.09.1977, Szpiglasowy Wierch, droga „Łapińskiego”, **Wanda Rutkiewicz, J. Jaworski**.

27-28.12.1977, Mnich, droga „Łapińskiego”, **Irena Kęsa, Ewa Panejko**.

19-21.01.1978, Ganek, północno-wschodni filar, **Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska**⁷⁴⁰.

02.1978, Kopa Spadowa, droga „Orłowskiego”, **Ewa Majdowska, Marianna Stolarek**.

03.06.1978, Mnich, wschodnia ściana, droga „Sprężyna”, **Danuta Wach, Zbigniew Wach**.

27.06.1978, Kazalnica Mięguszowiecka, droga „Schodami do nieba”, **Danuta Wach, Zbigniew Wach**.

02.07.1978, Mnich, wschodnia ściana, droga „Łapińskiego”, **Danuta Wach, Zbigniew Wach**.

⁷⁴⁰ Pierwsze polskie kobiece przejście zimowe.

01-02.08.1978, Kazalnica Mięguszowiecka, droga „Chrobaka”, **Danuta Wach, Ewa Panejko.**

Zima 1979, Ganek, wschodnia ściana, **Dobrosława Miodowicz-Wolf.**

17.07.1979, Mnich, północno-zachodnia ściana, **Monika Niedbalska** wraz z towarzyszem.

15.08.1979, Mnich, droga „Klasyczna”, **Monika Niedbalska.**

18.08.1979, Żabi Mnich, droga „Onyszkiewicza”, **Monika Niedbalska**, R. Wobst (NRD).

26.08.1979, grań Morskiego Oka do Hińczowej Przełęczy, **Monika Niedbalska** wraz z towarzyszami.

04.09.1979, Mnich, wschodnia ściana, droga „Wachowicza”, **Monika Niedbalska** wraz z towarzyszem.

Lato 1980, Kazalnica Mięguszowiecka, filar oryginalnie (hakowo), **Monika Niedbalska**, P. Bujakiewicz.

Lato 1980, Kazalnica Mięguszowiecka, droga „Schody do nieba”, **Monika Niedbalska**, **Ewa Szcześciak.**

Lato 1980, Kazalnica Mięguszowiecka, „Warianty Małolata”, **Monika Niedbalska**, M. Nowotnik.

Lato 1980, Kazalnica Mięguszowiecka, droga „Malczykówka”, **Monika Niedbalska**, M. Nowotnik.

Lato 1980, Kazalnica Mięguszowiecka, „Kant Filara” wariantem klasycznym, **Monika Niedbalska**, M. Nowotnik.

Lato 1980, Mały Młynarz, droga „Sprężyna”, **Monika Niedbalska**, **Iwona Szymańska.**

Lato 1980, Mały Młynarz, droga „Skorkówka”, **Monika Niedbalska**, **Iwona Szymańska.**

Lato 1980, Żabia Turnia Mięguszowiecka, środek ściany, **Monika Niedbalska**, **Dorota Tereszczuk.**

Zima 1980, Kocioł Kazalnicy, droga „Skłodowskiego”, **Monika Niedbalska**, A. Dutkiewicz.

Zima 1980, Czołówka Mięguszowieckiego Szczytu, droga „Lewy Dziadek”, **Monika Niedbalska**, M. Nowotnik.

Zima 1980, Mięguszowiecki Szczyt, wschodnia ściana, droga „Świerza”, **Monika Niedbalska**, W. Derda.

Zima 1980, Pośredni Gerlach, droga „Stanisławskiego”, **Monika Niedbalska**, **Jolanta Patynowska.**

Zima 1980, Wielka Granacka Baszta, droga „Galfi”, **Monika Niedbalska**, M. Nowotnik.

Zima 1980, Raptawicka Turnia, droga „Szare Zacięcie”, **Monika Niedbalska**, A. Dudkiewicz.

Zima 1980, Raptawicka Turnia, droga „Kiełkowskiego”, **Monika Niedbalska**, **Iwona Szymańska**.

1980, Czołówka Mięgusza, **Bożena Hartman**, M. Momatiuk⁷⁴¹.

05-08.02.1980, Kocioł Kazalnicy, droga „Złotym Kominem”, M. Momatiuk, **Bożena Hartman**, W. Poburka.

21-23.02.1980, Kocioł Kazalnicy, droga „Drosta”, **Ewa Harasimowicz**, J. Kozaczekiewicz, J. Muskat, M. Danielak.

05.07.1980, Mniszek, wschodnia ściana, droga „Łapiński-Paszucha”, **Irena Kęsa**, Olesiewicz.

Zima 1981, Pośrednia Turnia, drogi „Dzik” i „Pronobis”, **Monika Niedbalska**, Andrzej Dudkiewicz.

10.02.1981, Mięguszowiecka Przełęcz Wyżnia „wprost”, przez Bańdzioch, **Urszula Żuławska**, R. Urbanik, T. Czarski.

20.02.1981, Żabie Wrótka, Lodospad „na lewo od Kuluaru Kurtyki”, **Elżbieta Fijałkowska**, A. Zachara.

25.02.1981, Mnich, droga „Stanisławskiego”, **Elżbieta Fijałkowska**, A. Zachara.

17.03.1981, Mnich, północno-zachodnia ściana, droga „Klasyczna”, **Grażyna Pawłowska**, R. Chołda.

20-22.03.1981, Rumanowy Szczyt, wschodnia ściana, prawy filar, **Anna Czerwińska**, **Krystyna Palmowska**.

Lato 1981, Mnich, droga „Sprężyna”, **Monika Niedbalska**, **Dorota Tereszczuk**.

Lato 1981, Mnich, „Kant Hakowy”, **Monika Niedbalska**, **Iwona Szymańska**.

09.09.1981, Zamarła Turnia, droga „Lewy Kant Heinricha”, **Hanna Dąbrowska**, **Hanna Antosik**.

10.09.1981, Szpiglasowy Wierch, droga „Łapiński – Paszucha”, **Hanna Antosik**, R. Krzyżak, J. Zemła.

13.09.1981, Buczynowa Strażnica, droga „Serkowskiego”, **Hanna Antosik**, R. Krzyżak.

22.09.1981, Zamarła Turnia, droga „Lewi Wrześniacy”, **Joanna Kuroń**, pseud. „Helios”.

23.09.1981, Kozie Czuby, południowo-wschodnia ściana, **R. Krzyżanowska**, K. Siekierski.

26.09.1981, Mnich, droga „Orłowskiego”, **R. Krzyżanowska**, K. Siekierski.

⁷⁴¹ Pierwsze przejście zimowe.

- 27.09.1981, Zamarła Turnia, droga „Motyki”, **Joanna Kuroń**, K. Siekierski.
- 27.09.1981, Zamarła Turnia, droga „Zacięcie Komarnickich”, **Hanna Dąbrowska**, T. Tokarz.
- 27.09.1981, Zamarła Turnia, droga „Lewi Wrześniacy”, **Monika Rogozińska**, Włodzimierz Poburek.
- 28.09.1981, grań Liptowskich Murów, **Krystyna Balut**, A. Płochocki, Z. Pluta, M. Sośnicki.
- 28.09.1981, Zamarła Turnia, droga „Klasyczna”, **Hanna Antosik**, Jakub Zemła.
- 01.10.1981, Zamarła Turnia, droga „Zacięcie Komarnickich”, **Joanna Kuroń**, M. Smyła.
- 01.10.1981, Zamarła Turnia, droga „Zacięcie Komarnickich”, **Hanna Antosik**, Jakub Zemła.
- 01.10.1981, Zamarła Turnia, droga „Zacięcie Komarnickich”, **Hanna Dąbrowska**, M. Tokarz.
- 1982, Mnich, droga „Łapińskiego”, wariantem „Szpagat Marcisza”, **Iwona Gronkiewicz-Marcisz**, Andrzej Marcisz⁷⁴².
- Luty 1982, Kopa Spadowa, droga „Lewy Marcisz”, **Monika Niedbalska**, Marek Płonka.
- 24.03.1982, Żabi Szczyt Niżni, lewy filar, **Grażyna Pawłowska**, J. Nowak.
- 25.03.1982, Niżne Rysy, z kotła pod Rysami, droga „Chmielowskiego” i „J. Wawrytki”, **Danuta Szymańska**, **Magdalena Michel** wraz z towarzyszami.
- 05.04.1982, Cubryna, prawy filar, **A. Skowrońska-Gardas**, M. Zarębski.
- 06.04.1982, Cubryna, prawy filar, **Aniela Łukaszewska**, **Danuta Wach**.
- 19.06.1982, Zamarła Turnia, droga „Lewe Wrześniaki”, **Amelia Kapłoniak**, **Helena Jordan** wraz z towarzyszami.
- 20.06.1982, Zamarła Turnia, droga „Heinricha”, **Amelia Kapłoniak**, **Helena Jordan** wraz z towarzyszami.
- 03.07.1982, Mnich, droga „Wariant R”, **Zofia Ślusarek**, P. Lutyński.
- 10-11.07.1982, Kazalnica Mięguszowiecka, północno-wschodnia ściana, „Lewy Filar”, J. Jasiński, **Katarzyna Sapyta**.
- 11.07.1982, Kazalnica Mięguszowiecka, droga „Sprężyna”, **Iwona Gronkiewicz** wraz z towarzyszami.
- 17.07.1982, Kazalnica Mięguszowiecka, droga „Kurtyki” i „Czyżewskiego”, **Iwona Gronkiewicz**, Andrzej Marcisz.
- 23.07.1982, Mniszek, Kant „Gierycha”, **Monika Niedbalska**, M. Nowotnik.
- 24.07.1982, Wołowa Turnia, droga „Pająki”, **Monika Niedbalska**, M. Nowotnik.

⁷⁴² Pierwsze przejście klasyczne.

08.1982, Kopa Spadowa, „Wariant Płonki” prostując od góry, Marek Płonka, **Monika Niedbalska**⁷⁴³.

24.07.1982, Kazalnica Mięguszowiecka, droga „Długosza”, **Iwona Gronkiewicz**, Tomasz Klimczyk.

08.1982, Kopa Spadowa, wariant drogi „Kunickiego”, **Monika Niedbalska**, **Dorota Tereszczuk**⁷⁴⁴.

22.08.1982, Dwoista Turnia, zachodnia ściana na główny wierzchołek, droga „Weinczilera”, J. Jasiński, **Maria Adamczyk (Szymendera)**.

24.08.1982, Batyżowiecki Szczyt, zachodnia ściana, droga „Čihulu”, J. Jasiński, **Maria Adamczyk (Szymendera)**.

18.08.1983, Kopa Spadowa, droga „Wariant Nejmana”, prostowanie prawą krawędzią lustra, długość ok. 15 m, **Barbara Tarnawska**, Robert Nejman⁷⁴⁵.

21.08.1983, Kopa Spadowa, droga „Lewy Dziadek” lub „Tetrova Cesta”, **Jolanta Siwiec**, Aleksander Król⁷⁴⁶.

14-16.12.1983, Kazalnica Miętusia, filar, **Zofia Bachleda**, K. Drożdżeński, W. Madejczyk.

Zima 1984, Kazalnica Mięguszowiecka, droga „Daga”, **Monika Niedbalska**, M. Nowotnik.

Zima 1984, Mięguszowiecki Szczyt, wschodnia ściana, droga „Surdela”, **Monika Niedbalska**, M. Nowotnik.

02.06.1984, Mnich, „Kant Klasyczny” i Droga „Orłowskiego”, J. Jasiński, **Joanna Derda (Kozik)**.

03.1985, Kazalnica, droga „Schody do nieba”, **Danuta Wach**, Zbigniew Wach⁷⁴⁷.

10.01.1985, Kocioł Kazalnicy, droga „Długosza-Popki”, **Bernadetta Szczepańska (Stano)**, **Monika Niedbalska**.

09.1986, Żleb Trzynastu Progów, Dolina Kościeliska, Wąwóz Kraków, **Zofia Bachleda** samotnie.

09.1986, Żabi Mnich, droga „Chrobaka”, **Zofia Bachleda**, Z. Winiarski.

⁷⁴³ Pierwsze przejście wariantu drogi „Lewy Marcisz”.

⁷⁴⁴ Według Moniki Niedbalskiej jej partnerką była prawdopodobnie Dorota Tereszczuk, informacja z 12.12.1995 r., R. Piszczyk, *Materiały do wspinaczkowej monografii ściany czołowej zachodniego filara Kopy Spadowej ...*, op. cit., s. 25-26.

⁷⁴⁵ Pierwsze przejście wariantu drogi „Lewy Marcisz”.

⁷⁴⁶ Według informacji uzyskanych od G. Głazka (12.12.1995 r.) schemat drogi nie jest zgodny z trasą pierwszego przejścia. Dopiero w 1983 roku Andrzej Michnowski „Dziadek” podjął próbę odtworzenia przebiegu drogi. Stąd wzięły się od początku dwa warianty – R. Piszczyk, *Materiały do wspinaczkowej monografii ściany czołowej zachodniego filara Kopy Spadowej*, op.cit., 31.

⁷⁴⁷ Drugie przejście zimowe.

- 16.02.1987, Mały Kieźmarski Szczyt, Filar „Grosza”, **Zofia Bachleda, Monika Niedbalska.**
- 18.02.1987, Mały Kieźmarski Szczyt, droga „Pálenička”, **Zofia Bachleda, Monika Niedbalska.**
- 21.02.1987, Mały Kieźmarski Szczyt, Złota Baszta, droga „Hrana Weberovky”, **Zofia Bachleda, Monika Niedbalska.**
- Zima 1987, Mnich, droga „Stanisławskiego”, J. Jasiński, **Maria Adamik (Szymendera).**
- Lipiec 1987, Mnich, droga „Łapińskiego”, **Jolanta Siwiec, A. Król**⁷⁴⁸.
- 08.07.1987, Niżnie Rysy, „Tomkowe Igły”, **Zofia Bachleda, Marta Szlamka.**
- 09.07.1987, Mniszek, droga „Łapiński-Paszucha”, **Zofia Bachleda, Marta Szlamka.**
- 21.07.1987, Mnich, „Kant Klasyczny”, **Zofia Bachleda, Marta Szlamka.**
- 21.07.1987, Mnich, droga „Orłowskiego”, **Zofia Bachleda, Marta Szlamka.**
- 22.07.1987, Mnich, droga „Stanisławskiego”, **Zofia Bachleda, Marta Szlamka.**
- 23.07.1987, Żabi Mnich, droga „Czech-Ustupski”, **Zofia Bachleda.**
- 08.1987, Kopa Spadowa, droga „Lewy Marcisz”, **Jolanta Siwiec, A. Król.**
- 08.1987, Kopa Spadowa, droga „Prawy Dziadek” lub „Milicjanci”, **Jolanta Siwiec, A. Król.**
- 09.08.1987, Kozi Wierch, południowy filar, Wariant „Byczkowskiego”, **Zofia Bachleda, Marta Szlamka.**
- 22.08.1987, Kościelec, zachodnia ściana, droga „Sprężyna”, **Zofia Bachleda, Marta Szlamka.**
- 13.09.1987, Kościelec, zachodnia ściana, droga „Kajki”, **Zofia Bachleda, Ewa Panejko.**
- 1988, Mnich, droga „2+1”, **Aleksandra Tomkowicz, L. Jakubowski, K. Pankiewicz**⁷⁴⁹.
- 1988, Kazalnica, „Kant Filara”, **Aleksandra Tomkowicz** wraz z towarzyszami.
- 1988, Kazalnica, Warianty „Klasyczne”, **Aleksandra Tomkowicz** wraz z towarzyszami.
- 1988, Mnich, droga „Szare Zacięcie” **Aleksandra Tomkowicz** wraz z towarzyszami.
- 08.01.1988, Zadni Kościelec, droga „Wariant H” łączona z drogą „Stanisławskiego”, **Zofia Bachleda, R. Szlamka, J. Kubica.**
- 06.02.1988, Mały Kieźmarski Szczyt, Pośrednia Złota Kazalnica, droga „Pálenička” łączona z drogą „Grosza”, **Zofia Bachleda, A. Gąsienica-Józkowy, J. Tybor.**

⁷⁴⁸ Drugie przejście klasyczne.

⁷⁴⁹ Nowa droga.

- 10.02.1988, Skrajna Rzeżuchowa Turnia, **Zofia Bachleda**, J. Bilski, J. Krzysztof.
- 19.04.1988, Mięguszwiecki Szczytu, od północy do Przełęczy Hińczowej, **Zofia Bachleda, Marta Szlamka**.
- 21.07.1988, Orla Baszta, środek południowej ściany, **Barbara Olszewska**, D. Gazda⁷⁵⁰.
- 12.08.1988, Cubryna, prawa część północno-zachodniej ściany, na prawo od drogi "Chrobaka", **Barbara Tarnawska**, J. Hobrzański⁷⁵¹.
- 28-29.08.1988, Mnich, tuż na lewo od drogi "Gryczyńskiego", **Aleksandra Tomkowiczówna**, L. Jakubowski, K. Pankiewicz⁷⁵².
- 31.08.1988, Mięguszwiecki Szczyt, prawy skraj południowej ściany niższego wierzchołka, **Agata Krok**, A. Machnik⁷⁵³.
- 05.09.1988, Mnich, droga „Międzyzmiastowa”, **Zofia Bachleda, Krystyna Suchocka**.
- 10.09.1988, Kościelec, lewa część wschodniej ściany, **Iwona Mosiej**, Andrzej Skłodowski⁷⁵⁴.
- 25.09.1988, Czuba nad Żabimi Wrótkami, lewa część zachodniej ściany, **Agata Krok**, Z. Wirski⁷⁵⁵.
- 30.09.1988, Mnich, droga „Sprężyna”, **Aleksandra Tomkowicz**, R. Kastelik⁷⁵⁶.
- 01-02.10.1988, Kazalnica Mięguszwiecka, droga „Wielkie Zacięcie”, **Barbara Tarnawska**, P. Mieszkowski⁷⁵⁷.
- 15.10.1988, Kościelec, zachodnia ściana, droga „Koska i Sadowego”, **Zofia Bachleda, Marta Szlamka, Aleksandra „Tłuścioch”**.
- 18.10.1988, Zamarła Turnia, Kant „Heinricha”, **Zofia Bachleda**, L. Wilczyński.
- 1989, Młynarczyk, drogi „Wacha”, „Michnowskiego”, „Zakrzewskiego”, K. Gwóźdź, Z. Wach, **Danuta Wach**.
- Sierpień 1989, Kopa Spadowa, droga „Misio”, **Aleksandra Tomkowicz**, W. Dronka⁷⁵⁸.
- Wrzesień 1989, Mnich, wschodnia ściana, droga „Łapińskiego”, J. Jasiński, **Ewa Kuczaj**.

⁷⁵⁰ Nowa droga.

⁷⁵¹ Nowa droga.

⁷⁵² Nowa droga.

⁷⁵³ Nowa droga.

⁷⁵⁴ Nowa droga.

⁷⁵⁵ Nowa droga.

⁷⁵⁶ Pierwsze kobiece przejście klasyczne.

⁷⁵⁷ Drugie przejście letnie.

⁷⁵⁸ Pierwsze czyste klasyczne przejście.

Wrzesień 1989, Mniszek, wschodnia ściana, „Direttissima”, J. Jasiński, **Ewa Kuczaj**.

STRESZCZENIE

Tytuł rozprawy: Działalność wspinaczkowa Polek w Tatrach w latach 1945–1989

Rozprawa doktorska poświęcona jest działalności wspinaczkowej Polek w Tatrach w latach 1945–1989, rozpatrywanej w kontekście przemian sportowych, społecznych, politycznych, organizacyjnych i kulturowych zachodzących w polskim środowisku taternickim. Podjęta problematyka wynika z potrzeby uzupełnienia dotychczasowych badań historycznych, koncentrujących się przede wszystkim na najwybitniejszych osiągnięciach wspinaczkowych oraz działalności mężczyzn, o całościową analizę uczestnictwa kobiet w rozwoju polskiego taternictwa.

Zakres terytorialny rozprawy obejmuje cały obszar Tatr, zarówno po stronie polskiej, jak i ówczesnej czechosłowackiej. Cezurę początkową wyznacza rok 1945, związany z zakończeniem II wojny światowej i rozpoczęciem odbudowy polskiego środowiska taternickiego. Cezurę końcową stanowi rok 1989, zamykający okres Polski Ludowej i wyznaczający początek zasadniczych przemian politycznych oraz gospodarczych, które zmieniły warunki uprawiania wspinaczki. Dla przedstawienia genezy powojennego taternictwa kobiecego uwzględniono również wcześniejsze dzieje obecności kobiet w Tatrach, ze szczególnym odniesieniem do rozwoju samodzielnej działalności wspinaczkowej przed 1945 rokiem.

Głównym celem pracy była rekonstrukcja i analiza rozwoju kobiecego taternictwa w latach 1945–1989 oraz określenie czynników wpływających na charakter, zakres i dynamikę działalności wspinaczkowej Polek. Szczególną uwagę poświęcono zmianom poziomu sportowego, rozwojowi samodzielnych zespołów kobiecych, udziałowi kobiet w działalności organizacyjnej i szkoleniowej, a także przemianom sposobu postrzegania taterniczek w środowisku wspinaczkowym. Analizie poddano również motywacje kobiet oraz znaczenie działalności taternickiej dla kształtowania ich samodzielności i pozycji społecznej.

Podstawę materiałową badań stanowiły źródła archiwalne, dokumentacja organizacji wysokogórskich, księgi wyjść taternickich, wykazy przejść wspinaczkowych, dokumentacja ratownicza, materiały prasowe i publikacje środowiskowe, literatura wspomnieniowa i biograficzna, materiały ikonograficzne oraz relacje i wywiady z uczestnikami badanego środowiska. W postępowaniu badawczym zastosowano metody właściwe dla nauk historycznych, obejmujące krytykę zewnętrzną i wewnętrzną źródeł, bezpośrednio i pośrednio ustalanie faktów, metodę porównawczą i geograficzną oraz analizę treści. Pozwoliło to na połączenie rekonstrukcji działalności sportowej z analizą społecznych i kulturowych uwarunkowań kobiecego taternictwa.

Wyniki badań wykazały, że w analizowanym okresie działalność taternicka Polek podlegała istotnym przemianom. W pierwszych latach powojennych dominowały odbudowa środowiska wspinaczkowego, kontynuowanie tradycji przedwojennych oraz działalność kobiet w zespołach mieszanych. Od lat pięćdziesiątych, wraz z rozwojem szkolenia, doskonaleniem technik wspinaczkowych i wzrostem znaczenia osiągnięć sportowych, następowało stopniowe zwiększanie samodzielności taterniczek. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych kobiety coraz częściej podejmowały drogi o wysokim stopniu trudności, rozwijały samodzielne zespoły wspinaczkowe i uczestniczyły w procesie sportowej profesjonalizacji taternictwa. W latach osiemdziesiątych, pomimo ograniczeń politycznych i gospodarczych, kontynuowały działalność na wymagających drogach oraz uczestniczyły w przemianach technicznych i kulturowych związanych z rozwojem nowych form wspinaczki.

Przeprowadzona analiza wskazała również na stopniową zmianę pozycji kobiet w środowisku taternickim. Coraz większego znaczenia nabierały ich rzeczywiste kompetencje, doświadczenie oraz osiągnięcia wspinaczkowe, choć stereotypowe wyobrażenia dotyczące ról płciowych nie zostały całkowicie wyeliminowane. Rozwój samodzielności kobiet był procesem

zróżnicowanym i wieloczynnikowym, wynikającym zarówno z indywidualnej aktywności taterniczek, jak i przemian zachodzących w całym środowisku wspinaczkowym.

Wnioski z badań potwierdzają, że działalność taternicka Polek w latach 1945–1989 ewoluowała w kierunku większej samodzielności, specjalizacji sportowej i podmiotowości kobiet. Na przebieg tych przemian wpływało współdziałanie czynników politycznych, gospodarczych, społeczno-kulturowych, organizacyjnych, technicznych i pokoleniowych. Kobiety nie tylko uczestniczyły w rozwoju polskiego taternictwa, lecz także współtworzyły jego kulturę, standardy sportowe i formy organizacyjne. Ich działalność stanowiła integralną część historii polskiego taternictwa i alpinizmu drugiej połowy XX wieku, a Tatry były przestrzenią zdobywania kompetencji wspinaczkowych, realizowania ambicji sportowych oraz stopniowego przekształcania społecznych wyobrażeń o możliwościach i roli kobiet w działalności wysokogórskiej.

Słowa kluczowe: taternictwo kobiece, historia taternictwa, kobiety w sporcie, wspinaczka wysokogórska, Tatry, Polska Ludowa, historia kultury fizycznej.

ABSTRACT

Dissertation title: Polish Women's Climbing Activity in the Tatra Mountains, 1945–1989

This doctoral dissertation examines Polish women's climbing activity in the Tatra Mountains between 1945 and 1989 in the context of sporting, social, political, organizational, and cultural changes within the Polish mountaineering community. The study addresses a gap in historical scholarship, which has focused primarily on outstanding climbing achievements and men's activities, by offering a comprehensive analysis of women's participation in the development of Polish Tatra mountaineering.

The geographical scope of the dissertation encompasses the entire Tatra range, on both the Polish and the then Czechoslovak sides. The opening chronological boundary is 1945, marking the end of the Second World War and the beginning of the reconstruction of the Polish mountaineering community. The closing boundary is 1989, marking the end of the period of the Polish People's Republic and the beginning of fundamental political and economic transformations that changed the conditions in which climbing was practised. To explain the origins of post-war women's mountaineering, the study also considers the earlier history of women's presence in the Tatras, with particular attention to the development of independent climbing activity before 1945.

The main aim of the dissertation was to reconstruct and analyze the development of women's Tatra mountaineering between 1945 and 1989 and to identify the factors shaping the nature, scope, and dynamics of Polish women's climbing activity. Particular attention was devoted to changes in climbing standards, the emergence of independent all-women climbing teams, women's involvement in organizational and training activities, and evolving perceptions of female climbers within the mountaineering community. The study also examined women's motivations and the significance of Tatra mountaineering for their autonomy and social position.

The source material comprised archival records, documents of mountaineering organizations, climbers' route registers, records of completed ascents, mountain rescue documentation, press materials and publications produced by the climbing community, memoirs and biographical literature, iconographic sources, and accounts and interviews with members of the community under study. The research employed historical methods, including external and internal source criticism, direct and indirect establishment of historical facts, comparative and geographical methods, and content analysis. This approach made it possible to combine a reconstruction of sporting activities with an examination of the social and cultural conditions affecting women's Tatra mountaineering.

The findings indicate that Polish women's Tatra mountaineering underwent substantial changes during the period examined. The immediate post-war years were characterized by the rebuilding of the climbing community, the continuation of pre-war traditions, and women's participation in mixed-gender climbing teams. From the 1950s onward, the development of training, improvements in climbing techniques, and the growing emphasis on sporting achievements were accompanied by a gradual increase in women's independence. During the 1960s and 1970s, women increasingly undertook technically demanding routes, formed independent all-women teams, and participated in the growing professionalization of Tatra mountaineering as a sport. In the 1980s, despite political and economic constraints, they continued to climb demanding routes and took part in technical and cultural changes associated with the emergence of new forms of climbing.

The analysis also revealed a gradual change in women's position within the Tatra mountaineering community. Their skills, experience, and climbing achievements gained increasing recognition, although stereotypical assumptions about gender roles were not entirely eliminated. The development of women's autonomy was a varied, multifactorial process

resulting both from individual climbers' initiatives and from broader changes within the climbing community.

The conclusions confirm that between 1945 and 1989 Polish women's Tatra mountaineering evolved towards greater independence, sporting specialization, and agency. These changes were shaped by the interaction of political, economic, sociocultural, organizational, technical, and generational factors. Women not only participated in the development of Polish Tatra mountaineering but also helped shape its culture, sporting standards, and organizational practices. Their activities formed an integral part of the history of Polish Tatra mountaineering and alpinism in the second half of the twentieth century. The Tatras provided a setting in which women acquired climbing skills, pursued sporting ambitions, and gradually challenged social perceptions of women's abilities and roles in high-mountain activities.

Keywords: women's Tatra mountaineering, history of mountaineering, women in sport, high-altitude climbing, Tatra Mountains, Polish People's Republic, history of physical culture.